

# Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

## RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

### Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

# Büyük Osmanlı Tarihi

**Joseph von Hammer**

## Cilt 15

## İÇİNDEKİLER

|                                                                                                         |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ALTMİŞSEKİZİNCİ KİTAP .....                                                                             | 5  |
| Villeneüve .....                                                                                        | 5  |
| Bonneval .....                                                                                          | 6  |
| İsveç'le Tedefüi Ve Taarruzi (Savunma Ve Saldırı) İttifakı Anlaşması .....                              | 7  |
| Fransa Ve Napoli İle Ticaret Anlaşması .....                                                            | 7  |
| Mengli-Giray'ın Ölümü .....                                                                             | 8  |
| Sultan Tarafından Bir Kütüphane Tesisi .....                                                            | 8  |
| İstanbul'da Ayaklanma .....                                                                             | 9  |
| Veziriâzam'ın Azledilmesi .....                                                                         | 9  |
| İki İmparatorluk Hükümetiyle Yapılan Barış Anlaşmasının<br>Uygulanmasında Ortaya Çıkan Güçlükler .....  | 10 |
| Kont Ulefeld; Türk Elçisi Viyana'da .....                                                               | 11 |
| Tercüman Ghika'nın İdam Edilmesi .....                                                                  | 18 |
| Avusturya Ve Rusya İle Anlaşma .....                                                                    | 18 |
| İran Elçilik Heyeti .....                                                                               | 22 |
| Medine'ye Gönderilen Hediyeler .....                                                                    | 26 |
| Göktaşları .....                                                                                        | 27 |
| Romanzoff .....                                                                                         | 28 |
| Fransa Ve Napoli'de Elçilikler .....                                                                    | 29 |
| Moria'da Kurbantaşı Örtüsü .....                                                                        | 29 |
| Türk Robinson Crusoe .....                                                                              | 30 |
| Yangınlar .....                                                                                         | 31 |
| Veziriazamın Azledilmesi .....                                                                          | 32 |
| Sultan Tarafından Bir İmarethane Kurulması .....                                                        | 33 |
| Düğün .....                                                                                             | 33 |
| Nadir Şah Bağdad Önünde .....                                                                           | 34 |
| Veziriazam Düştü .....                                                                                  | 36 |
| Bosna'da Sınırlandırma .....                                                                            | 36 |
| Fransa, İsveç, Polonya Ve Rusya İle Münasebetler .....                                                  | 38 |
| Bonneval .....                                                                                          | 41 |
| Nâdir Şah Musul'u Boşuna Kuşatıyor .....                                                                | 54 |
| Teşrifat Efendisinin Başı Tehlikede .....                                                               | 56 |
| Râgıb'ın Kahire, Kesriyeli'nin Erzurum Valiliklerine Atanmaları;<br>Serasker İran Üzerine Yürüyor ..... | 58 |
| Kesriyelinin Görevi .....                                                                               | 62 |

|                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| Kars Kuşatmasının Kalkması .....                                  | 62  |
| Hindistan Elçilik Heyeti .....                                    | 64  |
| Aracılıkla. Alâkalı Anlaşma .....                                 | 64  |
| Penkler Ve Bonneval .....                                         | 65  |
| Erivan Savaşı, Yeğen Mehmed Paşa'nın Ölümü .....                  | 68  |
| Savaş Hazırlıkları Ve Elçilikler .....                            | 69  |
| Şeyhülislâm Pirîzâde'nin Azledilmesi .....                        | 72  |
| Kızlarağası'nın Ölümü .....                                       | 73  |
| Nazırlıkta Değişiklikler .....                                    | 74  |
| İnşaatlar.....                                                    | 74  |
| Veziriazam Esseyid Hasan Paşatın Düşmesi.....                     | 75  |
| Bîr Hristiyanlık Propagandacısının İdamı .....                    | 77  |
| Büyük Tetkikci .....                                              | 78  |
| İran Prensi.....                                                  | 79  |
| Fransa'nın Teşebbüsü.....                                         | 86  |
| Bonneval'in Ölümü .....                                           | 88  |
| Rusya İle Barış Anlaşmasının Yenilenmesi .....                    | 93  |
| Avusturya Barış Anlaşması Süresiz Uzatıldı.....                   | 94  |
| ALTMİŞDOKUZUNCU KİTAP .....                                       | 96  |
| Hırka-i Şerif Dairesi .....                                       | 97  |
| Veziriazamın Azli Ve Yerine Seyyid-Abdullah Paşa'nın Atanması.... | 99  |
| Nâdir Şah'ın Ölümü .....                                          | 101 |
| Olağanüstü Yetkili Elçi Kesriyeli'nin İrana Dönüşü .....          | 102 |
| Memlûklerin Katliâmı .....                                        | 104 |
| Birçok Valinin Atanması .....                                     | 106 |
| M. De Desalleurs .....                                            | 106 |
| Hattî Mustafa Murahhas Olarak Viyana'da .....                     | 109 |
| Evlenmeler, İnşaatlar Ve Kitabeler.....                           | 111 |
| İstanbul Ve Bağdad'da İsyan .....                                 | 111 |
| İran Ve Napoli Elçilikleri .....                                  | 113 |
| Kırım Hanı'nın Ölümü .....                                        | 116 |
| Vezirlerin Atanma Ve Değiştirilmeleri .....                       | 117 |
| Şeyhülislâm Esad, Nailî Ve Bıçakçılar İmamının Ölümleri.....      | 118 |
| Tabiat Olayları.....                                              | 120 |
| Kesriyeli, Pirîzâde Ve Reisefendi Mustafa'nın Ölümü.....          | 120 |
| Bedeviler Arasında Abdulvehhab Tarafından Gerçekleştirilen        |     |
| İslâmiyet'te Reform Hareketi.....                                 | 124 |
| Bu Mezheb Adamının Doktrini .....                                 | 126 |
| Arabistan'dan Felâket Haberleri .....                             | 132 |
| Bir Para Hazinesinin Keşfi .....                                  | 133 |
| Eflak Prensi Şeyhülislâm Ve Veziriazamın Azilleri .....           | 135 |

|                                                                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Yeniçeriâğası Sarayının Ve Sarayda Bir Köşkün İnşaatı .....                                                         | 136 |
| BİR Hind Elçisinin Gelişi .....                                                                                     | 138 |
| İran Olayları.....                                                                                                  | 138 |
| D'aix-La-Chapelle Barışı Üzerine Bâb-I Âli'nin Görüşü .....                                                         | 140 |
| İstanbul'daki Avrupa Devletleri Elçilerinin Gayretleri.....                                                         | 141 |
| Kışlalar, Sayfiye Köşkleri Ve Kalelerin İnşası.....                                                                 | 145 |
| İç Karışıklıklar .....                                                                                              | 147 |
| Deniz Olayları.....                                                                                                 | 150 |
| Veziriazam'ın Azl ve Kızlarağası'nın İdamı .....                                                                    | 152 |
| Deprem Ve Kasırga .....                                                                                             | 155 |
| Yunanlıların Ayaklanmaları .....                                                                                    | 155 |
| Bâb-I Âli Tercümanları Ve Voyvodaların Değiştirilmesi .....                                                         | 157 |
| Fransız, İsveç Elçilerinin Ve Bir Danimarka Murahhasının Gayretleri .....                                           | 158 |
| Venedik Ve Ragusa .....                                                                                             | 160 |
| Polonya İle Muhaberat.....                                                                                          | 161 |
| Yeni Sırbistan Ve Kabarta'da Anlaşmazlıklar Çıkması.....                                                            | 162 |
| Gürcistan Ve Irak Olayları.....                                                                                     | 163 |
| Sultanın İnşaatları Ve Ziyaretleri.....                                                                             | 170 |
| Galata Sabayı Kütüphanesinin Açılması .....                                                                         | 171 |
| Deprem .....                                                                                                        | 172 |
| Birinci Mahmud Ve Şeyh Yusuf'un Ölümü.....                                                                          | 174 |
| <b>YETMİŞİNCİ KİTAP</b> .....                                                                                       | 175 |
| III. Osman'ın Tahta Çıkışı .....                                                                                    | 176 |
| Şeyhülislam Ve Veziriazamın Azli .....                                                                              | 177 |
| Hekimoğlu Ali Paşa'nın Vezâretiuzmâ Makamına Getirilmesi Ve Azliyle Yerine Nailî Abdullah Paşa'nın Getirilmesi..... | 179 |
| Reisefendi'nin Kabalığı.....                                                                                        | 183 |
| İstanbul'da Yangın .....                                                                                            | 184 |
| Vezîrîâzam Nişancı Ali Paşa'nın İdamı .....                                                                         | 184 |
| Mısır Ve Ermenistan'da Karışıklıklar .....                                                                          | 185 |
| Cezayir Beyi'nin Öldürülmesi .....                                                                                  | 186 |
| Avusturya, Rusya, Polonya Ve İngiltere Elçilikleri Ve Prusya'dan Bir Murahhasın Gelişi.....                         | 187 |
| Nuri Osmânî Camii.....                                                                                              | 191 |
| Bir Göktaşının Görünmesi.....                                                                                       | 192 |
| Veliyeddinin Kabalığı.....                                                                                          | 193 |
| İki Vezirîâzam'ın Birbirini Takiben Değişmesi.....                                                                  | 194 |
| Sultan Osman'ın Ve Ünlü Kişilerin Ölümü .....                                                                       | 196 |

## ALTMİŞSEKİZİNCİ KİTAP

Villeneuve. — Bonnsral. — İsveç'le tedafüi ve ta-arruzî (savunma ve saldırı) ittifakı anlaşması. — Fransa ve Napoli ile ticaret anlaşması. — MengH-Giray'ın ölümü. — Sultan tarafından bir kütüphane tesisi. — İstanbul'da ayaklanma. — Veziriazam'ın azledilmesi. — İki imparatorluk hükümetiyle yapılan barış anlaşmasının uygulanmasında ortaya çıkan güçlükler. — Kont Ulefeld; Türk elçisi Viya-na'da. — Tercüman Ghika'nın idam edilmesi. — Avusturya ve Rusya ile anlaşma. — İran elçilik heyeti. — Medine'ye gönderilen hediyeler. — Göktaşları. — Romanzoff. — Fransa ve Napoli'de elçilikler. — Moria'da kurbantaşı Örtüsü. — Türk Robln-son Crusoe\*. — Yangınlar. — Veziriâzam'ın azledilmesi. — Sultan tarafından bir İmarethane kurulması. — Düğün. — Nâdir Sâh Bagdad Önünde. — Veziriazam düştü. — Bosna'da sınırlandırma. — Fransa, İsveç, Polonya ve Rusya ile münasebetler. — Bonneval. — Nâdir Sah Musul'u boşuna kuşatıyor. — Teşrifat Elendisi'nin başı tehlikede. — Ra-gıb'ın Kahire, Kesriyelf'nin Erzunnn valiliklerine atanmaları; serasker İran üzerine yürüyor. — Kesriyeli'nin görevi. — Kars kuşatmasının kalkması, — Hindistan elçilik heyeti. — Aracılıkla alâkalı anlaşma. — Penkler ve Bpne7al. — Erivan savaşı; Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü, — Savaş hazırlıkları ve elçilikler. — Şeyhülislâm Pirizâde'nin azledilmesi. — Kızlarağası'nın ölümü. — Nazırlıkta değişiklikler. — İnşaatlar. — Veziriazam Esseyid Hasan Paşa'nın düşmesi. — Bir Hristiyanlık propagandacısının idamı. — Büyük tetkikçi. — İran prensi. — Fransa'nın teşebbüsü. — Bonneval'in Ölümü. — Rusya ile barış anlaşmasının yenilenmesi. — Avusturya barış anlaşması süresiz uzatıldı.<sup>1</sup>

### Villeneuve

FRANSA'nın aracılığı ve teminatı altında gerçekleştirilen ve Bâb-ı Âlî'ye

<sup>1</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/7

üstün imkânlar kazandıran Belgrad Barışı, bu çifte açıdan, Osmanlı ve Fransız diplomatik yıllıklarının kaydettiği en parlak olaylardan biridir. Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğunun meseleleri üzerindeki tesiri, ne daha önce, ne de bu olaydan sonra hiçbir zaman bu Ölçüde kesin olmamıştır ve M. de Villeneuve'ün önemli görevi, Fransa'nın Türkiye ile diplomatik münasebetleri tarihinin belirttiği en-unutulmaz olaydır, ingiltere yüz yıl önce Polonya ile Bâb-ı Âlî arasında bir barış andlaşmasının gerçekleşmesinde ilk defa aracılık görevini üstlenmişse de, hristiyan devletler arasında Fransa, Avrupa'nın bir diğer devletiyle Osmanlı İmparatorluğu arasında anlaşma maddelerinin insan haklarına uygun bir şekilde uygulanmasına müdâhalede bulunan ve bunu teminat altına almış ilk devlet oluyordu. Olağanüstü elçi olarak parlak bir unvana lâyık görülen Villeneuve, o dönemde çeşitli Avrupa hükümetleri tarafından Bâb-ı Âlî ile girişilen bütün müzâkerelerin aynı zamanda ruhu, vasisi ve rehberiydi. <sup>2</sup>

### Bonneval

Onun yanında, hristiyan devletler karşısında Osmanlı İmparatorluğunun en faal memuru Bonneval yer alıyordu. Fransızlara has cerbezeli ve sözünü sakınmaması yüzünden, en ufak bir tenkide bile tahammülü olmayan Veziriazam Yeğen Mehmed Paşa'yı kızdırmış ve Kastamonu'ya sürgüne gönderilmişti. Paşa'nın makamından ayrılmasından kısa bir süre sonra İstanbul'a çağırılmıştı. Kızlarağası tarafından himaye edilmeyen Bonneval, açıksözlülüğünü ihtimâl hayatiyle ödedi. Sürgüne gönderilmesine, emrindeki bombacıların ücretlerini almak için sultana şamatalı bir şekilde başvurmalarını engellememesi se-beb olarak gösterilmişti; fakat gerçek sebep, Veziriazam Yeğen Paşa'nın ona karşı duyduğu kindi <sup>3</sup>. Yeğen Mehmed Paşa'dan sonraki Veziriazam döneminde devlet işlerinde yeniden görev aldı, fakat her zaman aynı başarıyı gösteremedi. Bunun sebebi, Fransız elçisi Villeneuve ile çatışmış obuasından ötürü ona plân ve düşüncelerinin tatbikinde bir yardımcidan çok bir engel gözüyle bakmasıydı; yalnız siyasi menfaatleri birleştğinde» çabuk ve emin bir netice elde etmeleri müşterek gayreflerinin mükafatı oluyordu. Bunun birkaç misali olmakla beraber, bu açıklamaya dayanarak,

<sup>2</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/7-8

<sup>3</sup> S. Cont., f. 895.

sadece birimi,, bütün kudretlerijii birleştirdikleri İsveç müzakerelerini zikredebiliriz. <sup>4</sup>

### İsveç'le Tedafüi Ve Taarruzi (Savunma Ve Saldırı) İttifakı Anlaşması

İsveçli nazırlar Hoepken ve Carlson, devletlerinin Rusya ile yaptığı barış anlaşmasının imzalanmasını beklemeden, onu imza sırasında haberdâr etmek üzere Bâb-ı Âlî ile bir savunma ve saldırı ittifakı anlaşması gerçekleştirmek istiyorlardı. Veziriazam, Villeneuve'ün tesiriyle, İsveç'le bir anlaşma imzalamağa hazırıldı. Bununla beraber, İsveç murahhasının ısrarlı müracaatlarına rağmen, haber İstanbul'a geldiği gün anlaşma imzalandı. Dokuz maddeden oluşan bu dostluk ve ticaret anlaşmasında yeni bir müeyyide yer alıyor ve buna göre iki taraf, Rusya tarafından saldırıya uğradıkları takdirde birbirlerine yardım taahhüdünde bulunuyorlardı <sup>5</sup> (20 Ocak 1740). <sup>6</sup>

### Fransa Ve Napoli İle Ticaret Anlaşması

Bu savunma ve saldırı ittifakı, Bâb-ı Âlî ile bir Avrupa devleti arasında gerçekleştirilen ilk anlaşmadır. Zira, Kanunî ile I. François arasında yapıldığı ileri sürülen anlaşma, esasında sadece bir dostluk ve ticaret anlaşması idi <sup>7</sup>. Rus elçisi Vişni-akof, tercümanı aracılığıyla bu anlaşmanın Rusya üzerinde sebep olduğu hoşnutsuzluğu Veziriâzam'a bildirdi ve tamahkârlığı ile tanınan Reisefendi'ye anlaşmanın tasdikine mâni olması için dörtyüz kese para gönderdi. Reisefendi, tercümana: «Her şeyi sevdiğim kadar parayı da severim, fakat, muvafık olana saygı göstermek gerek. Bu hususta Rusya'nın isteğini yerine getirebilmek için imkân görmüyorum.» cevabını verdi. Rus elçisi, Fransız elçisi Villeneuve'e hükümdarı adına yirmibeşbin ruble ve Saint-Andre nişanını verdi, fakat bu cömertliğin Fransız politikasının değişmesi bakımından hiçbir tesiri görülmedi. Rus elçisi Vişniyakof'a Rus Çariçesinin İmparatoriçe ünvanıyla tanınması, şuurların tesbiti işinin bitirilmesi, büyük elçilikler teşrifat meselelerinin ve İsveç'le yapılan ittifakın geri bırakılması hususlarını Bâb-ı Âlî ile müzâkere etmek görevi verilmişti.

<sup>4</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/8

<sup>5</sup> Laugier'ye bakınız, II, p, 383, anlaşma metni.

<sup>6</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/9

<sup>7</sup> Flassan hataya düşerek anlaşmanın tarihini 1535 olarak göstermektedir.

Villeneuve, her ikisi de para açgözlüsü olan Reisefendi ile Bâb-ı Âli tercümanını Vişniyakof'un rüşvetçiliğine karşı uyarmak gayretini göstermekten geri kalmadı. Napoli elçileri Finochetti (Fi-noşetti) ve Rumiti, altının cazibesi ve Bonneval'in gayretleri sayesinde Bâb-ı Âlî ile bir dostluk anlaşması imzalamayı başardılar. Bu hareket Fransa ve deniz devletleri tarafından iyi karşılanmadı. Napolili elçiler kendi imzalı anlaşma metinlerini verip Türkçe metni alacakları sırada, Vüleneuve, Sultan'ın kuzey Afrika beyliklerine karşı verdiği teminat ve dokunulmazlık belirten maddeleri kaldırmak imkânını buldu. Yirmibir maddeden oluşan bu anlaşmanın imzalı nüshaları Veziriazam tarafından tertiplenen muhteşem bir huzura kabul töreninde taraflar arasında teati edildi (14 Nisan 1740 -17 Muharrem 1153). Fransız elçisi, yapılan birçok toplantıda Bâb-ı Âlî ile Fransa arasındaki imtiyazların yenilenmesini müzâkere etti: İmtiyazlar Mısır savaşının yürürlüğünü durdurduğu ve yeniden bir barış anlaşmasına dönüştürülen yirmidört maddelik kesin bir dostluk ve ticaret anlaşmasına çevrildi; son barış anlaşması bugün de Osmanlı imparatorluğu ile Fransa arasındaki münasebetleri düzenlemektedir (30 Mayıs 1740 - 4 Rebi'ulevvel 1153).<sup>8</sup>

### Mengli-Giray'ın Ölümü

Kırım ham Mengli-Giray Belgrad anlaşmasından kısa bir süre sonra öldü ve yerine eski kalagay olan kardeşi Selim-Giray geçti. Bu münasebetle, şarkı söylemekdeki yetenekleri yüzünden kendisine Naat-ı Damacü veya düğün şarkıcısı damadı lâkabı takılan ve evvelce Veziriazam Yeğen Mehmed Paşa tarafından devlet işlerinden uzaklaştırılmak istenen maslahatgüzarı Mustafa Ağa resmî görevinden azledildi.<sup>9</sup>

### Sultan Tarafından Bir Kütüphane Tesisi

Dışarıda barışın sağlanması Osmanlı İmparatorluğu içinde şenlikîer ve ziyafetlerle kutlandı. Veziriazam, Sultan'ı Bahariye-yazlık sarayında ağırladı; kendi sarayı birbiri peşi sıra çıkan iki yangında kül haline geldiğinden saray yakınında bulunan eski veziriazamlar sarayına yerleşmek zorunda kalmıştı. Sultan, Ayasofya Camii'nde, kendisi tarafından ve içinde diğer nâdir eserler

<sup>8</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/9-10

<sup>9</sup> Suphi, 70 ve 71. Yanlış olarak Rusya ile barış anlaşmasını ancak 1740 Şubatında imzalanmış gösteriyor. Oysa 28 Aralık 1739'da imzalanıp teati edilmiştir.

arasında Halife Osman ve Halife Ali'nin kufi yazı ile yazdıkları iki ve o dönemin nesih yazıda üstad Yakut'un üç eserinin bulunduğu kütüphaneyi ziyaret etti.<sup>10</sup>

### **İstanbul'da Ayaklanma**

Kapdan-ı derya Süleyman Paşa tarafından yapımı tersaneye emredilen filo, bir bölümü Kaptan Paşa'nın Sultan'dan izin aldığı Sahil Köşkü, bir bölümü Beşiktaş'da Barbaros türbesi önünde, bir bölümü de Yedikule hisarı önünde demirledikten sonra yelken açıp harekete geçti (30 Nisan 1740 - 3 Safer 1153). Yine bu döneme doğru erginlik çağına varan sultanlar evlendirildiler; Safiye sultan o sırada İstanbul'da bulunan eski Cidde valisi Bekir Paşa; Saliha sultan Belgrad valisi vezir Ali Paşa; Ayşe sultan Mora vergi müstahsili Ahmed Paşa'ya nikâh edildiler. Bu vesileyle yapılan düğünler, beklenmeyen bir halk ayaklanması yüzünden son derece sönük geçti. Savaşın ve şiddetli kışın yükselmelerine yardımcı oldukları yiyecek fiyatlarından şikâyetçi olan bir kalabalık, dükkânların çoğunu yağmaladıktan sonra, kepenklerin kapatılmasını bağırarak eskiciler ve kazancılar çarşısından dışarıya çıktı (6 Haziran 1740 - 11 Rebiul'evvel 1153). Kâğıthane tarafında bir gezintide bulunan Veziriazam, maiyyetindeki adamlarını silahlandırdıktan sonra hemen şehî-re döndü. Yeniçeriağası vezir Hasan, milise kayıtlı birkaç yüz ameleği alelacele silahlandırdı; Sultanbayezid Camii önündeki Yeniçeri karakolunun albayı, kaçışan Yeniçerilere fena halde çıkıştı. Patırdı her ne kadar yatışırıldıysa da, Sultan'ın, çavuş-başından aldığı bilgi üzerine ayaklanmanın belirtileri orsadayken kendisine şehirde asayişin tamam olduğunu bildiren Veziri-âzam'a güveni kalmadı.<sup>11</sup>

### **Veziriâzam'ın Azledilmesi**

Şehirdeki asayiş durumunu düzeltmeceğinden ümidi kesen Kızlarağasınm telkinleriyle, Mühr-i Hümayûn Nişancı Ahmed Paşa'ya verildi (23 Temmuz 1740 - 28 Rebiul'evvel 1153).. Şehirde asayişin yerinde olduğunu VeziriâzanVa yanlış olarak bildirdiği için, çavuşbaşı görevinden alınarak İran'dan gelen elçiye karşılayıcı olarak gönderildi. Azledilen Veziriazam ise

<sup>10</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/10-11

<sup>11</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/11

Padi-sah'ın damadı Bekir Paşa'nın yerine Cidde valiliğine atandı; fakat bundan vazgeçilerek Bâb-ı Âlî'ye çağırıldı ve Canee'ye kumandan olarak gönderildi. Sultan'ın bir emirnâmesiyle, İstanbul'daki yedi askeri birliğin (Yeniçeri, sipahi, silâhdar, topçu, top arabacısı, humbaracı) ağalarına Veziriâzam'ın şehrin asayişine gereken dikkati göstermediği için ceza olarak azledildi-ği, asayişe yeni Veziriâzam'la birlikte önem vermeleri bildirildi. Böyle bir emirname o zamana kadar Osmanlı İmparatorluğunda görülmüş değildi, fakat bu emirnameden itibaren bir gelenek halini, aldı. Böylece, bu emirnameler yoluyla Sultan, devletteki en önemli değişiklik üzerine tab'asına bilgi vermiş oluyordu. Şurası da belirtmeğe değer ki, Sultan'ın hatt-ı şerifi ülkenin valilerine, eyâlet eşrafına, ulemâya, divân azalarına, bu konularda önemi olmayan halka değil de, sadece ve özellikle İstanbul'da yerleşik durumda bulunan silahlı kuvvetlere gönderiliyordu. Despotizmle idare edilen ülkelerde, eski Roma'da pretoriyen muhafızların imparatora iktidar vermeleri gibi, ordu ve payitaht hükümdara iktidarı vermektedir. Dediği dedik olan hükümdarın ancak kendi uydularıyla ilişkileri vardır.<sup>12</sup>

### **İki İmparatorluk Hükümetiyle Yapılan Barış Anlaşmasının Uygulanmasında Ortaya Çıkan Güçlükler**

Yeni Veziriazam, özi ve Nissa'nın alınmalarından sonra Kahya Osman'ın başının vurulmasına sebep olan Cafer Paşa'nın oğluydu. Eski Cidde valisi Bekir Paşa'nın himayesiyle devlet hizmetine girmiş, İmparatorluk müşiri rütbesine kadar ilerlemiş ve Baş Kapu-Ağası (Başmâbeyinci) olmuştu. Rusya'ya karşı savaşın başlangıcında, özellikle özi'nin takviyesi hususunda, kaymakamı olduğu Aydın'da Sanoğlu ve avenesinin ayaklanmasında büyük gayreti görülmüştü. Veziriâzamlığa getirildiği sırada Kubbe vezirleri arasında bulunuyordu<sup>13</sup>. Makama getirilmesinden bir gün önce, İsveç kralı XII. Charles'ın anlaşma gereğince geri kalan borcuna karşılık olmak üzere gönderilen İsveç savaş gemisi İstanbul limanına girmişti. Bütün belirtilerden altın karşılığında elde edilmiş olan yeni Veziriazam, geçmiş anlaşmaya rağmen, Bâb-ı Âlî'nin bahis konusu savaş gemisini borç ödeme karşılığı olarak kabul edemeyeceğini bildirdi (19 Temmuz). Bununla beraber, Rus

<sup>12</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/11-12

<sup>13</sup> Veziriazamların Biyografileri, Mehmed Sald. Bu yazara göre yeni Veziriazam çeşitli ilimlerde hayli yetkili bulunmaktadır. Fakat, Avusturya İmparatorluk Arşivleri'nde bulunan bir rapora inanmak gerekirse Veziriazam o kuma-yazma bilmemektedir.

^elçileri Cagnoni ve Vişniyakof, Çariçe'nin iraparatoriçe unvanı almaması ve İsveç'le imzalanan ittifak konularında bütün gayretlerine rağmen en ufak bir başarı elde edemediler; bu konuda hoşnutsuzluklarını belirttiler. İran'a gönderilen Türk elçisine şuurdan sonra bir Rus generali refakat edeceğinden, elçiyle şuura kadar gidecek olan Paşa'nın da eşit rütbede yâni üç tuğlu olması talebinde bulundular ve bu talepleri müsait karşılandı. Elçiye Bender'e kadar götüren Faşa, onu şehirde misafir ederek samur bir hil'at verdi. Elçilerin değişimi Dinyeper doğusundaki Salia kıyılarında gerçekleştirildi; Özi civarı sınır tesbiti işi komiserlere havale edildi ve esirler azar azar serbest bırakıldılar; zira, İstanbul'daki son patırdıda halkın feveranı bu konuda ihtiyatlı davranmak lüzumunu ortaya koymuştu. Bâb-ı Âlî'nin kont Rumanzof-un olağanüstü elçi ve prens Repnin'le Nepluieff in sınır belirlenmesi komiseri olarak atanmalarını öğrenmesi, Azak tahkimatının sökülmesindeki gecikmeden duyduğu endişeye son verdi. Bâb-ı Âlî, Ali Paşa'yı Rumeli Beylerbeyliği pâyesiyile Viyana elçiliğine atamış ve Paşa, düzenlenen gösterişli bir törenle güven mektubunu almıştı. Avusturya'nın elçi tâyini işi, anlaşmanın uygulanmasında çıkan çeşitli güçlükler yüzünden gecik-t misti; Avusturya hükümeti, aracı elçi vasıtasıyla anlaşmayı tatbikle görevli Türk komiserlerin anlaşmaya aykırı taleplerde bulunmalarından şikâyetçi oldu. Belgrad tahkimatının yıkılması durdurulmuştu; bunun sebebi, Türklerin anlaşmayı ihlal hareketleri Avusturya hükümetinin dokunulmazlıkla alakalı taleb-lerine yol açmış olmasıydı. Bâb-ı Âlî, Villeneuve'ün de İhtiyatlı aracılığının eklenmesiyle Avusturya hükümetini tatmin etmek için tartışma konusu olan Eski-Orsova'da onbir köyü Avusturya'ya iade etmeğe karar verdi.<sup>14</sup>

### Kont Ulefeld; Türk Elçisi Viyana'da

Avusturya elçisi Schmettau, Türklerin Orsova'nın üç veya dört fersah üstündeki Mehadia vadisinde Czerna'nın sularını Bella'nın mansabına ulaştırmak için kazdıkları kanal konusunda şikâyetinde bulunması hususunda Villeneuve'e mektup yazdı; kanal, anlaşma maddesinde belirtildiğinden hayli uzakta kazılmaktaydı; Avusturya elçisi, Türkler Eski-Orsova'yı ellerinde tutmaktan ve kanalı kazmaktan vazgeçtikleri takdirde kendilerinin de tazminat talebinde bulunmaktan vazgeçeceklerini Fransız elçisi

<sup>14</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/12-13

Vüleneuve'e bJdirmişti. Villeneuve, Türk mühendislerinin. Czerna'nın yatağını tamamiyle değiştirmek imkânına sahip bulunmadıkları ve kanalın nehir kıyısındaki köylere vereceği zararı önleyemeyecekleri hususundaki beyanlarına dayanarak konuyu, Bâb-ı Âlî'ye bildirdi. Bununla beraber Veziriazam Oğuz Mehmed Paşa kanalın açılmasına fazlasiyle taraftar olduğundan, mesele sınır tesbiti komiserlerine havale edildi. Komiserler sınıra hareket ettiler ve Avusturya elçisi olarak atanan kont Ulefeld'e İstanbul'a gitmesi emri verildi. Fakat Reisefendi Bel-grad'ın Avusturyalılar tarafından boşaltılmasından önce Türk elçisi gönderilmesini uygun bulmadı.

Bu olaylar cereyan ettiği sırada, Avusturya Başvekili kont Sinzendorf Villeneuve'ün aracılığıyla Bâb-ı Âlî'ye yeni bir teklifte bulundu; bu teklife göre, Avusturya imparatoru, Bâb-ı Âlî, Drina ile Unna arasındaki bir toprak bölümünü kendisine bırakmağa razı olduğu takdirde, Syrmie (Zemun) sahrasını Osmanlılara vermeği taahhüd ediyordu; teklifte belirtildiğine göre, bu bölüm Sırbistan'dan daha çok Esklavoni'ye aitti. Fakat, Sch-mettau kendisine yazdığı mektupta bunu bildirmiş olduğundan» meseleyi sınır tesbit komiserlerinin kararına bırakmanın daha doğru olacağına hükmetti<sup>15</sup>. Komiserler Avusturya komiseri feld-mareşal vekili Guadagni ile yaptıkları toplantılarda, Osmanlı tarafı tatbiki imkânsız olduğu halde Czerna'nın yatağının değiştirilmesi hususunda ısrar ettiler; barış anlaşmasında Osmanlı sınırının bu dağların eteğinden başladığı belirtildiği halde, Eski-Orsova karşısındaki tepelerin kendilerine teslimi hususunda da aynı ısrarı tekrarlarlar; nihayet, Belgrad yakınındaki Velik Ostrova adasının, anlaşma ile Avusturya'ya bırakılmış olduğu halde, istedikleri toprak bölümüyle birleştirilmesi hususundaki taleplerini inadla savundular; oysa bu ada Sırbistan'dan ziyade Banat'a daha yakın düşmektedir. Villeneuve'ün tavsiyesi üzerine Veziriazam, neticelendirilmesini hızlandırmak maksadiyle Bosna ve Vidin valilerini sınırların belirlenmesi çalışmalarına nezâret etmekle görevlendirdi. Temmuz ayında, son Avusturya elçisi kont Wirmond'un damadı olan Avusturya elçisi kont Ulefeld kalabalık bir

<sup>15</sup> Kont Sinzendorf un Vüleneuve'e gönderdiği, Avusturya İmparatorluk Arşivleri'nde bulunan 30 Mayıs 1740 tarihli mektup. «Türklerin Or-sova karşısındaki tepeleri geri vermeği reddetmeleri barış anlaşmasının 5. maddesine doğrudan aykırıdır. Neipperg'in başlangıçtan itibaren Türklerin Sava'dan en ufak toprak taleplerini ve Sırbistan'ın ancak Tuna kavgasından başlayacağı yolundaki görüşlerini açıkça reddetmekte çok haklı olduğu görülüyor. Esklavoni Sırbistan'dan tamamiyle ayrıdır. Neipperg barış konferansında Syrmie (Zeraun)'yl Sırbistan'ın parçası olarak zikrettirdi ise yanılmıştır; Sava'nın beri-sindeki her yer Syrmle'dir, fakat, diğer taraftan, Sırbistan'ın bir parçası Unna nehrine doğru girmektedir. Sabaz bu parçada bulun'maktadır ve bu parça Drlna'da nihayet bulunmaktadır. Neipperg'in yetkisi olmadan verdiği bu bölüm üzerinde, bu şartlar altında tm-. parator da aksini ileri sürecektir değildir.»

maiyyeüe istanbul'a geldi (11 Temmuz 1740) <sup>16</sup> Elçinin karşılanması beklendiği gibi olmaktan uzak kaldı. Elçilik alayım süslemek için kendilerinden binek atları göndermelerini istediği yabancı elçilerin her biri bir mazeret ileri sürerek isteğini yerine getirmekten yan çizdiler. Fransız elçisi İstanbul'a girdiğinde Villeneuve'ün hayli ilerisinde yer alan çavuşbaşı, kont Ulefeld'in sağında yer aldı. Bu diplomat tarafından yapılan itirazlara ve Bâb-ı Âlî tarafından evvelki elçi kont Wirmond'a uygulanan teşrifatin tekrarlanacağı taahhüt edilmiş olmasına rağmen birşey değişmedi Elçi, çavuşbaşının sağına geçmek istediğinde, çavuşbaşı gelip onun arkasında yer aldı ve böylece çavuşbaşının Fransız elçisinin önünde olması gibi, elçinin çavuşbaşının önünde yer alması durumu meydana geldi. Çavuşbaşı elçi ile aynı masada yemeğe oturmak da istemedi. Bu can sıkıcı olaylar, kont Ulefeld'e verilen ve yirmiiki maddeden oluşan talimatta önceden hesaba katılıp yer almamıştı <sup>17</sup>. Elçi Ulefeld, ayrıca, Fransa elçisi Villeieuve'ün aracılığından başlayarak Neipperg'in anlaşmayı imzalamasına kadar geçen olaylarla alâkalı sayısı yüzaltmışa varan gizli vesika hakkında da talimat almıştı <sup>18</sup>. İstanbul'a getirdiği hediyeler, Sultan, Valide sultan, yedi Kubbe veziri, Reisefendi ve Şeyhülislâm'a gönderilen gümüş vazolar, ayna ve tablo

<sup>16</sup> Son görevi saray tercümanlığı olan elçilik kâtibi Heinrich de Fenk-ler; tercümanlar: Selescoviz, Momars, Elias, Linskl; oniki tercüman yardımcısı, Baumeister, Preyner, Bianchi, Mandaller, Sachi, Echtin-ger, Greitter, Augustin, Mouska, Schmid, Selescoviz'in oğlu olan Baumeister, rahip, elçilik kâtibi, oniki elçilik süvarisi, kont.Goes, Salnt Julien, Kotulinski, Brandeis, Hamllton, Hohenfeld, Hardegg, Bertold, Pereny, Beleredi, Wicques, L. Gramb; otuz uşak; oniki muhafız; oniki iç hizmetkâr; bir musiki takımı; oniki silahşor; bir veznedar; bir saatçi; bir İstihkâm yüzbaşısı; teğmen Scbade ve kâtip Kempelen, ki bunların ikisi, biri Fransızca, diğeri Lâtince olarak elçiliğin günlüğünü tutacaklardı (bu İki metin İmparatorluk Saray Kütüphanest'nde bulunmaktadır); bir doktor; bir seyis; iki arşivci ve İki ulak.

<sup>17</sup> 1 — Belgrad barış anlaşması konusunda; 2 — bunun tasdiki husu-sunda elçiliğe verilen görev; 3 — elçiler mübadelesi için Schmettau tarafından tâyin edilmiştir; 4 — güven mektubu; 5 — eğer Türk elçisinde Avusturya hükümeti Başkanına verilmek üzere Sultan'ın mektubu yoksa, Avusturya elçisi de, Veziriâzam'a sadece hükümet Başkanının mektubunu verecek, İmparatorun mektubunu vermeyecektir; 6 — eski elçi kont Wirmond'a uygulanan teşrifata uyulacaktır; 7 — Zemin'e kadar karadan, sonra deniz yoluyla gidilecektir; 8 — anlaşmanın imzalı metinlerinin teatisi sırasında Fransız elçisine bahsedilen şerefleri araştırmak; 9 — pelerinle huzura çıkmak emri; 10 — anlaşmanın XI. maddesinde savaş esirleri hakkında yazılanlara uygun davranmak; 11 — Roma katolik ruhani savunucusu olarak İmparatorun himayesindeki fransiskan ve tesliscl tarikatlarının hukukunun korunması; 12 — kuzey Afrika ve Dülsinelilere karşı güven elde etmek; 13 — Belgrad Barış Anlaşması'nda ticaret anlaşması yer almadığından konsolosluk ve şehbenderlikler kurulmasına karşı çıkmak; 14 — sınırların belirlenmesi meselesi; 15 — diğer devlet elçileriyle İyi münasebetler yürütmek; 16 — Osmanlı İmparatorluğuna bağlı prensliklerle onların casusları aracılığı ile münasebetler kurmak; 17 — teb'aların şikâyetleri; 18 — Csaky, Illeshazy ve Csai'nin sınırlardan uzaklaştırılmaları; 19 — ölüm hükmü hariç, elçinin ma-llyeti üzerinde adil hükümler verme hakkı; 20 — hediyeler; 21 — her hususta bilgi toplamak maksadiyle casuslar kullanmak; 22 — geri tarafı elçinin iz'an ve becerisine bırakılmıştır.

<sup>18</sup> Avusturya İmparatorluk Arşivleri'nde bulunan bu talimat otuziki sayfa kadar tutmaktadır. Bunlarla birlikte bulunan yüzaltmış par\* çanın altmışıdofcuzuncusu kont Neipperg'in tarihini ihtiva etmektedir. Bu Belgrad barışı tarihi ve kont Seekendorf, Wallis ve Neip-perg tarafından işlenen hatalar, Moser tarafından yayınlanan Belgrad ban\$ anlaşmasında elçilere gönderilen emirnamede yer alanlara esasda benzemektedir.

çerçevelerinden oluşuyordu <sup>19</sup> Viyana'ya gönderilen Türk elçisi, bu şehire dokuzyüz yirmi-iki kişiden oluşan bir maiyyetle <sup>20</sup> geldi. Ayrıca, yüzotuzdokuz deve, yetmiş katır ve dokuzyüz at da eşya taşıyıcı ve binek olarak getirilmişti. Türk elçisinin mübalâğalı talepleri oldu. Önce, topçu generali Schmettau, Belgrad seraskeri vezir Ali Paşa, şuurdaki Türk birlikleri kumandanı Ali Paşa'nın hazır bulundukları mübadele sırasında, Türk elçisi Sava nehri üzerinde bulunan gemiye binmek istemedi ve Schmettau, ısrarla baskı yapmak zorunda kaldı (10 Haziran 1740). Viyana'ya varmadan önce son konaklama yeri olan Schvvechat'da, genellikle bütün Osmanlı elçilerinden istenen, kendilerinden önceki elçilerin uydukları muameleye riâyet gösterecekleri taahhüdünü verdiği halde, Viyana'ya giriş günü gelip çatınca, kendisini merdiven önünde bekleyerek ikamet sarayına götürcek olan saray mareşalinin ayağına kadar gitmeyi kabul etmedi; bu yüzden Viyana'ya giriş gününü ertelemek zorunda kalındı (4 Ağustos 1740). Bu işde aracı olduğu zannına kapıldığı Fransız elçisi Mirepoix'-nın açıklamalarına

<sup>19</sup> Sultan için: Yıldızlı çerçeve içinde 76 pusluk iki boy aynası; 12 gümüş avize; aynı madenden iki konsol; 2 soğutma taşı, keza; 6 altın üzerine gümüş süslemeli şişe; 6 gümüş çiçeklik; 1 gümüş tabak altı, masa için; 2 gümüş buhurdan; 2 altın üzerine gümüş işlemeli vazo ve ibrik; 2 gümüş kahve cezvesi; 2 gümüş çok küçük cezve, 1 altın üzerine gümüş işlemeli cezve; 2 gümüş ocak ızgarası, bir gümüş güğüm; 1 gümüş reçel kabı; 2 altın konsol saati, keza; on oyun havası çalan bir saat; dört oyun havası çalan bir diğer saat; 12 parça zengin kumaş; 60 pus yüksekliğinde 2 ayna, cam çerçeveli; birçok avize; 12 kollu avizeler, cam. - Sultan Hanım için: Gümüş işli bir saat; aynı madenden bir kahve masası; 2 gümüş çiçeklik; iki cezve, keza; 12 parça altın üzerine gümüş işlemeli fincan ve aynı madenden bir tepsi; 54 pus yüksekliğinde 2 ayna cam çerçeveleriyle. - Veziriazam için: Altın üzerine gümüş işlemeli bir vazo ve bir ibrik; gümüş soğutucu, buzluk; işlenmiş bir gümüş fincan; altı gümüş tabak; gümüş bir çiçek sepeti, iki gümüş cezve; iki küçük masa; iki büyük saat; işlemeli bir konsol saati. - Nissa seraskeri için: 2 gümüş şişe; bir cezve, keza; bir diğer çok küçük cezve; 6 gümüş tabak; işlemeli bir çay fincanı, gümüş işlemeli, iki büyük duvar saati; iki cep saati. - Üçüncü vezir için: Bir gümüş leğen ve gümüş ibrik; 4 tabak ve bir duvar saati. - Dördüncü vezir için: Gümüş . bir leğen ve bir ibrik; 2 tabak ve kase, keza; bir

duvar saati, beşinci vezir için aynı hediyeler. - Altıncı vezir için: Gümüş bir leğen ve ibrik, 2 işlemeli çay fincanı, 7 tabak ve kâse, siyah bir duvar saati. - Yedinci vezir için: Gümüş bir leğen ve ibrik; iki işlemeli gümüş fincan; bir tabak ve bir kâse; bir siyah duvar saati. - Reisefendi için: Çekmeceleri bulunan altın üzerine gümüş işlemeli bir yazı masası; dört kollu gümüş avize; bir cezve ve işlemeli muhafazası olan bir saat. - Şeyhülislâm için: Kulpu altın üzerine gümüş işlemeli gümüş bir sepet; bir tabak ve bir kâse, altın üzerine gümüş işlemeli bir leğen ve ibrik; büyük bir saat. - Bosna valisi Ali Paşa için: Bir tabak ve bir kâse, altın yaldızlı; büyük bir saat; gümüş bir leğen ve ibrik. - Verilecek kişiler belirlenmeyen diğer hediyeler şu eşyadan oluşmaktaydı: Şekerleme koymak için gümüş bir kâse; gümüş bir cezve; iki komposto kâsesi, keza; diğer iki küçük tabak; iki buzluk, keza; altın yaldızlı bir leğen ve ibrik; bir şekerlik ve kaşığı, keza; Paris'de imâl edilmiş iki çanak; iki altın saat; onbeş gümüş saat, köstskli veya kösteksiz; iki gümüş çiçeklik, iki avize, diğer kollu- iki avize

<sup>20</sup> Maiyyetinde bulunan en önemli görevliler şunlardı: Hazineedar; si-lahdar; mühürdar; çuhadar; oda uşağı; kahyâbey; divanefendi, elçilik kâtibi; çavuşbaşı; kapucular kâhyası, başm&beylnci; selâma-gası; divân, çavuşu; alay çavuşu; konakçıağa; zahretclağa; teymeli ağa, masraf ağası; odun emini; silâhşor, seyis; vekilharç; mirâhur; saraçbaşı; serbanbaşı; akkianbaşı; tüfekçibaşı; seyislerbaşı; safca-başı; nalbandbaşı; sancakçıbaşı, alemdar; mehterhanlar, din adam-ı)n; iBfcmleafcasi; kaftanagaai; kapueularbaşıriar (mabeyinciler); kahveci; şerbetçi; helvacı; berberbaşı; tütüncübaşı; lülecibaşı (çubukçu); mataracıbaşı; kapıcılar; aşçılar; ekmekçibaşı.

bakarak nihayet taahhüdünü uygulamaya razı oldu; fakat uygulamaya gelince yine reddetti. Günlük iâşe masrafı olarak kendisine beşyüzaltmış kuruş verildi <sup>21</sup>; bu günlük iâşe masrafı İstanbul'daki Avusturya elçisinin aldığından yüzaltmış kuruş fazlaydı. Osmanlı elçisine verilen günlük paraya odun ve yem masrafları dâhil değildi. Osmanlı elçiliği, Viyana'da Site-Leopold'a yerleştirildi. Oniki han, yüzon dâire ve yirmibir oda emrine verildi. Yolda elçiye saray tercümanı, saray meclisinden bir komiser, saray idaresinden bir komiser ve bir mabeyinci refakat etti. Elçinin İmparatorun huzuruna çıkmasına sura gelince teşrifat konusunda yeni bir güçlük ortaya çıktı: Elçi, İmparatorun üzerindeki elbisenin eteğini öpmek ve güven mektubunu tahtın yanındaki masanın üzerine bırakıp geri çekilmek istemedi; elçi, mektupları İmparatorun eline vermekte ısrar etti. Artık huzura kabulün imkânsızlığına ve Bâb-ı

Âlî'ye olayın bildirilmesine karar verilmişti ki, Fransız elçisinin gönderdiği bir pusulanın kendisine okunması, Osmanlı elçisini, kendisinden Önceki meslekdaşlarınm davranışlarına uymak hususunda ikna etti. Bu arada imparatorluk meclisi de birkaç toplantı yaparak teşrifat meselelerini karara bağladı <sup>22</sup>. Elçi, muhteşem bir saray arabasıyla İmparatorun huzuruna çıkmak üzere tercüman ve saray komiserinin refakatinde elçilik binasından hareket etti (23 Ağustos 1740). Elçi, meclis salonunda İmparatorun huzuruna alındı. Salona yalnız elçi, tercümanı ve maiyyetinden oniki seçkin görevli alındı. Üzerinde İspanyol tarzı bir manto ve başında şapka bulunan imparator altın bir sâyebeânın altında oturmuştu; arkasında muhafız birliğinden ileri gelen subaylar, solunda İmparator-acüna tercümana cevap veren Başvekil yardımcısı bulunuyordu. Türk elçisi vezir olmadığı ve Rumeli Beylerbeyi payesinde bulunduğu halde, ehram biçiminde kallavi ve etrafında vezirlere mahsus altın şerit bulunan bir kavukla görülüyordu. Hediye olarak İmparatora eşya ve mücevherat olarak sayılamayacak kadar çok hediye sundu. Bunların arasında maroken çadırlardan, gümüş ve altın süs eşyasından Acem halılarına, yine altın ve gümüşten at koşumlarına kadar her şey vardı. Bu eşyaların çokluğu karşısında elçinin o kadar büyük bir deve ve katır kervanını beraberinde getirmesinin sebebi anlaşıyordu. Zümrüd, yakut, inci ve sonsuz denilebilecek kadar bol altın parıltısı Avusturya imparatorluğu sarayını

<sup>21</sup> Beşyüzaltmış kuruşun karşılığı altıyüzseksen florindi; dolayısıyla kuruş bir florin ve oniki kreuzer ediyordu.

<sup>22</sup> Bu mecliste İmparatorluğun bütün yüksek rütbeli seçkinleri bulunuyorlardı.

âdeta sönükleştirmişti. Mücevherlerin yanında halı denince, Türk elçisi bunların yalnız bir nev'inden elli parça getirmişti. İstanbul imalathanelerinde dokunmuş altın işlemeli kumaşlar parça olarak yüzlerceydi. Hediye edilen atlar da cins ve renk olarak meraklıları âdeta büyülemişti. Elçinin sunduğu amberin ağırlığının üçyüzelli miskal olduğunu söylemek bile hediyelerin ihtişamı baklанда bir fikir verebilir. Türk elçisinin masrafı Avusturya imparatorluğuna yüzbin florine mal oldu.

Sınırların belirlenmesiyle ilgili müzâkereler Fransız elçisinin aracılığıyla devam etmekteydi ve İstanbul'daki Avusturya elçisi kont Ulefeld, Türkler Eski-Orsova üzerindeki tepelerin ve şehrin arazisiyle Belgrad Önünde bulunan adanın kendilerine teslimi hususunda ısrar ettiklerinden güç bir durumdaydı. Bu hususta Avusturya elçisi kont Ulefeld, Bâb-ı Âli'nin anlaşmanın maddeleri yerine kendi arzularını geçerli saydığı itirazını ileri sürüyordu <sup>23</sup>. Reisefendi, sınır anlaşmasının bu üç maddenin ayrılarak gerçekleştirilmesini, bunların daha sonra bir ek anlaşmayla çözümlenmesini istiyordu, itirazının haklılığına inanan Ulefeld bu görüş karşısında tutumunu değiştirmede <sup>24</sup> (31 Ağustos 1740). Veziriâzam'ın bu hususdaki kesin görüşü şu şekilde belirdi: Sınır tesbiti komiserleri, Sırbistan ve ihtilaflı olan adayı bir kenara bırakarak Tuna'dan çalışmalarına başlayacaklar ve Orsova'ya sıra geldiğinde, Czerna'nın yatağı ta-mamiyle değiştirilmemişse (Anlaşma değiştirilmesi şartını getiriyordu) Eski-Orsova imparatoruna ait olacaktı. Czerna'nın yatağının değiştirilmesi projesi, Osmanlı mühendislerinin ve Bâb-ı Âli'nin bütün siyasetinde sınırsız bir tesiri olan Reisefendi Mustafa'nın garib bir teşebbüsleriydi. Bununla beraber, kanal açılması fikri Reisefendi'nin değildi; bu düşünce son Veziriazam Oğuz Mehmed Paşa'nındı. Fakat, Reisefendi, gerek Veziriâzam'a hoş görünmek, gerekse bu teşebbüse ayrılan paranın bir kısmına konmak maksadiyle bu düşünceye hemen sahip çıkmıştı.

Avusturya elçisi Ulefeld'in Reisefendi'ye verdiği ikibin duka ve büyük bir elmas da onu pençesine alan rüşvet susuzluğunu doyuramadı. Kanal'ın açıldığı İstanbul'da öğrenilince Bâb-ı Âli bunu Avrupa devletleri elçilerine son derece önemli bir olay olarak bildirdi. Kendisinden önceki Veziriazam tarafından neticesiz bir teşebbüs olarak başlatılan kanal işinin bir işe yaramayacağına kaani olan yeni Veziriazam, bunun kendisine karşı

<sup>23</sup> Laugier, n, s. 175. «Ulefeld son derece doğru bir görüşe dayanıyordum

<sup>24</sup> Laugier, II, s. 177. «Göstereceği yumuşaklığın Türkleri daha gururlu ve, isteklerinde daha ınatçı olmalarına yarayacağını bilen elçi ilk talebinde ısrar gösterdi.»

yenilmez bir kin beslediği Reisefendi'yi devirmeğe vesile olacağını düşünerek devam edilmesine ses çıkarmadı. Veziria-zam'a böyle hareket etmesi tavsiyesinde bulunanlardan biri, Kırım'da Kefe'deki karargâhın eski imamı, sınır tesbiti işini çok dar ve son derece şahsî bir görüşle «Faydalı Tedbirler» adlı eserinde kısmen ele almış bulunan nievkufatçı yardımcısı ve sınır tesbiti komiseri, eski bir müderristi <sup>25</sup>.

Bu olaylar sırasında imparator VI. Charles'ın ölümünün kont Ulefeld tarafından yürütülen müzâkereler üzerinde olumsuz tesiri görüldü. Genellikle her saltanat değişmesinde Avusturya küçük elçileri elçi unvanı alıyorlardı; fakat Ulefeld elçi unvanına zaten sahip bulunduğu için, Macaristan ve Bohemya kraliçesinden sadece güven mektupları aldı. Fakat Bâb-ı Âlî onun elçilik unvanını taşıması konusunda güçlükler çıkardı. Bu durumda, Bâb-ı Âlî güçlük çıkarmakla bir şey elde edemezdi. Güven mektuplarını reddedemeyeceği gibi, huzura kabul hakkını da reddedemezdi. Fakat maksadı, diğer Avrupa devletlerinin durumuna bakarak davranışını tâyin etmek bakımından vakit kazanmaktı. Ulefeld, bu konuda ve sınırların tesbiti konusunda Veziriazam'la bir görüşme yaptı (13 Şubat 1741). Elçi, Orsova karşısında dil biçimindeki arazi ve Sırbistan sınırının Prina nehri kıyılarına kadar gelmesi için seksene doksan geniş liginde bir arazi verdi. Bu hususta VI. Charles'ın ölümünden beri hükümetinden herhangi bir talimat almamış olan Fransız el-çisiyle mutabık kaldıktan sonra, Bâb-ı Âlî'ye bir ültimatom verdi. Ültimatomda, Czerna kanalının açılışından başlayarak Eflâk'ı Banat'dan ayıran ve Orsova sınırını belirleyen muvazi bir hat talebinde bulundu. Bu hat Eflâk'ı Banat'dan ayıran ırmağa kadar uzanacak ve ayrıca Orsova sınırını da belirtmiş olacak, Bosna sınırı Karlofça anlaşmasında belirlendiği şekilde kalacaktı. Görevinin resmen tanınması konusunda, Ulefeld, güven mektuplarını elçilik kâtibi Penislerle Veziriâzam'a göndermek zorunda kaldı. Veziriazam vesikaların alındığına dair elçiye<sup>26</sup> hitaben bir makbuz verdikten sonra, İmparatorun son mektubuna Sultan'ın cevabının elçi Ali Paşa tarafından Viyana'da doğrudan hükümete verileceğini bildirdi; elçi Ulefeld'e gelince, veda için huzura kabul edileceği hususunda bilgi edinilmesini istedi. Elçi Ulefeld, ihtilaflı dil

<sup>25</sup> Tedbirâtı Pesendide, VII. cildin doğrulayıcı açıklamalar veren kısımlarına bakınız. Burada bahsettiği diğer eserleri: Tebriz'de imamlığı sırasında (Hekimoğlu AH Paşa idaresi dönemi), 1148'de (1735) uğradığı felâketler; bu eser ünlü Şeyhülislâm Abdülaziz Efendi'nin Sihhatn&me'sinin bir taklididir, diğerleri Destiari tahldl-îl hudud, tsbâtul hukuk, Mevarid oemlytil mez&hlb, yâni mezheplerin birleşmesini ele almaktadır.

<sup>26</sup> Laugier, n, s. 234 ve 237'de Ulefeld'in mektubuna ve Veziriâzam'ın cevabına bakınız.

biçimindeki araziyi Drina nehri kıyılarına kadar vermeğe razı olarak Banat'la alâkalı talepleri-hi tekrarladı ve bunlar .da kabul edilmediği takdirde, başka hiçbir tâviz vermemekte kararlı olduğunu bildirdi. Reisefendi'ye ve sadık yardımcısı Bâb-ı Âli tercümanına beslediği kinin tesirinden hiçbir zaman kurtulamayan Veziriazam, her iViafni de mahvetmek için bu fırsatı kaçırmadı: Her ikisinin de açgözlülükleri ve Fransız elçisinin sözünden çıkmamaları yüzünden müzakereleri sürüncemede bırakarak neticeye varılmasını engellediklerini ileri sürdü. Beisefendi azledilerek hapse atıldı ve Kütahya'ya sürgüne gönderildi (5 Şubat 1741 - 19 Zilkade 1153).<sup>27</sup>

### Tercüman Ghika'nın İdam Edilmesi

Bâb-ı Âlî tercümanına gelince, 15 gün süren<sup>28</sup> bir tutukluluktan sonra saray köşkü önünde idam edildi; Fransız ve Avusturya elçilerinin, tercümanın suçsuz olduğu yolundaki müdâhaleleri idamını çabuklaştırmaktan başka bir şeye yaramadı. Rüşvetçi olduğu kadar intikamcı da olan Bâb-ı Âli tercümanı Ghika, Hollanda elçiliği birinci tercümanı Karaca'yı mahvetmek için yemin etmiş ve azledilen patriki evinde saklamıştı, îdâm edilmesi bunlardan birini korkunç bir düşmandan kurtarıırken, patrikin de güvenliğini ortadan kaldırmıştı. îdâm edilen Ghika'nın yerine Jean Gallimachi Bâb-ı Âli tercümanlığına atandı. Tercümanın idamının ertesi günü, ulemâ ileri gelenlerinin ve askeri birlik komutanlarının katıldıkları bir büyük divân toplandı; Avusturya imparatoru ile mutabık kalınarak kararlaştırılan sınırlar hakkındaki yeni düzenleme okundu ve tasvib edildi. Prusya ordusunun Siiezya üzerine yürüdüğü haberi, Avusturya'yı, her ne kadar haksız da olsa Osmanlı taleb-lerine guzyummak zorunda bıraktı.<sup>29</sup>

### Avusturya Ve Rusya İle Anlaşma

Yeni Reisefendi, împaratoriçenin içinde bulunduğu şaşkınlık ve telâştan yararlanarak Unna'ya kadar uzanan toprak dilimi ve civardaki araziden ayrı

<sup>27</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/13-21

<sup>28</sup> İmparatorluk Arşivi'nde Ulefeld, Fawkenner ve Calceon'un raporlarına bakınız. Bu raporlara ve Suphi'nin tarihinde laf taşımak ve rüşvetle satın alınmakla suçlamasına (t. 187) rağmen, tercüman Ghika'nın gerçek îdam sebebi üzerindeki şüpheler ortadan kaldırılmış değildir.

<sup>29</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/21

olarak Eski-Orsova'nın Türklere teslimi üzerinde ısrarla durdu (2 Mart 1741). Bunun  zerine, dört maddelik bir anlaşma imzalandı; bu anlaşmaya göre, Kar-lof a anlaşmasının getirdiği sınırlar Unna'ya kadar yeniden geçerli sayılıyor; Tuna  zerindeki tarafsız ada Velik Ostrova yarı yarıya paylaşılıyordu. Sava nehrindeki Bohemyenler ada-siyle Tuna'daki Pavizza, Kızilova ve Hisarca adaları Türklerde kalıyordu <sup>30</sup>.

Rusya, Bâb-ı  li'ye karşı, Osmanlı  mparatorluğu'nun Avusturya'nın nüfuzunu kırmak için  mparatori e Marie Th rese'in içinde bulunduğu vahim durumdan yararlanmak için kullandığı diplomatik incelik sistemini uyguladı <sup>31</sup>. Prens Repnin,  mparatori enin  erkeş adası karşısında inşâ etmeğe ek anlaşmanın i t maddesiyle hak kazandığı yeni kalenin çevresi tamamlanıncaya kadar, Azak tahkimatının yıkılmasını erteledi. Peşinden de kaleyi  erkes'de değil, Azak'dan sekiz fersah mesafede inşâ etmek istedi; yahut kale bu şehirden en çok dört fersah uzaklıkta yer alacaktı. Rus elçileri Cagnoni ve Vişniyakof'un Reisefendi ile yaptıkları bir toplantıda, Türkler, Ruslar tarafından b'ahis konusu edilen esirlerin serbest bırakılması, Rus  ari esine  mparatori e unvanının tanınması ve inşâ edilecek kalenin yeri gibi meselelere cevap vermeden, Azak tahkimatının yıkılmasını istemekle yetindiler (24 Kasım 1740).

Zâten Türk ve Rus tarafları, iki tarafın elçilerinin takibede-cekleri, payitahta götürecek olan yollar üzerinde anlaşmaya varmışlardı. Ayrıca, elçilerin bütün masraflarının karşılıklı olarak iki devlet tarafından ödenmesi hususunda da anlaşmışlardı. Türk elçisi kendisi için zarurî ihtiyaç maddesi saydığı eşyanın bir listesini düzenlemişti; bunun temin edilmesi, yek n olarak günde binaltıy z rubleye maloluyordu. Kus elçisi Ruman-zofun, istekleri daha da m bal ğalıydı <sup>32</sup>; zira, Rus elçisi, Türk elçisinin ihtiyaç listesini hicvetmek istemiş, bu bakımdan düzenlediği listede ihtiyacı olarak her gün

<sup>30</sup> Bu anlaşma (konvansiyon) için Laugier'de, H, s- 372'ye bakınız; yazar anlaşmanın tarihini yanlış olarak 5 Mayıs olarak vermektedir ki, bunun 2 Mart olması gerekmektedir. Bu anlaşma Sistow anlaşma- sının H. maddesinde ve Suphi'de bütün olarak yer almaktadır. Ule-feld tarafından Türklere verilen t vizler kendisinin hükümetinden aldığı talimatın sınırlarını açmaktadır ve kendisi de Filibe'den gönderdiği 19 Mayıs 1741 tarifeli mektubunda iki hatasını açıklamaktadır; şöyle ki: Hırvatistan'a ait olan beş kasabadan oluşan  dare merkezini Esklavoni'ye tâbi gibi mütalea etmiş, Belgrad yajunında-ki Yıldızlıkale'ye gelince, bu kalenin nerede olduğu hakkında bilgisi olmamıştır; böylece, Belgrad anlaşması tarihi, esaslarının belirlenmesinden 2 Mart tarihli tamamlayıcı anlaşmaya kadar, müzakerecilerin ihmâl ve kabiliyetsizliklerini ortaya koymaktadır

<sup>31</sup> Rusya, Bâb-ı  li'ye karşı bu devletin Avusturya'ya uyguladığı dolambaçlı yollar, savsaklama politikasını uyguluyor, üzerinde mutabık kalınmış maddeleri uygulamayı reddederek müzâkereleri belirsiz maddeler üzerine doğru çekiyordu.» Laugier, n, s. 180.

<sup>32</sup> Fransa'nın Saint-Petersbourg'daki elçisi Chetardie, 19 Mart 1740 tarihinde Rumanzof'un Türkiye elçiliğine atandığım Villeneuve'e bildiriyordu.

için şampanya, Bergonya şarabı, Macar Tokay şarabı ve amber, san-sabır iksirlerine yer vermişti. Elçinin iksirini yapılmasını istediği sarısabır çiçeği Bucak bozkırlarında nadir bulunuyordu. Veziriazam, bu üste karşısında kont Ulefeld'e ait ihtiyaç Üstesini gözden geçirdi ve kont Rumanzof'un listesini, Rus elçisi ile Avusturya İmparatorluğu elçisi arasında bir fark bulunması gerektiğini Jbelirtmek için, biraz indirimli olarak tasdik etti <sup>33</sup>. Rus Çariçesi Katerina'nın ölümü ve Rusya'da karışık durum, kont Rumanzof u, Bâb-ı Âlî karşısında Avusturya elçisinin içinde bulunduğu elverişsiz vaziyete soktu. Yeşilköy (San Stefano)'-den ayrılmadan katıldığı kendisine ait teşrifatı düzenlemek maksadiyle yapılan birkaç toplantıdan sonra, muhteşem bir törenle başkent İstanbul'a girdi (28 Mart 1741). Politikasının başlıca âletleri olan Reisefendi'nin azlinden ve Bâb-ı Âli tercümanının idam edilmesinden sonra tesiri hayli azalan Fransız elçisi Villeneuve'e gelince, yerine atanan marki de Castellane'-m gelişini sevinçle karşıladı. Yeni elçiyle anlaşma içinde, Ruslar tarafından Azak tahkimatının yıkılması ve Dinyeper'in sağ kıyısının sınır olarak kabulünde, Türkler tarafından Rus esirlerin serbest bırakılması hususunda yeni barış anlaşmasının uygulanmasına karşı çıkarılan engelleri ortadan kaldırmakla uğraştı. Bab-ı Alî, Rusya'ya imparatorluk unvanının tanınmasının sadece bir nezaket eseri olacağını ve Azak tahkimatının yıkılmasıyla barışın uygulanmasının teminat altına alınacağını ve imparatorluk unvanının tanınması için bunun ilk şart olduğunu iddia ediyordu. Fransız elçisi Villeneuve Rusya'nın taleplerini destekledi; ülkesine hareketinden önce düzenlenen muhteşem huzura kabul töreninde, Beîgrad anlaşması için vermiş olduğu teminâtın imzalı nüshasını sundu (16 Nisan 1741); buna Avusturya ile Bab-ı Ali arasında imzalanan 2 Mart tarihli ek anlaşmanın tem in atçılığını belirten vesikayı da ekledi; o zamana kadar Marie-Therese'in Macaristan kraliçeliği henüz tanınmamış olduğundan, bu vesikayı vermeği reddetmişti. Elçi kont Rumanzof Reisefendi ile yaptığı bir görüşmede, Reisefendi, Berda ve Mius ırmaklarının mansapları arası da dâhil olmak üzere, Meotide denizi kıyısı iskân edilmemesi, Azak kalesi tahkimatının sökülmesi ve yeni kalenin Azak'dan münasib bir mesafede inşâsı şartiyle imparatorluk payesinin tanınmasına razı oldu. Nihayet, iki taraf arasında Azak tahkimatının sökülmesi ve Çariçe Elisabethe Petrowna'nın Bâb-ı Âlî'ce İmparatoriçe sı-

<sup>33</sup> Laugier, II, s. 207, Ulefeld Osmanlı devletinden günlük masraf olarak 60 kuruş aldığını söylüyor kf yanlış; bu rakam dört yüz altmıştır. Rumanzof ise dört yüz kuruş alıyordu. Ulefeld'in raporundan.

fatiyle tanınması hususlarında anlaşmaya varıldı. 2 Mart tarihli anlaşmadan sonra Avusturya ve Osmanlı İmparatorlukları, Banat ve Sırbistan arasında Sava ve Unna nehirleri boyunca, Transilvanya ve Eflâk arasında sınır hatlarını, atanan komiserler vasıtasıyla ve yeni düzenlemelere giderek belirlediler <sup>34</sup>. İstanbul'da Reisefendi Ragıb'la kont Rumanzof arasında yapılan özel bir anlaşma Rusya'nın menfaatlerini düzene koydu (7 Eylül 1741); bu anlaşma (konvansiyon) gereğince, Azak kalesi tahkimatının yıkılması, bu kaleden otuz fersah mesafede yeni bir kalenin inşâsı, Zaporoglar üzerinde Rusya'nın hakimiyeti ve Çarların İmparator sıfatıyla Bâb-ı Ali tarafından tanınması kararlaştırıldı ve bu tanımaya kesinlik kaydı eklendi. Böylece, Avusturya'dan daha çok Rusya'nın çıkarma olan Bel-grad anlaşmasının özel anlaşmalarla (konvansiyonlarla) kabul edilmesi ve yürürlüğe konması için iki yıllık bir zaman geçmesi lâzım geldi. Hristiyan devletlerden öğrendikleri diplomasi sanatı Osmanlılarda gözle görülürcesine bir mükemmellik kazanmış ve bu sanat şimdi hristiyan devletler aleyhine bir silah olarak kullanılabilir hale getirilmişti <sup>35</sup>. Zamanın yüksek bir zekâ, adalet aşkı ve Avrupalı temsilcilere karşı takdirle dolu Veziriazamı, onlara ziyafetler verecek kadar yakınlığını ileri götürmüştü-, kendisinden sonra gelen veziriazamlar, bu ziyafetleri istisnai olarak ve yalnız elçiler için düzenler olmuşlardı <sup>36</sup>. Evvelce İran, Avusturya ve Rusya ile anlaşmalar imzalanması sırasında olağanüstü yetkili murahhas olarak gördüğümüz Veziriazam gibi ileri zekâ sahibi Reisefendi Ragıb, aynı zamanda sağlam eğitimi ve itidali ile de ünlüydü; ayrıca Veziriâzam'la fevkalâde anlaşıyordu; zira selefi Reisefendi Mustafa gibi ne açgözlü, ne de iş karıştırıcı değildi. Bu Reisefendi Mustafa, kendisinden, andlaşma maddesinde belirtilen şekilde Czerna nehrinin yatağının değiştirilmesini ihtar eden kont Ulefeld'e, ek anlaşmaların (konvansiyon) kendisine nehrin döküldüğü yerlerin değil, ancak kaynağından başlanarak değiştirmek ameliyesini yüklediğini bildiriyordu. Daha az aldatici görünen yenilgiler, Türklere, onları Osmanlı İmparatorluğunun başkentinde s un'i bir şekilde inşâ ettikleri diplomatik

<sup>34</sup> Transilvanya sınırları 28 Haziran 1741'de belirlendi. Viyana İmparatorluk Arşivleri. Hermanstad'da bulunan bu sınırlamanın tarihçisi, orgu kendisini hayrete düşüren bir kiliseyi tasvir etmektedir CVZL cildin delillendirici parçalarına balcınız). Bu pasaj, Honnayr'ın tarik! vesikalarında tercüme edilmiştir.

<sup>35</sup> Hollanda elçisi Calceon, 28 Ağustos 1740'da Başvekili Fagel'e şunları yazıyordu: «Efendim, beklenmedik anda ortaya müzâkereleri gizlice yapılmış anlaşmaların çıktığını söylemekte haklısınız; anlaşma yapmak sanatının İstanbul'da en yüksek derecesine vardığı görülüyor; bunların sadece hristiyan devletlere yamıdıklarını anlatmak gibi bir faydası var; tabii buna anlaşmayı yapan hristiyan devlet de dâhil.»

<sup>36</sup> 24 Kasım 1741'de Fawkenner ve Rôbinson'a, 17 Kasım 1741'de Napoli elçisi Finochetti'ye ve. ispanyol maslahatgüzarı (Jfcrpinstero'ya.

tiyatro sahnesinde kuklalar gibi oynatan İsveç, Napoli elçileri ve Bonneval tarafından telkin edilmişlerdi <sup>37</sup>. Bununla beraber, bu yabancılar, hükümetlerinin politikasına getirilen değişikliğin farkına varmayarak, VI. Charles'm ölümünden hemen sonra fmparato-riçe Marie-Therese'e karşı düşmanca manevralara giriştiklerinden bu konuda hükümetleri tarafından uyanıldılar. Bonne-val tarafından Zürich ve Berne protestanlarını yerleştirme projesi, Neufchâtel'deki Prusyalı yüksek maliyeci tarafından da tatbikatta desteklendiği halde gerçekleşemedi <sup>38</sup>.

### İran Elçilik Heyeti

Veziirîâzamhğı süresince Ahmed Paşa Avrupa devletleri temsilcileriyle tam ahenk içinde bir münasebet sürdürdü ve onlara karşı son derece nâzik davrandı. Aslında Nâdir Şah'ın tehdid edici tavrı da Bâb-ı Âlî'nin böyle bir politika takibetme-sini gerektiriyordu. Bütün kuvvetlerini Nâdir Şâh'a karşı toplu bir halde bulundurmak için, Belgrad andlaşmasıyle eklerini acele yürürlüğe koymak zorundaydı. Hatırlanacağı gibi, özel anlaşmalar Avusturya ve Rusya ile yapılmıştı. Diyarbekir, Rak-ka, Halep, Adana ve Anadolu valiliklerini geçtikten sonra Belgrad'dan dört-beş bin kişilik bir maiyyetle İstanbul'a gelen İran elçisinin şehre girişi, herkes hükümetin savaş tasavvurlarının farımda olduğundan, büyük ölçüde bir intiba edinilmesine vesile teşkil etti. Eski defteremini Halil, elçiyi karşılamak üzere bir muhafız birliğinin başında Fenerbahçe'ye gönde,rilmişti; hareketi sırasında kendisine yol boyunca elçinin sağında yer alması emri verilmişti; fakat elçi buna hiçbir suretle razı olmadı. Bunun üzerine kendisini muhafaza ile görevli komiser, elçiyi yemek yemek üzere tutmaları gerekenden başka bir yoldan gitti; fakat elçi kendisine verilen yemekleri de yemedi ve biraz ekmek ve yoğurt yemekle yetindi. Beş gün sonra (5 Mart 1741 -17 Zilhicce 1154), elçinin getirdiği filler sallar üzerinde Beşiktaş'a geçirildiler ve elçinin kendisi

<sup>37</sup> Belgrad barışı Üzerine Flnochetti'nin 20 Ocak 1740 tarihli raporu: <Vezire hangi şartlarla olursa olsun derhal barış yapılması emri verildi. Bu emir, beş ulak gönderilmek suretiyle tekrarlandı. Buna rağmen barış anlaşması ancak Belgrad'ın tesliminden sonra imzalandı ve bu husus öğrenildiğinde hayrete sebep oldu. Çünkü ^Türkler Belgrad'ı zaptedecek durumda değillerdi. Fransa elçisi İsveç'le ittifaka karşı olmadığından, Bâb-ı Âli kont Bonneval in tavsiyelerinden yararlanarak ittifakı neticelendirmeyi başardı ve anlaşma Belgrad'da barış esaslarını İmzalayan Cagnoni'nin gelişine kadar gizli tutuldu. Cagnonl şimdi hesabı kapamak ve S- Andre\*'nın emrini elmaslar halinde Fransa elçisi Vileneuve'e sunmak Üzere burada bulunuyor.»

<sup>38</sup> Müşterek adı verilen bir mektupta, Prusya kralının Neufchâtel'deki maliyecisi, Zürich ve Berne kantonları teb'alannın Türkiye'de iskân edilmeleri plânının bir kenara bırakıldığını bildiriyor.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/22-26

Üsküdar'da göz kamaştırıcı bir karşılanmadan sonra deniz yoluyla Eyüb'e gitti. Orada, maiyyetinde bulunan iki hanla, önceki yıldan itibaren Nadir şah tarafından Türkiye'ye gönderilmiş olan Oğuz Ali hanla birlikte gümrükler müdürünün çiftliğine yerleştirildi <sup>39</sup>. Eyub'de karaya çıkışı sırasında bütün çavuşların ilerisinde bulunan ça-vuşbaşı tarafından karşılandı; karşılayıcıları arasında süvari Paşalarıyla geçit resmi kumandanları da bulunmaktaydı (11 Mart 1741-23 Zilhicce 1154) <sup>40</sup>. Elçinin Veziriazam tarafından huzura kabulünde, İmparatorluk tarihçisi Suphi Efendi gelip kendisini merdiven başında karşıladı. Kendisine şeref hil'ati giydirileceği sırada, Veziriâzam'ın huzurunda onun elinden bu seçkinlik belirleyici hediye kabul edemeyeceğini bildirdi. Bir yıldan beri İstanbul'da bulunan Oğuz Ali han, iki han ve elçinin vak'anüvisine (tarihçisi) kakım ve samur kaftanlar giydirildi, daha alt görevlerde bulunanlara sâde kaftanlar ihsan edildi. Beş gün sonra divana ve Sultan'm huzuruna kabul olundu (30 Mart 1741 -12 Muharrem 1154) <sup>41</sup>. Sarayın ana giriş kapısından itibaren divan salonu İstikametinde, sol tarafta yirmiden fazla binek atı sıralanmıştı. Bunlar Sultan'm atlarıydı ve bunların koşum takımlarındaki elmas ve diğer değerli taşlar etrafı parıltılar içinde bırakıyordu; yan taraflarındaki kalkanlar da paha biçilmez taşlarla süslenmişti; örtüleri ve başlıkları incilerle işlenmişti; dizginleri ve üzengileri saf altındandı; bunların süvarileri üstüvane biçimi kavuklar giymişlerdi.

Sultan'm muhafızları, altın işlemeli miğferleri, altından dokunmuş elbiseleri, rüzgârda dalgalanan pelerinleriyle, ellerinde okları ve mızrakları, daha uzakta duruyorlardı. Onların yanında Yeniçeriler, timar ve zeamet sahipleri görölüyordu. Sağ tarafta onbin Yeniçeri ve başlıklarının üzerinde balıkçılkuşu sor-guçlariyle seçilen elli albay yer almıştı. Süvari Paşaları Saadet Kapısı (sarayın üçüncü kapısı, Bab-üs Saade) önüne yerleştirilmişlerdi. Yeniçerilerin vezirağası da onların yanındaydı; bu kapının sağ tarafında samur hil'atler giymiş ve ellerinde gümüş bastonlar bulunan elli mabeyinci duruyordu; nihayet divan salonunun kubbesi altında Veziriazam,

<sup>39</sup> Suphi, f. 190, 22 Zilhicce'nin bir cumartesi günü olduğunu söylüyor. Oysa 22 Zilhicce cumaya rastlamaktadır. Avusturya elçisi de raporunda İran elçisinin bugün geldiğini belirtmektedir.

<sup>40</sup> 22 Nisan tarihli Penkler'in raporunda alay düzeni şu şekilde veril\* mektedir: 1 — Yeniçeriler; 2 — Otuz Tatar (ulak); 3 — Yirmidört deli (gözüpekler, atlı muhafızlar); 4 — Seksen çavuş; 5 — Otuz ve-zirağası (Veziriâzam'ın konak subayları); 6 r- 40 müteferrika; 7 — Yirmidört gedikli zâim ( timar sahibi kâtip); 8 — Sipahi efendileri; 9 — Oniki Vezâretüzzıma daireleri başkanları; 10 — Onsekiz mabeyinci; 11 — Defterdarlar; 12 — Otuz levend; 13 — Kapucular; H — Yirmisekiz muhzir; 15 — Üç Yeniçeri albayı; 16 — Teşrifat reisi ve çavuş kâtipleri; 17 — Başmâbeyinci; 18 — Baskâhya; 19 — Beis-efendi; 20 — Veziriâzam'ın satırları; 21 — Veziriazam; 22 — Hizmetkârlarından yirmidördü; 23 — Han'ın ağaları; 24 — İmamlar; 25 — Bab-ı Ali nazırları.

<sup>41</sup> Suphi, s. 192.

Kaptan-Paşa ve defterdar, nieratib silsilesine uygun olarak sıralanmış divân Efendileri bulunuyordu. Çavuşbaşı, güneş doğmadan Önce elçiyi ikâmet yerinde görmeğe gitmişti. Alay mehterhane yakınına vardığında sabah duası edildi; alay Büyük Kapı'dan (Bâb-ı Hümâyün) içeri girince, onbin Yeniçeri, avlarını gözleyen kartallar misâli, avluya dizilmiş pilav tabaklarına doğru seğırttiler; elçi hayretler içinde kaldı. Elçi, İran modasına uygun olarak ancak dizlerine kadar gelen samur bir kürk giymişti; başında dervişlerinkine benzeyen bir- aun yüksekliğinde bir kavuk vardı ve sarığı altın işlemeliydi. Kıyafetini görenler gülüyorlardı; böyle bir elbise, ancak başkalarının giydiklerini kıskananlarda bu duyguyu tahrik etmemek maksadiyle icâd edilmiş olabilirdi. Veziriazam divan salonuna geçerken, çavuşlar Allah'ın onu koruması duâsiyle selâm aldılar. Vezir rütbesinde olan elçiye, şâir zamanlarda Nişancı'nın işgal ettiği yer verildi. Divân bi-^ tince, elçi Veziriâzam'ın masasında yemeğini yedi; diğer üç han ve elçilik müverrihi (tezkireci) Kapdan-ı deryanın masasında ağırlandılar; maiyyetindeki diğer kimseler ise defterdarın mi-, safiri oldular.

Yemekten sonra huzura kabul salonunda Sultan yerini aldı ve Veziriazam, iki kubbe veziri (Yeniçeriağası ve Kapdan-ı derya), kendilerine böyle bir imtiyaz tanınmış olan defterdar, Reisefendi ve ağalar tahtın yanında her zamanki yerlerinde durdular. İran elçisi huzura alındı: Fakat öylesine bir şaşkınlık içindeydi ki, ağzından sâdece «Şahım!» kelimesinden başka önsöz çıkmadı. Bunun üzerine, itimâd mektuplarını ve getirdiği hediyelerin listesini sunmakla yetindi <sup>42</sup> Saadet Kapısı yanındaki çıkış yerine

<sup>42</sup> İran elçisi tarafından getirilen hediyelerin listesi (\*);

1 — Taşlarla süslü altın üzerine balıkcükuşu tüyünden .bir sorguç; güller 105 elmasla çerçevelemiş; ortasında 12 büyük elmas parlamakta; 6 büyük elmas yarım ay oluşturunuyordu; 123 elmas hep birden 46 miskal ağırlığında; güllerin arasında 10 yakut ve 32 zümrüt göze çarpmaktaydı ve değeri 150.000 İran kuruşuydu.

2 — Altın kabızalı bir hançer; kını kırmızı kadife güller oluşturan elmaslar, yakut ve zümrütlerle süslenmiş; alt kısmında on sıra inci göze çarpıyor» her sırada 80 inci bulunmakta. Bu incilerin değeri tahminen 43,468 kuruştı.

3 — Sırtında altın harflerle «AUah'inkinden gayri kudret yoktur- ibaresi okunan bir kılıç; kab- <\*) Suphi'de f. 195'e bakınız.

zası bir altın top üzerine geçirilmiş çeliktendi, kını alt kısmında elmaslar, yakut ve zümrütlerle süslenmişti. Üst kısmında yakutlar düğmeler oluşturmıştı ve altın bir toka bu bölümü süslüyordu; bu toka dıştan küçük yakut ve zümrütlerle, içten sadece yakutlardan oluşmuştu. Kabzanın iki yanında, su işi son derece güzel iki büyük elmas görünüyordu, geri kalan kısmı yakut ve elmastan meydana gelmişti. Kının üst kısmında 12 gül görölüyordu; ortalarında zümrütlerle çevrilmiş elmaslar parlıyordu; diğer dört gül zümrüttendi ve yakutlarla çerçevelemişti; ikisi tamamiyle yakuttan işlenmişti, vb.

4 — Acem dilinde «perdele» denilen kılıç kayışı; Türk zevkine göre iki tarafı ince taşlarla süslenmiş; üzerinde üç gül seçiliyor, her birinin ortasında 7 elmas yer alıyor. Kılıç kayışını takmak için üç kopça kullanılıyor ve bamlardan her biri yeşil ipek kaplı ve bu kumaş altın ipliklerle tutturulmuş. Düğüm yerinde elmaslardan oluşmuş 15 gül görölüyor ve bunları ayrıca yakut ve zümrütler süslemekte. Paha biçilmez

varınca, oradaki Yeniçerilerin kalabalık olmaları yüzünden orada bir saatten fazla beklemek zorunda kaldı. Hemen Sultan'ın kendisine hediye ettiği ata binen elçi kalabalığın dağılması için birinci avluda, Darphane karşısında, yine uzun zaman bekledi. Osmanlı sarayında huzura kabullerde uygulanan teşrifat, elçi binikiyüz kişilik bir maiyyet ve dört-bin kişilik bir muhafız birliğiyle geldiği için çok daha dikkatle uygulandı. Böylesine kalabalık bir maiyyeye huzura kabul için saraya gelmek, o zamana kadar görülmemiş bir olaydı ve o tarihten sonra da görülmeyecektir.

Kısa bir süre sonra, Veziriazam Kâğıthane yakınında elçi şerefine parlak bir ziyafet tertipledi. Bu münasebetle, muhafızlarının, uşaklarının, hanesi subaylarının tam mevcutlu olarak görünmelerine ihtimam gösterdi; ziyafette altın ve porselen yemek takımları ile hizmet edildi; göz alıcı bir ihtişam sergilendi. Oğuz han ve elçiye bağlı diğer iki han ve elçilik müverrihine kakım ve samur kürkünden hil'atler giydirildi (1 Mayıs 1741-14 Sefer 1154). Veziriâzam'ın elçi üzerinde bırakmak istediği ihtişam intibai

nefasette taşlar, kılıç askısında ayrıca yer alıyor. Kılıcın değeri yaklaşık 60,000 kuruştur.

5 — İki nohud büyüklüğünde bir elmasla süslü, 3 miskal 114 danks ağırlığında bir yüzük. Değeri: 27,026 Krş.

6 — 4 miskal 4 danks ağırlığında diğer bir yüzük. Değeri: 6,000 »

7 — Sekiz köşeli safir ve. bir nohut büyüklüğünde, 3 miskal ağırlığında bir yüzük. Değeri: 2,432 »

8 — Bir yüzük, 2 miskal 112 danks ağırlığında. Değeri: 4,050 »

9 — Mavi safir, değirmi biçimde, 3 miskal ağırlığında ve yarım nohut büyüklüğünde. Değeri: 1,192 » 10 — Diğer bir yüzük, 2 miskal 4 danks ağırlığında. Değeri: 2,026 »

202. HAMMER

11 — Dikdörtgen bir yakutla süslü yüzük, 4 miskal ağırlığında. Değeri: 20,000 »

12 — Değirmi bir yüzük, 4 miskal 2 danks ağırlığında. Değeri: 14,000 »

13 — Üzerinde «Oh! Kudretli Allah-ibaresi yazılı zümrütle süslü bir yüzük. Değeri: 550 »

14 — Sekiz köşeli altın ve beyaz emaye bir kutu, 150 miskal ağırlığında. Değeri: 950 »

15 — Altın örme ve dört büyük incile süslü bir kutu. Değeri: 600 »

16 — 57 parça zengin kumaş. Değeri: 4,275 »

Sorgucun, hançerin, kılıcın, kutuların, yüzüklerin ve diğer hediyelerin toplam değeri: 286,530 •

Venedik elçisi Emmo da, raporuna (4 Nisan 1741 tarihli) kendi istihbaratı bakımından bir hediye listesi eklemiş bulunmaktadır. Fakat, iki rapor kıyaslandığında elçi Emmo'nun listesinde bazı eksikler görülmektedir. Mücevheratta eksikler görülmesine karşılık, aynı raporda kadın elbiseleri de hediyeler arasında yer almaktadır.

tamamiyle gerçekleştirildi <sup>43</sup>. Elçinin özel görevinin konusunu oluşturan Nâdir Şah tarafından tesis edilen Câferiye mezhebinin tanınması hususu, Kapdan-ı derya Paşa tarafından verilen ayrı bir ziyafette görüşüldü. Bu ziyafette, ulemâdan başka sarayın birinci imamı Sâhib Efendi, İmparatorluk karargâhı kadısı Es'ad Efendi, Anadolu Kadiaskerli-ğinden azledilmiş Naili Efendi, İran'da evvelce Osmanlı İmparatorluğunu temsil eden eski elçi Abdullah Efendi, İran elçisinin mihmancı Halil Efendi ve Reisefendi Râgıb hazır bulundu (29 Nisan 1741-12 Safer 1154). Toplantıda yeni m«-zheb görüşülürken İran elçisinin talebine kesin olarak karşı yıkılmadı, gerçek kanunun emrine uyulacağı bildirilmek suretiyle kendisine kaçamaklı bir cevap verildi. Vezir Yeniçeriağası. Davudpa-şa'da verdiği bir ziyafette elçiyi Kapdan-ı deryanın ziyafetin-dekinden daha az bir ihtişamla karşılamadı. Elçi barış müzakereleri için gerekli yetkilerle donatılmış olmadığından ve Nadir Şahın Sultan'a gönderdiği mesajdan barış mı yoksa savaş mı istediği kesinlikle belirtilmemiş olduğundan, kendisinin herhangi bir meseleye çözüm getirmeden memleketine gönderilmesinin zorunlu olduğu kanaatine varıldı. Bu görevin yerine getirilmesi maliye tezkirecisi <sup>44</sup> zarif ve âlim Münif Efen-di'ye havale edilerek yardımcılığına İstanbul gümrük müdürü Nazif Mustafa Efendi verildi. <sup>45</sup>

### Medine'ye Gönderilen Hediyeler

Nâdir Şâh'in, son barış anlaşmasının uygulanması sırasında beşinci mezheb olarak Caferiliğin tanınması ve İran haccı-nm kabulü hususunda birbirini takibeden talepleri Sultan'ın, iki kutsal şehrin, Mekke ve Medine'nin hâmisi olarak, dinî duygularını coşturmuştu. Her ikisi de Hz. Peygamber'in mezarını tezyin etmiş olan I. Ahmed ve IV. Murad misâllerine uyarak, yıllık hediyeleri Mekke'ye götüren sûrre emini vasıtasıyla Hz. Peygamberin türbesine pırlanta, yakut ve elmaslardan oluşan bir avize dalı, bir de mücevherlerden oluşan bir güneş gönderdi.

Sûrre alayının yola çıkmasından kısa bir süre sonra, Kel -Ahmed Paşa oğlu Ali Beyle evlendirilen Heybetullah <sup>46</sup> Sultan'ın düğünü yapıldı. Eski

<sup>43</sup> Suphi, mlsûfiri ve beraberindekileri memnun etmek üzere verilen bu ziyafeti anlatırken şu Acemce beyti veriyor: Savaşlarda çelik, ziyafetlerde mumum, Düşmanımın kaybı, misafirimin neşetiyim.

<sup>44</sup> Maliye tezkirecisi.

<sup>45</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/26-30

<sup>46</sup> Suphi, s. 184, onun Sirke Osman Paşa'nın, dolayısıyla bir sultanın kızı olduğunu bildiriyor.

sarayın odun yancıları, eski bir âdete uyarak, örme sepetler veya bardaklar içinde anahtar desteleriyle bir başdan bir başa şehri dolaştılar (10 Kasım 1740 - 20 Şaban 1153). Bu düğünü ve iki olağanüstü elçi Ulefeld ile Rumanzof ve Fransa, İngiltere elçileriyle Hollanda ve Napoli' murahhaslarına verilen ziyafetleri Veziriazamla Yeniçeriağa-sı'nın Sultan şerefine tertipledikleri ziyafetler takibetti. Aynı vakte doğru, diğerleri arasında kaşıkcılar çarşısı yanındaki hamamın yalanında bulunan depolan yakıp kül eden bir yangınla karşılaşıldı (1 Kasım 1740 - 11 Şaban 1153). Bundan daha çok dehşet verici bir yangın Bâyezid Camii yakınında başladı; iki kola ayrılan yangının bir kolu cami karşısındaki kâğıtçılar çarşısını sardı, diğer kolu ise, Divanyolu'na yakın bir mahalleyi kül haline getirdi, gümüş çekiciler imalathanesi de bu tahribattan payını aldı (27 Aralık 1740 - 8 Şevval 1153). Sekiz gün sonra Ayasofya yanında üçüncü bir yangınla karşılaşıldı; ateşin tahribatı, ancak şehrin bu bölümündeki evlerin yıkılmasıyla durdurulabildi <sup>47</sup>.

### Göktaşları

Aşağı yukarı aynı dönemde, Hezargrad'da olağanüstü bir hâdisе görüldü: Korkunç bir fırtına ve birbirini takibeden şimşekler ortasında, ateş hâlindeki bir göktaşından iki büyük parça yere düştü; biri ondokuz, diğeri iki okka ağırlığındaki bu gök cisimlerinin terkibi demirden oluşmaktaydı (25 Ekim 1740 - 4 Şaban 1153). Veziriazam bu olayı Sultan'a bildirdi; tabiat ve yıldızların durumunu yorumlayan Türk müneccimler, bu olayı» iki kuzey hükümdarının yakın ölümünün habercisi olarak yorumladılar. Bunların söylediklerine göre, bu göktaşları Siyno-sür (Synosure) dörtgenini oluşturan yıldızlardan gelmekteydi ve Doğu milletleri burcun bu bölümünü bir tabut şeklinde görüyorlardı ve bu bölümün tamamlayıcısı olan üç yıldız cenaze alayının önündeki üç ağıtçı görünümünde yorumluyorlardı <sup>48</sup>. Gerçekten bu kehânet tamamiyle gerçekleşti; zira yukarıda sözü edilen olaydan beş gün önce imparator Charles ve üç gün sonra imparatoriçe Anne'ın ölmüş oldukları, aradan çok zaman geçmeden öğrenildi. Göktaşlarının Osmanlı İmparatorluğunu durmadan tehdit eden meş'um kuyruklu yıldız Nâdir

<sup>47</sup> Suphi, s. 186, Kule Bostam'ndaki bir Üçüncü yangından bahsediyor  
Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/30

<sup>48</sup> Benatou-naasch, yâni tabutun kızları; böylece Doğulular Üç yıldızın arabanın dümenini oluşturduğu, diğer dördünün İse tabutu temsil ettiği kanaatin deydiler.

Şâh'ın bulunduğu Doğu istikametine düşmesi, Bâb-ı Âlî'yi şüphesiz daha çok memnun etmiş olacaktı. Son barış anlaşmasının tasdikini değil de, sadece beşinci mezhebin resmen tanınması talebiyle gelen İran elçisi karşısında, Bâb-ı Âlî, kendisini bu hükümdara karşı savaş hazırlıklarına girişmek zorunluluğu içinde görüyordu.

Bu hazırlık sebebiyle, evvelce Bender, sonra Özi valisi olan Numan Paşa seraskerliğe atandı ve Anadolu Beylerbeyliği makamına getirildi; Anadolu eski Beylerbeyi Erzurum'a gönderildi. Çeteci-Paşa veya nişancı birlikleri kumandanı Abdullah Paşa Van'da bırakıldı. Bu vesileyle Bâb-ı Âlî, İran ve Macaristan savaşlarında serasker, daha sonra Nâdir Şâh nezdinde Osmanlı elçisi olarak gördüğümüz Genç-Ali Paşa'yı idam etmek fırsatını ele geçirdi, tçinde bulunulan şartlar, Bâb-ı Âlî'yi, onun,. Orsova\*da Veziriâzam'a ihtiyacı olan yardımı yapmamakla işlediği hataları sükûtle geçiştirmek zorunda bırakmış, fakat bunlar affedümemiştî; bununla beraber, kendisi hatalarını unuttuğundan ve İran'la Osmanlı İmparatorluğu arasında bir savaş çıktığında kendisine kesin ihtiyaç duyulacağına inandığından, Anadolu'da bir valilik verilmek suretiyle hazırlanan tuzağa kolayca düştü. Valilik sıfatının kendisine verdiği imkânla idamı için gelen mabeyincilere meydan okudu ve yeni görev yerine gitmek üzere Edirne'ye kadar gelmeği de başardı. Oradan Gelibolu'ya geçmeğe hazırlandığı sırada Bostancıbaşı onu kırk bostancı ile kısıkvrak yakaladı ve böylece idam edildi.<sup>49</sup>

## Romanzoff

Ozi kalesinin Münch tarafından zabtı sırasında Ruslara esir düşen ve Rusya'ya götürülen Yahya Paşa, Rus elçisi Rumanzof ile birlikte vatanına döndü; rüşvet vermek suretiyle Bursa sancağına atanmasını gerçekleştirdi. Kont Romanzof un İstanbul'a gelişi Öylesine şa'saalı olmuştu ki, Avusturya elçisi kont Ulefeld ile Fransız elçisi ülkelerine dönmek için huzura kabul edilmeleri için teşebbüste bulunmayı unutmışlardı<sup>50</sup> ; bununla beraber, İstanbul'a gelişinde şehre girerken Avusturya elçisine verilen borazanlarını öttürmek izni Rus elçisine tanınmadı.<sup>51</sup>

<sup>49</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/31-32

<sup>50</sup> Fransız elçisi 25 Muharrem'de (12 Nisan), Avusturya elçisi ise 18 Nisan'da huzura kabul edilme müsaadesi aldılar. Suphi'ye, f. 195 ve Avusturya imparatorluk Arşivleri'nde bulunan raporlara bakınız.

<sup>51</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/32

## Fransa Ve Napoli'de Elçilikler

Avusturya elçisi ülkesine donumu münasebetiyle, Sultan'a. İslie'nin olağanüstü <k iliğinden beri süregelen adete uyarak altı at koşulu bir arabayı hediye olarak sundu. Rus elçisine gelince, o da zengin kürkler, altın işlemeli kumaşlar, porselenler ve çaydan oluşan hediyeler takdim etti. Bâb-ı Âlî, Fransa elçisi olarak, Sırbistan'da sınır belirleme komiserliği görevini yerine getiren, Fransa eski elçisi Mehmed Çelebi'nin oğlu Mehmed Said Efendi'yi seçti; Napoli elçiliğine ise Hüseyin Bey uygun görüldü ve yeni elçi, beraberinde ipek çadırlar, amber ve fildişinden oluşan hediyelerle iki Napoli savaş gemisiyle bu ülkeye gitti. Fransa elçisi Mehmed Said Efendi de XV. Loais'ye hediye olarak atlar, çadırlar, kılıçlar ve tüfekler sunmakla görevlendirildi.<sup>52</sup>

## Moria'da Kurbantaşı Örtüsü

Cedleri Birinci Ahmed ve Dördüncü Murad'm. kutsal Medine şehrine karşı gösterdikleri cömertliğe uymayı vazife bilen Sultan, hayır işlerini üçüncü kutsal şehire, Kudüs'e de yaymak istedi. Üzerinde Hz. İbrahim'in oğlunu Allah'a kurban etmek istediği, Hz.' Peygamber'in Mi'rac gecesi oradan ışık ata bindiği; Cebrail'in indiği ve Adem ile Buda'nın Ceylan'da ve Hz. İbrahim'in Mekke'de olduğu gibi hâlâ onun izini hakkedilmiş bir halde muhafaza eden Morla kutsal kayasının eskiyen örtüsünü yeniledi. Kâbe'ninki gibi altın sırmadan olan bu örtü, kutsal yeri havanın değişikliklerinden koruduğundan daha çok, kâfir nazarlar<sup>53</sup> ve dinden uzak ellerin temasından koruyordu. Sultan, ayrıca, bu kutsal mahallin vakfına iki Kur'an da verdi: Bunların okunmasından çıkan ses, kutsal taşın etrafında toplanıp ilâhiler okuyan meleklerin sesleriyle birleşecekti; bu taş, kutsal taşların en kutsalıydı ve etrafında meleklerin toplanıp ilâhiler okumaları yalnız bu taşla mahsus bir imtiyazdı. Ahmed'-in, çok kudretli Reisefendi'nin inşaat müfettişi olarak İstanbul'dan Mekke'ye gönderildiğini daha öncelerde söylemiştik. Vardığımız dönemde, kısa bir süre önce görevinden azledilmiş bulunan Reisefendi Mustafa ve defterdar Atıf Mekke ziyareti için müsâadeyi aşan bir emir aldılar.

<sup>52</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/32

<sup>53</sup> İsfibet-i ayn'ül-kemal. Suphi, t. 201.

Bu kitabın başında gördüğümüz gibi, Bâb-ı Âlî tercümanı Alesandre Ghika, Reisefendi ile birlikte gözden düşmüştü. Tercümanın idam edilmesi Boğdan prensliğine getirilmiş olan kardeşi Gregoire'in makamını kaybetmesine sebep oldu ve yeri Eflâk hospodan Constantin Maurocordato'ya verildi: Bu sonuncusu da, on yıllık bir gözden düşmeden sonra, ikinci defa olarak göreve çağırılan Michel Rakoviza'ya yerini bıraktı (13 Eylül 1741-2 Receb 1154).

Bâb-ı Âli İran savaşı hakkında kr udisinin görüşlerini almak istediğinden, Kırım hanı Selim-Giray İstanbul'a çağırıldı (4 Nisan 1740). Zira, sınır kumandanlarının gönderdikleri mektuplarla elçi Münif Efendi'ninkiler arasında bir uygunluk vardı.

Bunların bildirdiklerine göre, Nâdir Şâh, Hindistan dönüşünde İsfahan'dan geçmeksizin, Lezgizleri ve Dağıstan halklarını cezalandırmak üzere, doğrudan, alelacele İran'ın kuzey sınırına yürümüştü.

Aynı zamana rastlayan iki adamın gelişi, yeni bir savaş korkusundan - kaynaklanan halk söylentilerini bir zaman için durdurdu, oyaladı. Bunlar, iki maceraperestti ve İstanbul'a biri kara, diğeri deniz yoluyla gelmiş ve paytahtın bütün dikkatini kendi üzerlerine çekmişlerdi; öyle ki, Veziriazam bile bu hususun Sultan'a bildirilmesi gerektiğine inandı. Bunlara gösterilen alâka, yalnız halkın değil, bizzat İmparatorluk müverrihinin de safdilliğini ortaya koyuyordu. Bu iki maceracıdan biri kendisini VI. Charles'ın oğlu olarak tanıtıyordu; bu prensle, si-lahdannın (saray mareşali?) kızı Helene'den bir rahibeler manastırında dünyaya geldiğini iddia ediyordu. Söylediğine göre, Roma'da yüksek dinî makamların nezâretinde ve seviyesi dola-yısıyle gösterilen ihtimam içinde yetiştirilmişti; bazı keşişlerle yaptığı konuşmalarda, hristiyan inancının boşluğunu görmüş ve islâm'ın gerçekleri ruhunu doldurmuştu; Peygamberin dinine ve Bâb-ı Âli'ye saygılarını bildirmek üzere Cezayir yoluyla İstanbul'a gelmişti. Bâb-ı Âli tercümanı onun doğumu üzerine söylediklerinin gerçek olduğunu bildirmesi üzerine, bu maceracıya samur bir hil'at giydirildi ve Reisefendi'nin konağında kendisine oturacak yer verildi.<sup>54</sup>

## Türk Robinson Crusoe

<sup>54</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/33-34

Adı Hasan ve bir Osmanlı gemisinin <sup>55</sup> kaptanı olan öte kinin maceraları Robinson Crusoe'ninkilerle bazı benzerlikler ortaya koymaktaydı. Bir vazifeyle Kırım'a giden bu kaptan, dönüşte Karadeniz'e misafirsevmez adını takdiren o korkunç fırtınalardan birine yakalanmış, gemisi, Yılanlar adası (eski Leuce) civarında batmıştı. Burası, Tuna'nın Sounna yakınında denize döküldüğü yerin yakınındadır. Adada, sayıları yirmibeş olan kazazedeler, geminin enkaziyle kulübeler yaptılar ve bu ıssız adada, tabiatla, tek gıdaları olan büyük balıklarla <sup>56</sup> bir ölüm-kalım mücâdelesini yaşadılar. Bir gemi gelip onları bulduğunda, yaşamak için diğer arkadaşlarını yediklerinden <sup>57</sup> sayılan dörde inmişti. İstanbul'a geldiklerinde Hasan, omuz ve göğsündeki yara izlerini gösterdi; söylediğine göre, bu yaraları dört yüz okkalık bir köpek balığı ile boğuştuğu sırada almıştı <sup>58</sup>.

## Yangınlar

Zengin bir tüccara ait olan bir ölüm vak'ası, dikkatleri bu kurtuluştan daha az tahrik etmedi; bu tüccarın mağazaları Kadırgalar limanındaydı; burada bir yangın çıkmış ve adam yangının mağazalarını sardığını görünce korkudan ölmüştü; ne var ki, adamın öldüğü anda yangın da sönmüş bulunuyordu, yâni adamın malı kurtulmuş, canı gitmişti. Otuz gün önce (4 Aralık 1741 - 25 Ramazan 1154), başka bir yangın Ayasofya yakınında patlak vermiş, Tüfekçiler kışlası, Ayasofya hamamı arkasındaki arslan bakım yerleri ve nihayet Sultanahmed Camii yanında Kabasakal semti olmak üzere üç koldan yayılmıştı. Tulumbacıları bizzat cesaretlendiren Sultan ile Veziriâzam'ın hazır bulunmaları yangının tahribatını durdurabilmişti. .

Veziriazam İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın eşi merhum sultanın saray mutfağında çıkan bir yangın, Kâhya-bey'in (içişleri nazırı) mal düşkün olmasında sayesinde sür'-atle söndürüldü; bu saray Kâhyabey'in resmî çalışmalarına ve dâiresine ayrılmıştı. Kâhyabey, bitişindeki evleri kurtarmak uğruna bussarayın yanıp kül olmasına seyirci kaldı. Şahsî menfaatini halk menfaatinin yanında ehemmiyetsiz sayması mâ-nâsmdaki bu

<sup>55</sup> Kancabaş.

<sup>56</sup> Ayıbalığı.

<sup>57</sup> Ez-zarurât tebeyecel mahzurât, yâni, zaruretin kanunu yoktur.

<sup>58</sup> Dört yüz okka veya dokuzyüz libre. Suphi, bu olağanüstü hikâye üzerine bir Arab meselini zikrediyor: İnnâ hazâ şey'ün ucâbün, yâni acâib şey, ve saliket ibretim II uliut-ebşâr, yâni, feraset örneği; Kur'an'dan şu âyeti alıyor: Tecrâ er-riyâhu bî mâ la teçehünne es-sefaiynu, yâni, rüzgâr gemilere göre, onların arzusunca esmez.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/34-35

asil davranış, Sultan tarafından yanan sarayın yerine yenisi yaptırılmak suretiyle mükâfatlandırıldı.<sup>59</sup>

### Veziriazamın Azledilmesi

Bu sırada, İran sınırından gelen haberler her gün daha endişe verici olduğundan ve halkın homurdanması arttığından, Sultan ve kendisi bakımından bir halk hareketinden korkan Kızlarağası bu hususta Sultan'ı uyarmağa karar verdi: Bunun üzerine Veziriazam Elhac - Ahmed Paşa görevinden azledildi ve Mûhr-i Hümâyûn ikinci defa olarak Hekimoğlu Ali Paşa'ya verilmek suretiyle kendisi Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek makamına çıkarıldı (7 Nisan 1742 - Safer 1155), Azli gözden düşmeye yol açmayan Veziriâzam'ın sarayı ve yüzelli keseyi bulan serveti kendisinde kaldı. Ne var ki, Sultan'ın ona bıraktığını alın yazısı elinden aldı: Zira kısa bir süre sonra, sarayı ve sahip olduğu her şey bir yangın sırasında yanıp kül oldu.

Yeni Veziriazam, adet olduğu şekilde idare cihazım yeniledi<sup>60</sup>. En tesirli nazırlardan ikisi, Reisefendi ve defterdar Atıf Efendi, hac için gittikleri Mekke'den dönüşlerinde, Atıf Efendi makamında alıkonuldu, fakat kısa bir süre sonra öldü. Veziriâzam'ın, eski Veziriâzam'ın hükümetin tek hâkimi olmak maksadiyle<sup>61</sup> birer birer yerlerinden uzaklaştırdığı yedi kubbe vezirini de yeniden makamlarına oturtmak niyetinde olduğu rivayeti ortalıkta dolaşıyordu. Bazı haklı idamlar, bu yüksek makam sahibinin gerektiğinde âdil bir sertliği mizacının bilinen yumuşaklığı ile bağdaştırmasını bildiğini işba ti a m aktaydı. Bir korsan kendi gemisinin serenine asılmak suretiyle idam edildi; Ostranica'lı hırsızlar, İmparatorluk sarayı ve Aksaray önünde aynı âkibete uğratıldılar. Karlı tli'nin zâlim mütesellimi, evvelce bir ayaklanmaya girerek rakibine karşı meşru davranacak yerde onu sekbanlariyle öldürttüğü için İstanbul'a getirildi; adam uzun zaman cezasız kalmasının sürüp gideceği güveni içinde geldi,

<sup>59</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/35

<sup>60</sup> Üç nazırdan Çavuşbaşı ve Reisefendi'den sonra gelen Önemli görevler şöyleydi: 1 — Ruznâraei büyük; 2 — Küçük, yâni küçük ve büyük günlük; 3 — Muhasebe! evvel; 4 — Anadolu muhasebesi; 5 — Cizye; 6 — Haremeyn, yâni Anadolu vergi dairesiyle iki kutsal şehir vergi dâireleri; 7 — Dinî vakıflar ve tenisçiler (mukabele); 8 — Süvariler; 9 — Piyadeler; 10 — Defter eminleri; 11 — Nakitler dâiresi; 12 — Dökümhane; 13 — Şehir; 14 — Ordu deposu; 15 — Yeniçeri kâtipleri ve geçit kumandanları; 16 — Sipahiler; 17 — Silahdar-lar; 18 — Ordu ambarları; 19 — Mevkuf atçılar; 20 — Maliye tezkerecisi. Değişiklik bu dâirelerin başkanlarıyla alâkalıydı. Suphi. f. 214.

<sup>61</sup> Penkler'in Nisan sonu tarihli raporu.

fakat hakettiği cezaya çarptırılmaktan kurtulamadı. Galata'daM Yunanlı meyhaneciler gemicilerle kavgaya tutuşmuş ve bunların birkaçını öldürmüş ve yaralamış olduklarından idam sehpasını boylamakla cezalarını buldular.<sup>62</sup>

### Sultan Tarafından Bir İmarethane Kurulması

Ayasofya Camü'ne bir kütüphane vakfederek ruhları doyurmayı düşünen Sultan, bununla yetinmeyerek, fakirleri vücutça da doyurmak maksadiyle, aynı binanın karşısına bir aşhane yaptırdı ve nâzırlarıyla birlikte burasını ziyaret etti. Bu ziyaret münasebetiyle yerler çiçekli haklarla döşendi ve hatırlı misafirlerine tatlılar ikram edildi; bu dini vakfın idarecisi olan mimar<sup>63</sup> ve yapının başında bulunan müdür<sup>64</sup>, bu vesileyle şeref hil'atleri giydirilmek suretiyle mükafatlandırıldılar (19 Ocak 1743 - 23 Zilkade 1155).<sup>65</sup>

### Düğün

Bir ay sonra, Adana valisi Yakub Paşa'ya nişanlı olan Asi-ma Sultan'ın, erginlik çağına ermesi gözönünde tutularak düğünü yapıldı. Saraydan ikâmetine ayrılan Kadırğa limanındaki saraya kadar tertiplenen gelin alayı, adete uygun olarak ka-rakullukçubaşı ve şehir kâhyası, gözcü askerler, talim subayları<sup>66</sup> tarafından başlatıldı, onları devlet ulakları, divân Efendileri<sup>67</sup>, zeamet kâtipleri<sup>68</sup> takibetti; onların arkasında topçular, silahdarlar, subaylarıyla birlikte Yeniçeriler, süvari paşaları, kapucular ve nihayet Bâb-ı Âh\* nazırları takibediyor-lar, ikişer ikişer yürüyorlardı; bunların hemen peşinden Maliye nâzın dâire müdürleriyle birlikte ilerliyor; Kapdan-ı derya, Yeniçeriağası Paşa, istida dâiresi birinci ve ikinci reisleri, Reisefendi, çavuşbaşı, arkasında gümüşlerle süslenmiş üç hurma dalı taşınan Veziriazam geliyordu; nihayet hurma dalları ve gelinin teşhir edilen çeyizlerinin bulunduğu sepetleri taşıyan yüzlerce kapıcı ve saray oduncusu

<sup>62</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/35-37

<sup>63</sup> Mimârağa.

<sup>64</sup> Binaeminl.

<sup>65</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/37

<sup>66</sup> Serhengan

<sup>67</sup> Hocagân.

<sup>68</sup> Gedikli zaim.

ile alay son bulacağı işaretini veriyor, fakat harem dâiresinin baş idarecisi olmak sıfatıyla alay Kızlarağası'nın geçişiyle kapanıyordu. Bu, sultanların d ü günlerinde olduğu gibi, onların cenaze alaylarında da Kızlarağası'nın yetkileri bakımından bir riyaset etme meselesiydi. Kısa bir süre sonra, IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın vefatı dolayısıyla tertiplenen merasimde de böyle oldu (7 Temmuz 1745 - 15 CemâziyüTevvel 1146),<sup>69</sup>

### Nadir Şah Bağdad Önünde

Bu sırada, Bâb-ı Âlî'nin Nâdir şahın dâvasını benimsediğinden şüphe ettiği Bağdad valisi Ahmed Paşa'nın gönderdiği raporlar, giderek endişe verici bir hâl alıyordu. Bu raporlardan anlaşıldığına göre, elçisine gösterilen güvensizlikten şah memnun değildi ve tam ticaret serbestliği, sırası gelince Kabe örtüsünün kendisi tarafından gönderilmesi, kendisi tarafından kurulan beşinci mezheb olan Caferiliğin tanınması ve Kabe'de bunlara mahsus bir duâ yeri ayrılması talebinde bulunuyor, bunlar yerine getirilmediği takdirde savaş ilân edeceğini bildiriyordu<sup>70</sup>.

Raporlardan çıkan netice karşısında, levendlerin teçhizatı için Erzurum ve Bağdad valilerine alelacele yarım milyon gönderildi. Kısa bir süre sonra, vali Ahmed Paşa, Nezar Ali han ile Mirza Sakilin gelip kendisine şahın Erzurum ve Diyarbekir üzerine yürüdüğünü ve kendi rızasıyla teslim olmadığı takdirde Bağdad'ı zor kullanarak alacağını bildirdiklerini Bâb-ı Âli'ye yazdı. Bu haber üzerine olağanüstü meclis toplandı ve savaşın zorunlu olduğu kararına varıldı; Diyarbekir valisi Ali Paşa İran'a karşı seraskerliğe atandı. Ali Paşa ile Bağdad valisi Ahmed Paşa arasındaki ölümüne düşmanlığa rağmen bu tedbirin kaçınılmaz olduğunda birleşildi.

Kısa bir süre sonra Nâdir Şâh'ın Bağdad önünde görüldüğü, şehrin civarını yakıp yıkarak çiftlikleri ele geçirdiği haber alındı. Bu haberler, İstanbul'da Saraçlar çarşısında ayaklanmaya teşvik edici dedikodu ve hoşnutsuzluklara sebep oldu. Bu durumda vezir Yeniçeriağası, payitahtta asayiş devam ettirecek ve işsiz-güçsüzlerin kahvehanelerde toplanmasını önleyecek tedbirleri iki katına çıkardı. Vezirîâzam'ın bir kalyonun silahlandırılması işinde ihmâli görüldüğünü bildiren raporu üzerine Kapdan-ı derya Mustafa Paşa azledildi ve yerine Mısır valisi Yahya Paşa

<sup>69</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/37-38

<sup>70</sup> Bu hususta, Ahmet Paga'nın end'se uyandıran mektuplarından re Nâdir Şâh'ın Kabe üzerindeki iddialarından bahsetmeyen Suphi'nin eserinden çok, teferruatı bilgi veren Penkler'in raporlarına bakınız.

getirildi. Kaytakların prensi Usmaikhan'ın iki elçisi bu sırada İstanbul'a gelerek ferahlatıcı haberler getirdiler; bu prensin geçen ilkbaharda Nâdir Şâh'm ordularına karşı kazandığı zaferler hakkında Bâb-ı Âlî'ye bilgi verdiler. Bu zaferlerden ilki Amid vadisinde Lutf Ali han ile Haydarbey'e, ikincisi Koerli vadisinde Atakhan, Mehmed han ve savaşta hayatını kaybeden Celil hana karşı kazanılmıştı: Bu zaferlerin ganimeti olarak kırkbin duka elde edilmişti.

Bununla beraber, bu haberlerin uyandırdığı sevinç, Nâdir Şâh'ın Owar baskınının, Soghort ve Moha Abuk, Cuk kasabalarında sebep olduğu yakıp yıkmının öğrenilmesiyle, yerini üzüntüye bıraktı (Ağustos 1743 - Receb 1156). Surkhai ile Nâdir arasındaki gizli görüşmeler de endişeyi arttırdı. Ahmed han Usmai, kazandığı zaferlere karşılık olarak bayrak, kaftan ve Kaytakların hanlığı makamı verilmekle mükâfatlandırıldı.

Bağdad valisinin kâhyası Mehmed Ağa, valinin emriyle elçi Nezarhan'la birlikte şahın karargâhına gitmişti. Şahın yeni taleblerini getiren Mustafa hanla birlikte geri döndü. Şah eski taleblerini tekrarlıyor ve bunlar yerine getirilmediği takdirde, Musul ve Kerkük'ü kuşatacağım tehdid olarak ileri sürüyordu. Bağdad valisi Ahmed Paşa, bu durumda savaşa mâni olmak için Nâdir Şâh'ın başveziri Maabir hana, beşinci mezheb güçlüğüne çözmek üzere başda gelen şeriat âlimlerinden ikisinin tâyinini Bâb-ı Âlî'ye teklif etmiş olduğunu bildirdi.

Bâb-ı Âlî, aynı dönemde, Rakka valiliğine, azledilmiş eski Veziriazam Ahmed Paşa'yı, Süleyman Paşa'nın vefâtıyla boşalan hac-emîrliği makamına da Hamid'li Esad Paşa'yı getirdi. Aynı zamanda Nâdir Şâh'la yapılan barışdan beri muğlak bir durumda bıraktığı kendisinin şah Hüseyin'in oğlu olduğunu id-dia eden İranlı maceracı Safi meselesini de, debdebeli bir şekilde bu adamın İran tahtının meşru vârisi olduğunu ilân etmekle

halletti..

İmparatorluk müverrihi Subhi Mehmed Efendi, Sâfi'nin İran tahtı üzerindeki iddialarını meşrulaştırmak maksadiyle bir muhtıra kaleme aidi; böylece meşru taht iddiacısı durumuna gelen Safi, törenler düzenlenerek Sultan'ın huzuruna çıkarıldı. Rei-sefendi, onun adına Acemce düzenlenmiş tanıtma vesikaları, kaleme aidi; kendisine mihmandarlar ve emirlerini yerine getirecek yüksek dereceli memurlar verildi; derfterdar da, tahsisatı konusunda çıkacak buyruğu beklemesi emrini aldı (22 Ağustos 1743 - 2

Beceb 1156).<sup>71</sup>

### Veziriazam Düştü

Bu sırada Kerkük'ün, aynı zamanda Bağdad ve Basra'yı muhasara altında tutan İranlıların eline geçtiği öğrenildi. Bu olaylar sebebiyle ve halkın hoşnutsuzluğuna son vermek için Mühr-i Hümâyûn ikinci defa olarak Hekimoğlu Ali Paşa'dan geri alındı (20 Eylül 1743 - 1 Şaban 1156).

Son Veziriazamîği görevi sırasında, Hekimoğlu Ali Paşa bu görevde ilk bulunuşu sırasındakinden daha çok ciddi ve düşünceli bir görüntü vermekle beraber <sup>72</sup>, Bab-ı Âli nezdin-de bulunan Avrupa devletleri elcilerle münasebetlere özel bir dikkat göstermekten geri kalmadı. Kont Ulefeld'in İstanbul'dan ayrılmasından sonra Avusturya elçiliği kâtibi Penkler elçi sifa- tiyle İstanbul'da kalmıştı; bu sıfatla güven mektuplarını Sultandın kendisine sunmuştu. Evvelce elçiler bu şerefe erememiş-lerdi. Güven mektubunu Veziriâzam'a vermek zorunda idiler: Benninger<sup>1</sup> ve ondan sonra Kunitz, Hofmann, Fleischman ve Pirling, kendi güven mektuplarını aracısız olarak Sultan'a sunan ilk elçiler olmuşlardı. Bu münasebetle almayı başardığı huzura kabul izninde, Penkler'e Özel bir lutufta bulunularak, on tercüman yardımcısı ve beş (dört yerine) kişiyle hazır olarak saygılarını sunması müsaadesi verildi. Fazla olarak, kendisine, o güne kadar yalnız elçilere gösterilen muamele uygulanarak kaftan veya hermin kürkten bir hıl'at yerine samur bir kürk giydirildi, isveç elçileri Hoepken ve Carlson, Fenkler'in Avusturya elçiliğine atanmasını, kendilerine elçiliğin birinci ter-cumaniyle değil, üçüncü tercümaniyle bildirmesinden şikâyetçi oldular (5 Eylül 1742).

<sup>73</sup>

### Bosna'da Sınırlandırma

Azledilen Veziriazam son savaş ve Belgrad barış anlaşmasının imzalanması sırasında Bosna valisi olarak bu ülkenin çıkarlarını hararetle sahiplenmişti ki, ikinci Veziriâzamîği döneminde bu sınır şehrinin taleplerine taraftarlık derecesinde yakınlık gösterdi; bu sebeble, son

<sup>71</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/38-40

<sup>72</sup> Şimdi Veziriâzam'ı ilk görevdekinden çok ciddi, endişeli ve kederli buluyorum. Hollandalı kâtip Rigo'nun Viyana'da katip Dort'a 21 Mart iWS'de gizlice gönderdiği mektup.

<sup>73</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/40

anlaşmaya rağmen Bosna sınırlarının tesbiti işi dâima muall akta kalmıştı. Bosna yakınında Sava nehri kavşağından başlayarak Eski-Novı'yi çevreleyen toprak parçasından vazgeçmeyi düşünmediği halde Avusturya h k meti, bu konuda elçi Ulefeld tarafından işlenen hatayı açıklamamıştı ve Eski-Novı'de Unna üzerinde yapılan köprünün yıkılmasını talep etmekle yetiniyordu. Bu hususta verilen fermanlara uygun olarak köprü aşağı tarafta yapıldı; Eski-Novı köprüsü yıkıldı. Fakat Coztanizza köprüsünün olduğu gibi kalmasından telâşa kapılan Bosnalılar, kendileri Sunaniz, Saplıza, Bivniak, büyük ve küçük Ottoka'yı ellerinde bulundurduklarından, Avusturya birlikleri tarafından Ostorgha adasının işgaline karşı  ıktılar. Veziriazam son sözü Ostorgha'mn Bosna ve Suhaniz'in Hırvatistan'a bağlanması hükmünü getirdi; bu sebeble de, kont Wirmond'la aynı zamanda istanbul'da bulunan Hırvatistan ban'ı Batthyany doğuda sınırların tesbiti işiyle görevlendirildi; sınır tesbit  komiserleri Strugh yarımadasında buluştuklarında Suhaniz ve Sumiza'ya sahip olmak konusunda birçok g     ler ortaya çıktı ve sonunda anlaşmaktan vazgeçtiler (11 Ağustos 1744 - 20 Cemaziyül' hir 1156). Suhaniz Unna nehri adalarından biridir ve Novi'nin üstünde yarım fersahlık mesafede bulunmaktadır; Sunuza bu addaki ırmakla Unna arasındaki Sirovaz arazisinin adıdır. Hırvatlar bu araziyi Suhaniz'in bağlantısı olarak istiyorlar, Bosnalılar ise, Sunuza arazisini Suhaniz'e tâbi olması bakımından talebediyorlardı. Bu anlaşmazlık, ancak Veziriâzam'ın azlinden sonra Reisefendi Ra-gıb'la Avusturya elçisi arasında düzenlenen bir anlaşma ile yoluna konuldu (18 Ocak 1744 - 3 Zilhicce 1156); bu anlaşmanın girişinde Hırvatlarla Bosnalılar arasında dil meselesiyle alâkalı anlaşmazlığa açıklık kazandırıldı. Aynı zamanda, bu anlaşma,, gelecekte bu tür itirazların bertaraf edilmesini sağlamak üzere, Avusturya sınırı içinde bırakılan Sirova arazisinin bundan Böyle Sunuza adını taşımayacağı belirtildi; tâviz olarak Subfiniz adası ve Strugh yarımadası, su dolu bir çukur vasıta siyle Hırvatistan'dan tamamıyla ayrılması şartıyla Bosnalılara bırakıldı.

Rus elçisi Vişniakoff Zaporog Kazaklarının anlaşma yoluyla kendilerine bırakılan şalin topraklarında karışıklıklar çıkarmalarından ve Tatarların y zalia at ve yirmisekiz  k zle el koymalarından şikâyetçi olduğundan, Sultan bu konuda bu türlü saldırılara girişmemesi emrini vermek ve Bucak seraskerine aynı mânâda emirler göndermek suretiyle kendisine her türlü teminatı vermiş bulundu (Ağustos 1743). Müteakib yıl, Bâb-ı  H, tercümanı Jean Gallimachi vasıtasıyla sınırdaki Kus yığınağından endişe duyduğunu belirtince, elçi'Vişniakoff imparatorundan almış olduğu emri bildirerek,

hükümetinin barışı devam ettirmek arzusu hususunda en hâlis teminatları verdi.<sup>74</sup>

### Fransa, İsveç, Polonya Ve Rusya İle Münasebetler

Babı Âlî tarafından Rusya'ya karşı duyulan güvensizlik, Fransız elçisi tarafından uyandırılmış ve devamlı olması hususunda gereken özen gösterilmişti. Fransız elçisi Rusya ile İran şahı arasında bir anlaşma imzalandığını Osmanlı hükümetine haber vermişti ve aynı elçi, Bâb-ı Âlî nezdinde İsveç'in menfaatlerini destekliyordu.

Castellane, sarayın bazı dâirelerini görmek ayrıcalığını elde eden ilk hristiyan elçi oldu. Bu müsaade, Paris'deki son Türk elçi Said Mehmed'e Versaille sarayının bazı dâirelerini görmek imkânı tanınması gozönünde tutularak verilmişti. Elçinin saray dâirelerini ziyaretinden sonra Kızlarağası, elçiye ve beraberinde bulunanlara üzerinde Sultan'ın tuğrası bulunan, ipek kumaşlar içine konulmuş, 30-40 duka altını ve madalyalar verdi. Bu sırada Osmanlı imparatorluğunun Paris elçisi Said Mehined, iki Fransız savaş gemisiyle ve beraberinde kralın Sul-tan'a gönderdiği hediyelerle Türkiye'ye dönüyordu; hediyeler arasında Veziriazamca gönderilenler de vardı. Hediyeler altın işlemeli büyük ve küçük hahlardan, altın yaldızlı çay ve kahve takımlarından, inci kakmalı masa ve paha biçilmez vazolarla som altın ve gümüş kaplardan, Lyon fabrikasında yapılmış altmış kanape yastığından, yine sayılamayacak kadar çok altın ve gümüş sürahilerden oluşuyordu; ayrıca yirmiiki de topçu gönderilmişti ki, bunlar Bonneval'in bombacı birliklerine alındılar: Böylece Fransa, Türk topçusunun mükemmelleşmesine yardım etmiş ilk Avrupa devleti oluyordu. Sultan, oda hizmetkârlarından birini org çalmayı öğrenmesi için Paris'e göndermişti; elçi Mehmed Said, İstanbul'da musiki dersi vermesi için bu genci beraberinde getirmişti. Fakat bu sanat, babasının elçiliği sırasında Avrupa'dan Osmanlı İmparatorluğuna getirdiği matbaa kadar hararetle karşılanmadı. Türk matbaasının müdürü mühtedi İbrahim ve adı yine İbrahim olan oğlu, Fransız elçisi tarafından İsveç lehinde kararlar verilmesi ve Rusya'ya karşı teyakkuz hâlinde bulunulması için gerekli haberlerin Bâb-ı Âlî'ye ulaştırılmasında kullanılıyorlardı. Ayrıca, Fransız elçisi, Osmanlı İmparatorluğunun İsveç'e

<sup>74</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/41-42

yardımda bulunması hususunda Bâb-ı Âlî ile müzakereleri yürütüyordu <sup>75</sup>. Yukarıda adları geçen iki İbrahim, Fransız elçisi tarafından Bonneval'-le birlikte çalıştırılıyorlardı. Rusya ile İsveç arasında barış yapılıncı, İsveç elçisi, yapılan anlaşmanın Rus elçisi Vişniakoff tarafından ortaya atılan yorumuna karşı itirazda bulundu. Zira, bu yoruma göre, İsveç Rusya'ya bağımlı bir devlet oluyordu; Rus elçisi, bu yorumu yüzünden hükümeti tarafından şiddetle uyarıldı ve kınandı.

Finochetti'nin yerine Napoli olağanüstü elçisi olarak şövalye Majo atandı. Bu ülkenin hükümdarı tarafından Sultan'a, bu hükümdara Veziriazam Ali Paşa tarafından gönderilen file mukabele olarak, renkli camlarla şekiller takıldığı zaman bunları duvara aksettiren, kutusu altın muhafazalı bir sihirli lamba gönderilmişti.

Polonya'ya gelince, bu ülke, Hekimoğlu Ali Paşa'nın ikinci Veziriâzamhğı döneminde, kendisine üç meselenin halli görevini vererek İstanbul'a, tercüman Giustiniani ile birlikte, elçi Benoe'yi gönderdi; bahis konusu üç mesele şunlardı: Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki son savaşta tam bir tarafsız tutum içinde davranamayan Polonya'nın mazur görülmesi Bâb-ı Âlî'den rica edilecekti; ikincisi, Tatarların saldırılarla Polonya'ya verdikleri zarar için bir miktar tazminat istenecekti; üçüncüsü, Polonya topraklarına katılmak üzere Zaporog Kazaklarının arazisinden bir parçasının bu ülkeye teslimini gerçekleştirmeğe çalışacaktı. Bu elçilik, devlet ileri gelenleri arasındaki fikir beraberliği yokluğunu ve elçinin ağızdan söyledikleriyle güven mektubu arasındaki çelişki, Polonya devletinin meselelerini biraz olsun bilen bütün diplomatları hayrete düşürmekten geri kalmayacaktı. Elçi Benoe ve aşağı yukarı bütün maiyeti Stanislas Leczinski'nin çıkarlarına hizmet ediyorlardı; öte yandan hükümet tercümanı Giustiniani ve diğer birkaç kişi kral III. Auguste'e bağlıydılar. Potocki'nin özel kâtibi Paul Starynski, Polonya elçilik sekreteri görevini yürütüyordu. Potocki, kullandığı aracı ile Veziriâzam'a gönderdiği mektupta, elçi Benoe'nin, Bâb-ı Âlî ve Ruslar tarafından paylaşılan Za-porog Kazakları arazisi meselesinden, yâni kökü hayli geçmişte bulunan anlaşmazlığı düzene koymaktan başka bir görevi olmadığını yazıyordu <sup>76</sup>. Elçi Benoe, Kırkkilise'den Eflâk prensine tercüman Marini aracılığıyla mektup yazdı ve birkaç gün Makro Khorî CYedikule dışında) <sup>77</sup>'de dinlenmek istedi. Ocak

<sup>75</sup> Bâb-ı Âlî, İsveç'e yirmibeş kese tutarında yeni bir yardımda bulundu, Penkler'in raporu.

<sup>76</sup> Domini Potocki'nin mektubu.

<sup>77</sup> Yazarın Makro Khorî dediği kasaba şimdiki Bakırköy İlçesi (Ç.N.).

ayının ilk günlerinde (8 Ocak 1743) İstanbul'a vardı. Böylece ağızdan ileteceği mesajla güven mektuplarının muhtevası arasındaki büyük çelişki ortaya çıkmış oldu. Polonya elçisinin Bâb-ı Âlî'ye verdiği güven mektupları Czaslau savaşından önce kaleme alınmışlardı ve değiştirilmeleri unutulduğundan tamamiyle VII. Charles'ın lehindeydi. Bu sebeble Potocki, elçi Benoe'ye yeni güven mektupları göndermekte acele etti. Bu mektuplar elçinin eline vardığında, ilk mektuplar çoktan verilmişti. Benoe, Veziriazam tarafından huzura kabulünde, Türk dilini yeterin-. ce bilmediği bahanesiyle, kralın tercümanı Giustiniani'yi görevinden uzaklaştırdı ve onun yerine tercüman Marini'den faydalandı. Peşinden, Castellane, Carlson, Potocki ve Bonneval tarafından telkin edilen düşünceleri,,üçlü görevini desteklemek bakımından, açıkladı. Veziriazam onu sonuna kadar dinledi ve şu cevabı verdi: «Bir karar vermeyi düşünmeden önce, otuz-bin başın bir şapkaya sokulması gereken bir ülke ile birlikte bir işe nasıl teşebbüs edilebilir?» Yeni güven mektuplarının muhtevasına gelince, Osmanlı Hükümeti, Rus ordusuna geçiş vermek suretiyle taraf sizliği bozan Polonya'yı mazur gördüğünü belirtmekle yetindi; daha sonraki görüşmelerin tarihini tesbit etmek için, Polonya'dan geleceği bildirilen büyükelçilik heyetini bekleyecekti (5 Mart 1743). Bâb-ı Âlî'nin bu kararına uygun olarak Giustiniani maslahatgüzar sıfatiyle İstanbul'da kaldı; elçi, kendi adamı, casusu Lumaca <sup>78</sup>yi İstanbul'da bıraktı; onunla birlikte Avusturya Doğu Kumpanyası müdürü tacir Hübschle <sup>79</sup> birlikte Viyana'da bulunan Polonya kralının elçisi Bunau ile mektuplaşmalarını sürdürdüler.

Kiow Beyi ve Eflak prensi Ghika ve İsveç elçisi Carlson, bütün tesirlerini kullanarak, Prusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında dostluk bağlarını kuvvetlendirmek isteyen kral İkinci Frederic'e yardım ediyorlardı. İkinci Frederic, Eflâk prensinin bu makama getirildiğinde kendisini yazılı olarak tebrik etmişti. Prens de, ona babasının ölümü dolayısıyla tâziyetlerini ve tahta geçişinden ötürü de tebriklerini bildiren bir mektupla karşılık vermişti (10 Ocak 1741). <sup>80</sup>

<sup>78</sup> Lumaca Perot, mesleği kuyumculuk olan bu kişi, saray için çalıştırılmak üzere beş bin duka altını ile Fransa'ya gönderildi. Lumaca, Bunau'ya gönderdiği 30 Mayıs 1741 tarihli mektupta gizli serviste çalışanların faaliyetleri hakkında bilgi veriyor.

<sup>79</sup> Hübsch, protestan, 1722'de İstanbul'a Şark Kumpanyasının temsilcisi olarak geldi. Penkler Raporu.

<sup>80</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/42-45

## Bonneval

Kısa bir süre sonra, Prusya generali Seewald, Kiow Beyi (Palatin) 'nin hizmetine girdi: Başlıca görevi, oradan Prusya hükümetiyle gizli bir haberleşmeyi devam ettirmektir. Eflâk prensi de, kendi tarafından, Marini Pazegna'yı aynı maksatla Kiow'a gönderdi (24 Temmuz 1741). II. Frederic, kendisine iyi temenni ve üzüntülerini bildirmiş olan Eflâk prensine teşekkürlerini ve babasına Veziriazam tarafından gönderilen mektuptan haberdâr bulunmadığını bildiren bir mektup yazdı: Oysa bu bir mazeretti, zira cevapsız kalan mektubun alındığına dâir vesika Mareşal tarafından imzalanmıştı ve Carlson'un elinde bulunuyordu <sup>81</sup>. Prusyalı casusların haberleşmelerini yerinde idare etmek üzere Yaş'a gönderilen Ghisen adında bir şahıs, orada aniden öldü ve ortada ölümün zehirlenme sonucu meydana geldiğine dâir bazı sebebler vardı <sup>82</sup>. Böylece, Bonneval'in pekiştirme ve güçlendirme gayretlerine rağmen, Prusya'nın Osmanlılarla temasları yeniden böylece kesilmiş oldu. Bonneval'e gelince, projeleri bakımından tam bir başarısızlıkla karşı karşıya kalıyordu. Bu projelerden biri İsveç'le yeni bir ittifak anlaşması yapılması <sup>83</sup>, diğeri protestan kolonileri kurulması <sup>84</sup>, üçüncüsü ise, bir mühendisler birliğinin ordu içinde yer almasıyla alâkalıydı. Bu sonuncu proje münasebetiyle, yirmibeş yıl önce bir yabancı mesâhacılar birliği kurulması hususunda <sup>85</sup> Fransız subayı Rochefort tarafından Bâb-ı Âlî'ye sunulan plânı da canlandırıyor. Bu arada, Veziriâzam'a Avrupa

<sup>81</sup> Carlson ve Eflâk prensinin birbirlerine gönderdikleri mektuplar Avusturya İmparatorluk arşivlerinde bulunmaktadır.

<sup>82</sup> Carlson ve Bonneval, bu adamı Rusların zehirlediğini bildirdiler. Çünkü Eflâk'da, daha Önce, aynı vazifeyle görevlendirilmiş Hauer adında birini içki içirerek ve türlü yollardan başdan çıkarmışlardı. Zâten II, Fre"de"ric, kendisine karşı öldürmeyi veya zehirlemeyi hedef alan bir suikast rivayetini pek ciddiye almamıştı. Bu hususta, Fransa devlet nazırı Amelot da Villeneuve'e şöyle yazıyordu: «Prusya kralı, Avusturya hükümetinin kendisini öldürtmek için bir suikast tertiplemediğini iddia ediyor. İddiasına göre, bu suikast kendisi tarafından - tabii, resmî görevlilerinin yardımlarıyla - ortaya çıkarılmıştır. Bu suikast tertibini bildirmek üzere bütün Avrupa devletlerine yazılar gönderdi. Prusya kralı tarafından gönderilen yazıların bir kopyasını mektubuma ekliyorum. Bundan da Berlin ve Viyana hükümetlerinin bundan böyle barışmaz bir durum içinde bulunacakları neticesini çıkarabilirsiniz.»

<sup>83</sup> İsveç kralıyla Osmanlı hükümeti arasında bir anlaşma teklifi.

<sup>84</sup> 1738 -1739 yıllarında, bir protestan kolonisi kurulması hususunda İsviçre'nin Zürih ve Berne kantonlarına teklifte bulunulmuştu. Taxelhofer tarafından 19 Eylül 1743'de Bonneval'e Berne şehrinde gönderilen bir mektupta bu kantonların bahis konusu kolonileri kabul etmelerinin mümkün olmadığı ve doğuda bunların gerçekleşebileceği bildiriliyor, durumun Prusya kralıyla diğer protestan hükümdarlara yazıldığı haber veriliyordu. Avusturya imparatorunun emrinde olan Orgeneral Taxelhofer, işlerin yürütülmesinden duyduğu kırıngnlıkla istifasını vermiş ve Bonneval'e dostluk bağlarıyla bağlanmıştı. Bonneval, son durumu dikkate alarak bahis konusu Protestanların Sultan'ın devletlerinde yerleştirilmeleri projesinin akamete uğradığını, imkânsızlaştığını bildirdi.

<sup>85</sup> Osmanlı hükümeti emrinde yabancıardan oluşacak bir mühendisler birliğinin orduda yer alması hususunda Rochefort tarafından verilen 1717 tarihli proje

devletlerinin durumu hakkında <sup>86</sup> muhtıralar, notlar takdim etmek suretiyle

<sup>86</sup> Burada verdiğimiz hatırat, Bonneval'in siyasi hareketlerini, bu konuda yazılmış sıhhati şüpheli hâ-tıratlardakinden ve prens de Ligne tarafından yayınlananlardan daha iyi tanıtmaktadır.

Kont Bonneval'in, 1742 Haziranında Veziriazam Hekimoğlu Ali Paşa'ya Gönderdiği Hatırat «Altesinize halihazır Avrupa işleri ve hristiyan hükümdarların aşağı yukarı dünya ölçüsünde, Almanya imparatoru VI. Charles konusunda tutuştukları savaş hakkında yapacağım açıklamanın gayesi bakımından ve bütün bu karışıklıkların se-bebleri ve hedeflerinin noksansız bir şekilde anlaşılması için bu asrın başına ve İspanya kralı II.

Charles'in ölümüne kadar gitmem kesinlikle zorunludur.

Bu kral, Almanya'da İmparator adıyla hüküm süren gibi aynı Avusturya hânedânındandı ve tedavisi imkânsız bir hastalığın pençesine düştüğünden, onun yerine geçmek durumunda olanlar, hep birden iddialarını açığa vurdular; Fransa kralı ve Almanya imparatoru bunların önde gelenleriydi; İspanya kralı ile aynı hanedandan olan Almanya imparatoru, çocuklarından birinin II. Charles'm varisi ilân edilmesinden hiçbir suretle şüpheye düşmüyordu; Fransa kralı ve çocukları kan hakkı bakımından II. Charles'm en yakını durumunda bulunuyorlardı; zira, bu krallık kızlara intikal ettiğinden, XIV. Louis'nin anası, karısı gibi, biri II. Charles'in babasının kardeşi, diğeri ise onun kız kardeşi idi; bunlar, bu krallık üzerindeki haklarını Fransa veliahdına ve onun çocuklarına bırakmışlardı; Fransa veliahdının üç çocuğu vardı: En büyüğü şimdiki Fransa kralının babası olan dük de Bourgogne'du, ikincisi dük d'Anjou idi ki hâlen İspanya kralıdır, üçüncüsü ise arkasında vâris bırakmadan ölen dük de Berry'dir. V.A. Fransa'da Dauphin (veliahd) adının kralların büyük oğluna veya onların sülâlesinden doğrudan haleflerine verildiğini benden daha iyi bilir.

En eski kanunlara göre, Fransa krallığının bütün İspanya krallığı üzerindeki hakları itiraz götürmezdi, fakat Avusturya ve Almanya hanedanı iki hanedan arasında kendi lehlerine yapılmış birçok mukavele bulunduğunu iddia ediyordu; bunlara dayanılarak veya bu mukavelelerde, iki taraftan biri öldüğünde karşılıklı olarak birbirlerine halef olu-, yorlar, tahta, geçiyorlardı; bununla beraber Avusturya hanedanı kendi haklarına yanılmaz gözüyle bakıyordu. Bunda da başlıca sebep, İspanyolların Fransız millete karşı besledikleri yenilmez kindi; bu yüzden Fransa'ya karşı yaklaşık 200 yıl boyunca savaşmışlardı; bu müddete kısa barış ve fasılalar girmişti; bununla beraber, Avusturya hanedanının beklentisinin aksine olarak, İspanya kralı II. Charles ölümünün yaklaştığını hissedince, kendi halefi olarak, dünyanın dört bir yanında bulunan devletlerin, prensliklerin, düklüklerin ve diğer devletlerin başına geçmesi için Fransa veliahdının ikinci oğlu Philippe'i, dük d'Anjou'yu davet etti; bilindiği gibi, İspanya, hristiyan kralların başında bulundukları devletlerin en büyük ve geniş olanıdır; yaklaşık 41 yaşında olan bu prens, İspanya'nın payitahtı Madrid'e gidince, itirazsız kabul edildi ve bu tacın emrindeki bütün devletlerin kralı olarak tanındı. Fransız hanedanına bu kudret artışı gelmesi, öteki hristiyan krallarını memnun etmemekle beraber, o sırada Almanya'da saltanat süren İmparator Lâopold üzerinde bir yıldırان tesiri yaptı; bu hükümdarın iki oğlu vardı, büyüğünün adı Joseph, ikincisinin adı Charles'dı, bunlar birbiri peşi sıra kendi veraset ülkelerinde, Macaristan ve Avusturya'da tahta çıktılar; imparator Leopold, İtalya'daki İspanyol devletlerini, Milan dukalığını ve iki krallığı, Napoli ve Sicilya krallıklarını zaptetmek üzere ordusunu derhal silâhlandırdı ve bu zaman esnasında hristiyan hükümetlerine temsilciler göndererek onlara, Fransa altmış yıla yakın bir zamandan beri bütün birleşmiş devletler karşısında zafer kazandığına göre, bu defa İspanya da bu kudretli hanedanın eline geçtiğine göre, artık bütün devletlerin sonunun geldiğini ahlattı; bu teşebbüsünü yazılar da göndererek destekledi; bu yazılarda, İspanya tahtı üzerindeki haklarını isbat etmek iddiası daydı; bu hakları Fransızlar kolayca reddettiler. Fransa üç yıldan beri İmparator ve mütteliklerine karşı savaşı sürdürüyordu; Fransa'nın düşmanları İspanya'ya İspanya'nın içinden hücumla geçmeğe karar verdiler. Bu yoldan hemen harekete geçildi ve imparator Leopold'un küçük oğlu, Joseph'in küçük kardeşi arşidük Charles, III. Charles adı altında İspanya kralı, II. Charles'in meşru halefi ilân edildi; fakat, imparator Leopold ve imparatoriçe Madleine, onun görünüşte meşru bir unvanla hukukunu desteklemek için, daha önceden Romenlerin kralı olan ve babasının ölümünden sonra tahtın vârisi durumundaki arşidük Joseph'i kardeşi lehine İspanya tahtı üzerindeki haklarından vazgeçmeğe zorladılar; kardeşlerin birbirlerine karşı hiçbir dostluk bağları bulunmadığından, bu meseleyi halletmek kolay olmadı, fakat nihayet, Joseph, babası imparatorun ve mütteliklerinin ricaları karşısında boyun eğdi; bununla beraber, önemli bir şart koşmayı da ihmal etmedi: İspanya tahtından feragat edizi yalnız kardeşinin şahsına bağlı olacaktı; kendi erkek vârisleri ve bunların bulunamaları ve vârisleri kız olduğu takdirde Almanya ve Macaristan ve bunlara bağlı devletler kendi kızlarına geçecek, İspanya tahtı konusunda da kendi kızları Charles'in kızlarına tercih edilecekti. İmparator babalan, iki kardeş arasındaki bu anlaşmaya müsaade etti ve hemen tatbikine geçildi. İngilizler ve Hollandalılar büyük bir ordu ile İspanya'ya nakledilmiş olduklarından, İspanya kralı III. Charles (Fransa'nın

düşmanı olan devletler ona bu unvanı vermişlerdi), önce müttefikli Portekiz kralı ve sonra Catalogne tarafından kabul gördü; bu eyâlet ve iki devlet, Ara-gon ve Valence, Portekiz kralı Philippe'e karşı isyan ettiler, fakat eski Castille devletleri denilenlerin hepsi ona sadık kalmışlardı; fakat Charles, kısa bir süre sonra Aragon ve Valence kralıklarının kaybedince, kendisine yalnız Catalogne kaldı. Charles'ın İspanya'ya hareketinden yaklaşık iki yıl sonra, imparator Leopold öldü ve yerine Gömenlerin kralı olan büyük oğlu Joseph geçti. İtalya'da Fransızların talihi tersine döndü: Yeni kral ve müttefikleri tarafından fethedilmiş olduğundan Napoli krallığını, Milan dukalığını terketmek zorunda kaldılar; bunlar İspanya kralı III. Charles denilen arşidük Charles'a krallığının birer parçası olarak teslim edildiler. İspanyol Flandre'ndeki limbourg dukalığı İngiliz ve Hollandalılar taraf nidan fethedildiğinden, III. Charles buranın kralı olarak tanındı. Fakat, bu da şartlı oldu: İki kardeş arasında yapılmış olan mukavele yürüyecek, ve İmparator Joseph, kendi ordu ve müttefikleri tarafından, Fransa hanedanı tarafından zaptedilmiş ve kendileri tarafından geri alınan topraklardan İspanya krallığı adına vazgeçeceklerdi ve Charles yaşadığı müddetçe İspanya kralı olarak kalacaktı, İspanya'dan çıkmak zorunda kalsa da unvanı devam edecekti ve kardeşinin erkek çocukları olduğu takdirde babalarının tahtına çıkacaklardı. Yaklaşık onbir yıldan beri İmparator, müttefikleri ve sözde kral Charles tarafından Fransa krallığına karşı bu kanlı savaş sürüp gidiyordu; imparator Joseph erkek evlad bırakmaksızın öldüğünde, bütün bu fetihlerden, Char-les'in elinde sadece Barcelone, Tarragone şehirleriyle Catalogne'da birkaç önemsiz mevki kalmış bulunuyordu. İmparator Joseph, geride iki kız çocuk bırakmıştı; bunlardan biri, sonradan, hâlen Polonya kralı olan Saksonya elektörü ile evlendi; ikinci kızı, yeni imparatorluk tacını giymiş olan Bavyera elektörü ile bir izdivaç yaptı; bu sonuncu damadın babası ve Kolonya elektörünün babası İspanya kralı V. Philippe'in anasının, Fransa veliahdının karısının kardeşleri idiler, yalnız bunlar, bütün hristi-yan kralları arasında yeğenlerinin vârisi olarak ortaya çıkmak cesaretini gösterdiler. Fakat, Alman-ya'daki savaş, Fransa bakımından İtalya'daki gibi çok kötü gitmiş değildi, bunlar elektörlük bölgelerini kaybedip Fransa'ya çekilmek zorunda kaldılar. Bavyera elektörünün altı veya yedi çocuğu, Avusturya tarafından İtalya yakınında küçük bir şehirde mahpus tutuldu ve kendilerine yaşamaları için küçük miktarda bir tahsisat verildi.

İmparator Joseph'in ölümü, III. Charles'ı Almanya'ya dönmek ve kardeşinin yerine tahta geçmek mücadelesine başlamak zorunda bıraktı; kısa bir süre sonra bunu başardı ve ağabeyisinin yerine imparator tanınarak Frankfurt şehrinde taç giydi; bugün İngiltere'de saltanat süren Hannover elektörünün hanedanından bir prensesle evlendi: Evlenmeleri üzerinden her ne kadar üç sene geçmişse de çocukları olmadıgından, Catalan'ları kendi taraftarı olarak muhafaza edebilmek için karısını İspanya'da bıraktı. Charles'ın imparatorluk makamına oturması ve evvelce kardeşinin kazanmış olduğu başarı, İngiltere'de pek çok ileri gelen kişide korkuya sebeb oldu; bu kişiler uzun savaşlardan olduğu kadar bunların yol açtığı büyük masrafları karşılamaktan da bıkp usanıyorlardı. Almanya İmpa-ratorluğu'na bütün İspanya krallığı da eklenince, V. Charles döneminin geri geleceğinden şüpheye düşüyorlardı. Bilindiği gibi, V. Charles, Almanya1 imparatoru ve İspanya kralı idi. Bundan 220 yıl önce Osmanlıların İmparatoru Muhteşem Süleyman ve Fransa kralı I. François, V. Charles'ın bütün hı-ristiyan dünyasını fethetmek ihtirasının karşısına dikümeselerdi, bu fetih rüyası gerçekleşmiş olacaktı. Bu ittifak, V. Charles'a, Türklerin büyük bir askeri dehâ göstererek fethettikleri, Macaristan'ın en büyük bölümünü ve payitahtı Buda'yı kaybettirdi. Fransızlar İtalya'da Milano'yu kaybettilerse de Almanya'nın yakınında çok mühim eyâleti, Metz, To-ul ve Verdun'u işgal ettiler ki, bu eyâletler, Almanya tarafındaki şuurlarını örtüyordu; böylece, gerçeğin ta kendisi olarak söylenebilir ki, bütün hristiyan hükümdarlar kurtuluşlarını Osmanlı İmparatoru Muhteşem Süleyman'a ve onun müttefikli Fransa kralı I. François'ya borçludurlar; fakat, zamanımızın hâdiselerine gelmek için siz Fehâmetia efendimize şurasını arzedeceğim ki, Fransa, aralarında ittifak anlaşması bulunan hristiyan hükümdarlara karşı onbir yıl boyunca sürdürdüğü savaş dolayısıyla son derece tükenmiş durumda bulunuyordu, Fransa'nın torunu İspanya da aynı durumdaydı; İngiltere'de bulunan gizli ajanları, casusları vasıtasıyla ve bu adada esir tutulan kendi generallerinden biri olan mareşal Talart'dan, İngiliz mil-letinin büyük bir kısmının barış istediğini sevinerek öğrendi. Yaklaşık altmışdokuz yıldan beri saltanat süren Fransızların imparatoru XIV. Louis bu durumdan faydalanmak için her vasıtayı kullanmayı ihml etmeyerek teşebbüse geçti. Zaten XIV. Louis idare ilminde ve fırsatları değerlendirip devletin lehine neticeler elde etmekte dünyada eşi bulunmaz denecek kadar ustaydı. O sırada İngiltere tahtında bulunan kraliçe Anne'm nedimesi madmazel Masham'ı elde ederek hükümette değişiklik yaptırdı. İngiltere hükümetinin yeni nazırlarından ikisi fazlasıyla barış taraftarıydı. Böylece, bir taraftan barış imkânını hazırlarken, Almanya imparatoru VI. Charles'ın veraset yoluyla kullanabileceği İspanya'ya bağlı devletlerin onunla birleşmeleri imkânını da ortadan kaldırmış oluyordu. Bütün bunlar olurken, İngiltere hükümetindeki, biraz önce sözünü ettiğim iki nazır da İngiltere ile Fransa arasında barışı gerçekleştirmek konusunda ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu teşebbüsler İngiltere'nin müttefiklerini rahatsız edecek ve

kısa sürede onları İngiltere örneğine uymak zorunda bırakacaktı. Nitekim, İngiltere ordusu Flandres'larda müttefiklerinin ordularından ayrılınca, Fransızlar bunların üzerinde önemli sayılabilecek bir zafer kazanmışlardı; bu zaferde Fransızlar, onların üç yılda ele geçirdikleri üç yeri, üç ayda geri almışlardı; bu durum, İngiltere'nin müttefiklerinin yüreğine korku saldı: Böylece, Fransa'nın altmış yıldır elinde bulundurduğu üstünlüğü ortadan kaldıramayacaklarını birçok sebeplerden anlamanın korkusu hepsini birden barışa zorladı. Almanya imparatoru tek başına harbi sürdürmek istedi, fakat ilk meydan savaşında işlerin iyi gitmediğini gördü: Fransa kralı, onun imparatorluğunun yolunu kapayan iki kalesini, Landan ile Fribourg'u zaptetti. İmparator, ancak, el koyduğu ülkeleri ve elektörlerin topraklarını sahiplerine iade etmek suretiyle barış yapabildi. Bu elektörler arasında, evvelce bahsettiğim Bavyera ve Cologne elektörleri vardı, ki bunlar amcaları olan İspanya kralını taht üzerinde tutmak, saltanatını devam ettirmek için herşeylerini feda etmişlerdi.

İmparator, Bavyera elektörüne, ondan aldığı eşyaları, gümüş takımlarını, mücevherleri de iade etmek zorunda kaldığı gibi çocuklarının haklarını da kabul etti. Diğer taraftan Fransa, İtalya'da Mi-lan dukalığı ile Napoli krallığını geri verdi; üç-dört yıl sonra Sicilya (Payitahtı Mesina olan) adası da Savoie dükü zorlanmak suretiyle -ki orasını kral ünvanıyla almıştı- ve kendisinin Sardonya adasıyla yetinmesi sağlanarak İmparatora verildi, nitekim bugün de kendisine Sardonya kralı denilmektedir. İspanya kralı da, imparatorun lehine olarak İspanyol Flandre'mdan feragat etti; çünkü burası ülkelere yakın olduğundan İngiliz ve Hollandalıların kıskançlık duygularını uyandırıyor ve Fransa ile münasebetlerinde bir pürüz noktası oluştuyordu. Diğer taraftan, İspanya kralı, Yeni Dünya (Amerika) ve büyük Philippines adalarında, Çin ve Japon adalarındaki imparatorluğunu muhafaza etti, bu da düşmanlarının iddia ettiklerinin aksine İspanya'yı daha fazla birlik hâline getirdi; zira bu saydığım yerlerden İspanya'ya altın, gümüş ve mücevher akıyor ve bunlar onun kudretini büyültüyordu. Gerçekte İspanya kralı Fransa imparatorundan sonra hristiyan hükümdarların en kudretlisi ve gerçekten en zenginiydi.

İspanya kralı V. Philippe ile Almanya imparatoru VI. Charles arasındaki barış, Fransa ile aynı zamanda gerçekleşmedi: Catalogne'ü boşaltacaklarını vaatetmiş olan Almanlar, aksine, âsileri gizlice kışkırtıyor, onlara para yardımı, yiyecek ve savaş malzemesi gönderiyordu; bu, İngiltere, Hollanda ve Fransa'ya verdiği sözün tamamıyla aksine bir davranıştı. XIV. Louis bu durum karşısında, torunu olan İspanya kralına askeri yardımda bulunmak zorunda kaldı ve âsiler tenkil edilmiş oldu; Almanya imparatoru VI. Charles'ın utanç duyması gereken bu durum, hristiyan ülkelere dört yıl boyunca derin bir barış dönemi yaşamak imkânını sağladı. Fakat, Sicilya'yı Savoie düküne ancak erkek vârisi olmadığı takdirde bu ülkenin tekrar İspanya'ya döneceği şartıyla vermiş olan İspanya imparatoru, bu krallığın Almanya imparatoruna verilmek üzere müzakereler cereyan ettiğini öğrenince, Sicilya'yı tekrar Napoli krallığı ile birleştirmek maksadıyla Osmanlı Sultanı ile Almanların savaşta tutuşmuş ol: malarından yararlandı ve adayı fethetmek maksadıyla harekete geçti. O sırada, İspanya kralı Bâb-ı Âlî'ye şövalye Boisimen adında bir elçi gönderdi. Fakat, İstanbul'da bulunan Avrupa devletleri elçilerinin çevirdikleri dolaplar yüzünden İspanyol elçisi İstanbul'da hiçbir netice eldr edemeden kendisine dünyanın en gü/üi iltifatları yapılarak. Sultan'-m veziri İbrahim Paşadan alman emirle onaltı kese para ihsanı da, alarak, İspanya'ya dönmesi için Edirne'ye gönderildi.

Böylece, Bâb-ı Âlî, Sultan lehine son derece yararlı bir1 ittifak oluşturmak imkânını kaçırmış oldu. Büyük Sultan böylece, hristiyan'n kralların çıkarlarına göre hareket edeceği yerde, kendi menfaatlerini elde etmek için muazzam bir fırsat yakalamış olacaktı. Bununla beraber, İspanya kralı, iki ay içinde aşağı yukarı adanın tamamını işgal eden askerlerini karaya çıkardı. Aynı yıl İspanya kralı bütün düşüncelerini gerçekleştirmiş olacaktı. Fakat, Almanya imparatoru, Fransa ve İngiltere İspanyollara karşı birleştiler. İspanya kralı, imparator III. Ahmed'in kendisiyle ittifak anlaşması yapacağına dair ihtiyar prens Rakotzi'nin vaaidine fazlasıyla bel bağladı. Bu vaad gerçekleşmedi, bu da İspanyol birliklerinin Sicilya'yı terketmelerine sebep oldu.

Şurası muhakkak ki> Bab-ı Âlî İspanya ile ittifak etmiş olsaydı, Macaristan'da işleri kolaylıkla yürütecekti, İngiltere ve Fransa Bab-ı Âlî'nin müttefiki İspanya'ya karşı herhangi bir harekette bulunmak cür'etinden uzak kalacaklardı, İspanya ise, İtalya'da kaybetmiş olduğu devletleri rahatça geri alacaktı. Bütün bunlar Almanların Belgrad'ı aldıkları yıl içinde cereyan etti, kısa bir zaman sonra barış anlaşması yapılmıştı ve İspanyol birlikleri Sicilya ve Sardunya'yı boşalttıklarından bu adalardan ilki Almanlara kaldı, ikincisi ise Savoie düküne teslim edildi ve hâlen onun adını taşımaktadır. Bu olayların peşinden hristiyan devletler onuç yıl boyunca sürekli bir banş dönemi yaşadılar; bu, Saxe elek-tör-ü ve Polonya kralı Frederic-Auguste'ün ölümüne kadar sürdü. Polonyalılar kralları olarak Fransa'nın bugünkü kraliçesinin babası Stanislaus Les-zinsky'i seçtiklerinden Ruslar buna karşı çıktı ve Almanya imparatoru VI. Charles'ı, ölen kralın oğlu, hâlen saltanat sürmekte olan kralı İspanya tahtına oturtmak için savaşa soktular; fakat bu hareketi Alman imparatoruna, iki güzel krallığı, Sicilya ve Napoli'yi Fransa ile birleşen İspanya'ya kaptırmasına maloldu,

Fransa ve müttefiklerine karşı iki veya üç savaş kaybetmesine, ordusunun en tecrübeli subaylarını muharebe meydanlarında bırakmasına mal oldu; bunlar genellikle generaller, yüksek rütbeli subaylardı; imparatorun elinde çok küçük oranda yüksek rütbeli subay kaldığından orduları artık harekete geçebilecek durumda değildi. Barış anlaşması yapıldı ve Lorraine dükü, kendi dükliğini İtalya'daki Toscan dükliği ile değiştirdi ve bu dükliği Fransa'ya teslim etti; Fransa da düküğün gelirini Polonya krallığını kaybetmesinin tazminatı olarak kayd-ı hayat şartı ile Stanislaus Leszinski'ye bıraktı. Bütün Milan düküğü Almanya imparatoruna geri verildi, ki bu düküğü bu savaşta kaybetmiş ve bütün İtalya'da elinde sadece Mantua şehri kalmıştı ve bu şehir de İspanyollar tarafından muhasara altındaydı ve barış anlaşmasının imzalanması biraz daha gecikseydi, şehrin İspanyolların eline geçmesi artık sadece bir an meseleydi.

İspanya sarayı bu durumdan pek memnun olmadı, çünkü, Alman imparatoruna, Napoli ve Sicilya'nın, ki bu iki mühim yer İspanyolların kralının oğlu İnfant Don Carlos tarafından şahsen fethedilmişti, kaybetmesinin tazminatı olarak Parme ve Plaisance dükükleri verilmişti; bu iki dükük İspanya kralının oğluna annesi tarafından intikal etmişti ve onun sahipliği altındaydı ve Toscan büyük düküğü de bu durumdaydı ve Fransa'nın muvafakatıyla, kendi düküğü ile değiştirdiğinden Lorraine dükünün vârisi ilân edilmiş durumda bulunuyordu. Bu savaşta bütün yağlı parçayı kapam, müttefikleri Almanya imparatorunun zararına olarak Buslardı. Oysa Almanya'yı Büyük Sultan'a karşı haksız teşebbüsleri içine sürüklemeyi de başardılar. Hücumu geçip Assou'u aldılar; yaklaşık beş yıl önce, Bâb-ı Âli bu milletle bir savaş beklememişti sırada, bu savaş hâlini ilân ettiler; Bâb-ı Âli yine hayret içinde kalarak Rusların Orkayı almış olduklarını ve büyük ordularının Kırım'da bulunduğunu, her tarafı ateş ve kan içinde bıraktığını öğrendi. Bu istilâya karşı koyabilecek bir kuvvete acele toplamak üzere harekete geçti. Viyana hükümeti önce arabuluculuk teklif etti, fakat bunun samimi bir tarafı yoktu: Sadece İtalya'da perişan olan ordularını derleyp toplamaları için imparatora vakit kazandırmak maksadıyla bu oyuna başvurulmuştu. Ve savaşın bu ilk yılı boyunca, Türkler Ruslarla boğuşurken Viyana hükümeti sadece Bâb-ı Âli'nin nazırlarını aldatmağa çalıştı. Bu nazırlar Almanya'nın İstanbul elçisi Talman'ın nutuklarına gerektiğinden fazla önem veriyorlardı; İstanbul'da uzun yıllar elçi olarak bulunan Talman'ın söylediklerinin gerçekte alâkası bulunmadığı hususunda Humbaracıbaşı Ahmed Paşa (Bonnevallin kendisi) uyarmalarda bulundu, Majeste Sultan'ın nazırla-riyle konuşarak onlara Almanların kendilerini aldattığını, Bosna'dan hücumu geçerek Ruslara yardım etmek için ordularını düzenlemekle meşgul olduklarını söyleyerek uyardı; Almanların hazırlıklarını tamamlayınca Bosna tarafından, Nice'den ve Eflak'dan hücumu geçeceklerini teferruâtıyla anlattı, üstelik bu anlattıkları o kadar az sırdı ki, hıristiyan devletler dört veya beş ay önce Bosna'da Banyaluka'yı muhasaraya teşebbüs ettiklerinde bütün bunları kendi gazetelerinde yayınlamışlardı. Haşmet Paşa (Bonnevall) aynı gazeteleri Türkçe tercümeleriyle Babadağ'ında bulunan Veziriâzam'ın kâhyası Osman'a gönderdi, fakat inatçılığı ve Talman hakkındaki müsbet görüşleri ve yanında bulunan ortodoks dinindeki Rumların tavsiyeleri devlet-i şine yarayacak her şeyi tersine çevirdiğinden bütün uyarma zahmetleri boşa gitti. Veziriazam, Reisefendi ile Râgıb Efendi'yi gönderdiği Niemirow kongresinde feer şeyin yoluna gireceği ümidiyle kendisini avuttu. Babadağ'dan Veziriâzam'ın olağanüstü\* yetkili olarak Niemirow kongresine gönderdiği Reisefendi, elçi olarak hâlen Paris'de bulunan Said Efendi'dir, Râgıb Efendi ise Reisefendi makamında bulunuyor. Bunlar kongreye gittiklerinde, Alman ve Moskova olağanüstü yetkili murahhaslarının gülünç teklifleriyle karşılaşmışlardı ve en müsait şekilde hücum edebilmek için Bâb-ı Âli ile eğlendiklerinin farkına varmışlardı. Osman Kâhya kısa bir süre sonra Moskova Assou'u kuşatıp aldıklarını ve Almanların seksebin askerle Nice üzerine yürüdüğünü ve prens de Saxe-Hildburghausen'in Alman birliklerinden alınmış 25 bin düzenli askerle ve bütün Hırvatistan, Eski Slavon ve Macar milis kuvvetlerinin toplamı altmışbin askere varan bir kuvvetle Banyaluka'yı muhasara maksadıyla Bosna'ya girmek üzere Sava nehrini geçmeğe hazırlanmışlardı öğrendi. Bu kadar kötü haberi hep birden alan Osman Kâhya öylesine bir şaşkınlığa uğradı ki, âdeta koskoca imparatorluğu içine sürüklediği tehlikeleri görüyor, hiçbir çare bulamıyordu ve bir müddet sonra, bu dâima muzaffer imparatorluğun savunması için kötü tedbirler almış olan küçük defterdar Halil Efendi gibi, hatalarını bunları kaybetmek suretiyle ödedi. Kısa bir süre sonra İstanbul'da Nice'nin savunması teslim olduğu, buna karşılık Osmanlı ordusunun tsakçı köprüsü vasıtasıyla Babadağ'ından Kartal'a geçtiği öğrenildi, ki bu ikinci haber bu kadar hastalık içinde son derece zayıf bir ilâç sayılabilir. Hükümetin bütün gücü Veziriazam Silâhdâr Mehmed Paşa üzerinde otorite kurmuş olan Osman Kâhya'nın elindeydi. Veziriazam iyi bir insandı, fakat önemli hâdiseler üzerinde pek az bilgi sahibiydi; bu bakımdan devletin birinci derecede önem taşıyan işleriyle Osman Kâhya ile defterdar Halil Efendi meşgul oluyorlardı; bunlar da hakkettikleri cezaya çarptırılmışlardı. Silâhdâr Mehmed Paşa azledilerek yerine Abdullah Paşa getirildi; Kaymakam Köprülü Ahmed Paşa serasker olarak Sofya'ya gönderildiğinden, yerine kendisine kâhya olarak hizmet görmüş olan Yeğen Mehmed atandı- Ni-ce'nin zaptedildiği haberi, İstanbul'a, Alman ordusundan firar etmiş olan iki Fransız askeri tarafından ulaştırılmıştı. Bunları, gece gündüz demeden ko-

şarak haberi İstanbul'a ulaştırmakla görevlendirmişlerdi. Yeğen Mehmed Paşa, bu haberci Fransız askerlerini sorguya çekip olup bitenleri Öğrenmesi için Haşmet Paşa'yı (Bonnaval'i) çağırttı. Bunların sorgusundan öğrenildi ki, Nice şehri, garnizonun hatası yüzünden en ufak bir mukavemet bile göstermeden Almanların eline geçmişti. Vezâret-i-uz-mâ makamı kaymakamı Yeğen Paşa üzüntü içinde hareketsiz kaldı ve bu haberin etrafa yayılmama-suü istedi, çeyrek saat kadar konuşmadan, tam bir suskunluk içinde kaldı, gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Sonra Haşmet Paşa'ya, bu kadar tehlikeye karşı nasıl çâre bulunabileceğini sordu; Sultan'ın elinde o tarafta düşmanın karşısına çıkaracak ordu namına hiçbir şey yoktu. Humbaracıbaşı Haşmet Paşa (Bonnaval), Kaymakam Yeğen Mehmed Paşa'nın sualine şu cevabı verdi: Rumeli'de eli silâh tutan herkesi, atlı ve yaya olarak serasker Köprülü Ahmed Paşa'ya katılmak (iltihak etmek) üzere Sofya'ya doğru harekete geçirmek gerekiyordu. Aynı zamanda, bütün mollalara, kadılara, voyvodalara, Sofya'ya gidecek insan ve hayvanların yiyecek ihtiyaçlarını kendi bölgelerinden bulup taşımak emri verilecekti; Haşmet Paşa, bu cevabı verdikten sonra şunları söyledi: Nissa Rumeli'nin ortasında olduğundan, zaptedilmiş olması fazlasıyla önemli sayılmazdı, Almanlar oradan kolayca kovu-labilirdi; fakat Tuna nehri üzerinde bulunan Vidin için aynı şey söylenemezdi, burası Almanların eline geçtiği takdirde bu olay muzaffer Osmanlı İmparatorluğu için öldürücü olabilirdi, bunun için eli silâh tutan herkesi Sofya'daki serasker Köprülü Ahmed Paşa'nın yanına göndermek gerekiyordu; köyler ve kasabalarla bu insanları besleyecek her şey ihtiyaçlarına tahsis edilmeliydi; Vidin kalesi kumandanı Evliya Mehmed Paşa, emrinde savunma için sağlam ve arzulu altıyüz asker bulunduğunu kendisine yazmıştı.

Vezâret-i-uzmâ kaymakamı Yeğen Mehmed Paşa, Haşmet Paşa'nın tavsiyelerini yerinde bulduğundan, hemen Sultan'ın Hatt-ı Şerifleri kaleme alındı, emirnameler hazırlandı ve bunları Rumeli'nin dört bir tarafına götürecek olan ulaklar ertesi sabah yola çıkarıldı. Ve bu derme çatma, toplama görüntüsü veren Türk milis kuvvetleri, dük de Lor-raine'in kumanda ettiği muntazam birliklerden oluşan seksen bin kişilik ordusunu mağlûb etti ve bu savaş sırasında Köprülü Ahmed Paşa Nice'i Almanların zaptetmesi kadar kolaylıkla geri aldı. Bilhassa takviye birlikleri alan Vidin kumandanı Evliya Mehmed Paşa, kendisini teslim almağa gelen düşman ordusunu yendi; bu kadarla da kalmayarak Tuna üzerindeki filolarının bir kısmını yaktı.

Zâtı Âlinizin kudretli eli Bosna'da iken orada Paşa olarak bulunuyordunuz ve prens de Saxe-Hüd-bourghausen'in kumanda ettiği Alman ordusu, inatçı mukavemetine rağmen, Banyaluka kalesini muhasara ediyordu ve kudretli eliniz düşman ordusunu ebediyen Bosna'dan kovdu. Şurası doğru ki, bu mağlûb kumandanın arta kalan kuvvetleri dük de Lorraine'in ordusuyla birleşti ve onüç veya on-dört kere Banyaluka'ya saldırdı, fakat kaç kere saldırdıysa, o kadar kere mağlûbiyete uğratıldı ve bu zaferler gösterdiğiniz cesaret ve tedbirliğin eserleriydi; başında bulunduğunuz eyâleti zaptetmek için toplanmış ve yüz bin kişiden fazla olarak sefere başlamış olan bu saldırgan ordu, dük de Lorraine ve kont de Seckendorff'un ayrılmalarında sonra kumandanlığı ele alan feldmareşal kont de Philippe'in Viyana'ya gönderdiği listeye göre on-dokuzbin üçyüz kişiye düşmüştü. Hiçbir suretle övücüğe düşmeden denilebilir ki, Sultan, düşmanlarının kendisine karşı meydana getirebildikleri en güzel orduyu mahvetmiş olmayı, muzaffer imparatorluğa karşı harekete geçirilen bu orduyu ortadan kaldırmış bulunmayı, kendi değerine ve tedbiri elden bırakmayışına borçludur.

İşveçliler Bâb-ı Âlî'nin tekliflerini müsait bir şekilde karşılamış olduklarından beri, Moskoflar tarafından, gerek ihanetlerle ve diğer gizli iğren-dirici yollara başvurulmak suretiyle veya onlarla yapılan anlaşmaların uygulanmasını reddederek ve bu tutumu fceç kralının kendilerine teslim etmiş olduğu «bledleri» <sup>86</sup> sırf paraları için şuur dışı etmeğe kadar vardırarak dâima rahatsız edilmişler, güçlüklerle karşı karşıya bırakılmışlardır. Moskof limanlarında İşveçli tacirlere kötü muamele ediyorlar, bunu da onlara hiçbir şey sattırmamaya kadar ileri vardırdırlardı ve işveç krallarının ikamet ettikleri Stockholm'daki Rus elçisi bu yapılanları az bulmuş ve memnun kalmamış olacak ki, ülkenin ileri gelen beylerinden biriyle kralı ve hükümetini devirmeyi hedef alan bir suikast üzerinde anlaştı; Allah'dan ki, bu suikastı, Bâb-ı Âlî katundaki işveç elçisi Carlsohn'un bir akrabası ortaya çıkardı. Zâtı Âlîleri, bu kötülüklerin, yukarıda imâ ettiğim gibi, çarichenin emriyle baron Sinclair'in İstanbul'dan İşveç'e dönerken alçakça katledilmesiyle alâkalı bulunduğunu anlamaktasınız ve bunların hepsi birden işveç milletini, kendisini bu gizli kötülükler ve ihanetlerden açıkça kuvvet kullanarak savunmak zorunda bırakmışlardır: Kötülüklerle dolu bir milletle ikide birde ihanet edilen, uyulmayan bir barış yaşamaktansa savaş halinde olmak daha az tehlikelidir.

Bu anlatışı İşveç savaşıma kadar götürdükten sonra, Fehâmetlü Efendimize, bu savaşın sebeble-rini, Almanya imparatoru VI. Charles'a haleflik, mi-raşçılık iddiasına kalkışan, silâhlı elde kral ve prenslerin birbirinden farklı çıkarlarını açıklamalıyım. Almanya imparatoru VI. Charles, bütün hak ve sebeblere karşı, bütün mülk ve devletin veraset hakkını, büyük kardeşinin kızlarını hesaba katmaksızın, büyük kızı Marie-Therese'e ve bunun çocuğu olmadığından ikinci kızına bırakmıştı. Söylemiş olduğum gibi, büyük kızı

Polonya kralı olan Saksonya elektörü, ikinci kızı Bavyera elektörü ile evlenmiş olan imparator Joseph, dört buçuk ay önce VI. Charles'ın yerine imparator seçildi. Ne var ki, VI. Charles, mülkünü ve ülkesini kızlarına bırakırken, bazı kral ve prenslerin haklı çıkabilecekleri iddialarını dikkate almamıştı; zira, bunların hükmettikleri ülke ve eyâletler, anayasaları gereği kızlara intikal edememekte ve imparatorlukta kendisine halef olacak şahsa intikal etmektedir: İtalya'da bulunan Müan, Parme ve Plaisance dukaklıklarının durumu böyle olduğu gibi, genellikle asıl Avusturya denilen Stirie, Carintie, Carniole ve Vingt Marc (Windische Mark), ki bu sonuncusu Friou-T-un bir bölümünü de içine almaktadır» Istrie, Mar-quisat de Çilli ve Morlaquie - ki bu sonuncular Adriyatik körfezindedir- durum bakımından İtalya-dakilerden daha farklı değildir. Bu son Avusturya hanedanı, şimdiki Rusya kralının cedlerine ait olan zengin Silezya eyâletinin büyük bir bölümünü de gasbetmiş bulunuyordu. Böylece, müteveffa Almanya imparatoru VI. Charles'm halefi olmak iddiasındaki başlıca şahıslar Bavyera imparatoru VII. Charles, aynı zamanda Saksonya elektörü olan Polonya kralı ve Prusya kralı, ki bunların hepsi de hükümdardır ve devletleri Almanya'nın içindedir, bunlardan sonra da İtalya'da kendisi veya çocukları için hak iddiasında bulunan İspanya kralı gelmektedir. Bavyera hanedanının saltanatın meşru vârisi olarak tanınmasıyla torununu İspanya tahtı üzerinde tutmak için XIV. Louis'nin sürdürdüğü savaş sırasında saltanat hakları ve şerefinden her şeyi kaybetmiş olan imparator VII. Charles'ın başına imparatorluk tacını giydirmekte fazlasıyla yardımcı kaydedilen Fransa kralı, VI. Charles'ın düğ de Lorraine'in karısı olan kızına karşı oluşturulan bütün bu ittifakın basma getirildi; bununla beraber, Fransa'nın sadece Bavyera elektörüne karşı duyduğu minnettarlıkla değil, fakat kendisi için sekiz yıl hapislerde yatmacasına ve çocuklarına varıncaya kadar her şeyini feda etmiş olan bir prensin oğluna karşı adaletli davranma yolunda hareket ettiğini göstermek maksadıyla, Alteslerinin gözleri önüne Charles'm kızlarından karşı Joseph'in kızlarının itiraz kabul etmez haklarını koymak zarurüdür; bundan sonra yeni İmparatorun imparator olmak sıfatıyla mâlik olabileceği timâr, has ve zeametın mâhiyetine geçeceğim. Zâtı Âlîleri, bundan kırk bir yıl önce İspanya veraseti savaşı başladığı sırada, arşidük Joseph ve arşidük Charles'm babaları imparator Leopold'un, XIV. Louis'nin torunu ve hâlen taht üzerinde bulunan V. Philippe'le savaşıarak tahtı ele geçirmek üzere ikinci oğlunu göndermeğe karar verdiğini hatırlamak lûtfunda bulunacaklardır. İmparator Le-opold, çocuklarının haklarının düzenleyicisi olarak onlara, bir mukavele veya anlaşma imzalatı, bu anlaşmaya göre, büyük oğlu arşidük Joseph küçük kardeşi Charles ve onun erkek çocukları lehine İspanya krallığı üzerindeki bütün haklarından feragat ediyordu; bununla beraber, feragat şartlıydı ve şart şuydu: Vâris olarak her iki kardeş de kız çocuklara sahip oldukları takdirde, Joseph'in kızlarından en büyüğü yalnız Almanya ve Bohemya ve Macaristan'daki ülkelerin değil, aynı zamanda İspanya tahtının ve buna bağlı devlet ve ülkelerin de vârisi olacaktı ve bu anlaşma İspanya tahtı için yapılan savaşta Joseph ve Charles tarafından tatbiki konulduğunda, ana ve babanın tahtlarının normal intikalini düzene koymak için meşru ve hukuki karar vericiler olarak belirttikleri irâdeyi kendisinin tek taraflı davranışıyla bozabileceğine inanan VI. Charles'm bu tutumu hem haksızlık, hem de akıl dışıydı. Bu bakımdan Fransa kralının, amcası ve Joseph'in küçük kızıyla evlenmiş olan Bavyera elektörüne ve VII. Charles'a ve dolayısıyla imparatorun büyük kızıyla evlenmiş olan Saksonya elektörü Polonya kralına yardımlarda bulunmasından daha haklı bir şey düşünülemez. Fransa kralının müttefiki olan Prusya kralının Silezya üzerindeki iddialarını desteklerken de daha az haklı değildir; çünkü selefleri, kendisinden önceki krallar döneminde gaspedilmiş olan timar ve zeametleri ta-leb etmektedir; amcası İspanya imparatorunun İtalya ve bazı devletler üzerindeki haklarına gelince, Fransa kralı, imparator ve imparatorluğun haklarını desteklediği kadar İspanya'nınkileri de desteklemektedir ve Zâtı Âlinize şu hususu, yâni zeametlerin mâhiyetini göstermem yetmektedir ve düğ de Lorraine'in karısı olan VI. Charles'ın kızı ve küçük kardeşi, ne biri ne öteki Avusturya tahtı üzerinde hiçbir talebde bulunmadıklarına göre, bunların tam haklarını vermek için sadece asaletlerine yaraşacak şekilde yaşamalarını sağlamak hususunda gerekli tahsisatı vermek yetecektir.

Bundan yaklaşık binbeşyüz yıl önce, Almanya aşağı yukarı onbeş yıl boyunca imparatorsuz kalmıştı; Castüle'li Alphons adındaki bir İspanya kralı imparatorluğa seçilmiş, fakat hiçbir zaman ülkesinden ayrılmak istememiş, İngiltere kralının kardeşi Richard da hemen aynı zamanda imparatorluğa seçilmiş, Almanya'ya kısa bir seyahat yapmış ve bütün parasını harcadıktan sonra İngiltere'ye dönmüştü; ülkenin başında bir şef bulunmayışının sebep olduğu ve bütün Almanya'yı pençesine alan kargaşalık, sonunda, seçme yetkisine sahip bulunan prensleri bir araya gelmek zorunda bıraktı, bir imparator seçmek üzere bir araya gelmiş olan prensler aralarından anlaşamadılar; tayin işini, seçeceği kişiye saygılı davranacaklarına yemin ederek Bav-ye-rafi düklerden biri olan Acımasız-Louis'ye havale ettiler; bu dük, yeni imparatorun cedlerinden biridir. Bu'dük, ecdadına ait olan Avusturya'daki zeametlerini, malikânelerini kendisine iade ederek, adalet göstereceği ümidiyle Absbourg dükü olan Rodolph'u seçti; fakat hiçbir suretle ummadığı bir yüce makama, imparatorluğun başına geçen ve fakir bir prens olan Rodolph, kendisini bu makama getiren

Acımasız-Louis'ye minnet borcunu unuttu ve imparatorluk makamına oturduktan kısa bir süre sonra Bohemya kralı Ottocar'la son Avusturya markisinin mirasını iştirak etmeye koyuldu: Markinin kız kardeşi^ evlenmiş olduğu için bütün varislik hakkını da elde etmiş bulunduğunu iddia ediyordu ve bu yoldan sağlanan gelirden de on dört veya on beş yıl boyunca yararlanmıştı; imparator olmadan önce çok fakir durumda bulunan Rodolph, makamından yararlanarak ailesini güçlendirmeye çalışıyordu ve erkek çocuk bırakmadan ölen zeamet sahiplerinin mülkleri, bu mülkler Avusturya'ya ait olduğu takdirde İmparatora dönüyor, o da istediği kişiye vermek durumuna giriyordu; bu görüş Rodolph'un icadıydı. Tabii, görüş olmaktan çıkıyor ve kanun oluyordu. Ottocar, Bohemya kralı, Avusturya'da kaybettiği bir savaşta öldürülünce, onun Avusturya ile alâkalı devletlerinin tümünü, erkek çocukları olmadığı takdirde son Avusturya dükünün tasarrufuna geçeceği esası üzerinden, Asbourg kontu olan oğlu Albert'e verdi.

Albert'den Avusturya dükü adını almış olan VI. Charles'ın ölümüne kadar dört yüz yetmiş beş güneş yılı geçmiştir ve bu zaman içinde erkekte geçen bu Absbourg hanedanı, Bavyera düklerinin itirazlarına rağmen, bu ülkeleri dâima elinde tutmuştur; ve Rodolph denilen ve imparator seçilen aynı Absbourg kontu Avusturya hanedanının ilkidir, o ve oğlu I. Albert Ottocar'ın eşinden ve ailesinden alınmış bu devletlerin mülkiyetini ellerinde tutmak için dâima bunların kız evlâda intikal ede-miyeceği iddiasına sırtlarını dayamışlardır; inanıla-bilir ki, yeni İmparator, Bavyerah VII. Charles, Lor-raine düşesi ve Macaristan kraliçesi Marie-Therese'i bu büyük düklikler ve ülkelerden kovmak ve bunların mülkiyetini elinde tutmak maksadıyla hiç şüphesiz aynı sebeplerden yararlanacaktır; oysa bütün bu düklik ve ülkeler, meşru olarak Marie-Therese'-in cedlerine ait bulunuyordu.

Bohemya krallığına gelince, hukukî bakımdan Joseph'in kızlarına ait bulunuyordu; böylece, Bavyera elektörü kendisine ait olan ülkelerden önemli bir kısmını Polonya kralı olan Saksonya elektörü-ne vermek suretiyle buraların mülkiyetini elde ettiyse de, bu verdiği yerlerden meselâ Tyrol Avusturya'nın eyaleti olduğu halde, evvelce Bavyera hanedanına bağlı bulunmuştu ve bu esasa dayanarak Bavyera elektörü Tyrollilerden kendisini kral olarak tanımalarını evvelce emir suretiyle istemişti ve onlar da bu emri güçlükle çekmeden yerine getireceklerdi.

Macaristan krallığı, Transilvanya prensliği gibi, evvelce de varolan kendi krallarını seçmek hakkı müessesesini oluşturmak üzere bir fırsattan yararlandı. Gerçekte bu son prensler Bâb-ı Âlî tarafından tasdik edildikten sonra Transilvanyalılar tarafından seçilmiş sayılıyorlarsa da, tasdik muamelesi, sadece seçilen kişinin Sultan'ın menfaatleri bakımından şüpheli olmamasının tesbitinde gösterilen bir dikkatten ibaret kalıyordu. Bâb-ı Âlî bu tutumunda haksız değildi; çünkü bunu gerektiren bir olay, IV. Mehmed (Avci) döneminde Transilvan-yalıların prensleri olarak Kemeni'yi seçmelerinde görülmüştü. Bu adam, Avusturya hanedanı taraftarıydı; Bâb-ı Âlî Michel Apaffi'yi ona karşı çıkardı ve Apaffi, yapılan bir savaşta, Osmanlıların yardımcılarıyla Kemeni ve Avusturyalıları yenilgiye uğrattı. Osmanlıların seçtiği prens, bu memlekette hayatı boyunca hükümranlığını sürdürdükten başka, elde ettiği haklı nüfuz sayesinde, ölümlünden sonra makamının oğluna geçmesi imkânını da sağladı; fakat oğlu aptal bir prensi, Osmanlı taraftarlığını bıraktı, Avusturyalıları tuttu ve imparator Leopold'-un daveti üzerine Viyana'ya gitti, orada tutuklandı ve o zamandan beri Transilvanya'nın Almanların hâkimiyeti altında kalmasına böylece fırsat vermiş oldu. Haşmet Paşa (Bonnevall) Viyana'da bu prensi tanıdı, kendisi ve karısı için yaşamalarını temin etmek üzere yıllık onaltı bin florin tahsisat veriyorlardı, çok kötü şartlar içinde hayatlarını sürdürüyorlardı, karısı ve kendi arkalarında çocuk bırakmadan öldüler.

Macaristan kraliçesinin krallığı içinde rahat bırakıldığından fazlasıyla şüpheliyim; bunun sebebi, elektör ve karısının Frankfurt'da imparator ve im-paratorîce tacını giymek üzere ülkelerinden uzaklaştıkları sırada Macar ordu birliklerinin Bavyera'da akıl almayacak vahşetlerin faili olmalarıdır. Ayrıntı kabilinden bütün bu bilgi arz etmelerden sonra, siz Fehâmetlü Veziriazam Efendimize esas üzerinde durumu göstermeye zaruri olarak kendimi görevli saymaktayım ve hemen belirtmeliyim ki, Macaristan krallığının hürriyetini ve eski imtiyazlarını geri alması Bâb-ı Âlî'nin menfaatinedir ve tabii krallığın, yani Macaristan'ın, Almanya tarafında hiçbir ülkeyle alâkası bulunmaksızın sadece kraliçe Marie-Therese'e kalması şartı başta gelmektedir ki, bu da Bâb-ı Âlî'nin menfaatinedir; Transil-vanya'ya gelince, Büyük-Sultan, Macaristan'daki durumun hemen peşinden bu memlekette çıkacak anlaşmazlıklardan yararlanacak, bu anlaşmazlığı oraya bir prens yerleştirmenin başlıca şartı sayacaktır ve böylece Belgrad'ın yaşaması için zorunlu olan Temeşvar'ı tekrar ele geçirecektir.

Alteslerinize, üzerinde İspanya'nın sahiplik hakkı iddiasında bulunduğu Milan, Parme ve Plaisance dükliklerinin mâhiyetleri hakkında açıklama yapmam kalıyor. Besyüz yıl var ki, bahis konusu bu düklikler Almanya imparatorlarına tâbi bulunuyorlardı; fakat, uzun zamandan beri bu krallar taraftarlarıyla papaların taraftarları arasındaki ayrılık bütün İtalya'da tesirini gösteriyordu: Bu taraftarlara Guelfler ve Guibelenler adı verilmekteydi ve uzun zaman boyunca bu iki parti arasında sadece katliâmlar ve sürgüne

göndermeler görüldü; papaların taraftarlarına Guelfler, imparatorların taraftarlarına Guibelenler denilmekteydi. Bu kargaşalıklar ortasında bir imparator Milan'day-ken şöyle bir hâdise cereyan etti: Guelflerin şefi ve bu şehirde çok kudretli olan Touriani adındaki bir adam, geceleyin imparatoru öldürmeğe karar verdi; imparator sarayda hiçbir şeyden şüphelenmeden uykusunu uyumaktaydı, eğer Guibelenle-rin şefi olan Visconti taraftarlarını silâhlendirip imparatorun imdadına koşmıyorsa, Touriani hedefe ulaşmış olacaktı. Gece yansı bu iki taraf arasında kıyasıya bir çarpışma başladı; fakat bu mücadeleyi Visconti kazandığınan, Touriani'nin adamları memleketten bir daha geri dönmemesine kovuldular. İmparator, Visconti'yi, Papa'nın taraftarlarına karşı elinde bulundurmak için Milan şehri dükü yaptı, şehir civarından da kendisine arazi verdi. Zamanla yükselen Guibelenler, Visconti'le-rin de yardımlarıyla Parme ve Plaisance'da aynı gelişmeyi gösterdiler ve Viscontileri hükümdarları olarak tanıdılar, aynı zamanda Milan dukağı ile birleştiler. Diğer ülkelerin büyük bir kısmı, papaların taraftarlarını koymak için onlara yardımda bulundular. Ve böylece Milan dukağı muazzam denilebilecek bir ölçüde büyüdü, tabii bu büyümede, kısa bir zaman içinde gelişmede cesaretlerinin, elverişli fırsatları görüp değerlendirmede gösterdikleri becerikliğin rolü büyük oldu. Ayrıca, kendilerine fazlasıyla sadık kaldıklarından, ihtiyaçları olduğunda onlara derhal yardımda bulunuyorlardı. Visconti'ler birçok nesiller boyunca Milan'da hüküm sürdüler, fakat nihayet, bu Visconti'ler soyundan son dük meşru çocuklar bırakmadan öldü; Valen-tine adında bir kız kardeşi vardı ve bundan üçyüz sene önce Fransa kralının kardeşi olan dük d'Orle-ans ile evlendi. Son Visconti'nin ölümünden sonra, çocukları annelerinin hukukuna dayanarak bu dukalık üzerinde hak iddiasında bulundular; fakat Avusturya hanedanından olan imparator Fre-deric, kız evlâtların Milan dukağını başka bir aileye intikal ettiremeyecekleri iddiasında bulundu, erkek evlât da olmadığından bu devlet imparatorun tasarrufuna dönmüş oluyordu. İmparator, İmparatorluğun hakkını devam ettirmek için, bu dukalık, son dükün ordularında general olan Sforze adında bir kişiye verdi; bu kişi imparatorluğun bu tevcihini değerlendirdi ve bu hükümranlığı çocuklarına itirazsız intikal ettirdi; yaklaşık yüz sene sonra, Valentine Visconti soyundan bir Orleans dükü XII. Louis ünvanıyla Fransa tahtına çıkmayı başaranca Sforze'lere hücum etti ve onları Milan dukağından kovdu ve hayatı boyunca bu zaferin getirdiğı hükümranlığı sürdürdü; fakat onun yerine geçen I. François, Almanya imparatoru ve İspanya kralı V. Charles'a karşı büyük savaşları devam ettirdi ve Birinci François Pavie savaşında esir düşünce, V. Charles Milan dukağını ve ona tabi devletleri zeamet veya malikâne olarak Sforzela-ra verdi. Daha sonra makamdaki son Sforze vâris bırakmaksızın ölünce, dukalık ve ona tâbi devletleri, Valentine Visconti ve mirasçılarının haklarına hiç aldrış etmeden, dukalık, kendisinin ölümünden sonra İspanya imparatoru olan tek oğlu Philippe'e verdi. Hukuk yönünden Alman imparatorları dâima bu zeametın kızlara intikal etmeyeceğı görüşünde olmuşlardır ve bu anlayış imparator Fre-deric'in misâline uyarak V. Charles tarafından da tasdik edilmiştir.

Altesleri bu açıklama dolayısıyla görmüşlerdir ki, Avusturya hanedanından gelen imparatorlar ve Macaristan kraliçesinin cedleri, bu zeametın, yani Milan dukağının kız evlâtlara intikal etmeyeceğı iddiasındadırlar; bundan şu netice çıkmaktadır ki, Macaristan kraliçesinin bu hususta iddiada bulunacağı herhangi bir hak mevcut değildir. Şimdiki imparator, VII. Charles, selefleri Fred^ric ve V. Charles'ın yapmış oldukları gibi, zeametın tasarrufunu veya tevcih imkânını elinde bulundurmaktadır. Bu durumda, Marie-Therese'î, yâni Macaristan kraliçesini bu ülkeden koymak üzere büyük askerî hazırlıklar yaptığı bir sırada ve Avusturya imparatorlarının çıkardıkları kararnameler de İspanya imparatorunu desteklemekte iken, bunlara karşı Lorraine dükünün ve karısının yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Daha kısacası, bir şey yap-mağı kalkıştıkları takdirde bu hiçbir suretle makul bir sebebe dayanmayacaklar.

Bu muzaffer imparatorluğun sınırlarında bunlar olup biterken, Haşmet Paşa, Sultan'a yapılabilecek en büyük hizmetin Osmanlı İmparatorluğu ile İsveç kralığı arasında bir ittifak anlaşması yapmak olacağı kanaatiyle, Zât-ı Âlilerine ait olan bu projenin gerçekleşmesi yolunda Bâb-ı Âlî nazırları nezdinde telkinlerde bulunmaktan geri kalmamıştır. Haşmet Paşa (Bonnaval) Moskofların Osmanlı İmparatorluğuna saldırmak için büyük ölçüde hazırlığa giriştiğini ve buna karşı tedbirin bahis konusu ittifak olduğunu Osman Kahya'ya (Sadaret Kethüdâsı) her rastladığında anlatmış, fakat bütün bu nefes tüketmeler boşa gitmiştir. Yine Haşmet Paşa, Bâb-i Âlî ile İsveç'in birleşmesinin Mos-koflara anlaşmaları ihlâl etmekten vazgeçirecek tek çâre olduğunu bütün açıklığıyla anlatmaktan geri kalmamıştır. Vazgeçirecek tek çârenin bu olduğunu arz ediyor; zira Moskoflar, anlaşmaları ihlâl etmenin kendilerine İsveç gibi merd bir düşman kazandıracağını görünce, duyacakları korku, kötü niyetlerini bu imparatorluğa karşı tatbiki koymaktan vazgeçirecektir. İsveç kralı ve meclisi her ne kadar Zât-ı Devletlerinin projelerini tatbiki hazır bulunuyorlarsa da, İstanbul'daki iki İsveç temsilcisi Zâtı Âlî'nize karşı büyük bir saygı besliyorlarsa da, burada sizin yokluğunuzda meram anlatmak kaabil değil, daha doğrusu sorumlu olmaları gereken kişiler kendilerine anlatılanları dinlemekten kaçınır gibi bir tavır içindeler.

Veziriazam Abdullah Paşa, Humbaracıbaşı Haşmet Paşa'yı (Bonneval) yanına çağırarak için fazla vakit geçirmede. Beraber olduklarında da ona, Kartal'da boğdunıan Osman Kâhya'nın evrakı arasında kendisinin birçok mektub ve muhtırasını bulmuş olduğunu söyledi. Haşmet Paşa'yı yanında bulundurarak ondan yararlanmanın zorunlu olduğuna hükmetmişti; fakat, Haşmet Paşa, Yeğen Mehmed Paşa'nın emrine uygun bir şekilde. Sultan Ahmed'in İsveç kralı XII. Charles'a verdiği borç anlaşmasıyla ilgili işleri halletmeden önce İstanbul'dan ayrıldı. Ölen İsveç kralı, Sultan Ahmed'den, Bender ve Dimetoka'da bulunduğu sırada nakit olarak borç almıştı. Bu borcun ödenmesi için İsveç hükümeti para yerine karşılık olarak değerli eşya talep ediyordu <sup>86</sup>. Mehmed Paşa (Yeğen), o sıralarda Zât-ı Devletlerinizin İsveç'le ittifak projelerinize fazlasıyla mütemayıl görünüyor ve bunların uygulanmaya konulmalarını istiyordu (\*).

lulu Ali Paşa'nın azledilmesinde İsveç kralı XII. Charles'ın dahil olduğu, fakat bunun maddî bir mtdlâhale olmadığı kesinlikle söylenebilir. Meselenin aslı şudur: Osmanlı Türklerinin «Koca», «Deli» ve «Ak-bıyık» lâkaplarıyla eserlerini aldıkları Rus çarı Birinci Pet-ro'nun kuzey ve güney politikaları büyük çalkantılara yol açmıştır. Bunların birincisi Baltık denizine hâkim olmak, ikincisi ise Karadeniz'e çıkmak hedeflerine dayanıyordu. Koca Petro'nun rakibi, cihangirlik hülyaları besleyen ve büyük bir asker olduğunda bütün tarihçilerin birleştiği, Osmanlı menbalarında adı «Demir-baş» lâ-kabiyle birlikte geçen İsveç kralı XII. Charles'dı. Petro kuzey politikasını gerçekleştirmek için, buna mâni olmağa çalışan «Demir-baş» a karşı Danimarka, Lehistan ve Saksonya ile ittifak anlaşması imzaladı. XII. Charles, Rusya'nın müttetiklerini sırayla mağlûb ederek, Baltık denizi kıyılarından başka Lehistan'a da hâkim oldu. Fakat, 27 Temmuz 1709'da 16 bin kişilik bir kuvvetle Petro'ya karşı girdiği Poltava muharebesini kaybetti ve müttefiki olan Kazak hetmanı Ma-zeppa ile beraber Bender'e gelip Türkiye'ye iltica etmek zorunda kaldı. Demir-baş Charles'ın dokuz sene süren bu uzun mücadelesinden Türkiye'nin hemen hiç yararlanmamış olması üzülünmesi gereken bir olaydır, özellikle 1708 olayları sırasında gördüğümüz gibi, bu iki yabancı devlet arasındaki uzun mücadelede Demir-baş'ın tarafını tutan bir siyaset takibettiği görülen Çorlulu Ali Paşa'nın Ve-ziriazamhktan azledilmesi, Üçüncü Ahmed'in, zamanın genel politikasını kavrayamaması bakımından, her halde lehine kaydedilecek bir nokta sayılmamak gerekir. Nitekim Pruth seferi de, neticede Türkiye tarafından kazanılmış olsa da, bu anlayışsızlığın bir neticesi olmak durumundadır ve devletin uğradığı zarar hakkında bize bir fikir verebilir. Pruth seferinin sırf bu sebeble açılmış olduğu ortada bir gerçektir. Rusların Türkiye'ye iltica etmiş bulunan İsveç kralıyla askerlerini vurmak için Türk topraklarına tecavüz edip 48 saat içerilere kadar ilerlemeleri, Kırım hududuna da sarkıntılığa başlamış bulunmaları, Osmanlı-Rus barışma rağmen Azak denizinde bir Rus donanması kurmuş olmaları ve bilhassa İstanbul'daki Moskof elçisi Tolstoi'nin Türk milletine sığınmış olan İsveç kralı Onlkn-si Charles'ın hudud haricine atılması ve hetman Mazeppa'nın da derhal Rusya'ya teslimini isteyecek kadar küstahlığı ileri götürmesi nihayet barışçı Pâdişah'ın uyarısıyla neticelenmiş ve Üçüncü Ahmed'in huzurunda toplanan fevkalâde bir mecliste Rus seferinin açılmasına karar verilmiştir. Bu toplantıdan bir gün evvel de 360 savaşı ve nakliye gemisinden oluşan büyük bir Osmanlı donanması Azak denizindeki Rus donanmasının imhası ve Azak kalesinin kurtarılması ile görevlendirilerek Karadeniz'e açılmıştır. (Ç.N.) (\*) Çorlulu Ali Paşa'nın Veziriazam olarak, Hekimoğlu Ali Paşa'nın Rus Veziriazam Abdullah Paşa, Kartal'a gelen Haşmet Paşa'yı (Bonneval) son derece iyi karşıladı; ona Bâb-ı Âlî'ye gönderdiği veya verdiği raporları eline geçtiğinde gördüğünü ve zamanın olayları üzerindeki tavsiyelerinden faydalanmak üzere yanına getirttiğini söyledi; işesi için dolgunca bir tahsisatla son derece güzel çadırlar verdirdi. Çadırlar, Veziriazam'ın ordugâhının yakınındaydı. Veziriâ-zam'ın onu her kabul edişinde halinde gördüğü dürüstlük ve gösterdiği itimâd, Haşmet Paşa'da İsveç'le ittifakın gerçekleşmesinin yakın olduğu kanaatini uyandırdı. Veziriazam Abdullah Paşa, Haşmet Paşa'ya bu işin başlamasından sonuna kadar geçirdiği safhalar üzerinde teferruatlı bir muhtıra hazırlamasını emrettiği gibi, Zât-ı Âlî'nizin Bâb-ı Âlî ile İsveç krallığı arasındaki dostluk bağını kuvvetlendirmek hususunda sarfettiği gayretleri belirtmesini de istedi. İstenilen muhtıra hazırlanınca. Veziriazam Abdullah Paşa, Zât-ı Âlî'nizin Osmanlı devletiyle İsveç krallığı arasındaki dostluğa verdiğiniz ehemmiyeti büyük bir dikkat ve zevkle okudu ve bu kadar önemli bir meselenin Kartal'da çözüme bağlanamayacağını söyledi. Özellikle birleşmiş durumda bulunan Alman ve Moskof kuvvetlerini ayırmakta faydalı olabileceği kanaatine olduğunu belirtti, bu işi İstanbul'da önemine uygun bir ciddiyetle ele alacaktı; İsveç elçisi de orada olduğuna göre anlaşma onunla yapılacaktı; fakat İstanbul'a gelir gelmez azledildi ve yerine Yeğen Mehmed Paya ile mücadele plânına azledilmeyi göze alabilecek ölçüde taraftar olduğu anlaşılıyor. Demir-baş Charles, meseleler çıkmasına yol açan bir müteci olarak 5 sene 2 ay Türkiye'de kaldı ve Üçüncü Ahmed'den pek çok ihsanlar aldı. Nihayet 1714 yılı 19 Eylülünde Dimeto-ka'dan yola çıkan İsveç kralına 600 kişilik bir Türk müfrezesi koruma görevini yerine getirmiştir. Böylece yola çıkan İsveç kralı, Ef-lak'deki 2500 askerini de alarak, Erdel üzerinden memleketine götürülmüştür. Böylece, Türkiye'de bazı hareketlere yol açan ve Türkiye'nin Pruth seferini düzenlemesine sebep olan iltica olayı son bulmuş, Avrupa ve Osmanlı tarihinin bir safhası

kapandı. Şurası muhakkak ki, Türkiye bu olayı tam olarak değerlendirememiştir. (Ç.N.)  
 şa, getirildi. Haşmet Paşa, Yeğen Paşa'yı Kartal'a gitmeden önce İsveç işleri bakımından iyice hazırladığından, Zât-ı Âlînin projesinin başarı kazanacağından hiç şüphesi kalmadı; proje, bu şartlar içinde herhalde Yeğen Mehmed Paşa'nın Veziri-âzamlığı döneminde gerçekleşecekti. İsveç kralının ittifaka davet için yazdığı ve Zât-ı Âlînin ahlını görebileceği mektup Reisefendi'de bulunmaktadır; bundan memnun olmayan Veziriazam, Haşmet Paşa'ya, İsveç kralına Bâb-ı Âlî'nin bahis konusu ittifakı gerçekleştirmeye hazır olduğunu bildiren bir mektup yazması emrini verdi; Haşmet Paşa'nın yazdığı mektup kendisine Bâb-ı Âlî tarafından dikte edildi ve başı vurulan tercüman Gikka, bu mektubun ne bir kelime eksik, ne bir kelime fazla bir tercümesini yaptı. Majeste İsveç kralı İstanbul'a güvendiği bir murahhas gönderdi. Fakat kısa bir süre sonra, Veziriazam, Bâb-ı Âlî ile Almanlar ve Moskoflar arasında arabuluculuk rolüne fazlasıyla önem veren ve bu hususta hayli para kazanacağı ümidinde olan Fransız elçisi Vüleneuve'un telkinleriyle kanaat değiştirdi. Bu konuda Belgrad'da kont de Neipperg ile neler görüşülmüş olduğunu Zât-ı Âlînin herkesten daha iyi bilirsiniz. Bu bakımdan, olup bitenleri ona sıralamamda hemen hiçbir fayda yoktu. Bununla beraber, Belgrad'da Bâb-ı Âlî ile Almanlar arasında her ne kadar barış imzalanmış bulunuyorsa da, iki İsveç murahhası uzun zamanda beri Sultanla İsveç arasında ittifak imzalamak hususunda tam yetkiye sahip bulunuyorlardı; bu iki murahhas, Fransız elçisi Vüleneuve'den son derece dikkatlice gizlendiler, bununla beraber projeyi takibetmekten geri kalmadılar; bahis konusu ittifak, Moskofların kötü niyetinin Bâb-ı Âlî'yi onlara savaş açmak zorunda bırakacağı ümidi içinde imzalandı. Gerçekten de ancak İsveçliler muhasamata başladıktan sonra, Rusların büyük elçisi Rc-manzoff, birinci anlaşma uygulanmadığından yeni bir anlaşma yapmak emrini hükümetinden aldı; bilindiği gibi ilk arışma iki seneye yakm bir zaman tatbik edilmemiş, Belgrad aklaşmasından ve Nice ek anlaşmasından dört ay sonra yıkılacağı vaade -dildiği halde Assaw kalesi olduğu gibi kalmıştı. Bu durumda birinci anlaşma tamamiyle hükümsüz kalmış demektir. Zât-ı Âlînin, İsveç kralının Yeğen Mehmed Paşa'dan bir mektup almış olduğunu biliyorsunuz; kralın denizde ve karada silâhlana işine büyük ölçüde önem verdiğini, kralın Bâb-ı Âlî'ye tam yetkiyle gönderdiği murahhasın Stockholm'e döndüğü sırada öldürüldüğünü, Bâb-ı Âlî'nin verdiği cevabın çalındığını, barışdan beri tsveç hududuna birçok birlik göndermiş olduğunu ve İsveç'in bir oldu-bittiyle karşılaşmak için büyük gayret sarfettiğini, böyle kuşku içinde yaşamaktansa İsveç'in bir savaşı tercih edeceğini de biliyorsunuz.

Haşmet Paşa (Bonneval), Veziriazam Yeğen Mehmed Paşa nezdinde elinden geldiğince saygılı davranarak Rusya ile barışa muhalefette bulundu: ona yazdığı yazıları hatırlatarak, kendisine İsveç kralına yazdıklarını hatırlatarak muhalefeti sürdürdü; fakat, Fransız elçisi Haşmet Paşa'nın sürgüne gönderilmesi için çalıştı ve bu yolda bir emir çıkarttırmayı da başardı: Haşmet Paşa Kastambol kalesine sürgüne gönderildi; bütün gelirini ve Zât-ı Âlînin himayesiyle Sultan'ın bahşetmiş olduğu bütün lûtufları kendisinden aldılar; bütün suçu, İsveç'in bu muzaffer Osmanlı İmparatorluğunu Mos-kofların kötü niyetlerine karşı korumakta yardımcı olduğunu hatırlatmaktan ibaretti; ayrıca İran'ın beslediği kötü niyetlerin tesirsiz kalmasında yardımcı olduğunu da hatırlatıyordu. Bu da bir gerçektir. Zira, Nâdir Şah, Moskofların İsveç'le meşgul bulunduklarını görürken, Bâb-ı Âlî'ye karşı hücumla geçmek cür'etini gösteremeyecekti. Moskoflarla İran Şahı Nâdir arasında bir anlaşma olduğu bilinmektedir. Ve Nâdir'in Hind seferinden dönüşünde Osmanlı İmparatorluğu'na birlikte saldırma yolunda bir karar almışlardır; fakat ne biri ne de diğeri, Moskofların Bâb-ı Âlî'nin müttefiki İsveç'in hücumuna uğramasını beklemiyorlardı; İsveç'in davranışı, onların Büyük Sultan'a karşı birlikte harekete geçmelerini imkânsızlaştırdı; çarice, Belgrad anlaşması ve Nice ek anlaşmasının kötü niyetlerinin önüne dikilen bütün engelleri yıktığına inanmıştı ve Belgrad barışından sonra Bâb-ı Âlî ile İsveç arasında anlaşma olmayacağı kanaatindeydi; İsveç'le anlaşma haberini alınca, çarice, Nâdir Şah'la düşündükleri her şeyin bir anda tamamiyle tesirsiz kaldığını çaresizlik içinde anladı.

Haşmet Paşa'ya gelince, sürgün yeri olan Kas-tambol'da (Kastamonu olacak) yaklaşık altı ay kaldı. Vezir kitaplarını, evrakını aldırdı ve evi günlerce yağmaya açık kaldı; etrafı, yakınları evi terket-tiklerinden, değerli olan nesi varsa yağmacılar tarafından götürüldü, herşeyini kaybetti, oğlu Süleyman Bey de aynı zamanda sürgüne gönderildiğinden İstanbul'da ona ait herhangi bir değeri savunacak kimesesi kalmadı; ve o zamandan beri kendisine ancak Gümrük'ten aldığı aylık ve peşinden de Sırma-keşhâne'den gelen sekiz kese parası azar azar geri verildi. Oysa, Büyük Sultanla İki Sicilya'nın kralı arasında gerçekleştirdiği anlaşma için harcadıklarını soran olmadı. Zât-ı Âlînin takdir buyururlar ki, dâima sadakatla çalışanlar her zaman iyi muamele görmedikleri gibi en iyi şekilde mükâfat-landırılmaktan da uzak kalmışlardır.»

Bonneval'ın bütün teşebbüslerini Avusturya elçisine açıklayan Cenovali Chenier'nin aşağıdaki mektubunda, 1917'de Rochefort tarafından hazırlanan bir istihkâmcılar birliği kurulması hakkında dikkate değer ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır:

«Not defterimi ve ona ilâstirilmiş bulunan pusulanızı aldım. Bu pusulada, Osmanlı İmparatorluğu'na

olağanüstü bir istihkâmçı-mühendisler birliği temin edilmesi ve bir yabancılar kolonisi kurulması hakkında hazırlanan proje üzerinde bilgi verecek kimseye sunulacak para veya minnettarlık için düşüncemi soruyor ve projenin tesirsiz kalması yolunda gerekli çareleri göstermem talebinde bulunuyor ve benden bu konu üzerinde görüşmek üzere bir gizli gece buluşması istiyorsunuz. TCftnflfttim şu ki, üstlerimi şüpheyi düşürmemek, kendimi tehlikeye atmamak ve sizi hizmetlerimden mahrum bırakmamak ve yararlı olarak hizmete devam etmem bakımından, en iyisi esrarengiz olmayı bir kenara bırakmaktır; gece sizde olduğumu bilmeleri, tasavvur edilebilecek haksızlıkları bana yapmalarına faz-lasiyle yetecektir. Yabancı elçilerin burada olup bitenleri öğrenmek için ne kadar gayret sarfettik-lerini biliyorum ve kimlerin kimin evine girip çıktığını ne kadar kolaylıkla öğrendiklerini de biliyorum; hem de gece gündüz bu öğrenme işinin peşindeler. Bu bakımdan, izin verin de size hiçbir zaman gece vakti gelmiyeyim, daha ziyade gündüz ve bir kere yaptığım ve size de bildirmek şerefine eriştiğim gibi gündüz geleyim. Bu bakımdan sizi ve kendimi tehlikeye atmadan, yukarıda söylediğim gibi, gündüz kısa buluşma ve konuşmalarla meseleyi bir çözüme bağlayabiliriz. Böylece konuya girebiliriz, fakat daha önce ancak beni ilgilendiren bazı düşünceler üzerinde durmama müsaade buyurunuz. Benim size taahhüdüm yalnız BonnevaT-in imparatorunuz hakkında söylediklerini, yâni imparatorunuzun menfaati aleyhindeki faaliyetlerini bildirmekle sınırlı bulunmaktadır. Size karşı taahhüdümün doğrudan doğruya şartı da bu. Bunun dışında ne olursa olsun, cereyan eden olayları size bildirmekle mükellef değilim; bunun için de sizden üç aylık avans olarak yüz seksen İtalyan altını (fındık altını) almış bulunuyorum, Mösyö. Bu meblağı almak suretiyle, size sadakatle hizmet etmek ve bütün öğrendiklerimi size bildirmek taahhüdü-ne girmiş bulunuyorum. Şüphesiz, öğrendiklerim size faydalı olacak ve işinize yarayacak hususlardır. Bu prensip çerçevesinde ve namuskâr (!) bir kişi olarak davranacağımın tanuunuyla emin olabilirsiniz. Daha açık olmam için faaliyeti alanımı söyle belirllemeliyim: Size bildirdiğim Türklere yabancılar için koloniler sağlamak ve en iyi mühendislerden oluşan bir istihkâm birliği oluşturmak projesi BonnevaT'den çıkmış bir düşünce değildir, bu proje BonnevaT'den daha önceye bağlıdır, doğrudan doğruya onunla alakalı değildir, fakat tesadüfen, bu proje o olmadan bir neticeye vardin-lamazdı; ümit ederim ki bu bildirdiğim husus sizinle benim aramdaki anlaşmayı zedeleyebilecek bir ehemmiyete sahip değildir. Hükümdarınızın menfaati bakımından, bu verdiğimiz bilginin unutulması dahi gerekir. Bu balomdan sadakatimi daha da sağlamlaştırmak ve gayretimi arttırmak hususunda mümkün olanı esirgemeyeceğinizi ümit ediyorum. Bahis konusu projeye dair konuşmak için şunları söylemekle şeref kazanmış olacağım: Yaklaşık yirmi-yedi sene önce birkaç Fransız protestanı. Büyük Sultan'ın hükümranlığı altındaki ülkelere yerleşmek ve oraya mezhep kardeşlerini çekmek düşüncesiyle meşgul oldular. Bunun iki sebebi vardı-. Birincisi, katoliklerin hâkim oldukları ülkelerde sürekli olarak takibata ve eziyete mâruz bulunmaları, özellikle Koma katoUklerinin hâkim oldukları yerlerde bu işaret edilen insanlık dışı muameleler haddini aşan bir derecedeydi; ikinci sebep, Türklerin kendi ülkelerindeki insanlara kendi mezhep ve inançlarında ibâdet hürriyeti tanımaları, bu hususdaki müsamahaların hemen bütün medeni dünyada bilinmesiydi. Protestanlar işte bu hususları gözönünde tutarak, 1717 yılı sonunda aralarından temsilciler ayırarak İstanbul'a gönderdiler. Bu gönderilenler arasında, protestan olmuş ve şartlar gereği Rochefort adını almış bir topçu yüzbaşısı bulunuyordu ve bu yüzbaşı üstün kaabiliyetli bir mühendisti; 1718 yılına rastlayan dönüşünde kendisiyle tanışmak imkânını buldum. Takibettiği gizli plânı saklamakta ustalık gösteremediği gibi talihi de yaver gitmedi, markî Bonnac tarafından plânı, şövalye de Boisi-men'kiyle birlikte aynı zamanda boşa çıkarıldı; şövalye de Boisi-men İspanya hükûmeti tarafından İspanya kralı ile B&b-ı Âlî arasında gizli bir anlaşmayı sonuçlandırmak üzere gönderilmişti, becerikli Bonnac bu iki yabancıyı hiçbir netice alamadan geri dönmelerine sebep oldu. Fakat Rochefort, Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa ile -ki arası çok geçmeden VeziriazamJığa yükseldi- ayrı ayrı zamanlarda toplantı yapmak imkânını elde etti. Yine bu Rochefort, projesinden Bâb-ı Âlî'nin diğer kudretli kişilerine de imâ yollu bahis açmıştı; onlara protestanların inanç ve ibâdetlerinde Türklerin hoşlarına gitmeyecek bir husus bulunmadığını anlatmıştı, protestanlar da tıpkı müsl ümanlar gibi hiçbir tasvire tapınmıyorlardı, Azizler ve Meryem Ana tasvirleri olan için ibâdet konusu değildi; bu tasvirleri hiçbir zaman kiliselerinde teşhir etmiyorlardı ve Allahlarına tam bir sadakatla bağlı bulunuyorlardı. Büyük Sultan onları ülkesine yerleştirmekle sanatları, ilmi ve giyim eşyası üretme sanatını da ülkesine almış olacaktı, ki bu gelenler kısa zamanda yün ve ipek dokuma işinde büyük ölçüde imâlata geçeceklerdi ve böylece bunların yaptıkları, yabancı tacirlerin imparatorluğun her tarafına sokup yaydıkları ve Osmanlı teb'asının zararına sattıkları eşyanın yerini alacaktı; Büyük Sul-tan'ın teb'asının bundan büyük istifâdesi olacaktı. Bu imâl edilenler ve üretilenler imparatorluğun her tarafına peşin para ile satılarak ticaret dengesi devletin lehine gelişme göstereceği gibi, yerli sanayi gelişecek, Türkler bu imalât sanatlarında ilerleyecek, devletin parası başka ülkelerin kasalarına akmayacaktı; bunlara karşılık, sadece kendilerine vicdan hürriyetlerine dokunulmadan yaşayabilecekleri yerler gösterilmeliydi. Bu verilecek yerlerde hı-ristiyan ülkelerinde görülen fabrikalarını

hepsi mevcut olacaktı. Büyük Süttin bunlara Eflâk ve Boğ-dan'da huzur içinde yaşayabilecekleri yerler gösterebilirdi, buralarda müslüman teb'anın şüphe-sini asla uyandırmadan yaşayabileceklerdi. Rochefort bütün bu anlattıklarına bir usta mühendisler birliği kurmak projesini ilâve etti. Bahis konusu birlik, usta mühendis ve istihkâmcılar birliği gibi protestanlardan oluşacaktı. Bunlar bir mektep vücuda getireceklerdi ve genç Türkler kalelere hücum etmek ve onları savunmak sanatını kolayca öğreneceklerdi, kaleleri takviye etmek sanatını da kısa zamanda öğrenecekler ve Yeniçeri ortaları bu hususta ileri bilgiye kavuşacakları gibi, diğer askerî birlikler de yeter sayıda usta mühendis ve istihkâm-cıyı kendi bünyelerine katabileceklerdi. Rochefort, bu protestan kolonileri için güvenlik yerine geçecek, Sultan'm ve teb'asının yararına bir imtiyaz modelini de Bâb-ı Âlî'ye sundu. Bütün bunlar, Bâb-ı Âlî'nin kudretli şahsiyetleri üzerinde büyük bir tesirin uyanmasına sebep oldu. Bu yabancının söylediklerinden hiç de farklı olmayanlarını, bilhassa Petervaradin savaşında şehid düşen Veziriazam Si-lâhdar Ali Paşa divan toplantılarında açıktan açığa söylemişti. Ali Paşa her türlü eşya imalâthanelerinin kurulmasını ve Batılı tacirlerin Doğu'da dolaşmalarının menedilmesini kesinlikle istiyordu. Evvelki yazımda da belirttiğim gibi, Rochefort'un başarı kazanmasına iki şey engel oldu: Birincisi Fransız elçisinin, onun sırrını anlayarak baltalaması; ikincisi, o sırada Almanların yılgınlığa uğrattıkları Türklerin bu teşebbüsün başarılarına yeni gailer açmasından çekinmeleri. Bununla beraber bu teşebbüsün Protestanlara bazı iyilikleri de oldu. Marki de Bonnac bu hâdiseyi hükûmetine götürdü ve mü-zâkerelerin sonunda, bu görüşmeler Fransa'da 1724 Nisan'mda çıkarılan benzeri emirnamelerin neşrini engelledi.

Rochefort'un dönüşü ve teşebbüsünün başarı kazanamamış olması. Romen katolik devletlere tâbi olan protestanlarda yeis ve fütura yol açmadı; Büyük Sultan'ın ülkesinde yerleşmek için münasip âni kollamak bakımından İstanbul'da bazı haberleşme merkezleriyle münasebet ve faaliyetleri sürdürmekten geri kalmadılar. Size şurasını tereddütsüz söyleyebilirim ki, Napoli'ye hareket ettiğim 1740 Haziranının U. günü ve o günden sonra başlayan çeşitli alâkaların ve bu arada tki Sicilya kralı tarafından İstanbul elçiliği şansölyeliğine atanmam müstesna, yâni bu olaylara kadar, Protestanların başarıları için doğrudan ve dolaylı gayret sarfettim, projelerinin gerçekleşmesi için uğraştım. Fakat kral tarafından sözünü ettiğim elçilikteki görevi atanınca, protestanlar projelerinde başarılı kalmak için ne doğrudan, ne de dolaylı bir çalışma içine girdim. Buna rağmen ricaları eksik olmadı; ricalarına ümitlerini ne azaltan, ne de çoğaltan cevaplar vermekle yetindim. Sonra ticaretimin çökmesi, hazin durumum ve özellikle Majeste Macaristan kraliçesinin menfaatleri bakımından netice verecek bir şekilde size hizmet etmem, beni tam aksi yöne çekti; değişmez bir şekilde dürüst adam karakterini sürdüreceğim, size her şeyde ve her yerde sadık kalacağım: Tabiî, ilk şartlarımızda olduğu gibi, benden efendim kralın menfaatlerine ters düşen herhangi bir şey istemeyeceksiniz. Müsaade ederseniz, Bonneval hak-kında size faydalı olabileceğine karar vereceğim hususları aktaracağım. Bunu yaparken de mümkün olduğu kadar sadakatle hareket edeceğimden emin olabilirsiniz. Şurasını da arz ediyim ki, hükûmetim ve buradaki elçisi bana, çalışma ve kaabiliyetlerim-den memnun oldukları yolunda yorumlayacağım birtakım işaretler veriyorlar ve bilhassa Doğu'da ticaretlerinin gelişmesinde son derece yararlı olduğumu söylemekten geri kalmıyorlar. Bense, bağlı olarak yaşamak ve ölmek istediğim dinim sebebiyle kendimi mesleğimde dâima sallantılı görüyorum. Şurası gerçek ki, birçok defa inancımın sadaketime engel olmadığını söylemek suretiyle beni teselli etmekten geri kalmadılar ve bilhassa şerefim ve namuskârlığım üzerinde tam bir güven besliyorlar; fakat bu husus, mesleğimde bilemeyeceğim, önceden kestiremeyeceğim bir değişiklik olmasından korkmama engel olmuyor; ve gerçekten de bir pro-testanın, özellikle bir Cenovalının, İki Sicilya Kral-hğ'nın elçiliğinde kançılar olması dikkate değer bir hadise sayılmak gerekir. Dinime ait dâvaları terk edebileceği Tui düşünebileceğinizi burada ele almak istemiyorum, tabiî memnun olmadığım takdirde Doğu'da yerleşmeği düşündükten onları vazge-çireceğimi üstleniyorum; bu suçlamalar üzerinde kendimi savunmağa çalışmayacağım, sadece elimden geldiğince kendilerine hizmet ettiğimi söyleyeceği no. Sefaletim beni yaşamaya zorlayarak iktidarımı tesbit ettiğinden, önüme çıkan ilk vasıtaya dört elle sarılıyorum; çünkü daha iyi, seçeceğim bir davranışta bulunamam, bu da beni insan nev'inde başka bir topluma faydalı olmaya götürebilir ve bu da ilâhi hikmetçe desteklenmiş ve korunmuş demektir, bu mânâda telâkki edilmek gerekir. Doğu'da yerleşmeleri konusunda hizmet bırakarak pro-testanların eziyet görmelerine rıza gösteremem. Al-lah da bundan hoşnûd ol ma-s. Böyle düşününce, hangisi olursa olsun bir mezhebin eza-cefâ görmesine yardımcı olmak durumunda bulunmak tas-vib edilemez. Meseleyi kısa kesmek için şu kadarını söyleyeyim ki. protes;inlann dâvasına hizmet etme yolunda, Büyük Sultan her bakımdan tercihe şayan görü lmek ted ir. Sartlır da bu hususta yardımcıdır; Büyük Sultan son olarak Sicilya'dan alınan makine ve diğer eşyaya dikkate değer bir alâka göstermektedir; ayrıca Osmanlılarda mevcut bulunmayan bütün pratik neticelen görülen ilimlere rağbet etmek ted iri er vb nazırlarının ve Bon-neval'in hâfızalarını uyanırtmasını gün be gün beklemekteyim, ki bu da Protestanların malûm projelerine hizmet etioek denektir ve hiç şüphe-siz

onun alâkasını canlı tutmaya çalışıyordu. Bununla beraber, Bonneval, maceracı Beaujeu'nün kral Theodore Neuhoftun memuru sıfatıyla Korsika adasının Osmanlı devleti himayesine verilmesi vaatlerini desteklemedi.<sup>87</sup>

### Nâdir Şah Musul'u Boşuna Kuşatıyor

Yeni Veziriazam Esseyid-Hasan Paşa basit bir yeniçeri ola» rak girdiği ocakta bu teşkilâtın ağalığına yükselmiş ve Kızlar-ağası'nın güveniyle İmparatorluğun en yüksek makamına getirilmişti. Kızlarağası onun şahsında bu karışıklık döneminde devlet dümenini selâmetle tutacak ve Nâdir Şâh'a karşı süregelen savaşı yürütebilecek kaabiliyeti gördüğü için bu makama getirilmesinde ağırlığını koymuştu. Bagdad valisi Ahmed Paşa, Nâdir Şâh'a karşı savaşı şiddetlendirmenin mümkün olup olmadığını yoklaması ve bu hususta tam bir fikir edinmesi için kâhyası Mehmed Ağa'yı İstanbul'a göndermiş, daha sonra da kâhyayı Nâdir Şâh'ın ordugâhına bir barış yoklaması bahanesiyle yollamıştı. Asıl maksadı Nâdir'm durumunu Öğrenmekti. Mehmed Ağa, Şahı Rağdad'a beş konak mesafedeki

projenin tatbik o ko o ul masında bana başvuracaklardır. Ben de onları geçerli sebebler ileri sürerek ve her türlü bahânel r bularak oyalama yoluna gideceğim, bunun ela ninDâM projenin uygulanamaması demektir. Yâni, yino hristiyanlığın eserleri olan ticari eşyanın Doğu'da yer almasının önüne geçilemeyecektir. Bunu kendi varlığını korumak arzusuyla söylemiyorum; şu husus doğru ki, hayata pek hz bağlılık göstermekteyim ve ölenleri mutlu bulmaktayım ve sizi temin ederim ki kendi kendimi mahvetme yoluna gitmiyorum ve bunurt benim elimde olduğu emrinin verilmediğini din bana öğretiyor ve ayrıca, varlığımın, sorumlusu bulunduğum ilâhî hikmetin deposu olduğunu da öğretiyor- Bütün bu söylediklerimle, Mösyö, görüyorsunuz, bu projeye mâni olabilirim ve işte son pusulanızda benden istediğinizi bu suretle yerine getirebilirim. Diğer talebiniz bana lütfedeceğiniz hususa bağlı, bu da sizin düşünmeniz gereken bir mesele; fakat beni memnun edecek olanı benim bildirmemi istiyorsanız, bunu size açıkça bildirmekten şeref duyacağım, bu da hayatım boyunca bana verdiğiniz yüz seksen İtalyan altınını her üç ayda bir vermeğe devam etmenizdir, ben de gizliliğe azâmi dikkat göstererek, sadakatten ayrılmadan Majesteleri Macaristan kraliçesine hizmete devamdan geri kalmayacağım. Sizin bana her üç ayda bir lütfedeceğiniz yüz seksen İtalyan altınından ayrı olarak, derhal hediye olarak beş yüz İtalyan altını vermeniz son derece makbule geçecektir. Bu beş yüz İtalyan altınını, bir koşum takımı ve sizinle buluşmak için kullanacağım iki atın satın alınmasında kullanacağım. Zira, tahminime göre, yazın sayfiyede bulunduğunuz sırada size bildireceğim çok önemli hususlar olacaktır. Fazla olarak, bu para bir koşum takımı ve iki at satın almak için gerekli olduğu gibi, beni rahatsız eden birkaç alacaklıyı da sakinleştirmekte kullanacağım. Hizmetlerimin mâhiyeti üzerinde dikkatle duracağınızı ümit ediyorum. Mükâfatlandırma fiyatımı, özellikle böyle sadakatle hizmete hiç de mecbur olmadığımı düşündüğünüzde fazla bulmayacaksınız; hizmetlerimin değerinin ehemmiyet derecesini de takdirlerinize bırakıyorum. Ayrıca, size protestan mühendislerin İstanbul'da yerleştirilecekleri yerlerin ve imtiyazların birer kopyasını getirmeğe çalışacağım; bunlar, ülkenin nüfuzlu ve kudretli bir adamının elinde; protestan mühendislerin İstanbul'da yerleştirilecekleri mahallerin projelerinin kopyasıyla, Protestanların koloni olarak kendilerine verilecek yerlerin projelerinin kopyasının son derece önemli olduklarını takdir edersiniz; bu kopyalar Bonneval'de de, bende de yok. Fakat zamanla ve tedbirlerle bunlara sahip olarak kopyalarını size vermeği ümit ediyorum. Adamım olan delikanlı ile onda hiç şüphe uyandırmadan münasebette bulunmanız fevkalâde yerinde. Onun kanalıyla ve hiçbir şeyin farkında olmadan size her şeyi bildireceğim. Şu hususu şeref duyarak, vb.»

<sup>87</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/45-46

Mende 'de bulmuşt . Ş h, yirmibin İran askerinin başında memleketin bütün hasadını yağmalamış durumdaydı. Daha sonra, kendisine Halifeler Halifesi unvanı verilen ve yirmibin askerle Helle  zerine yürüyen İran başkumandanı ile karşılaşmıştı. Başkumandan, Mehmed Ağa'nın Bağdad'a dönmesine müsaade etmişti. Bağ-dad Valisi Ahmed Paşa, kâhyası Mehmed Ağa'yı ikinci defa Ker-k k'deki ordugâhında bulunan Nadir Ş h'a gönderdi. Nadir Ş h yüzbin kişilik bir ordunun başında bulunuyordu. Dicle ve Sab nehirleri üzerine iki köprü kurduktan ve bunların savunması için palangalar yaptırdıktan sonra bütün hasadı yağmalamıştı. Bir tek buğday tanesi bile bırakmamacasına uygulanan bu yasma yüzünden Bağdad'da korkunç bir kıtlık ve açlık hüküm sürmekteydi <sup>88</sup>. Nâdir Ş h. Mehmed Ağa'yı, gayesinin savaş değil barış olduğu ve sadece beşinci mezhebin, Câferiye'nin tanınması için sil hlanmış bulunduğu hususunda dostluk teminatları vererek göndermişti.

Veziriazam Ali Paşa nm azlinden sonra. Mehmed Ağa, bundan böyle her türlü muhaber t n, yazışmanın bir faydası olmayacağını kendisine bildirmesi emriyle Ahmed Pasa'ya gönderildi; Abdullah bey, beşinci mezhebin kanuna aykırı olduğunu bildirerek İran savaşını meşrulaştıran fetvayı Musul valisi Hüseyin Paşaya götürmekle görevlendirildi. Büyük-Mir hur Abdullah Bey, birliklerini kaldırması için Diyarbekir valisine yirmibin kuruş götürmek üzere payitahttan ayrıldı <sup>89</sup>. Bâb-ı  l 'nin olumsuz cevabını alır almaz, Nâdir Ş h Musul'u muhasara etmek üzere Kerkük'den ayrıldı ve bayraklarını bu şehrin doğusundaki Jonas'ın mezarı üzerine dikti (13 Eylül 1743 - 24 Receb 1156)- şehrin etrafına yüzaltmış top ve ikiy zotuz havan topundan oluşan ondört batarya dizdi; bu toplar ara vermeden kaleye ateş yağdırıyorlardı.  n taraf yerine arka tarafta patlatılan ondört lağım İran lağımcılarının hayatlarına mal oldu. Yedisi genel olmak üzere şehir üzerine onikl taarruz yapıldı. Otuzbin askerden oluşan ve birliklerinin başında bulunan Haleb valisi dikkate değer cesaret örnekleri verdi. Otuz günlük bir muhasaradan sonra, otuzbin askerini kaybeden Nâdir Ş h Musul'u almaktan vazgeçti. Birlikleri maneviy t bakımından bitkin bir haldeydi ve bu durumda Bâb-ı  l  tarafından desteklenen ve İran tahtı üzerinde hak iddiasında bulunan Saff  Mirza'nın Erzurum'dan Kars  zerine yürüdüğünü

<sup>88</sup> Suphi. f. 223, Unun tagharı (İstanbul'da 20 kilo) y /seksen kuruşa yükseldi; pirincin tasharı üçyüz altmışa.

<sup>89</sup> Suphi, f. 233 ve 234. Mehdi, Abdullah'a efendi demekle hat ya düşüyor. Büyük-mirâhur, eğer bey değilse ağadır, ama efendi unvanı taşımaz.

haber aldı (20 Ekim 1743 - 2 Ramazan 1156). Ric'at yürüyüşü sırasında Serine boğazında Türklerin hücumuna uğradı ve yenildi <sup>90</sup>. Bu zaferi, emirlerinde yüzer bin kişilik ordular bulunan ve iki taraftan hücumla geçen Musul ve Bağdad seraskerleri kazanmışlardı; ayrıca düşmanı boğazın içinde takibet-mişlerdi. Saray ve Tophane toplarının salvo atışlarıyla payitahta duyurulan zaferin şenliklerle kutlanmasından sonra, her veziriazam değişikliğinde görüldüğü gibi idarede geniş ölçüde atamalar, azil ve nakillerle karşılaşıldı <sup>91</sup>. Yapılan değişiklikler hayli önemli sayılabilir <sup>92</sup>.

Esirleri kurtarmadaki ihmaliyle Rusya'nın şikâyetu se-beb olan Kırım hanı Selâmet-Giray azledildi ve hanlık makamı Kaplan-Giray'ın oğlu Selim Giray'a ikinci defa olarak verildi <sup>93</sup>. Sultan, hanlık fermaniyle birlikte üç şeref hü'ati, ba-lıkçılıkuşu tüyünden iki sorguç ve dörtbin duka altını gönderdi; bunlar Şahinci İbrahim Ağa tarafından kendisine verildi Eski -han Gelibolu yakınındaki küçük çiftliğinde oturmak müsaadesi aldı. Dağıstan'da, Nadir Şah buralarını işgali sırasında onun hakimiyetini kabul etmiş olan Kaytaklar, Koumouklar prensleri azledildiler ve Ghazi-Koumouklar hanlığı eski Şırcan hanı So-urkhai'nin oğlu Mehmed Bey'e verildi <sup>94</sup>.

### Teşrifat Efendisinin Baş Tehlikede

İşaret edilmeğe değer bir vak'a da teşrifat reisi Akif Mehmed Efendi'nin gözden düşmesi oldu. Teşrifat reisi, bayram do-layısıyla Suîtan'ın eli öpülmesi merasiminde, Yeniçerilerden sonra gelmeleri icâbeden tüfekçi, topçu ve topçu katarları reislerine önceki sırayı verdi. Bunun derhal farkına varıldı ve Yeniçerilerin bir maraza çıkarmalarından çekinen Sultan, teşrifat reisinin idam edilmesi emrini verdi. Veziriazam, Reisefendi ve Yeniçeriağası şefaatçi olarak müdâhalede bulundular; böylece idam cezası, Tenedos adasında sürgüne dönüştürüldü. Mesele bu suretle örtbas edilmiş oldu. Şeker bayramından sonra, valilerin tâyinlerinin ve Bâb-ı Âli'de yükselenlerin

<sup>90</sup> Suphi, 255, ayın 25'inin cumaya rastladığını söylüyor, cuma 24 olacak.

<sup>91</sup> Musul'un kurtuluşu hikâyesi Temeşvarlı Melek Efendi Tarihi'nde anlatılmaktadır.

<sup>92</sup> Reisefendi yerine bırakıldı, deftereminiğine eski Reisefendi Mustafa Efendi getirildi; eski defterdar Yusuf nişancılığa atandı; ruz-name-i evvelliğe Kesireli; eski defterdar Mehmed Bey muhasebe-i evvelliğe; küçük ruznâmeye Abdülbâki Efendi getirildiler. Muhasebe dairesine; Rumeli, Anadolu, Mekke, Medine vergi dairelerine; vakıflar reisliğine; sipahiler, piyadeler, silâhdar ve cebeci murakabeci-liklerine (kontrol), tezkireci kâtip yardımcılığına ve beylikçiliğe (Reisefendi Dâiresi) atamalar yapıldı. Son olarak da İmparatorluk tarihçiliğine Suphi Mehmed Bey atandı. Bu liste, elçilerin raporlarına eklenen ilk liste oldu.

<sup>93</sup> Suphi, I. 236. Selâmet-Giray'm hanlığı Siesrenzewicz de sükûtle geçirilmiştir.

<sup>94</sup> Mehdi Tarihi, I. VI, Pas. 7. Jones hatâh olarak Sourkhai yerine Serkhai demektedir.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/47-49

ilân edildiği dönemde Birinci Ahmed zamanından beri âdet haline gelen iki ziyafet verildi: Bunların ilkinin Yeniçeriağası Veziriazam şerefine, ikincisini Veziriazam Sultan şerefine hazırlıyordu. Bu iki ziyafet, aynı zamanda Ramazan ayının ilk yirmiüç gecesini boyunca Veziriâzam'ın Bâb-ı Âlî nazırlarına, ondört sultan ca-münin ondört imamına, Şeyhülislâm'a, Kapdan-ı deryaya» Ana-dolu ve Rumeli Kadiaskerlerine, müteakip oniki günde mollalara, müderrislere, sonra Yeniçeri kurmay heyetine, süvari, tüfekçi ve topçu paşalarıyla nakliye paşasına, bütün dâire reislerine olduğu gibi defterdara, Sancak-ı Şerif alemdarına, İmparatorluk Üzengi Beylerine, eski nazır ve valilere verilen ziyafetleri sona erdiriyor, onları taçlandırıyor. Bu defa Sultan, Bâb-ı Âlî sarayında ağırlandı. Çavuşların «Yaşa!» sadâları arasında Veziriâzam'ın yol göstericilik ettiği, koltuğuna silahdar-la\* girdikleri Sultan, büyük salona alındı.

Medine'de şehir garnizonundan birçok asker, şehirde silah kullanmanın yasak olduğunu unutarak mabedin içinde bile birbirlerine ateş edecek ve Sultan'ın mabede tazimlerini bildirmek üzere en son gönderdiği mücevherli avize ve diğer eşyaya zarar verecek kadar kendilerini unutmışlardı. Kutsal mahal ve eşyaya karşı işlenen bu suçun cezalandırılması işi şerife, kadiya ve Mekke şeyhine havale edildi. Bu vesileyle Cidde valisinin yerine, evvelce bu görevi yirmi yıl yürütmüş olan ve o sırada Mora'da vergi toplamakta bulunan vezir Ebubekir Paşa atanda. Eski Mısır valisi ve daha sonra Kapdan-ı deryalığa getirilen Yahya Paşa, Pîr-Mustafa Paşa ile yer değiştirerek kale muhafızı göreviyle Belgrad'a gönderildi.

Mısır'da karışıklıklar başgöstermişti: Mısır hac kervanları idarecisi Ömer Beğ, düşmanları tarafından Kah ire'den kovulmuştu; Osmanlı İmparatorluğunun son Fransa elçisi Said Meh-med, Bâb-ı Âlî adına bu şehirde Osmaa Beğ'in elinden alınan malları geri almak, üç mezheb mensupları arasında vergileri hakkaniyetle bölüştürmek ve iskenderiye limanında demirli bulunan imparatorluk gemileri mürettebatını teftiş etmek gibi üçü bir görevle Kahire'ye gönderildi.

Devlet hazinesini doldurmak için alman tedbirler, İran'la savaşın zorunlu hale getirdiği devletin mâlî gücünü arttırmak tedbirleri, Bâb-ı Âlî'nin dikkatini Hekimoğlu Ali Paşa'nın Vezi-riâzamlığı döneminden beri Retimo valisi olan eski Veziriazam Kabakulak üzerine çekiyordu; on yıldır vali olan bu eski Veziriazam idam edildi ve mallarına elkondu. Viyana elçiliğinden sonra Tersane amirliğine, oradan da defterdarlık görevine getirilen Canip Ali öldü ve mirasından beşyüz kese vergi alındı. Onun yerine seksenlik

Sadullah, çifte göreve birden getirildi; böylesi vergi bakımından elverişliydi ve ayrıca yerine geçecek kişi de fazla beklemeyecekti. Yahya Paşa'nın yerine, vezir vali olarak Kâhyabey Mehmed Ağa atandı; Kos adasına sürülen Kaytaş Ali Paşa dört yüz kese vergi ödemek zorunda kaldı. Ça-vuşbaşı Siruzi'nin makamı vergi sorumlusu Abdi Ağa'ya. ondan boşalan geliri bol makam da Reisefendi Râgıb'ın kayın biraderi Mollacıkzâde Ali Ağa'ya uygun görüldü.<sup>95</sup>

### **Râgıb'ın Kahire, Kesriyeli'nin Erzurum Valiliklerine Atanmaları; Serasker İran Üzerine Yürüyör**

Hollanda, Macar, Venedik dukalarının değerleri düşürüldü<sup>96</sup>. Veziriazam tarafından memleketine dönüş izni münasebetiyle muhteşem bir törenle huzura kabul edilen ve Sultan tarafından kendisine veda mektubu verilmiş olan Hollanda elçisi Calcoen, ferman mahiyetindeki bu mektupların raporunu boş yere talep etti (4 Nisan 1744 - 20 Saf er 1157). Reisefendi sı-fatiyle bu kabul töreninde bulunmuş olan Ragıb kısa bir zaman sonra Vezir-vali olarak Mısır'a atandı<sup>97</sup>. Reisefendi makamı görevleri, yeniden, İran ve Belgrad baş anlaşımlarına olağanüstü yetkili murahhas olarak İmparatorluk adına katılmış olan» Mekke dönüşünde matbaanın müdürlüğüne getirilen Elhac -Mustafa Efendi'ye verildi (24 Nisan 1744 - 11 Rebiul'evvel 1157). Reisefendi Ragıb'ın vezirliğe yükseltilmesi ve İstanbul'dan uzaklaştırılmasının sebebi, kendisinin Bâb-ı Âlî tarafından Nâdir Şâh'a karşı yakınlık beslediğinden şüphe edilen Belgrad valisi Ahmed Paşa ile yakın dostluk münasebetleri sürdürmesiydi. Eski bir yeniçeri olan, okuma ve yazma bilmeyen Veziriazam, bilgili Reisefendi Ragıb'ın Sultan üzerindeki tesirini Sultan'ın gözdesi Kesriyeli'ninkinden daha az kıskanmıyordu ve Kesri-yeli'yi karargâh defterdarı olarak Erzurum'a göndererek saraydan uzaklaştırdı. Bu atamanın yapıldığı gün gidip, evvelce Kesriyeli'nin tekelinde bulunan yüksek iktidarı nihayet Sultan'-m eline geçmesi bakımından Kızlarağası tebrük etti; böylece, kendi iktidarı konusunda kıskanç olan Kızlarağasını tatmin etmiş oluyordu; zira ağa,

<sup>95</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/49-51

<sup>96</sup> O zaman paralarının değerleriyle alâkalı birçok fetva. Müftü Abdül-kerim Efendî'nin 1827 (1243) yılında basılan 2 ciltlik eserinde yer almış bulunmaktadır. Bu eserde verilen bilgilerde Türk parasının değerinin bu fetvalar uyarınca sürekli arttırıldığı görülmektedir.

<sup>97</sup> İzi, f. 5. Defterimini, İmparatorluk müverrihi, Ragıb'ın Samiha (te-strli düşünce) unvânıyla Mısır valiliğine tâyni dolayısıyla esirlerini böyle makamlara getiren Sultan'ın muazzam iktidarına dikkati çekiyor.

Kesriyeli'nin dostu olduğundan bu tedbirin gerçekleştirilmesinde hiçbir suretle iştiraki yoktu; böylece atama meselesinden alınmamasını sağlamış oluyordu.

Savaş harek tını şahsen idare ettiği halde, Veziriâzam'nt Ktzlarağasının kendisine Serasker - Veziriazam unvanını veren sonsuz iktidarını elinden almasından korkan ve İmparatorluk sarayında idareyi ellerinde bulunduran   kişi, yani, hareme ve hazineye hükmeden iki harem ağasıyla Avrupalı elçilerin kendisine «Sultan'ın kardinali» adını taktıkları mağrur adam imam Piri Efendi, onun İstanbul'da kalmasını kararlaştırdılar.

Bu sırada, İran savaşına ayrılan   orduyu takviye etmek gerektiğinden ve bütün dikkatler İran tahtı üzerinde iddiası bulunan Saffi'nin gönderildiği Kars şehri üzerinde toplandığından, oraya acele takviye birlikleri gönderilmesine karar verildi. Nâdir şah,   ordu ile savaş harek tını sürdürüyordu. Bunlardan biri bir hanın kumandasındaydı ve Kars  zerine yürüdü; Nâdir'in oğlu şahruh'un kumandasına verilmiş olan ikinci ordu Erivan  zerine harekete geçti, bizzat Nâdir'in kumandasında bulunan üçüncü ordu ise Tebriz yolunu tuttu. Seraskerlerin kumanda ettiği   Osmanlı ordusuna gelince, bunlar Kars, Diyar-bekir ve Bağdad  zerine yürüdüler. Rakka valisi Hamalz de Ahmed Pasa'nın yeri, ilerlemiş yaşı gözönünde tutularak, sondan bir  nceki Veziriazam Ahmed ile değiştirildi ve kendisine onbeşbin kuruş ihsanda bulunuldu. Vefat etmiş olan Diyarbekir seraskeri Ali Pasa'nın makamı, Haleb <sup>98</sup> valisi Hüseyin Pa-şa'ya verildi; bu vesileyle, ordusunun donatımında sarfedilmek üzere onbeşbin kuruş gönderildi; Bağdad valisi Ahmed Paşa serasker olarak atandı (Mart 1744 - Safer 1157). Musul muhafızlığına Abd lcelilz de Hüseyin Paşa atandı (o zamandan itibaren bu valilik veraset yoluyla bu ailede kaldı) ve vezir Meh-med Paşa Aydın valiliğine getirildi. Eflâk voyvodası Michel Bakoviza, vergi toplamada haracılık yaptığından, suçlu görülerek cezalandırıldı (25 Mayıs 1744 - 15 Rebi'ul ahir 1157). Boynuzlu hayvanlar <sup>99</sup>  zerinden kaldırılan verginin yeniden yürürlüğe konmasından tatmin olmayan voyvoda, evvelce mevcut <sup>100</sup> dört hayvan üzerine de çeyrek vergi koymuş, bu da azline yol açmış ve yerine dördüncü defa olarak Costantin Maurocordato getirilmiş, fakat voyvodalığı selefininki gibi   yıl sürmüş, bu da

<sup>98</sup> Safi Mirza lehinde Tripoli, Anadolu, Sivas, Rumeli, Kars valilerine gönderilen şubat; 1744 tarihli fermanlar gibi, Rablul'ahir (Haziran ortası 1744) tarihli emir Avusturya İmparatorluk Kütüphanesi'ndedir.

<sup>99</sup> Engel'in, s. 21, Eflâk Tarthi'ne bakınız.

<sup>100</sup> Siptert. İzi, f. 6.

kendisine onikibin kese akçaya malolmuştu. Rakoviza Sakız adasına sürüldü.

Üç hafta önce, Kapdan-ı derya Ahmed Paşa kumandasındaki Türk donanması, her zaman olduğu gibi, Akdeniz yönünde yelken açmıştı (25 Nisan 1744 - 12 Rebiul'evvel 1157). O g

kadar Kapdan-ı derya Ahmed Paşa'nın sorumluluğuna bırakılan Özi kalesi yapı ve tamir işleri Rhodes beyi ile birlikte Özi valisine havale edildi; bu münasebetle donanmaya bağlı bütün üçüncü saf gemiler <sup>101</sup> Karadeniz'e gönderildi.

Vezirozam, İngiltere ile Fransa arasında bir savaş çıktığı takdirde, Osmanlı hakimiyeti altında, denizden tarafsızlığı gözetmek prensibi üzerinde anlaşmak üzere deniz devletleri elçilerini makamına davet etti, bu tedbîr de Bonneval'den gelme bir fikirdi. Yapılan anlaşmalara uygun olarak, deniz haritası üzerinde Sidra körfezinden başlayarak Arta körfezine kadar bir çizgi çizildi ve bu çizginin içinde görülmeleri bütün korsanlara yasaklandı; İngiliz elçisine, Fransız, İngiliz, Hollanda ve Avusturya savaş gemilerinin Osmanlı denizlerinde her türlü hasmane hareketlere girişmelerinin yasaklandığı bir beyannameyle bildirildi. Bu tarafsızlık beyanı, Bab-ı Âlî'nin insan haklarına uygun olarak düzenlediği ilk resmî vesikadır <sup>102</sup>.

Şimdi Musul muhasarasını kaldırdıktan sonra Kerkük üzerine çekilen Nâdir Şâh'ın yanına ve Bağdad valisi Ahmed Paşa ile girişilen müzakereler zamanına dönelim. Nâdir Şâh, uğradığı mağlûbiyete rağmen ancak Ahmed Paşa ile müzakerelerde bulunacağını bildirmiş, Bâb-ı Âlî de İran hükümdarının bu isteğine uymak zorunda kalmıştı. Bâb-ı Âlî Ahmed Paşa'ya tam yetki vesikalarını gönderirken, bunlara bir hil'atle yüz kese para tutan hediye de ekledi ve hepsi birden kâhyası aracılığıyla kendisine teslim edildi. Bu sırada Ahmed Paşa'nın kâtibi, Nâdir Şâh'm iki elçisiyle müzâkerelere başlamıştı. Bu elçiler, şâh adma, Mekke'de beşinci bir mescit kurulması hususunda ısrarda bulunmuşlardı; ayrıca, şâh lehine olarak Hûveyze aşiretlerinin hükümranlığından vazgeçilmesini, İran tahtı üzerinde hak iddiasında bulunan Sâfi'nin sınır dışına çıkarılmasını, esirlerin serbest bırakılmalarını, İran hacılarının adam başına alman toplam yirmibeş kuruş tutan vergiden muaf tutulmalarını istiyorlardı. Ayrıca, Nâdir Şâh, Belh'li, Buhara'lı, Kerbelâ ve Helle'li din ulemâsını toplamış ve bunlar Câferiye mezhebini beşinci mezheb olarak ilân etmişlerdi. Bu vesileden yararlanmak

<sup>101</sup> Penkler'in Kapdan-ı deryaya verilen emre çıkardığı kopyası imparatorluk arşivlerinde bulunmaktadır.

<sup>102</sup> Penkler'in Mayıs 1744 tarihli raporu. Beyanname İmparatorluk arşivlerindedir ve 1 Receb 1157 (10 Ağustos 1744) tarihlidir,

isteyen Nâdir Şâh, Türk ulemâsını kendi dâvasına kazanmak maksadiyle, İranlı meslekdaşlarının, yetkili kadıların hükmünü onlara bildiren bir beyanname yayınlamıştı. Bizzat, Ebu Hanife, şehid Ali ve Hüseyin hazretlerinin Necef ve Kerbelâ'da bulunan mezarlarını ziyaret ettiği gibi, Kerbelâ camiinin kubbesinin altm yıldız işlerini yaptırmış, geçtiği her yerde Ahmed Paşa tarafından gönderilen elçiler tarafından karşılanarak kendisine saygı gösterilmiştir.

Müteâkib baharda, Nâdir Şâh, beklediği barış haberlerini alacak yerde Bâb-ı Âlî tarafından yayınlanan bir uyarı bildirisiyle karşılaştı. Bu vesikada İran tahtı üzerinde, hak iddiasında bulunan Safî Mirza'nın lehinde bir dil kullanılıyor ve İran-' in iyi ilişkiler sürdürdüğü Dağıstan, Osmai ve Surkhai prensleriyle ittifak anlaşması yapıldığından sözediyordu.

Bu olaylar cereyan ettiği sırada, Gürcistan'da ilerleyen Ahis-kalı Yusuf Paşa, Tahmuras han, Kakheti prensi ve Ali han tarafından tam bir yenilgiye uğratıldı. Nâdir Şâh, Tahmuras hanı, kendisine Karthli valiliğini, oğlu Irakli'ye Kakheti valiliklerini vermek suretiyle mükâfatlandırdı. Bu sonuncu eyalet yarım asır süresince Irakli'nin idaresinde kaldı; kendisi ancak on-sekizinci asrın sonuna doğru öldü. Bu, Kakheti'yi idare eden bu soydan prenslerin sonuncusudur<sup>103</sup>.

Nâdir Şâh'a gelince, kendisi, aynı adı taşıyan ve İran tarafından Osmanlı İmparatorluğunu savunan güçlü bir tahkimata sahip Kars şehri üzerine yürüdü, Türk ordusunun en seçkin birlikleri de burada bulunuyordu. Nâdir Şâh, kaleden iki fersah mesafede bulunan güneydeki bir tepenin zirvesinde karargâh kurdu. Orada beş gün süren bir savaş sonunda düşmanı püskürttü (31 Mayıs 1744 - 18 Rebiul'ahir 1157). İki gün sonra Nâdir Şâh, bir nehrin kenarında bulunan ve şehrin batısından bir-buçuk fersah uzaklıkta, Erzurum yolu üzerindeki Künbed kasabası yakınma yerleşti. Bu mevkie hâkim olunca, tuğla bir hisar inşa ederek Karshlann kullandıkları suyun akışını kesme teşebbüslerine girişti. Fakat, Osmanlı seraskeri onun bu projeyi uygulamasına mâni oldu. Şâh'ın, vadiyi geçmek için Kems-sur kasabası karşısındaki geçidi zorlama teşebbüsünü kolaylıkla boşa çıkardı. Müfrezeler ve keşif kolları arasında hafif çarpışmalarla dolu bir ay sonunda, Nâdir Şâh, Künbed kasabasının Ötesindeki Feriköy'de yerleştikten sonra, Kemssur ve Azad-köy kasabasında, hemen hemen Osmanlı ordugâhının karşısında

<sup>103</sup> Mehdi Tarihi. Irakli adı bu tarihte Czeikli şeklinde değişmiştir. Irak li 1798'de öldü, Kakheti krallarının şecerelei için Klaproth Seyahat-nâmesi'nin İkinci bölümüne bakınız; tarihlerini de Kafkasya'nın Tarihi, Coğrafi, Etnografik ve Politik Tablosu adını taşıyan eserinde bulabilirsiniz.

mevzilendi. Orada, oniki kola ayrılan ordusunun İramanda-sini ele aidi; son derece kanlı cereyan eden savaş, sekiz saat sürdü. İki han, iki paşa ve binlerce askerin cesedi savaş meydanında kaldı <sup>104</sup> (24 Ağustos 1744 - 15 Receb 1157). Nâdir Şâh, sonu gelmeyen barış teklifleriyle Türk seraskeri oyalamaya dayanan politikasını uygulamaya koymaktan geri kalmadı. Bu teklifleri incelemesi hususunda Bâb-ı Âlî tarafından hiçbir suretle görevlendirilmediği halde, ordudan yükselen bıkkınlık homurdanmaları, hilebaz defterdar Kesriyeli'nin tesiri, seraskeri bu teklifler üzerinde durmak zorunda bıraktı. Müzakereci olarak <sup>105</sup> Kesriyeli'yi, Murteza Paşa ve Ali Efendi'yi seçti; bunlar Nâdir Şâh'ın ordugâhına gittiler. <sup>106</sup>

### Kesriyelinin Görevi

Sultan'ın eski gözdesi Kesriyeli, barışın acele imzalanması hususunda Sultanla doğrudan, vasıtasız görüşmek gerektiğine Nadir Şah'ı inandırdı veya şahın kendisi buna inanmak istedi; meselenin Veziriâzam'a veya seraskere bırakılması işi uzatacaktı. Nadir Şâh'm ordugâhından çıkınca seraskerin ordugâhına dönmesi gereken Kesriyeli, görevini o derece hiçe saydı ki doğruca İstanbul'un yolunu tuttu. Ne var ki, yaptığı işin haberi İstanbul'a Kesriyeli'den önce varmıştı ve yolda, seraskerin davranışını tasvib ve Kesriyeli nin hareketini kınayan Hatt-ı Şerifle karşılaştı. Hatt-ı Şerifde Kesriyeli sadece aşın derecede kınanmakla yakayı kurtaramıyor, padişah onu Samsun'da hapsedilmesi emrini vererek cezalandırıyordu <sup>107</sup>.

### Kars Kuşatmasının Kalkması

Bu olayı öğrenen Nâdir Şah, Kars şehrinin muhasarasını daha da şiddetlendirdi (13 Eylül 1744 -5 Şaban 1157). Osmanlı kuvvetlerine gelince, birlikler şu şekilde mevzilendirildi: Casus <sup>108</sup> dağındaki en önemli mevkie

<sup>104</sup> Mehdî tarihinde bu savaştan bahsedilmediği gibi, Nâdir Şah üzerine yazılmış çeşitli tarihlerde de ele a'ınmamaktadır. Savaş, kanlı hâtırası olan Saint-Barthelemy günü cereyan etmiştir.

<sup>105</sup> İzi, t. 10. Mehdi Tarihi Abdurrahman Paşa ile Kesriyeli'nin müzâkerelere, resmen memur edildiklerini yanlış olarak yazmaktadır. Osmanlı ve İran müverrihleri barış tekliflerinin geldiği tarafı karşı taraf olarak göstererek çelişkiye düşmektedirler; bununla beraber elçilik raporları tekliflerin Nâdir Şâh'dan geldiği ve Kesriyeü'nin manevralarıyla belirli bir durum kazandığında birleşmektedirler. .

<sup>106</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/51-55

<sup>107</sup> İzi, t. 10. Mehdi han, I-VI, Fas. 14, Kesriyeli yerine Kisreli, Ahiska yerine Afchezke, Akhalkalek yerine Akhelkhük, Gence yerine Cang vb. yazmaktadır.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/56

<sup>108</sup> Gözcütepe.

Tırhala Beylerbeyi Murteza Paşa Yeniçerilerin dördüncü ferik Paşasıyla yerleştirildi; demir tel imalathanesi burcuna ve Behrampaşa Kapısı'na Trabzon valisi Selim Pasa, Ankara, Yenişehir, Niğde ve Kütahya sancakları birlikleriyle; büyük mahallede cami önünde inşa edilmiş burca Erzurum valisi Veli Paşa, diğer üç Paşa ile birlikte soldaki burca kadar uzanan hat üzerinde; soldaki burca Niko-medi sancağı birlikleri ve oradan su kenarına kadar milisler ve. Levendlerin <sup>109</sup> başında serasker Ahmed Paşa; Veli Pasa'nın sağ tarafındaki mahal de dahil olmak ve buna tahta köprü de eklenmek üzere Mustafa Paşa mevzüendirildiler; ordugâh ça-vuşbaşısı az evvel sözü edilen caminin ilerisinde ve nehrin öteki yakasında bulunan tepenin önüne yerleştirilen topçu kuvvetlerine kumanda ediyordu ve tepe ile nehrin altından akdığı bina ve civarı Alâiye, Karahisar ve İçel sancakları tarafından tutuluyordu ve bu birlikler etrafında yeni askere alınan Dalkılıçların bulunduğu mahal bayrakdar Ahmed Paşa'ya verilmişti; Timurpaşa Burcu metrisleri üzerinde ve nehir kıyısına kadar Yeniçeri birinci feriki Paşa bütün kuvvetleriyle mevzilenmişti; bu burcun üzerinde ve kayalık arazinin çıkıntı yaptığı yerde, kapının <sup>110</sup> yanında Karaman Beylerbeyi Abdullah Paşa, çetecibaşı Paşası olarak, Amasya sancak askerleri ve Yörüklerle <sup>111</sup> mevzie girmişti; seraskere gelince, kalenin ilerisinde kurulan çadırına gidecek yerde, tahta köprü yakınındaki bir evde ordugâhını faaliyete geçirmişti. Nâdir Şah, Künbed kasabasından ayrılarak, siperler ve kulelerle çevrelediği şehre yaklaşmıştı. Sahra topraklarını Timurpaşa Burcu'nun batısındaki tepelerden daha önceden ateş ettirmeğe başlamıştı; ertesi gün bir genel taarruz tasarlamıştı ki, şafaktan önce İranlılar üstün Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatıldı, dokuz sahra topuyla bütün ağırlıklarını <sup>112</sup> bırakarak kaçtılar (19 Eylül 1744 - 11 Şaban 1157). Üç hafta sonra şehre giden bir vadide mevzilenen İranlılar, 30 ilâ 40 kalibrelik onaltı büyük topla, pek büyük zarar vermemekle beraber ateş etmeğe başladılar ve dayanılamayacak bir soğuk onları çekilmeğe mecbur bırakıncaya kadar ateşi sürdürdüler (9 Ekim 1744 - 2 Ramazan 1157). <sup>113</sup>

<sup>109</sup> Levend veya Divâne

<sup>110</sup> Seraskerin raporuna (İmparatorluk Arşivleri'nde) ve Mehdfehan Ta-rihi'ne bakınız, I-VI, Pas. 14 (Almanca tercümesi, s. 385), muhasaradan tek kelimeyle söz etmemektedir.

<sup>111</sup> Evlâd-ı fatihan: Fatihlerin çocukları.

<sup>112</sup> Develer Üzerindeki yükler.

<sup>113</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/56-57

## Hindistan Elçilik Heyeti

Kars muhasarası esnasında, İstanbul'a Hindistan şahı bû-yük-mogol Nasireddin Mehmed'den bir elçi geldi. Bu elci, Se-yîd Ataullah adında eski bir Buhara'lı tacirdi ve evvelce İstanbul'da yirnüki yıl yaşamıştı. Mekke'de hac farızasını da yerine getiren elçi, o dönemin Veziriazamı İbrahim'den hükümdarına karşı sevgi dolu bir mektub almıştı.- Elçinin bu defa beraberinde getirdiği mektupta, sevimli kelimelerle ifade edilmiş protestolar yer alıyordu; fakat, Hindistan nazırlarından getirdiği mektuplarda Nâdir Şâh'ın Hindistan istilasının sebep olduğu kötülükler hazin bir dille tasvir ediliyor ve İran tahtını gas-beden bu adama karşı Osmanlı yardımı ve ittifakı rica yollu isteniyordu. Hindistan elçisi muhteşem bir törenle huzura kabul edildi ve Bâb-ı Âlî, elçinin getirdiği mesaja, onunla birlikte, elçi olarak, dörtyüz çağdaş Türk şâirinin biyografilerini kaleme almış bulunan ilim adamı, maliye baş tezkirecisi Hindistan'a gönderdi. Sultan, yazdığı cevapta, doğrudan bu ülkenin hükümdarına hitabetti; Veziriazam ise hükümdarın biri Nizâmülmülk, diğeri Kameddin adım taşıyan iki vezirine yazdı. Şeyhülislâm, Kızlarağası, Yeniçeriağası da kendilerine, gönderilen mektuplara cevap verdiler; bu mektuplarda müphem dostluk serzenişlerinde bulunmakla yetindiler <sup>114</sup>. Bu Hindistan elçiliğinin Bonneval'in birtakım tertiplerinin neticesi olduğuna inanmak için bazı sebebler mevcuttur. Zira, bir hatırat olarak tutulan notlarda, Bâb-ı Âlî'nin bu sadık dostunun üç yıl önce Fransız elçisine gönderdiği mektupta, büyük-mogol ile Sultan arasında Nâdir Şâh'a karşı bir ittifakın lüzumuna isbatm gayret izleri bulunmaktadır.

115

## Aracılıkla. Alâkalı Anlaşma

Viyana elçiliği eski kâtibi, daha sonra Niemirow ve Belgrad barış müzâkerelerinde olağanüstü yetkili murahhas olarak bulunmuş olan Reisefendi Mustafa, aracılık ve garantiden söz edildiğini duyduğundan, Bâb-ı Âlî'nin <sup>116</sup> aracılığını istemeğe davet etmek suretiyle Avrupa'da savaşı

<sup>114</sup> Aynı eserde (îzi) Şahın mektubuna bakınız ve Hindistan elçisine ve Türk elçisi Salim'e verilen güven mektuplarında, f. 15, birincisinde bir, ikincisinde iki düzine Arabca vecize bulunmaktadır. Diplomatik raporlarda sonradan yapılması düşünülen savunma ve saldırı ittifakından bahse rastlanmamaktadır. Salim'e verilen mektupta da öyle.

<sup>115</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/57-58

<sup>116</sup> Utrecht Gazetesi bu aracılığın 27 Ocak ve 7 Şubat'ta yapılan İki toplantıda kararlaştırıldığını bildirince,

devletleri barıştırmayı hedef alan bir proje oluşturmuştu. Bâb-ı  l 'nin hristiyan devletlerin aracısı hüviyetinde ortaya çıkarmaktan başka bir işe yaramayacak bu akıbeti me ul plânı ilk tasvib etmeyen Bon-neval oldu. Bonneval, aracının elinde silah olmadıkça savaşan taraflar arasına girmesinin hiçbir tesiri olamayacağını biliyordu: Aracılığın bundan başka türlüsü sadece gülünç olurdu; Bâb-ı ne girmelerini meneden bir ferman çıkarıldı; aksine hareket edenler gemilerde kürek veya idam cezasına  arptırılacaklardı. Usta' bir müzakereci olan Penkler, kraliçe Maire-Ther se ve onun dininden olanların dini menfaatlerini korumak hususunda saraydan iki kudretli adamı elde etmek hünerini göstermişti. Bunlardan biri, vaktiyle  mparatori enin düşmanlarına karşı onun tarafını tutmuş olan nüfuzu tartışılmayacak kadar büyük Kızlarağası, diğeri ise kendisini Sultan'ın kardinali olarak gören birinci imam, ilim adamı Piriza.de idi. Penkler, Reisefendi'-nin daire idarecisini <sup>117</sup> ve hazinedarını <sup>118</sup> da rüşvetle elde etmişti. Derin politikacı, yorulmak bilmeyen ve muhaliflerinin en tehlikelisi Bonneval'e gelince, yakınları olan Napoli elçiliği idarecisini, evl tlığı Süleyman beyi ve kendisine babası mühtedi ibrahim Müteferrika tarafından yapılan tercümelerin sırrını veren oğlu genç ibrahim'i başdan çıkarmak suretiyle onun tesirini hemen hemen sıfıra indirmişti. Böylece, dinlerine ve imparatorlarına ihanet etmiş olan bu iki mühtedi» yani din değiştirerek  sl miyeti kabul eden bu iki kişi, kendi oğulları tarafından ihanete uğramış oluyorlardı. <sup>119</sup>

### Penkler Ve Bonneval

Rus elçisi Vişniakoff ateşi yükselip aniden  ld ğ nden» Pen er Rus elçiliğinin işlerini de yeni elçi gelinceye kadar üzerine almış bulunuyordu. Nihayet yeni elçi genç Nepluief görevine başlamak üzere  stanbul'a geldi (Ağustos 1745).

---

sırrı açıklayan yaşlı ve genç ibrahimler bunu başlarını vererek  dediler.

<sup>117</sup>    mehter

<sup>118</sup> Kesedar: Avusturya elçisi Penkler'in gizli harcamaları yılda 4 il  5,000 duka tutuyordu. Penkler'in bıraktığı bir hesap pusulasında 1744 yılında para kurları hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır; bu hesaplara göre, 2,763 kuruş 20 para karşılığı olarak 921 duka 40 akçaya tekabül etmektedir; 1743 yılında 6,088 kuruş 24 para, 2,029 duka 1 kuruş 24 paraya eşitti; 1744 yılında 2,230 kuruş 30 para, 740 duka 1 kuruş 30 paraya tekabül ediyordu-, 1745 yılında 11,025 kuruş 34 para, 3,675 duka 34 para değerindeydi; 1741 yılında, Penkler dukayı 3 kuruş olarak hesap ediyordu. Bu hesaba göre, 1741 yılında h k meti için harcadığı 11,362 kuruş 21 para, 3.787 duka i kuruşa tekabül ediyordu ve bir sonraki yıl harcadığı 7,318 kuruş, 2,493 buçuk duka karşılığıydı.

<sup>119</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/60

Sarayın birinci imamı Pîrîzade Avusturya hesabına çalışırken, büyük kadı Esad Efendi de Prusya kralının çıkarları için çalışmayı can-ü gönülden üstlenmişti. Esad Efendi, İsveç elçisi Carlson'a (Hoepken bir müddet önce İsveç'e dönmüştü), İsveç kralının yapmış olduğu gibi, Prusya kralının kız kardeşinin İsveç tahtının vârisi ile evlendiğini Bâb-ı Âlî'ye resmen bildirmeğe ikna etmesi telkininde bulunmuştu. Castellane gibi Carlson da kolay düşünebilmesinden ve faaliyetlerinden ötürü kendisini gölgelediği<sup>120</sup> halde, Bâb-ı Âlî'yi Kuzey'in protestan devletlerine yaklaştırmakta, gayretlerini Bonneval'in çalışmalarıyla birleştirdi. Carlson, Bâb-ı Âlî'ye, kendi dindaşları olan protes-tanların katolikler gibi taassub içinde bulunmadıklarını anlatıyordu; katolikler ise, söylediğine göre, protestanları ve Türkleri kıt'adan atmak için bir savaş açmak hususunda yemin etmişlerdi. Öte yandan, Bonneval, Bâb-ı Âlî'yi Avusturya'ya karşı sertleştirmek ve Macaristan'da kargaşalıklar çıkarmak hususunda büyük bir gayret sarfediyordu. Fakat gayretleri hiçbir netice vermedi ve Toscan büyük dükünün İmparatorluk makamına gelmesi Majo, Carlson ve Bonneval'in plânlarını hiçbir işe yaramaz hale getirdi.

Kars seraskeri eski Veziriazam Ahmed Paşa, gerek İmparatorluk vak'anüvisinin iddia ettiği gibi hastalığı yüzünden geri alınmasını kendi istemiş,' gerekse elçilik raporlarında belirtildiği gibi eski imkânlarının alışkanlığından kurtulamayarak Nâdir Şâh'a karşı savaşı daha şiddetli bir biçimde yürütmek istemesinden kaynaklanmış olsun, bu şehrin muhasarasının kaldırılmasından kısa bir süre sonra seraskerlikten uzaklaştırıldı. Yerine yine eski veziriazamlardan Yeğen Mehmed Paşa getirildi. Öncü kuvvetlerin kumandanı Abdullah Paşa, terfi işareti olan üçüncü tuğla birlikte, Ardelan ham Ahmed'le işbirliği yaparak İran eyâletlerini tahrib etmek emrini aldı. Bu harekât için kendisinin emrine oniki bin Levend'le bunların ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere binyediyüz kese para verildi. Hazinesden çekilen ellibin kuruş da Bağdad valî?\* Ahmed Paşa'ya gönderildi. Yeğen Mehmed Paşa ordusu da Üsküdar, Yanına, Ohri, Perzerin, Dukagin, Delonia, Üsküb, Kırkküise, Tırhala<sup>121</sup> sancakları askerleriyle

<sup>120</sup> Bonneval Castellahe'dan bahsederken: «Düzensizlikten kurtulmayı bilmiyor; hiçbir görüşü söylemediği gibi, bir fikri de üstlenmiyor.» demektedir.

<sup>121</sup> Elçiliklerin raporlarına göre: «Asya'dan Aydın, Kütahya, Çangın, Karaman, Trabzon, Çıldır, Rumeli Paşaları masrafı kendilerinden ve devletten olmak üzere beşyüz ilâ bin askerle; Avrupa yakasından İki tuğlu onyediyüz Paşa masrafları kendilerinden ve devletten olmak üzere beşyüz askerle, Bosna'dan üçbin, Selânlık'den üçbin, Rumeli'den sekizbin timar ve zeamet askeri, Üçbin Yörük, Nureddin (Kırım hanlığında han ve kalagay'dan sonra üçüncü önemli makam sahibi) ile birlikte onbin Tatar askeri» Kasım 1745.

takviye edildi; tek kelimeyle Bâb-ı Al  emrindeki bütün Arnavutluk birlikleri bu takviye içine verildi <sup>122</sup>. Sultan'ın huzuruna bizzat çıkmak isteyen Ardelan hanım bu lutufta bulunuldu.

Yeni eria ası İbrahim'e üçüncü tu la birlikte Erzurum valiliği de verildi. Vefat eden  eyh lisl m'm yerine Sultan'ın birinci imamı Pîrîzâde atandı (4 Mart 1745 - 30 Muharrem 1158). Ölen  eyh lisl m, kırk yıl önce, saltanat de i ikli ine sebep olan bir ayaklanma sırasında öldürülen ünlü  eyh lisl m'ın o luydu; babasının öldürülmesi sırasında Rumeli Kadiaskerli i makamından alınıp Bursa'ya s r lm  t , yirmibeş yıl sürgünde kalmış ve  imdiki Sultan'ın tahta çıkışında İstanbul'a getirilerek  eyh lisl ml k makamına atanmış, bu en yüksek dinî makamda on yıl hizmet vermişti. Son olarak Eyub yakınında bir Nak ibend  derg hi kurmuş ve Saraçlar  ar ısı civarında bir  e me yaptırmı tı.

Mühimmat anbanndaki yanan kurşun deposunun yerine bir yenisi yaptırıldı ve ambar müfettişi Mollac kz de Ali Paşa ile deponun kâtibi görevlerinden azledildiler. Hakka valisi Ha-m vtz de Ahmed Paşa da fazla vergi toplamak yüzünden görevinden uzaklaştırıldı; fakat ba mir hur Abdullah Bey Haleb'-de azil emrini Paşa'ya bildirdi inde, eyâleti askeri bu emre uymayı reddetti ve Ahmed Paşa, Abdullah Bey'e «Levendlerin  detlerinin böyle olduğunu» bildirerek özür diledi. Durumu   renen Sultan,    Paşa için «Allah belasını versin!» diyerek inkisarda bulundu. Pa anın kısa bir süre sonra tabîî ölümlü ölmesini bu bedduaların tesirine ba ladılar.

Kırkbin duka altını ve kırk hil'atle birlikte İran seferi ordusuna katılması davetini alan Kıran hanı Selim-Giray, dört-bin askerle birlikte deniz yoluyla Balıklava'dan ayrılmış, ters r zg rların yana masına engel olduğu Giresun ve  nye limanlarının içinde beklemeye ba lamı tı. Ayrıca onbin Tatar askeri iki koldan y r y  e geçmişti. Bu iki koldan birine Kala a (veli-ahd) Selim-Giray, diğerine nureddin (ba vezir) kumanda ediyordu. Bu birliklere Asya eyâletleri boyunca ilerlerken iskemle  avu u veya  ehzade  avu u kılavuzluk edecekti. Büyükdere'-ye vardıklarında Giraylar Sultaniye limanına gittiler. Orada P di  h, Giraylara hediye olarak atlar ve subaylarına dağıtılmak üzere ikiy zkırk hil'at gönderdi (7 Nisan 1745 - 5 RebiuT-evve  1158)

Kısa zaman sonra İran hududundan sevindirici haberler alındı: Mekri'nin İranlı kumandanı Mehnied-Kuli han ve kardeşleri, ikibin aileyle bir kısmı Hoy'a, bir kısmı da Belbas'a olmak üzere hicret etmişlerdi; Hoy hanı

<sup>122</sup> İzi, f. 19, özel birliklerin. rakamlarını da vermektedir.

efşer Kasım-Kuli, Denbeli hanı Murteza-Kuli, Mehmed-Tahir yedi <sup>123</sup> kürd aşiretiyle Van etrafında yerleşmişlerdi (22 Temmuz 1745 - 22 Cemaziyül'âhir). Selim-Giray, beraberindeki Tatar askerleriyle Bayezid civarını düşmandan temizleyerek Ararat'ı (Ağrı) aşmış ve Maku'yu ele geçirmişti; nihayet Levendlere. kumanda eden Abdullah Paşa Musul'daki genel karargâhından çıkarak düşman arazisinde bir akın hareketine girişmiş, Soukbulak ve Serdeş'e kadar ilerlemişti. Bütün camilerde bu ilk basanların devamı için dualar edildi. Ne var ki, bu sevinci üzüntüye dönüştüren haberlerin gelmesi fazla gecikmedi. <sup>124</sup>

### Erivan Savaşı, Yeğen Mehmed Paşa'nın Ölümü

Serasker Yeğen Mehmed Paşa; yüz binden fazla askerden oluşan ordusuyla Muradtepe'den fazla uzak olmayan Kagha-verd yakınında, Erivan'a altı fersah mesafede bulunan Nâdir Şâb'm siperli ordugâhına saldırmak üzere İran topraklarında harekete geçmişti <sup>125</sup>. Burası, oniki yıl önce, eski Veziriazam Topal Osman Paşa'nın savaşı ve hayatını kaybettiği yerd; görüldüğü gibi burası eski veziriazam seraskerler için meş'um bir savaş alanıydı. Ordusunun sayı üstünlüğüne güvenen Yeğen Mehmed Paşa, Osmanlı tâbiyecilerinin «düşmanını ayağının tozuyla <sup>126</sup> mahvetmek» vecizesine dayanarak İranlıları yeneceğini ümit ediyordu. Öğle vaktine kadar son derece kanlı cereyan eden savaşın kaderi belli olmamıştı ki, onbeşbin Anadolu eyâlet askeri savaş meydanından kaçtı <sup>127</sup>. İranlılarla dört gün savaştıktan ve âsileri itaat altına aldıktan sonra serasker öldü ve ölümünün mağlûb olmanın üzüntüsünden mi, yoksa bir âsi kurşununun mi ileri geldiği bilinemedi <sup>128</sup> (14 Ağustos 1745 - 16 Receb 1158). Osmanlıların kaybı yirmi binden fazla oldu. Oniki yıl önce olduğu gibi, Muradtepesi'nde eski Veziriazam serdara ve üstünlüğü kendisini toz hâline getirmekle tehdid eden bir Osmanlı ordusuna galib geldi. Merhum seraskerin yerine, son olarak Kars valiliği görevinde bulunan eski Veziriazam Elhac Ahmed Paşa getirildi. Merhum seraskerin uhdesinde bulunan Haleb valiliğine eski

<sup>123</sup> Denbeli, Kere Sevenli, Akse EhizrlÜ, Tolulü, Tabnaklü, Totoklü. İzi, f. 26.

<sup>124</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/60-63

<sup>125</sup> Mehdî'ye göre onbin piyade, kırkbin süvari; Hanway'e göre, Fas. XXXII, yüzbin. Çeteci Abdullah Paşa, Hanway'ın iddiasının aksine. Köprülü ailesinden değildir.

<sup>126</sup> Bu konuda İtalyanca yazılmış bir rapor, Penkler'in raporuna eklenmiş bulunmaktadır.

<sup>127</sup> Bu durumu bildiren ve savaşı anlatan Üç rapordan biri Penkler'in raporuna eklenmiş bulunmaktadır.

<sup>128</sup> İzi, Paşa'nın ölümünün tabii olduğunu söylüyor; fakat. İtalyanca yazılmış birinci raporda bir asi kurşununun söz edilmektedir.

Veziriazam Hekimoğ- lu Ali Paşa atandı ve bu münasebetle Hekimoğlu Bosna valiliğini bıraktı. Eşine pek rastlanmayan derin bir bilgi adamı ve III. Ahmed döneminde Aynî'nin Arap Tarihi'ni ve Kandemir'in İran Tarihi'ni Türkçeye çevirmiş olan ve böylece Nevşehirli İbrahim Paşa'nın övülmeğe lâyık projesini gerçekleştiren Kâhyabey (içişleri Nâzın) Halil Efendi nazırlıktan alınarak vezir rütbesi de verilmek suretiyle Karaman valiliğine getirildi <sup>129</sup>; fakat kısa bir süre sonra, Aydın valisi Yedekçi Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine boşalan makam vezir-vali Halil Paşa'ya verildi, Karaman valiliğine Çelik Mehmed <sup>130</sup> Paşa atandı. Jurnal dairesi Reisi <sup>131</sup> Elhac Mustafa Efendi Kâhyabeylik (veya İçişleri Nazırlığı) makamına tâyin edildi. <sup>132</sup>

### Savaş Hazırlıkları Ve Elçilikler

Serasker Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümünden hemen sonra Huzur-han, Nadir Şâh adına serasker Elhac Ahmed Paşa'ya barış maksadiyle iki kere müracaatta bulunarak yeni teklifler ileri sürdü; artık beşinci mezhebin tanınmasını veya Mekke'de beşinci camide bir anıt dikilmesini değil, Van'ın, Kürdistan'ın, Bağdad'ın, Basra'nın, Hz. Peygamberin yakınları olan aziz 'şehidler'in mezarlarının bulunduğu Necef ile Kerbelâ'nın İran'a teslimini istiyordu. Bu mesaj, kabul edilmesi imkânsız olduğundan, Osmanlı imparatorluğunda sürdürülen yeni savaş hazırlık-larını hızlandırmaktan başka bir şeye yaramadı.

Askerleri mükâfatlandırma ve silahlanma işi için gerekli kırkbin duka, kırk yeni şeref kaftaniyle birlikte Kırım hanına gönderildi. Bahis konusu silahlanma, yakında başlayacak olan yeni sefer içindi. Cengiz han sülâlesinden geldiklerini iddia eden ve Cenktay han adını alan Dağıstan prenslerinden biri, geçen yıl Dağıstan halkının Kurtlukların Şemhalı makamına getirilmişti. Halbuki bu makam, o sırada Adil-Giray'ın oğlu Has-pul&d hanın üzerinde bulunuyordu. Bâb-ı Âlî birinci Cenktay hanlığının otoritesini sınırlandırmanın kendi çıkarlarına daha uygun olduğuna inandığından Kumukların Şemhalı, iki bin dukalık bir hediye ile ikincisine

<sup>129</sup> İzi bu hususta, f. 32, daha önce f. 24'de geçen İran meselini zikrediyor ki, bu mesel «harekete geçmek âni gelince kişi iç yüzünü ortaya koyar» şeklindedir.

<sup>130</sup> Mehdi tercümesi, f. VI, s. 16, bu adı değiştirerek Geteşl yapmaktadır.

<sup>131</sup> Ayn. Es., bu ada Çelik Faşa olarak rastlanıyor.

<sup>132</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/63-64

gönderdi; onun kardeşi Saadet -Giray'ı da Dağıstan'da Kırım Şemhallığı makamına atadı (2 Ağustos 1745 - 4 Receb 1158). Böylece, bu dönemde Kafkasya'da altı hanlık Bâb-ı Alî'ye tâbi bulunuyordu. Bunlar Cenktay ve iki Kumuklar ve Dağıstan'daki Kırım Kumuk hanlığından başka, Usmaî, Kaytaklar hanı, Surkai, Gazikumuklar ve Şirvan hanı, Ardalan hanı idi. Kars seraskerliğinde Yeğen Mehmed Paşa'nın halefi olan Elhac Ahmed Paşa, bu görevinde, son olarak Bosna valiliğinden Haleb valiliğine geçmiş olan Hekimoğlu Ali Paşa'ya yerini bıraktı. Hekimoğlu Ali Paşa ayrıca Anadolu Beylerbeyliği ve Kars seraskerliğine de atanmıştı. Hekimoğlu, sefer masrafları olarak seraskerle verilen onbeşbin kuruşu da aldı. İran seferine çıkan orduya o zamana kadar bir tek asker vermemiş durumda bulunan Mısır valisi, altı Kahire esnaf loncasının vermek zorunda olduğu mutad kontenjanı oluşturan üçbin askeri göndermek emrini aldı; fakat, bu asker yerine, Bâgıb Paşa'nın üçbin süvarinin masraflarının üstlenilmesi yolundaki ricası kabul edildi. Bin askerin silahlandırılması ve masrafları her yıl ikiyüz keseye malolduğundan, üçbin asker için bu rakam altıyüzyinni kese tutuyor, üç yıl için verilecek mikdar ikibin yüzaltmış keseye varıyordu. Râgıb Paşa, Mısırdaki karışıklıkları ileri sürerek, ısrarla affedilmesi rîcasiyle ancak ikiyüz kese para gönderdi. Bu taleb, divânda büyük bir hayret uyandırdı. Fakat, bu rahatsızlığın önüne geçmek kaabil değildi. Asya ve Avrupa'daki valiler kendi birlikleri ve yeni toplanan Levendlerle birlikte harekete geçmeğe davet edildi: Neticede, seraskerin ordugâhına, birbirleri peşi sıra Asya tarafından Hüdavendigâr, Karasi, Beyşehir, Akşehir, Karahisar, Niğde, Ankara, Sultanönü, Amasya, Çorum, İçel, Alaiye, Kocaeli, Adana ve Avrupa tarafından Skütari, Ohri, Valona, Delvino, İlbasan, Dukagin, Perzerin, Üsküb, Yanya, Selanik, Hersek, Kös, Svornik ve Bosna olmak üzere oadört sancağın sancak beyleriy-le birlikte, birliklerinin başında geldikleri görüldü. Bunlar beraberlerinde üç veya dört yüz asker getirmişlerdi; bunlar özel birliklerini oluşturan sayı idi ve beraberlerinde ayrıca, yeni askere alman Levendleri de getirmişlerdi. Bunların sayısı altmış veya seksenbin asker kadar tutuyordu. Bu birliklere Sivas valisi Selim Paşa, Trabzon valisi Veli Paşa, Karaman valisi Çelik Mehmed Paşa ve Erzurum valisi İbrahim Paşa da gelip katıldılar; bu vezir-Pasalar bin veya binikiyüz mevcutlu özel birlikleriyle gelmişlerdi; yüksek ücret ödenen sipahilerden oluşan süvari birlikleriyle dört süahdar bölüğü de yerlerini almışlardı; nihayet Anadolu, Karaman, Sivas, Adana, Hakka, Erzurum, Haleb ve M&raş zeamet sahiplerinin de gelişleri tamamlanmıştı. Anadolu valilerine, aynı zamanda, Erivan'da firar etmek su-

retiyle utanç verici yenilgiye sebep olan Levendleri aratıp buldurmaları ve subaylarının rütbelerini kaldırarak kesik başlarını Bâb-ı Âlî'ye göndermeleri emri verildi. Yirmibeş yıldan beri valilik olmaktan çıkarılan ve geliri Veziriazam'a bırakılmış bulunan Kıbrıs, savunması ve kaleleri gözönünde tutularak zeamet süvarisiyle birlikte valilik durumuna getirildi ve eski düzenine kavuşturuldu. Bâb-ı Âli üç tuğlu vezir rütbesi vererek, meşhur kaçak Hasan Paşa'nın oğlu büyük-mirâhur Abdullah Bey'i Kıbrıs valiliğine getirdi. Haleb yakınındaki Azaz ve Klis çiftliklerinin de dahil olmak üzere adanın, o zamana kadar Veziriazam tarafından alınan yirmiiki bin kuruş tutan geliri de kendisine verildi.

Bu hazırlıklar devam ederken, bu sıfatla evvelce İstanbul'a gelmiş olan ve aylardan beri Bağdad'da bulunan İran elçisi Feth Ali han Üsküdar'a geldi. Orada silah deposu ve mutbak müfettişleri tarafından karşılandı, Bağlı Paşa sarayına yerleştirildi; divan efendilerinden Nazif Mustafa, mihmandar sıfatıyla elçinin yanında görevlendirildi. İran prensinin tekliflerinin tam mevcutlu divânda görüşülmesi bir Hatt-ı Şerifle emredildi (i Şubat 1746 - 9 Muharrem 1159). Nihayet, divân toplantısında görüşülmek ve üzerlerinde kararlar verilmesi bakımından Nâdir Şâh'ın elçiye verdiği itimad mektubu ve bunlara eklenmiş elyazısı ile bir mektubu, ayrıca Veziriazam tarafından kabulü sırasında elçinin ağızdan söyledikleri Türkçeye çevrildi. Nâdir Şâh, Mekke kuşağı içinde beşinci âbidenin tesisinden vazgeçiyor ve Caferi mezhebinden İranlıların, gelecekte, sünnî dört mezheb mensuplarına açık camilere kabul edilmelerini istemekle yetiniyor; bununla beraber, kutsal saydıkları mezarların bulunduğu Necef ve Kerbelâ'nın İran'a tesliminde ısrar ediyordu; bu teslim talebine Azarbeycan ve Irak eyaletlerinin tamamı da dâhildi. Veziriâzam'dan başka Şeyhülislâm, Kapdan-ı derya ve yeni vezir Kıbrıs valisinin de hazır bulunduğu divân, Nâdir Şâh beşinci mezhep ve beşinci cami konusundaki iddialarından vazgeçmesi şartıyla barışın yapılması hususunda dinî bakımdan hiçbir engel kalmayacağı, fakat Osmanlı topraklarının hiçbir parçasının teslim edilemeyeceği, Nâdir Şâh bu hususu kabul ettiği takdirde Osmanlı hükümetinin barışı sağlamlaştırmaktan geri kalmayacağı yolundaki kararını bildirdi (4 Şubat 1746 -12 Muharrem 1159). Bir Osmanlı murahhasının, evvelce Hacı han ve Baki hana refakat ettikleri gibi, Nâdir'in murahhasına refakat etmesi uygun görüldü. Bu karardan sonra, İran elçisine mihmandar tâyin edilmiş olan Nazif Efendi elçiliğe atandı ve bu münasebetle maliye tezkirecisi payesine yükseltildi. Nâdir Şâh'ın mektubuna Sultan'ın cevabıyla Veziriâ-zam'in Şahrüh'unkine cevabi

elçiye teslim edildi. Elçi Nazif Efendi, beraberindeki Sultan'ın ve Nâdir Şâh'ın oğlu Şahruh Mirza'ya götürülecek Veziriâzam'ın mektuplarından ayrı olarak Şeyhülislâm tarafından İran ulemâsı reisine verilmek üzere bir mektubu da aldı. Elçinin götürdüğü mektuplarda, kesin barış şartı olarak beşinci mezheb ve beşinci camiden vazgeçilmesinde görüş birliği vardı. Bu barışın esası olarak Bâb-ı Âli, IV. Murad döneminde anlaşma ile iki imparatorluk arasında tesbit edilen sınırların geçerliliği şartını ileri sürüyordu<sup>133</sup>.

### Şeyhülislâm Pîrîzâde'nin Azledilmesi

İbn-i Haldun'un ünlü mütercimi Şeyhülislâm. Pîrîzâde'nin İran ulemâsı reisine yazdığı mektup, onun kaleminden çıkan son mektup oldu. Zira, kısa bir süre sonra, zayıf olan sağlık durumunun görevlerini yerine getirmesine elverişsizliği ileri sürülerek makamından alındı; aslında saray partisi Pîrîzâde'yi tutmaktan vazgeçmişti. Onun yerine Sultan'ın doktoru Hayâtizâde Mehmed Emin getirildi. Sultan'ın doktoru ve sarayın gök âlimi, dâima ulemâ arasından seçilmişlerdir ve bunlar Rumeli Kadiaskerliği görevinde bulunduktan sonra İmparatorluğun en yüksek şeriat makamına getirilmeğe elverişli sayılmışlardır. Bununla beraber bir saray gök aliminin Şeyhülislâmlık makamına getirilmesi daha önce görülmemiştir. Doğu tarihinde bunun tek misâli, Nasireddin Tusî'nin vezirlik makamına atanmasıdır. O da Mengukhan'm Mogollarını imdada çağırmak suretiyle Bağdad halifesinin düşmesine sebep olmuştur (5 Nisan 1746 -13 Rebiul'evvel 1159).

Hayâtizâde'nin tayiniyle boşalan Sultan doktorluğuna Mehmed Said getirildi. Edirne molla topluluğundan gelen Mehmed Said eski İzmir kadısıydı ve eski Şeyhülislâm hacce gittiğinde Mekke mollası payesine çıkarılmıştı. Yeni Şeyhülislâm'ın ilk hareketi, Veziriazam ve diğer vezirlerle birlikte tersaneye gidip bir savaş gemisinin denize indirilmesini görmek oldu (7 Nisan 1746 -15 Rebiul'evvel 1159), gemiye Deniz Fâtihi adı verildi. Kendisini suçlayacak hiçbir hali olmadığı ve bilhassa İstanbul limanı ağzında batan bir Mısır gemisinin tayfa ve malını tersane işçileri ve salları kullanarak kurtarma başarısını gösterdiği halde Kapdan-ı derya Mustafa Paşa emekliye çıkarıldı ve emeklilik bedeli karşılığı kendisine Selanik sancağı arpalık olarak verildi (16 Nisan 1746 - 24 Rebiul'evvel 1159). Yerine Soğan-yemez

<sup>133</sup> Bu mektuplar İzi'nin eserinde bulunmaktadır, f. 45-51; Ankara sancakbeyi Veli Paşa'ya gönderilen ve Feth Ali'nin elçiliğiyle alâkalı teferruattan bahseden bir fermanın kopyası İmparatorluk Arşivi'ndedir. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/64-67

lâkabiyle anılan, deniz ve gemicilik tecrübesi olmayan Başmâbeyinci Mahmud getirildi,<sup>134</sup>

### Kızlarağası'nın Ölümü

Çok önemli bir değişiklik de, doksanalı yaşındaki Kızlarağası Beşir'in ölümü oldu (3 Temmuz 1746 - 13 Cemaziyül'evvel 1159); Kızlarağası Beşir, ömrünün otuz yılı boyunca sarayda ve Osmanlı İmparatorluğu'nda<sup>135</sup> sözü geçen kişi olarak hüküm sürmüştü. Otuz kuruşa satın alınan bu Habeş esir, yirmi milyon onsekiz bin kese para bıraktı. İstanbul'da Ağa Camii'ni yaptırmış, Eyûb'de bir tercüme okulu, bir ilkokul, bir çeşme, bir kütüphane yaptırmıştı; Veziriâzam'm konağı civarında yaptırdığı bir başka okulun yanına gömüldü<sup>136</sup>. Son zamanlarda nüzul isabet etmesi sebebiyle zayıf düşmüştü ve Sultan da fis-tülden muztarip bulunduğundan, bu iki hastalıklı insan arasında Veziriâzam'm iktidarı alabildiğine bir gelişme gösterdi. Bunun için de Kızlarağası'nın ölümünün hemen peşinden aldığı ilk tedbir, ağanın adamlarını saraydan uzaklaştırmak oldu. Beşir, ölüm yatağında Sultan'a eski saraydan Nezir'i kendi yerine getirmesini vasiyet etmişti; böylece gideceği mezarın derinliğinden yine saraydaki hakimiyetini sürdüreceğini ummuştu; fakat, iktidar çoktan Veziriâzam'm eline geçmişti, ölen Kızlarağası'nın himaye ettiği Nezir ve Sultan'ın iki nedimi Kebabcı Ali ve Yakub Ağa saraydan atılarak Kahire'ye sürüldüler; Kızlarağası'nın görevleri, hadım ağalarının tâbi bulundukları ilerleme kurallarına uygun olarak, hazinedara, ölenle aynı adı taşıyan Beşir'e verildi. Bu kişi, Resmî Ahmed Efendi'nin Hamile-tul-kuberâ adlı özel eserinde yer verdiği otuzsekiz hadımağası'nın sonuncusudur<sup>137</sup>. Hat sanatında son derece ileri olan, mükemmel ata binen bu sonuncu Beşir zekâ bakımından asla kısır değildi ve zekâsını şiirle süslüyor ve ona eserler ithaf eden yazarların zekâlarına da şeref veriyordu<sup>138</sup>.

<sup>134</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/67-68

<sup>135</sup> Penkler'in 4 Temmuz tarihli raporunda Kızlarağası'nın 3 Temmuz'da öldüğünü kaydetmesi, Resmî Ahmed'in Kızlarağası Tarihi tarafından doğrulanmaktadır (XXXVII. biyografisi).

<sup>136</sup> Hadikatü'l-cevâmi (camiler bahçesi), yazar Hüseyin bin Elhac İsmail.

<sup>137</sup> Hamiletul-Kubera, Arapça Hamilet kelimesinden gelmektedir.

<sup>138</sup> Ahmed Resmî, Kızlarağalının Biyografileri adlı eserini ona ithaf etti ve bu ithafı yazarken de zenci ırkının fevkaladeliliği üzerine yazılmış olan İbn el Cusi'nin eserinden bahsetti; bu eserin adı Ten-vir'ül gabeş fi fazl-ı Habeş, yâni, karanlık gecede zencilerin ve Habeşistanlıların fevkalâde meziyetlerini göstermeğe mahsus ışıık; yine bu eserde, zencileri teselli etmek için yedi fevkalâde şeyden bahsetmektedir: Hindistan cevizinin kabuğu, miknatis, mihenk taşı, rastık taşı, misk, amber ve saber; ondört ünlü hadımdan da söi etmektedir: Zülkarneyn (birinci İskender), Lokman bunların arasındadır; ünlü ulemâ arasında rastlananlar:

## Nazırlıkta Değişiklikler

Veziriazam, Ölen Kızlarağası'mn adamı olan Kâhyabey (İçişleri Nâzın)'den de kurtulmakda elini çabuk tuttu ve onu üç tuğlu vezirliğe yükselterek Şam valiliğine atadı; onun yerine Belgrad anlaşmasından sonra Sırbistan'da, sınır belirleme komiseri olarak görev yapmış ve hâlen tersane müfettişliğinde bulunan Elhac Mehmed'i getirdi. Mehmed Efendi, Veziriazam Yeniçeriağası iken bu askerî teşkilâtın mâli işlerinin başındaydı ve onunla çok iyi bir anlaşma düzeni kurmuştu, o zamandan beri de bu bağlılığı itinâ ile sürdürmüştü; aydın ve bilgili olmakla beraber huysuz ve intikamcıydı. Onbeş yıl boyunca defterdar mektubculuğu görevini yürütmüş olan Behçet Efendi defterdar makamına lâıyk görüldü. Cebeciler kumandanlığı Ka-pucularbaşı Elhac Salih'e verildi; yerine de Veziriâzam'ın damadı Abdi Ağa getirildi. Eski Kapucubaşı ise Mekke su yolları ve su kemerlerinin tamiri işiyle görevlendirilerek tamir masrafı kırkbin kuruş, yol masrafı olarak onbeşbin kuruşla yola çıkarıldı.<sup>139</sup>

## İnşaatlar

Tüfekçi Paşası Mustafa Ağa'ya çok önemli bir görev verilmişti: Mısır'a gidecek ve Abukır'la Maadia<sup>140</sup> arasında yıkılan bir şeddi inşa edecekti. Bu yıkılma felâketinden sonra birçok köy ve kasaba denizin istilâsı altında kalarak zarar görmüştü; Arakü yakınında Nil sulannı İskenderiye'ye taşıyan kanal dolayısıyla pirinç ekili yerler, Fayum tepelerine kadar tarlalar da su altında kalmak tehdidi altındaydı. Mısır valisi Ragıb Paşa, Mısır'ın kuzey yanının muhafazasıyla alâkalı çalışma-lann büyük bir gayretle uygulanması emrini aldı. Beyler ve Mısır birliklerinden üç tabur, ayn ayn zamanlarda on fersah genişliğinde ve iki fersah yüksekliğinde bir şeddin yapılması hususunda valilik katında ricada bulunmuşlardı; o sırada denizin toprakları basmaması için ne türlü bir sed yapılması hususunda görüş ayrılığı vardı. Ne olursa olsun, en iyisi olduğuna hükmedilecek bir plânın uygulanması

Atta tbn Ebl, Habib İbn Ebi Sabit, Bedis İbn Ebl Habib, Mahkul Şâml; nihayet zenci Şâirleri sıralar: Antar İbn Şedâd, Nassib Ebu Mahcin, Ebu Dalama.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/68-69

<sup>139</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/70

<sup>140</sup> İzi, f. 28. Mahudia değil, Arap harfi <ayn>la Maadia'dır.

hususunda eski Tüfekçiler Pasası'nı emrine bütün vasıtalar verilmişti. Çalışmaların kontrolü için yüzbaşı Çelikkâki ile albay Mahmud, maiyyeüerindeki idareciler, taşkesiciler, marangozlar, kazıkçılar ve bu iş için zorunlu bütün araçlarla birlikte Paşa'nın yardımcılığına verilmişlerdi.

İstanbul'da masrafı gerek devlet, gerekse Sultan tarafından karşılanmak suretiyle oldukça fazla sayıda inşaat gerçekleştirildi. Maadia şeddinin inşası işinden kazandığı güvenle top dökümhanesi yapımı işi de topçu paşası Mustafa'ya havale edildi ve bugün de yerinde duran Tophane onun eseri oldu. Tersanede ahşap bir depo yapıldı ve tamamiyle kurşunla kaplandı <sup>141</sup>. Boğaziçi'nin Avrupa yakasında Bizanslıların Dalgake-sen ve Türklerin Boğazkesen <sup>142</sup> dedikleri yerde ahşap olarak yapılan Hafız Kemaleddin Camii bir yangında harap olduğundan yerine kagir olarak yeniden bir cami yapıldı. Boğaziçi'nin Asya kıyısı üzerinde Kanunî Sultan Süleyman'ın Devlerte-pesi arkasında şehrin fethi hâtırasına yaptırdığı şato eski haline getirildi, havuzlar, gül bahçeleri ve fiskiyelerle donatıldı. Aynı zamana doğru, eski Amykos körfezinde kurulan Beykoz şehrinde yeni bir çeşme yapıldı. Bu çeşmenin «kubbesinin yontulmuş bir elması andırdığı ve kendisinden önce yapılanları geride bıraktığı- İmparatorluk tarihçisi İzi tarafından söylenmektedir. Zamanın Abdurrazzak, Nevres ve İzi gibi üstün zekaları bu yapılan, yazdıkları kitabelerle övmüşlerdir. <sup>143</sup>

### Veziriazam Esseyid Hasan Paşatnın Düşmesi

Bu çalışmalar sürüp giderken, Kızlarağasının ölümü üzerinden fazla zaman geçmeden, Veziriazam aniden makamından oldu (10 Ağustos 1746 - 22 Receb 1159). Böylece, Kızlarağasının ölümü de, onun yerine gelene karşı almış olduğu tedbirler de hiçbir suretle ona fayda getirmedi. Fazla olarak, Veziriâzam'ın yeni Kızlarağasının görevine başlamasından hemen sonra yayınladığı bir Hatt-ı Şerifle Mekke ve Medine'deki dini vakıflar da dahil olmak üzere her türlü iş için Kızlarağasına başvurulmasını yasaklaması yeni Kızlarağasının ruhuna kin tohumları ekmekten başka bir netice vermemişti; aynı Hatt-ı Şerif, dini vakıflar için Kızlarağası'na değil, bu türlü işler için perşembeleri toplanacak olan divâna başvurulmasını emrediyordu; bunlar

<sup>141</sup> İzi, t. 63, bu konuda Abdurrazzak Efendi'nin kaleminden çıkmış oniki beyittik bir kitabeden söz ediyor.

<sup>142</sup> İstanbul ve Boğaziçi, c. II, Ducas Boğazkesen'i başkesen olarak tercüme etmekle yanlışmış, bunları birbirine karıştırmıştır

<sup>143</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/70-71

yetmiyormuş gibi, Kızlarağasını başka herhangi bir sebeble görmek isteyenlere önce Veziriazam ve Şeyhülislâm'dan müsaade almak mecburiyeti de getiriliyordu. Bu tedbirlere rağmen, başında yeni Kızlarağasının bulunduğu saray partisi, Şeyhülis-lam'ın yardımıyla Veziriazam'ı devirdi ve Kâhyabey makamında bulunan Elhac Mehmed Paşa'yı imparatorluğun en yüksek makamına çıkarmayı başardı. El-hac Mehmed Paşa'nın lâkabı afyonkeşti ve bir Bektaşî dervişinin oğluydu. İstanbullu Bektaşî dervişinin oğlu da dervişlikle cemiyet hayatına katılmıştı. Son Rusya seferinde ordu kâtibi olmasını Kâhya Osman'ın himayesine borçluydu ve harbin sonunda aynı himaye onu mevku-fatçılığa veya defterdarlık mektupçuluğu makamına getirmişti; daha sonra Sırbistan sınırları belirleme komiseri, daha sonra tersane amirliğine ve oradan da Kâhyabey (İçişleri Nazırlığı) <sup>144</sup> makamlarına atlamıştı. Yeni Veziriâzam'ın son görevine, Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin oğlu Mehmed Said Efendi geçti; Mehmed Said İsveç ve Rusya'daki görevlerinden döndük-ten sonra Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınır düzenleme işine komiser olarak verilmiş, son olarak elçi lik göreviyle Fransa'ya gitmişti. Reisefendi makamı Mustafa'ya verildi. On yıl önce Viyana elçiliğinde maslahatgüzar olarak bulunmuş; daha sonra olağanüstü yetkili murahhas sıfatıyla Niemirow kongresine katılmış, Belgrad barışını imzalayanlar arasında bulunmuştu. Kesinlikle gözden düşmeyen eski Veziriazam Rodos'a gönderilerek uzaklaştırıldı, yeni Veziriâzam'ın atanması bir Hatt-ı Şerifle İmparatorluğa duyuruldu. Münhal bulunan Levazım Dâiresi amirliğine evvelce aynı makamda görev yapmış olan Bekir Bey getirildi. Pruth barışını imzalayan, ünlü Veziriazam Baltacı Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Bey, babasının idamından sonra saraya alınmıştı ve on yıl boyunca Sultan'ın silahdarhğı görevinde bulunmuştu. Mustafa Bey üç tuğlu Paşalığa yükseltilerek valilik göreviyle Mora'ya gönderildi ve hazine kâhyası Ali Ağa süahdarlığa atandı. Yeni tâyinleri yapılanlar Bostancıbaşı ve Kapucubaşına bildirildi ve hepsi de İmparatorluk sathında görev yerlerine gittiler <sup>145</sup>. Di-

<sup>144</sup> «Evvelce kâhyabey (İçişleri Nâzın) görevinde bulunan ve son olarak Veziriâzamhğa getirilen Hacı (8 Ağustos 1746) yetmişindeydi ve bayatını sivil memuriyetlerde geçirmişti. Said Efendi Sava ve Bosna sınırlarının düzenlenmesiyle meşgul bulunduğu sırada Banat kıyısının düzenlenmesiyle görevlendirilmişti.» Castellane, 11 Ağustos 1746

<sup>145</sup> Mora valisi Ahmed Paşa Kane'ye gönderildi; Kane kumandanı Nu-man Paşa Belgrad'a atandı, Belgrad valisi Yahya Paşa Rumeli Beylerbeyi oldu; o sırada Rumeli Beylerbeyi olan eski Veziriazam Muhsinzâde Abdullah Paşa emekliye ayrıldı; Cidde Sancakbeyi ve Mekke şeyhi Osman Paşa Sayda valiliğine atandı; Sayda valisi ve eski Veziriâzam'ın damadı Osman Paşa Kefe'ye gönderildi; Aydın vergi mültezimi Halil Paşa Trabzon'a geçti; Trabzon'unkî, Veli Paşa, onun yerine gitti; Adana valiliğine Diyarbekir'li Çeteci Abdullah

v n n başlıca görevleri. Veziriazam,        Naz r  ve Reisefen-di'den oluşan    esas üyesinin g r    lerine uygun olarak seçildi, böylece d  ar da görev yapacak olan ola an     yetkili elçiler Avrupalı devlet adamlarıyla münasebetleri sürdürmek üzere görev yerlerine doğru yola  ıktılar. Veziriâzam'ın değişmesi vesilesiyle karşılaşılan tek idam olay , eski Veziriâzam'ın postacılı ını yapan bir Yahudinin idam  oldu; diğer    Yahudi, Ba-lat'da bir Seyyidi d v    leri için ölüm cezasına  arptır lm  lard . <sup>146</sup>

### B r Hristiyanlık Propagandacısının İdamı

Dikkate değer bir idam olay  da Agram asıllı Bosnal  veya Hırvat İbrahim'le al kal  idi. Bu adam hristiyan dini lehinde propaganda yaparken su      yakalanm   ve ancak t    miyeti kabul etmek suretiyle can n  kurtarabilmi  . İkamet yeri olan Kıbrıs'a gidince, oradan Türkçe ve Lâtince yazd  ı mektuplarla Veziriazam'  b    r etti. Bu mektuplarda kendisinin d  im muzaffer Allanın Peygamberi olarak tan t yor ve kendisinin yeniden dirilm    Muhammed Peygamber olduğunu iddia ediyordu; kendisine il    bir vazife verilmi  . Bu vazife, hristiyanlık. Teslis ve     'nın mezhebi hakkında hakikati bildirmektir. Şeyhülislâm, bu adamın deli olmadığına ve kanunun idam n  emretti  i tehlikeli bir k  fir olduğuna hükmetti <sup>147</sup>.

Yeni Veziriazam'ın makamına oturdu   İstanbul'da tekrarlanan ihtarların da  lmaları için tesirli olmad  ı, isyancı Le-vendlerin kesik ba larının gönderilmesiyle i aretlenmi   oldu. Bayezid Camii'nin minarelerinden birinin dam kısm n  yakmakla kalan birinci yangın, halk arasında birtakım meselelerin söylenmesine yol açtı: Kelle sa  olunca ba lıks z kalmaz <sup>148</sup> (11 Ekim 1746 - 25 Ramazan 1150). Dokuz gün sonra, Galata ve Balat'daki Yahudi mahallesinde aynı zamanda çıkan iki yangınla kar ıla ıldı; evler birbirine bit  ik olduğundan hepsi birden alevler tarafından yutuldu (20 Ekim 1746 - 4  evval 1159). Bayramdan sonra, divân memurları arasında aziller ve t  yinler yapıldı; bunlar her zamanki

Paşa geldi; Adana valisi  elebi Mehmed Paşa Karaman valiliğine gitti; Karaman valisi Habeşistan'a atandı; Kane valisi Ahmed Paşa Karli   ve oradan da Negropont'a gönderildi; K    Ali Paşa Kane'ye atandı; Kars valisi Abd lcelil    Hüseyin Paşa Musul'a atandı; Musul valisi Selim Paşa Sivas valiliğine atandı; Kan-diye valiliği K  r    Ahmed Paşa'ya verildi, v.b.    , f. 68.

<sup>146</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi,     l Hikmet Neşriyat: 8/71-73

<sup>147</sup>    , t. 58, bu konuda, kendilerini m    man tanıtarak b   n Osmanlı İmparatorlu unu dolaşan ve halk  hristiyan yapma a kalk  an melun Frenkler için uzun bir tenkit bahsi yazm  tır.

<sup>148</sup> Kelle sa  olsun cihanda bir k  lah eksik değil.    , f. 68.

işlemlerdendi <sup>149</sup>.

En önemli değişiklik, Sultan'ın merhum emirler reisi Ak Mahmud'un oğlu <sup>150</sup> seksen yaşındaki Seyyid Mehmed el-Hü-seynî'yi getirmek üzere, altı aylık hizmeti peşinden, kendi doktoru da olan Şeyhülislâm'ı azletmesiyle bu makamda görüldü (26 Ekim 1746-10 Şevval 1159). Sultan'ın doktorluğundan Şeyhülislâmlığa getirilen Hayatîzâde Mehmed, bu azli, azamet merakı ve gururuyla ihtirası yüzünden, kendisi âdeti davet etmişti. Onun azledilmesi başlıca adalet makamı sahiplerinin de azledilerek görevlerinden uzaklaştırılmalarına yol açtı: Bunların arasında Rumeli Kadiaskeri ile Sultan'ın doktoru <sup>151</sup> da bulunuyordu. <sup>152</sup>

### Büyük Tetkiki

Aydın valisi Veli Paşa, âsi Levendlerin baş sorguculuğuna <sup>153</sup> atandı. Bu görevi de makamına uygun düşen olanca şiddetiyle yerine getirdi; fakat rastladığı yerde Levendleri mahvetmekle yetinmedi; geçtiği her yeri de harabeye çevirdi. Gümrük kasabasına geldi ve orada aniden öldü. Osmanlı imparatorluğu vak'anüvi si erinin en müsamahacısı olan ve tarihle alâkalı görüşlerinin hiçliğini hitabet oyunları ile gizlemeğe çalışan izi bile Ölümün fakirlerin bedduasından ileri geldiğini ve engizisyoncu--nun zulmünden imparatorluk tab'asının ancak bu Ölüm sayesinde kurtulabildiğini kabul etmekten geri kalmamaktadır. Kur-tancı şiddeti Levendlerin gücünü kırmaya yetmeyen eski Veziriazam Hekimoğlu Ali Paşa, bu konuda Sultan'ın eliyle yazılmış bir mektupla iltifatlarla mükâfatlandırıldı ve hediye olarak kendisine atlar ve bir hil'at gönderildi. Diğer bir Sultan mektubu da, Haleb, Rakka, Şam, Kudüs, Van, Kıbrıs, Vidin ve Ben-der vezir-valilerine

<sup>149</sup> İşte İzi taraf nidan verilen listede (tevcihât) yer alan divan görevlileri: (Nazırlar) Kâhyabey, defterdar, Reisefendi, çavuşbaşı, nişan-cı, müsteşar, mektupçu ^Veziriazam dairesinin kâtibi), tezkereci (Devlet Şûrası Reisi), teşrifatçı, beylikçi (Veziriazamlık makamı dâiresi âmiri), ikinci ve üçüncü defterdar, divân, nakid, şehir, mut-baki arpalık olmak've tersane de \* bulunmak üzere altı emmlik; Gelibolu, Selanik,ve İstanbul fırın, baruthane ve dökümhane müfettişleri; altı yeniçeri, sipahi ve dört sınıf asker için yedi kâtip ve yirmiyedi devlet dâiresi için âmir.

<sup>150</sup> «Veziriazam tarafından fazlasıyla arzulanan Şeyhülislâmlık makamı 25 Ekim 1746'da gelip çatı. Şeyhülislâm, her İşe burnunu sokması ve haraç alma yüzünden kendisini iğrenç hâle sokmuştu. Bunun yerine gelen Ak Mahmud (zade) merhametli olduğundan halktan saygı görmektedir; Veziriazam'ın tuttuğu Yahudiler hakkında soruşturma açmakta tereddüt göstermemiştir; seksen yaşındadır.» Rigo'dan Burman'a, 12 Kasım 1746.

<sup>151</sup> Rumeli Kadiaskeri, (Şeyhülislâm Is^aaü Efesdi'nin oğlu) Mehmed Esad, nafejb Bulevizâde Mehmed Emin, Sultan'ın doktoru Sald'in yerine Halil Efendi geldi. İzi, f. 72.

<sup>152</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Hikmet Neşriyat: 8/73-75

<sup>153</sup> Hammer bu Paşa için cengizitör» sıfatını kullanmaktadır ve icraatına da uygun düşmektedir. (Ç.N.)

makamlarında bırakıldıklarını bildirdi. Kap-dan-ı derya Soğanyemez Mahmud Paşa, donanmada soğan yiyenleri cezaya çarptırmakla ün yapmıştı; bu yüzden bütün donanmada hoşnutsuzluğa sebep olduğundan yerine Başmirâhur Şehsuvarzâde Murteza Bey atanarak Mitylen'e sürüldü<sup>154</sup> (28 Kasım 1746 - 14 Zilkade 1159). Kısa bir süre sonra valiler arasında değişikliklerle karşılaşıldı ve Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşa, Yeniçerilerin bir isyan hareketini başlattıkları Nissa'-ya gitmek ve isyanı bastırmak enirini aldı<sup>155</sup>.

## İran Prensi

Bu olaylar cereyan ettiği sırada, İstanbul'da, İran elçisiyle birlikte Nâdir Şâh'ın yanına gitmiş olan murahhas Nazif Efen-di'nin Kazvin'le Tahran arasındaki Kerden ordugâhında bir barış anlaşması imzalamış olduğuna dâir sevindirici haber alındı (4 Eylül 1746 - 17 Şaban 1159). Nâdir Şâh Osmanlı murahhasını Hindistan'dan getirttiği tavuskuşu şeklindeki bir taht üzerine oturmuş olarak huzuruna kabul etmişti; bu münasebetle başında bir balıkçılkuşu tüyünden sorgucun süslediği elmasla işlenmiş bir taç vardı; kollarında inci ve yakuttan bilezikler görölüyordu; boynunda elmas bir kolye takılıydı; göğsünü elmas bir kalkan örtüyordu ve belinde aynı taşların süslediği bir kemer yer almıştı. Tahtının önünde birinci molla ve hepsinin elbiseleri altından dokunmuş, sarayında en yüksek makam sahibi yedi kişi tahtının önünde sıralanmışlardı. Osmanlı murahhasının<sup>156</sup> devrin en büyük, en şevketlû, en azametlû, en mehâbetlû hükümdarı Sultan Mahmud adına nutuk söylemesi ve itimad mektuplarını vermesinden sonra Nâdir Şâh, İran nezâketinin kurallarına uygun olarak murahhasa, zâtı şahanenin dimağının sıhhatli ve parlak olup olmadığını sordu<sup>157</sup> Sonra onu tahtına yaklaşmaya

<sup>154</sup> İzi, İ. 79. Eski Veziriazam Ahmed Paşa Halep valiliğinden Kandî-ye'ye atandı; Kandiye valisi Köprülü Ahmed Paşa onun yerine nakledildi; Rakka, onikibin kuruş geliriyle Kibns'da vergi toplayıcı olan Abdullah Paşa'ya verildi; ellibin kuruş geliriyle Kıbrıs aynı ünvanla R\*Şka valisi Pir Murteza Paşa'ya verildi.

<sup>155</sup> Eski Veziriazam Muhsinzâde Abdullah Paşa Bender'e gönderildi; Bender valisi olan oğlu aynı sıfatla Maraş'a atandı; Hekimoğlu Ali Paşa üçüncü defa Bosna valiliğine getirildi; Bosna valisi Süleyman Paşa Anadolu Beylerbeyliğine atandı.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/75-76

<sup>156</sup> Hammer, yer yer murahhas ve elçi anlamlarında kelimeler kullanmaktadır. Biz de buna uymayı doğru bulduk. (Ç.N.)

<sup>157</sup> Price, grammer'inde (Londra 1825), dimaghi Suma çağhest kelimelerini how do you do (nasılsınız?) kelimeleriyle tercüme ediyor. Morier'nin seyahat raporunda anlattığına göre, Hacı Baba ve diğer seyyahlar bu kelimelerin «Dimağınız veya burnunuz büyük mü?» demek istediğini ileri sürüyorlar. Fakat, Vehbî'nin lûgat kitabı üzerine Hayatî'nin yazdığı yorumdan çağ kelimesinin çağatay dilinde zaman mânâsına geldiğini ve bu tâbirde çağ'm zamanla alâkası olduğunu ve tâbirin böylece Başed dirnar-get, yâni dimağın salatının

davet etti ve Sultan Mahmud hakkında dostça sitemlerde bulundu; sonra, sözü Caferi mezhebinin tanınmasına, Mekke'de beşinci bir âbide yükseltilmesine, itirazlı, münazaalı topraklara ve hazinelere<sup>158</sup> getirerek, iki imparatorluk arasında hüküm süren savaşın yerini samimi dostluğun alması hususundaki arzusunu bildirdi<sup>159</sup>. Osmanlı murahhası ile Mayarkhan ve başmolla arasında yapılan beş toplantıdan sonra anlaşma imzalandı. Anlaşmada esas olarak IV. Murad'la imzalanan anlaşmada belirlenen sınırlara uyuluyordu; ayrıca yeni olarak sadece üç madde bulunmaktaydı. Bunların birincisinde İranlı hacıların Osmanlı hacıları gibi Hac-Emîrinin himayesinden yararlanacakları bildiriliyordu; ikinci maddeye göre iki hükümet karşılıklı olarak kalıcı maslahatgüzarlar gönderecek ve bunları her üç yılda bir değiştireceklerdi; üçüncü maddede ise iki tarafın savaş esirlerinin karşılıklı olarak ülkelerine gönderilecekleri belirtiliyordu (16 Aralık 1746)<sup>160</sup>.

Anlaşmanın imzalandığı İstanbul da öğrenilir öğrenilmez, haber muhteşem bir divân toplantısında yayınlandı. O andan itibaren Bâb-ı Âli'nin İran şahma göndereceği elçi üzerinde hazırlıklar başladı. Bu elçilik görevi Kızlarağası Beşir'in ölümünden kısa bir süre sonra affedilerek İstanbul'a gelmiş olan Kes-riyeli'ye verildi. Elçiliğinin haşmetli olmasını arzu eden Sultan, elçiye Sivas valiliği görevini verdi ve Ruzname Birinci Dâiresi Başkanlığına atadı, İran'a girişinin göz kamaştırıcı olması için Sivas, Karaman, Adana, Halep, Maraş, Rakka, Erzurum, ve Di-yaribekir valiliklerinden birkaç büyük zeamet ve oniki kişilik küçük timarh birlikler vermeleri istendi. Her zeamet sahibine bir kese para ve bir çadır gönderildi; her timarlıya yüz kuruş ve bir çadır verildi. Böylece, hepsi birden elçiye dört yüz atlıdan oluşan bir maiyyet meydana getirdiler. Elçilerin değiştirilmesi işiyle Bağdad Valisi Ahmed Paşa görevlendirildi. Nâdir Şâh, elçi olarak seçtiği Mustafa hana halifeler halifesi unvanını verdi. Elçinin, beraberinde Delhi tahtında olduğu gibi yakut ve incilerle süslenmiş bir taht,

zamanı gibi olsun, kısacası onun gibi taze ve hoş olsun mânâsına geldiğini öğreniyoruz. Avrupalı Farsça uzmanlarının pek az bildikleri bu yorum, şâirlerden alınmış misâllerle ve çeşitli açıklamalarla destekleniyor.

<sup>158</sup> Mesneb-u mülkü mâl.

<sup>159</sup> Bigâneliği yekaleliğe.

<sup>160</sup> Şâhin mektubunun tamamının yer aldığı, İzi. f. 81'e bakınız ve mektubun mühüründe şu ibare bulunuyor: Bergüzidei Kaadlr, der cihani bûd Nâdir, yâni, Nâdir bu dünyada Allah'ın seçtiğidir; 82. sayfadaki veliahd prens Şahrüh'un Vezirlâzam'a gönderdiği mektuba bakınız, bu mektubun sonundaki mühürde şu ibare bulunmaktadır: Si nâmi Şahrüh çun mihr ez teyidi rebbanî nümüyün est ilrrt devleti assari cihanbâni, yâni, Allah'ın lütfuya İmparatorluğun sâni ve dünya hâkimiyetinin vârisi Şahrüh adı güneşle aynı eşitlikte parıldar; iki batış anlaşması için, C. 86'ya da bakınız; İran anlaşması, f. 85; f. 86-91, görevi dolayısıyla Mustafa Efendi'nin Nazif Efendi'ye gönderdiği fezleke.

son icâd altın dokuma birçok kumaş ve dört fil dizisiyle geldiğini öğrenen Bâb-ı Âlî, Osmanlı ihtişamını <sup>161</sup> göklere çıkaran Atalarsözünü yalancı çıkarmamak için hiçbir şeyi ihmâl etmedi: Anadolu'da son derece güzel doksan Türkmen atı buldurdu; imparatorluğun en bilgin müderrislerinden Numan Efendi'yi elçilik karargâhı kadısı sı-fatiyle elçinin yanına verdi, dönemin en seçkin şâirlerinden Kırım asıllı Rahmi'yi de elçilik müverrihi olarak atadı, parlaklık ve ihtişamlarıyla birbiriyle yarışan sayısız hediye de götürülmek üzere ayırdı <sup>162</sup> Hediyeler sayıca ve ihtişam bakımından Bâb-ı

<sup>161</sup> Mal der Hindistan, akl der Frengistan, haşmet der âli Osman, yâni, hazineler Hindistan da, zekâ Frengistan'da, haşmet Osmanlı hanedanında.

<sup>162</sup> İzi'nin kaydettiği hediye listesi, f. 95:

1. Ortasında göze çarpan bir zümrüdün bulunduğu bankçılıkuşu tüyünden bir sorguç; üst kısmında etrafı yirmi büyük ve yüz otuzsekiz küçük elmasla çevrelenmiş bir yakut görülüyor; takma kısmı altın küçük zincirler şeklinde, muhafaza olarak da altın elyafından dokunmuş bir keseyle, tahminen değeri: 30,000 Krş.
2. Kumlu deri kaplı bir kutu içine yerleştirilmiş altın kınlı bir kılıç; kılıcın kabzası ve km, doğu mâdenlerinden elde edilmiş üç büyük ve 439 orta büyüklükte elmasla süslenmiş. Kemerdeki güller ve altmış kordonu ikiyüz elmasla süslenmiş; tokası ve omuz askısı altın, hepsi birden altın elyafından dokunmuş ve kadifeden bir keseyle yerleştirilmiş, tahminen değeri: 60,000
3. Astan beyaz İstanbul kumaşından bir samur kürk; altı düğmesi otuzaltı büyük elmadan oluşuyor ve bunlara orta büyüklükte yedi yüz on tanesi eklenmiş. Bu hediyeyle birlikte oniki inci gerdanlık ve kolluk, Avrupa'nın nadide kumaşlarından yapılmış bir eyer kaşı, bunların tümünün değeri : 30,000
4. Altın bir hançer; kabzasının topçuğunda etrafı zümrütlerle çevrili bir saat bulunmaktaydı; kabzanın üzerinde üç büyük zümrüt, oniki büyük ve yüzymirdört küçük elmas görünmekteydi, en uç-da büyük bir zümrüt yer almıştı, taşların yuvalan altındı; hançer, 'Sultan Selim' denilen biçimdeydi ve altın bir zincirden tutulan inci, yakut ve elmasların yer aldığı altın elyaftan dokunmuş bir kese içinde sunulmuştur. Yaklaşık değeri: 20,000
5. Yeşil kadifeyle kaplı bir ok kılıfı; altın süslemeleri üzerinde üç iri ve dörtyüz yetmişsekiz orta büyüklükte ve küçük yakut görülüyordu, bunlara küçük püskül halinde bir yakut topluluğu da eklenmişti; yetmiş altın, yuvarlak yüz kırk elmas, otuz-beş zümrüt ve otuzbeş yakutla süslenmişti; yeşil kadife üzerine tutturulan bağlarda ikiyüzotuz orta ve küçük elmas ve ondört zümrüt, otuzdokuz yakut parıldamaktaydı; ellisekiz bağ üzerinde yüzonaltı elmas, yirmidokuz zümrüt ve yirmidokuz yakut yer almıştı; alt kısmında oniki elmas göze çarpıyordu; oklar için sekiz kutu gök yakutla süslenmişti. Otuz küçük zincir altındandı ve üç askı yinnibir elmasla süslenmişti, kemerde ise süs olarak bir zümrüt gül yer almıştı ve bunu beş elmasla beş yakut zenginleştiriyordu; elli raptedici iğne üzerinde yüzelli elmas bulunuyordu ve hepsi birden erguvan rengi bir kutuya konmuştu. Yaklaşık değeri: 30,000
6. Zengin İstanbul kumaşından, beş yakut, yuzyirmi zümrülle, inci .ve altınla süslenerek zenginleştirilmiş bir yastık, yaklaşık değeri: 2,000
7. Altın yaldızlı ve iki ucu dört elmasla süslenmiş bir yay. Değeri tahminen : 100
8. Uzun kısmı balenden ve uçları çelik, altın kakmayla süslü bir paket ok : 50
9. Beyaz ipekten, alt'n işlemeli bir boyun bağı : 100
10. Bir büyük ve yüziki orta ve küçük elmasla süslü, erguvan rengi bir kutuya konulmuş altın bir kemer. Değeri: 25,000
11. Misk ve amberle dolu ayn bir bölümlü bir kutu ve kapağında bulunan bir saat içinden yirmi-dört elmas ve dıştan üç büyük ve doksanüç daha küçük elmasla süslenmiş, ayrıca köşeleri altın üzerine oyma resimlerle zenginleştirilmiş. Değeri: 6,000
12. Yetmişaltı elmasla dairevî şekilde süslenmiş ve bir gök yakutun parıldadığı, on yakutun yer aldığı bir vazo. Değeri: 3,000
13. Kadranı oniki elmasla, içeriden yine beş elmasla, dışarıdan orta büyüklükte bir elmas ve sek sensekiz küçük elmasla süslü bir çalar saat. Altın zinciri yüzdört elmasla süslenmiş, kurma anahtarı ayrıca altı

Âlî'nin o güne kadar çeşitli Asya ve Avrupa hükümdarlarına göndermiş olduklarını fersahlarca geride bırakıyordu. Pasarofça barışı münasebetiyle gönderilen hediyelerin sayıca kırkdokuz olduğunu ve değerlerinin Osmanlı İmparatorluğu elçilik heyetinin bütün masrafları da dâhil olmak üzere yekûnun ikiyüzbin kuruş tuttuğunu görmüştük. Bu defa hediyelerin sayısı altmışdokuzu buluyor ve değ r olarak yediyüz keseyi buluyordu. Elçinin maiyetindekilerin sayıları bine ulaşmıştı. Hediyelerin hazine kâhyası tarafından Bâb-ı Âlî sarayında Veziriâzam'a tahsis edilen dâireye taşıtılmasından birkaç gün sonra ve orada teşhire açıldıkları sırada, Veziriazam, Şeyhülislâm, Kapdan-ı derya, aga-paşa, elçi Kesriyeli, defterdar, defteremîni ve eyâletler iki Ka-diaskeriyle hediyelerin listesini düzenlemek, kasalara yerleştirmek ve bunları Devletin büyük mührüyle mühürlemek üzere teşhir salonuna

elmasla zenginleştirilmiş. Değeri;  
6,000

14. Ortasında büyük bir elmas ve bütün etrafında ayrıca altmış daha küçük elmas bulunan ve beş yakut, iki zümrüt ve iki elmasla süslü bir çalar saat. Ayrıca bir iri incinin içinden çıkan bir altın zincir bu süslere zenginlik katmakta. Yaklaşık değeri: 4,000

15. Kutusuyla birlikte, orta ve küçük elli elmasla süslü bir saat; altın zinciri oniki elmas ve üç yakutla ve bir zümrülle gözalcı hale getirilmiş. Değeri, yaklaşık: 3,000

16. Orta bölümünde orta büyüklükte iki ve daha küçük altı yakut ve yirmiiki elmasla süslü saplı bir gözlük; zinciri sekiz elmasla süslenmişti. Zincirine sekiz elmas oturtulmuş. Altın sırma ile sanatkârca işlenmiş bir torba içinde. Değeri yaklaşık: 1,000

17. Çerçevesi altın, saplı bir gözlük. İki tarafı altmış elmasla süslenmiş ve altın sap dantelâ gibi işlenmiş. Değeri yaklaşık: 1,000

18. İçinde iki gümüş saplı gözlük bulunan sedef kakmalı bir kutu. Değeri yaklaşık: 50

19. Zümrütlerle süslü bir teleskop; iki ucu altın ve altmışsekiz elmasla süslü. Değeri yaklaşık: 1,500

20. Otuzsekiz elmas ve yüzsekiz zümrüt ve otuz-ı sekiz yakutla süslü bir teleskop. Değeri yaklaşık: 1,500

21. Üst kısmı bir taraftan bir yakut, bir tarafın bir gök yakutla süslü altın kakmalı bir teleskop; uzunluğu boyunca oniki yakut ve bir elmas, bir gök yakut görülüyor; çevre halkasında elliiki elmas yer almış. Değeri yaklaşık: 1,000

22. Üst kısmı yüz kırksekiz elmas, otuz gök yakut, altı zümrülle süslü, iki halkasında kırkdört gök yakut bulunan, üst kısmı dantel şeklinde altınla işlenmiş bir teleskop. Değeri yaklaşık: 1,000

23. Beş geçmeli bir teleskop; üst kısmı sedef; geçmeler altın. Değeri yaklaşık: 300

24. Geçmeleri altın, üst kısmı bağa bir teleskop. Değeri: 250

25. Dört geçmeli, üst kısmı altın kakmalı bağa, ağız tarafları altın bir teleskop. Değeri yaklaşık: 150

26. Üst kısmı resimle süslenmiş bir teleskop. Değeri: 150

27. Üstü bir altın işlemeyle örtülü, iki altın kulpu bulunan bir kutu. Değeri yaklaşık: 5,000

28. İstanbul'da imal edilmiş, yetmişsekiz orta büyüklükte ve küçük elmasla süslü, altı dürlü namlusu olan bir tüfek; horoza bağlı zincir, zümrütlerle bezenmiş; altından olan horozun üzerinde mücevherler görülmekte; değeri yaklaşık: 15,500

29. Demir ve çelik kısmı gibi dipçik tarafı da sedef ve altın kakmalı; altı dürlü namlu mercan ve gümüşle süslü. Değeri: 300

30. AİU dürlü namlusu ve dipçiği yekpare gümüş; demir ve çelik kısımları kakma altın ve gümüş; daha evvelkisi gibi İstanbul yapımı. Değeri yaklaşık: 600

31. Altı dürlü namlusu olan bir tüfek; yeşil yuvalar içinde altın kakmalı, mercan ve inciyle bezeli. Değeri yaklaşık: 600

32. Kundağı bağa ve altınla bezeli, demir ve

gittiler; bu muamele bitince hediyeler saraya taşındı ve orada Osmanlı elçisine teslim edildi (20 Aralık 1746 -6 Zilhicce 1159). Kısa bir süre sonra gösterişli bir merasimle huzura kabul edilen elçiye barış anlaşmasının tasdikli nüshası verildi ve beş güven mektubuyları İstanbul'dan ayrıldı (19 Ocak 1747 - 6 Zilhicce 1159) <sup>163</sup>.

<sup>163</sup> Perili bahri. İzi.

çelik kısımları altın ve gümüş kakmalı bir diğer tüfek. Değeri yaklaşık: 600

33. Cezayir tarzında bir tüfek; kundağı siyah renkli, altın ve gümüş kakmalı. Değeri yaklaşık: 600

34. Kundağı abanoz ağacından bir çift taban ca, kabzası bir zümrütle bezeli; namlularda yetmiş elmas, yedi -ümrüt ve yedi yakut görülüyor. Demir ve çelik kısımları altın kakmalı; mavi kadifeden kınları ve iki büyük elmasla süslenmiş, dört orta büyüklükte elmas ve kırkiki zümrüt ve altmışiki gök yakut ve ikiyüzdört küçük elmas yine süsleme işinde yer almış. Hepsi bir muhafaza içinde. Değeri yaklaşık: 12,500

35. Orta kısmı bir büyük yakut ve etrafında orta büyüklükte dört ve daha küçük yakut ve iki zümrüt ve yirmialtı küçük elmasla bezenmiş bir at sorgucu. Değeri yaklaşık: 2,000

36. Başlığı büyük bir zümrüt, orta büyüklükte iki yakut, kırksekiz elmas ve yakuttan iki gül ve beleni ikiyüzyetmişdört elmas, zincir halkaları yüz onbeş, hamutu yetmişsekiz elmas, koşum göğüslüğü bir iri elmas ve üçyüzyetmişbir orta ve küçük ef-mas, üç göğüs kayışı beşyüzelli orta ve küçük el masla süslü bir koşum takımı: 70,000

37. Bir burun tokacı, suyu fevkalâde bir zümrüt ve iki diğer zümrüt, dokuz gök yakut, yedi orta ve seksendokuz küçük elmasla süslü; taşların sırala nişi bir renk düzeni oluşturuyor: 3,500

38. Baş tarafında bir yakut, üç gök mavisi gök yakut; elle tutulan kısmında ve diğer bölümlerinde yirmioç yakut ve gök yakut görülen, üç ve yüzon-bir elmasla süslü kumandan asası. Değeri yaklaşık : 6,000

39. Altın yaldızlı, orta büyüklükte sekiz, yet-mişiki daha küçük zümrüt, yüzotuz elmas ve yüz-yetmişiki yakut ve gök yakutla süslü özenler. Değeri yaklaşık: 2,500

40. Ön tarafı altı dılı'lı bir zümrüt ve etrafında yetmişbir elmas ve yetmişüç yakut ve gök yakutla bezeli, erguvan rengi kadifeden bir eyer. Arka kısmında her biri kırksekiz elmas, otuzdokuz zümrüt ve kırkiki gök yakuttan oluşan üç büyük gül; orta büyüklük d eki sekiz gül kırksekiz elmas, sekiz göktaş, ve iki çok küçük gül iki zümrüt ve oniki gök yakuttan oluşmakta. Değeri yaklaşık: 4,000

41. Yetmişiki yakut, altıyüzdört zümrütle bezeli ve incilerle işlemeli, gümüş saçaklarla süslü portakal rengi bir astarı bulunan menekşe rengi kadife bir haşa (at örtüsü). Değeri yaklaşık: 10,000

42. Erguvan rengi ve altın sırma işlemeli san saten astarlı bir eyer yastığı. Değeri yaklaşık: 1,000

43. Sırma işlemeli mavi kadifeden bir eyer örtüsü: 50

44. Kenarlarında altınla işlenmiş güller görülen ter kurulama bezi. Değeri yaklaşık: 50

45. Altın işlemeli erguvan rengi bir eyer örtüsü 50

46. Gümüş bir yular: 100

47. Gümüş bir dizgin: 50

48. Bir dizgin ve bir kolan: 100

49. Viyana mamulâtı zengin kumaşlar: 2,000

50. Venedik mamulâtı zengin kumaşlar : 2,500

51. Yine Venedik māmūlāü zengin kumaşlar: 800

52. İstanbul mamulâtı zengin kumaşlar : 1,200

53. İstanbul mamulâtı kumaşlar: 1,200

54. İstanbul mamulâtı yeni Taraklı kumaşlar 1,200

55. Rengârenk zengin dokumalı kumaşlar : 700

56. Altın dokuma birçok kumaş : 1,200

57. Şal ve sof birçok kumaş: 600

58. Diğer pek çok sof kumaş : 700

59. İstanbul'da yapılmış altı çift yastık: 300

Aynı döneme doğru, o zamana kadar İstanbul'da görülmemiş olan Kırım hanı Selim-Giray davet edilerek gelmesi payitaht için bir bayram vesilesi oluşturdu. Payitahtın surları dışında atından inen Selim-Giray, Demirkapı çiftliğinde Bâb-i Alî nez-dindeki maslahatgüzarı tarafından karşılandı (4 Ocak 1747 -21 Zilhicce 1159). Ertesi gün, Veziriazam, Şeyhülislâm, vezirler, Kapdan-Paşa, vezirler, YenLçeriağası, çavuşlar, müteferrikalar, divan Efendileri ve birliklerin ağaları refakatinde şehre gözâl-cı bir alayla girdi. Kendisi için düzenlenen bir ziyafette kendisine bir hil'at verildi; kendisiyle birlikte İstanbul'a gelen hazine-dara ve Şirin Bey'e de aynı şekilde tilki ve hermin kürkleri giydirildi. Üç gün sonra Sultan'm huzuruna kabul edildi; kendisine samur bir hil'at giydirildi, elmaslarla süslü kıymetli bir hançer, mücevherlerin zenginleştirdiği bir saat, iki kese duka altını, içinde saray kokularının şişeler içinde yer aldığı, beşbin kuruş değerinde bir altın kutuyla mükâfatlandırıldı. Veziriâ zam, Şeyhülislâm ve Bâb-ı Âli nazırları, Sultan'ın verdiklerinden ayrı olarak Selim-Giray'a hediyeler sundular ve kendisine tekrar bir kapanca giydirildi (2 Şubat 1747 - 20 Muharrem 1160), Daha sonra Deniz Kanadı adı konulan bir savaş gemisinin denize indirilişi merasiminde hazır bulundu. Nihayet gösterişli bir merasimle, Veziriazam, bütün nazırlar ve Paşalar tarafından geçirilerek şehirden çıktı. O gün Sultan, gittiği Aksaray'daki dörtyol ağzında (9 Şubat 1747 - 28 Muharrem 1160), yeni yaptırdığı bir çeşmenin bulunduğu tepede Giray'm alayının geçtiğini gördü. Sağa sola selâmlar vererek alayın saflarını geçen Veziriazam gelip Selim-Giray'ın yanında yer aldı. Kırım hanı, yol masrafı olarak Sultan'm verdiği ikibin duka altını Veziri-âzam'ın elinden aldı. Veziriazam da kâhyası vasıtasıyla Kırım hanına koşumlarının zenginliği göz kamaştıran bir at hediye etti. Veziriazam, nazırlar ve Paşalar Kırım

60. Bursa'da imâl edilmiş diğer altı  
çift yastık: 300

61. Frenk kadifesinden oniki çift yastık: 1.000

62. Yirmi parça Suriye kumaşı: 3,000

63. On adet Khios halısı: 400

64. Uşak Türkmenleri tarafından dokunmuş on halı: 500

65. Çok güzel bir samur kürk : 4,250

66. Ayrı renklerde birçok parça kumaş : 394

67. Erguvan rengi dört parça kumaş: 890

68. Dört parça ayrı renklerde kumaş : 254

69. Seksen Türkmen atı: 254

Yekûn 386,402

Bu vesileyle Türkçe sözlüğü zenginleştirmeğe yarayacak bazı kelimeler veriyoruz: Kum kakma, Senberekli, Bağhum, Şirmâhî altun soğa, Pafte, Tirdeste, Koküs tahta, Basma döğme, Pervânekemân, Çenberli, Ağızlık, İğenlik, Kor kulih, Tokciridli, Tap-kur, Balçık, Elvan, Putedri, Taraklı, Elvan pisto, Katifeklinü, Eyer haşası.

hanını şehrin kapısına kadar geçirdiler ve hanın aynı zamanda maslahatgüzarlığı görevini yürüten Reisefendi Demirkapı çiftliğine kadar kendisinin yanından ayrılmadı.

İran tahtı üzerinde hak iddia eden ve son sefer sırasında törenlerle uğurlanan şah Hüseyin'in oğlu olduğunu ileri süren İranlıya gelince, aynı döneme doğru bütün büyüklük ümitlerini kaybetmiş bir halde geri döndü, İran'a karşı savaş açıldığında, bir İran prensi için gerekli her şey emrine verilmişti: Kuvvetli bir ordu ile sınırlara götürülmüştü; zira, Bâb-ı Âlî, onun. Nâdir şahın yerine İran tahtına geçeceği ümidini besliyordu. Fakat. İran tahtının gasbı Nâdir Şâh, zaferlerinin karşılığında Bâb-ı Âlî İran prensi sıkı bir muhafaza altında Önce Şarkî-Karahi-sar'a gönderildi; sonra, kısmen acık ve büyük yolun yakınında olan bu şehir güvenli bir hapisane görünümü vermediğinden Samsun'a nakledildi. Aynı âkibet, önce Trabzon'a kapatılan, sonra Tokat'a nakledilen ve bu iki şehrin birinden veya ötekinden kaçacağı korkusuyla Sinop'a götürülen İran hanı Mirza -Şam'ın da başına geldi.

Bu olaylar arasında Yeniçeriagası İbrahim Aydın valiliğine atandı ve bostancıbaşı emekliye çıkarıldı; yerlerini kanun gereği rütbece hemen kendilerinden sonra gelenler aldı: İlkinin yerine kulkâhyası geldi; ikincinin yeri ise, hasekiâğa tarafından dolduruldu. Diğer üç çok yüksek makam sahibinin de değiştirilmeleri uygun görüldü: Bunlar Kâhyabey (İçişleri Nâzın), çavuşbaşı (saray maresâli) ve defteremini idi. Eski sınır komiseri, İsveç, Rusya ve Fransa elçisi Mehmed Said, Veziriâzam'ın kıskançlık duygularının uyanmasına sebep olduğundan eski görevi olan Maliye dâiresi reisliğine iade edildi. Mehmed Said'in bulunduğu makamlar çavuşbaşı Seyyid Abdi Ağa'ya verildi, onun görevi de Petervaradın savaşında şehid düşen Veziriazam Çorlulu Ali Paşa'nın mühür muhafızı Mustafa'ya verildi. Eski Şeyhülislâm Pîrizâde Mehmed Efendi ile damadı Osman Molla'-nın hac farızasını ifâ edip dönüşlerinde, arpalık olarak kendilerine verilen Gelibolu gelirinden yararlanmaları hususunda bir ferman yayınlandı (16 Mart 1747 - 4 Rebiul'evvel 1160).

Gecen yıl olduğu gibi, bu yıl da İstanbul, yeniçâğların en büyük şâirlerinden birini kaybetmenin derin üzüntüsü içinde kalmıştı. Geçen yıl, Beşiktaş Nakşibendi Tekkesi şeyhi Necarzâde diye anılan, Semerkandh şeyh Ebu Abdullah Seyyid Mehmed'in «Evliyalık Hülâsası»<sup>164</sup> adlı eserinin

<sup>164</sup> Compendium de saintete. İzi, f. 52.

mütercimi ve Hz. Peygamberin fahriyesi olarak <sup>165</sup> dört ciltlik külliyyatın yazan Mustafa Rıza Efendi altmışaltı yaşında vefat etmişti. 1160 Hicrî yılı içinde, büyük evlialık şöhretine sahip, şeyhlerin şeyhi <sup>166</sup> ve büyük babası İ. Ahmed saltanatı sırasında Mustafapaşa Tekkesi şeyhi olan şeyh Nureddin, bütün mutasavvıf şeyhlerin birincisi Veys-al-Karanî'nin türbesini ziyareti sırasında cioks&nüç yaşında dünyadan ayrıldı (19 Şubat 1747 - 8 Safer 1160). Şeyh Nureddin o kadar saygı görüyordu ki, Sultan sık sık kendisine gidiyor ve hayr duasını alıyordu. Şeyhin cenaze namazını Şeyhülislâm kıldırdı ve binlerce insanın ortasında Veziriazam elinde kürekle gömülmesine yardımcı oldu. Şeyh, Çarşı yakınında, kudretine son olmayan Kızlarağası Beşir'in mezarının yanına gömüldü. Kısa bir zaman sonra oğullarından üçü de vefat etti: Dördüncü oğlu Kutbeddin, mânevi üstünlüğünün mirasçısı olarak yukarıda adı geçen tekkede postnişin <sup>167</sup> görevini sürdürdü. <sup>168</sup>

### Fransa'nın Teşebbüsü

İran'la yapılan anlaşmanın esasları müzâkere edildiği sırada, Fransız elcisi Castellane ile Bonneval <sup>169</sup> Fransa ile taarrızî ve tedafüi bir ittifak

<sup>165</sup> Hz. Peygamberin övgüsü mânâsında. (Ç.N.)

<sup>166</sup> Şeyhi-suyûh, İzi, İ. 110. Aynı yerdeki biri Kadiasker Naili, diğeri Eyyub suylucusu Necib Efendi'nin hitabelerine bakınız.

<sup>167</sup> Bilindiği gibi dervişler ve şeyhler halılar üzerine değil kuzu postu üzerine otururlar.

<sup>168</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/76-81

<sup>169</sup> Argenson, Bonneval'e Ağustos tarihli mektubunda yazıyor,-

«Mektuplarınızı, hatırat ve projeleri aldım,- iki imparatorluğun karşılıklı çıkarları bakımından bundan daha iyisi düşünülemez ve bunları Majeste'ye arzettim, son derece memnun oldu; size güveni arttığı gibi, sizi bu yolda hizmet edebilecek güvenli kişiler arasına kattı. Sür'atle harekete geçiniz ve Macaristan sınırı üzerinde bir oyalama hareketine girişmeği unutmayınız, yapabileceğiniz ve yapmak istediğiniz şeyi bana bildiriniz. M. de Castellane'nın yerini tutunuz ve onsuz hiçbir şey bildirmeyiniz; bana alelade yoldan yazınız ve ikinci nüshaları bana Napoli ve M. de L'Hopital kanalıyla yazınız.»

Bonn ev al, Penkler'in ajanı (casusu) Cenovalı Chenevriar tarafından yazılmış şifreli bir mektuba cevap veriyor: «Bâb-ı Âlî'yi Macaristan sınırında oyalama hareketine girişmesi hususunda taahhüde sokmak bakımından elimden birşey gelmeyeceği gibi, aslında böyle bir harekete teşebbüs de etmemeliyim; bu hususta ilk imâ ve teşebbüslerde bulunmak elçiye düşen bir iştir. Elcinin kaabiliyetlerinin yalnız entrikaya ve çıkar sağlayıcı işlere dönük, bunlara eğilimli olması bir bahtsızlık ve felâkettir. Bu durum size evvelce işaret ettiğim hususlarda ne kadar haklı olduğumu isbatlamaktadır; yâni burada Fransa'nın dehâ sahibi bir elçiye sahip bulunmasının her iki imparatorluğa da büyük yarar olacaktır, bu elçi bilhassa büyük bir savaş adamı, usta bir politikacı ve usta bir müzakereci, gerektiğinde pekgözlü ve cömerd olacaktır. Zaten Sultan ve nazırları, Macaristan kraliçesini üzecek herhangi bir hâdisenin çıkmasından çekinmeye ve son anlaşmalardan hiçbir şey çıkarmamaya tamamiyle karar vermiş görünüyorlar. Bu da hristiyan âleminde işlerin Osmanlı İmparatorluğu bakımından lehde bir gidişe yer verdiği için çok iyi. Bâb-ı Âlî'nin dikkati İranlılara karşı savaş üzerinde kesafet kazandığı için de iyi.» Desalleurs, 23 Aralık 1746'da Paris'den Bonneval'e yazıyor:

«Marki d'Argenson, sizin Türkleri Macaristan'a karşı bir oyalama harekâtına girişmeğe ikna etmenizi size

anlaşması imzalaması hususunda Bâb-ı Âlî üzerinde baskı yapmaktan geri kalmamışlardı. Osmanlı Nazırları, Castellane'in on maddeden oluşan ittifak taslağının dinlenmesi ve tartışılmasına üç gizli oturum ayırmışlardı. Bu on madde şöyleydi: Birinci madde: Bâb-ı Âlî'nin olağanüstü yetkili murahhasları Avrupa'da barışın tesisi için toplanacak kongrede hazır bulunacaklardır; madde iki: Fransa ve Bâb-ı Âlî, Toskan büyük-dükünün tahttan feragat etmesi hususunda baskı yapmayı taahhüd ederler; madde üç: Sultan Macaristan'daki fethettiği yerleri muhafaza edecek; dördüncü madde: Büyük-dük tahttan feragat edinceye kadar savaş devam edecektir; beşinci madde: Fransa kralı ile yapılan anlaşma onun müttefikleri için de geçerli olacaktır; altıncı madde: Bu anlaşmaya dâhil devletlerden hiçbiri Toskan büyük-dükü ve Macaristan kraliçesiyle <sup>170</sup> ayrıca müzâkerelere girişemeyecektir. Dresde'de Marie-Therese ile Frederic arasında anlaşma imzalandığı haberi bu müzâkerelerin kesilmesine yol açtı ve Fransız elçisi Castellane'in müteakib yıl müzâkereleri yeniden canlandırma yolunda sarfettiği gayretler, Kâhyabey Said Efendi, Şeyhülislâm Hayatîzâde ve doktorun yardımlarına rağmen (her ikisi de Fransa'nın dostuydu) <sup>171</sup> netice

yazmam hususunda bana bilhassa emir verdi. Macaristan kraliçesinin bütün İtalya'nın hâkimi durumunda kalması Türklerin menfaatine değildir. Birliklerini oradan çevirmesi, bir zorlama ile de olsa, kendi devletlerinin savunulması bakımından bir tehlikeyi bertaraf etmek anlamına gelecektir. Kral, Lyon'da bir ordu toplattırdı ki, bu ordu düşmanlarını pişman edebilecektir. Bununla beraber, Majeste kral, eski devletlerini Avusturya'ya, bırakan bir barış anlaşması imzalamak zorunda kalacaktır, bu anlaşma daha muazzam bir toprak parçasını da Türklere bırakacaktır. Bu bakımdan Türklerin kendi menfaatlerini düşünerik silâhlânmaları yerinde olacaktır. Düşmanın gücünü azaltmadıkları takdirde, gelecekte bir denge kurulması kolay olmayacaktır. Eğer bu sebeblere hediye eklemek de gerekiyorsa, size, vaad etmek hususunda serbest olduğunuzu söylemek emrini almış bulunuyorum, vaadleriniz desteklenecektir; büyük rakamlar vaadetmemek her halde yerinde olacaktır: Meselâ, yüz bin ekü; elinizden geldiği takdirde daha azını vaadedebiyorsunuz. Bu hususu Castellane'a bildirmek iyiliğinde bulunursunuz ve en uygun hal şeklini seçeceğiniz de muhakkaktır. O bu konuda talimat alacaktır; fakat aziz Paşam (\*), size çok beğeneceğiniz bir kararı bildirmek hususunda emir almış bulunuyorum: Kral, böyle bir hizmet yerine getirildikten sonra ve siz memleketinize gelmek istediğiniz takdirde, şu karardadır ki, asıl efendinizin kollarına atılacak -ki zaten bunu bekliyorsunuz -, gönlünüzün beklediği kabulü bulacak ve yalnız bununla kalmayarak size ömrünüzün geri kalan kısmını gönlünüzce ve seçkin bir tarzda geçirmek imkânını da verecek, bunun için tam bir huzur ve rahatlık sağlayacaktır. Size arzularımıza uygun bir sözü ulaştırmak imkânını bulmaktan ötürü sevinç duyuyorum. Şartlar şu anda bir anlaşma imzalamak imkânını vermemektedir, buna rağmen kral, barış anlaşmasını Türklerden önce yapacak

(\*) Burada Bonneval'in Türkiye'de Pasa rütbesi verilerek Haşmet adını alnu> olduğunu bildiğinden kendisine böyle hitabediyor. (Ç.N.)

ve böylece, onların kendisinin hakkını yediklerin den üzülmelerine mâni olacak yeterince imkân kalacaktır. Zaten, size tekrarlıyorum ki, M. de Castel-lane mektubumla alâkalı emirler almış olacaktır. Size yazdıklarımı ona da bildireceğim, bunu size kral tarafından te'yid edecektir.

Aziz kont buraya geçti, sizden ve dostumuzdan ne kadar bahsettiğimizi Allah bilir. Size saygılarımı bildirir, dostumuzu tevazu ile selâmlarım»

<sup>170</sup> Proje Avusturya elçisi Penkler'in 3 Şubat 1746 tarihli raporuna eklenmiştir. Haberi almak Penklere dört kese paraya malolmüştür.

<sup>171</sup> «VTI. Charles'in ölümünden sonra, Veziriazam Fransa elçisine tahtın Avusturya hanedanı eline

vermedi: Gerçekte Meh-med Said, mizaç olarak çekingen ve kararsız olduğundan üzerine hiçbir sorumluluk yüklenmek cesaretini gösteremedi, Şeyhülislâm ise azledildi. Her ne kadar açgözlü idiyse de, gözü pek olmayan Reisefendi, kendisinin başını tehlikeye düşürebilecek böyle bir plâna yardımcı olmak istemedi; zâten Bâb-ı ÂÜ Nazırları Fransa'nın Avusturya ile savaşa devam niyetinde olmadığını ve böyle olunca Bâb-ı Âli'nin bir başına tehlikeli bir savaşı üstlenmiş olacağı kanaatini taşıyorlardı. Bonneval, kont Pod-wils'e yazması için İsveç elçisi Carlson'un dönüşünden faydalandığı ve Bâb-ı Âli'nin I. Frederic'le <sup>172</sup> sürdürdüğü yazışmaları yeniden başlatmayı son derece arzu ettiğini konta yazdırdığı hâlde, Osmanlı İmparatorluğu ile Prusya arasındaki münasebetleri yeniden canlandırmayı başaramadı. İspanya ile ittifak bu devlette Napoli engeli ile karşılaştı: Bu engel, aşılması imkânsız olan Papa ile yapılmış haclı seferleri anlaşmasıydı ve bu sayede İspanya her yıl büyük rakamlara varan maddî çıkarlar elde ediyordu. <sup>173</sup>

### Bonneval'in Ölümü

Bonneval, Avusturya hükümetine karşı, alamamış olduğu yir-midörtbin beşyüz florinden kaynaklanan ve düşmanlık derecesine varmış bir kin besliyordu; bu parayı, daha sonra Guastal-la savaşında ölen gayri meşru oğlu Tour kontu için değil, babasından, yâni kendisinden kaçırılan ikibin ciltlik bir kütüphanenin ve ondan kalan, ama kendisinden kaçırılan eşyalar için istiyordu <sup>174</sup>. Bonneval zaten halihazır durumundan da son derece gayri memnundu; bu da kendisine yapılan ücret ödemelerindeki belirsizlikten geliyordu; bu hususta Reisefendi de ona karşı müsait davranmamaktaydı; çünkü onun birçok Avrupa devletlerince aylığa bağlanmış olduğunu biliyordu <sup>175</sup>. Bu durumda, Bonneval, gizlice Fransa'ya dönmeyi tasarladı ve

geçmesinden Üzüntü duyacağını kesinlikle haber verdirdi ve Bavyera'nın yakında Macaristan'la anlaşacağı belirtileri Üzerine. Veziriazam bundaki maksadın vakit geçirmeden takibedilmesi hususunda Fransız hükümetine acele uyarı yazıları gönderdi. Bu iki beyanı, Fransa hükümetinin Bâb-ı Âli tanımadan Toskan büyük-düklüğünün meşruluğunu tanımayacağı beyanı ta ki betti.» Castellane'ın Bâb-ı Âli Hatıratı. 29 Temmuz 1746'da Bâb-ı Âli'yi Macaristan sınırında gösterilerle bir oyalama hareketine razı etmek hususunda gayretler bölümü.

<sup>172</sup> Prusya kralı Potsdam'dan kont Podwils'e yazdığı 22 Kasım 1746 tarihli mektubunda Türklerin savaş ilânının kendisini rahatsız etmeyeceğini, bunun Türklerle Avusturyalılar arasında mütârekeden önce, yâni 1748'den önce gerçekleşmeyeceği kanaatinde olduğunu belirtiyor.

<sup>173</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/81-82

<sup>174</sup> Bonneval bahis konusu tazminatı hiçbir zaman alamadı.

<sup>175</sup> Fransız elçisi Castellane Bonneval'e verilen şeref maaşının muntazam olmadığını söylüyor; Reisefendi ise Bonneval'in Sultan'dan, Fransa ve İkl-Sicilya'dan şeref aylığı aldığına işaret ederek: «Üç ağzıyla yiyor» diyor.

bu tasarısını gerçekleştirmek için, Castellane'ın yerine atananla müzakerelere girdi; Fransız elçisi ona, Dışişleri Nazırı Argenson adına, Bâb-ı Âlî'yi Avusturya'ya karşı silahlanmaya ikna etmek görevini verdi <sup>176</sup> ve

<sup>176</sup> Castellane'dan Argenson Nâzin Puissieux'ye 23 Mart 1747 tarihli mektup:

«Mösyö, geçen ayın 27'sinde size yazmakla şeref duyduğum mektuptan beri, Venedik yoluyla, bana göndermekle şerefleştirdiğiniz 30 Kasım, 9 ve 26 Aralık tarihli siyasi işlere dâir yazıların ikinci nüshalarını ve bana bahis konusu kişi için gönderdiğiniz özel mektubu aldım; bunları bana 1 Şubat tarihli ve bu ayın 20'sinde varan mektupla ulaştıran kont Montaigu oldu. ikinci nüshalarımı aldığımdan bahsettiğim yazıların asıllarını, burada Marsilya'dan uzun zamandan beri beklediğimiz iki, gemiden birinde olduğunu tahmin ediyorum. Size, Mösyö, iki hâdiseyi bildirmek suretiyle cevap vermiş olmaktan şeref duyacağım; bu iki hâdis» evvelki raporlarım burada fazlasiyle güvendiğiniz iki şahsiyetin görüşlerinizin başarısını anlamaktan uzak kaldıklarına dâir sizi Önceden ikna edememiş-se, sizin bakımınızdan daha fazla şaşırtıcı olacaktır. Said Efendi ile kont Bonneval'den bahsediyorum. Bunlardan İlki Sadâret Kâhyalığından uzaklaştırıldı ve görevi Çavuşbaşı'na verildi. İkincisi ise, nükseden goute (damla illeti) hastalığına bağlanan öldürücü bir uyusukluk içinde. Vezâriâzam'ın bir süreden beri Said Efendi'yi İstanbul'dan uzaklaştırmaya çalıştığını biliyordum. Bu ayın 15'inde azledilmiştir. Azil muamelesi bu ayın 15'inde gerçekleşti. Kendisine üç tuğlu Paşalık verilip kötü bir vilâyete gönderilmemiş olmasını bir lütf saydı.

Eğer böyle bir durum başına gelmiş olsaydı, Kâhyalık görevini sürdürdüğü kısa dönemde biriktirdiği serveti çabucak elden çıkarmış olacaktı. Maliye teşkilâtında evvelce çalışmış olduğu işe girdi. İstanbul'da kaldığından, entrikalar yoluyla daha mühim bir mevkie yükselmesi imkânsız olmayacaktır. Böylece, düşündüğümü size söylemenin görevim olduğuna inanıyorum. Mösyö, 12 Eylül tarihli mektubumda da temas etmiştim, Veziriazam'm 29 Ağustos'da sayfiyede bana lütfettiği kabulde Said Efendi bulunmuyordu; Veziriazam Bab-ı Âlî'de bulunmadığı sırada orada olup ona vekâlet etmek zorundaydı, bu da, ilâve edeyim ki, onu çok rahatlatmıştı; bu vesileyle dilimizde sık vaki olan bir belirsizliğe yer verdim, bu da size Veziriazam'dan bahsettiğimi düşündürdü; oysa, söylediklerim Said Efendi ile alâkalydı. Ben, Said Efendinin o toplantıda bulunmaktan ne kadar memnurluk duyduğunu söylemek istemişim; çünkü çekingen, kararsız ve sadece kendisiyle meşgul olduğunu ve kendi, kaderi üzerinde düşündüğünü, az lutûfkâr olduğunu bilirim ve Fransa elçiliğine tâyin edildiğinde Veziriazam'm huzurunda kendisine söylediklerimi Fransızca bilgisinden şüpheye düşecekleri korkusuyla tercüme ettiğine şahid olmuştum, ayrıca dillerini konuştuğu kimselere karşı sadık olmadığı zannım uyandırmak korkusunun da bu davranışında rolü olmuştu; bir konuşma sırasında düşüncelerini ifâde etmek bakımından güçlükle karşılaşmayacağı düşünüyordum, yalnız, Fransa'ya karşı fazla gayretkeş veya nankör görünmekten kızarıp bozacağı muhakkaktı, kendisine göre bu her iki görüntü de herhalde hoş değildi: Onun düşünce tarzına göre birincisi tehlikeli, ikincisi yüzkızcıydı. Mösyö, Said Efendi'nin Fransa'ya Karşı minnettarlığından en ufak bir şüphe duyulmasından hayrete düşmüş görüldüğünüzden, size bu hususta birkaç olay anlatmak zorunluluğunu duyuyorum. Bunlardan birincisi şu: Said Efendi Paris'de gösteriş ve keyfi uğurunda Kralın kendisine lütfettiği paraları mahvettikten sonra, memleketine buraya gelirken olduğu gibi fakir döneceğini hesaba katarak, kendisine oldukça yüklü bir para bulma hayâline kapıldı; bir mül-tezimlik beratı alabildiği takdirde kendisine yüklü bir para verileceği vaadini aldı, bu iş için elal-tından çalıştı, fakat isteği reddedildi. Bu lütfün reddedilmesi, Fransa'ya karşı duyduğu kinin ilk sebebi oldu. İkincisi, tasarruflarının Marsilya'da har vurulup harman savurulmasıdır; kendisi parasızlığını kendisine ihtiyacı nisbetinde tahsisat verilmemesiyle izah etmekteyse de bundan daha büyük bir haksızlık olamaz. Kendisi elçilikten ancak birkaç öte-beri ve sekizbin kuruş götürdüğünü söylüyorsa da, bu paradan başka, kralın kendisine hediye etmiş olduğu pahalı elmas da vardı; fakat bu pahalı elmas, Kızlarağası tarafından kendisinden alındı. Sarayda Kızlarağası'nın, bu başhadımın, tercüman Laria ile yaptıkları toplantıda, tercüman, Said Efendiye karşı gösterilen eüaıklığı dünyanın en iyi niyetiyle açıklamıştı; bu açıklama, Kızlarağası tarafından Said Efendi'nin soyulmasının masum sebebi oldu. Bu da üçüncü kin konusudur. Bu olaylar, Said Efendi'nin güvenini kazanmış kişiler tarafından sürekli olarak bana anlatıldı ve diğerleri arasında sonuncusu kont de Bonne-val tarafından doğrulandı. Said Efendi'yi dostumuz olmaktan uzak sayarak, onu Fransa'nın kendisine yaptığı iyilikleri unutmuş bir kişi sayabilirsiniz-Fransa'dan döndüğümden beri kendisine, gösterdiğim dikkate bakmayarak, aldırmayarak bize karşı fazlasiyle kırılış durumunda. Bunun için. Mösyö, Sadâret Kâhyalığı'na tâyin edilmesinden ötürü memnurluk duymaktan tamamiyle uzağım; ben 1743 müzâkerelerinde onun maskesini düşürmüş, onun en azından bize bir faydası dokunamayacağını bildirmiştim; zira çekingenliğinden başka bir de Fransa'ya karşı duyduğu kinin de gözönünde tutulması gerekir, bunu da size etraflı bir şekilde

açıklamış bulunuyorum. Peşin hükümlü olmak bakımından Said Efendi'nin Bonneval'i (Haşmet Paşa) taklit ettiği açıkça ortada, bu da bizim görüşlerimize su rekli engel oluşturmıştır. Şu tedbirlerden bahsetmek istiyorum ki, Fransa Türkleri savaşa ille sokmak istemiyor, bunu ancak ondan kurtulma yolunu da destekliyor ve maksadı da kendi başına barış yaparak onları feda etmek veya feda etmek suretiyle barış yapmak. 1734'de Said Efendi ve Bonneval bizim Polonya işlerimize girdiler. Marki de Ville neuve'nün müzâkerelerdeki basanlarının neticesiz kalmasını sebep oldular, Fransa bu yüzden Bysvick barış anlaşmasında güçlüklerle karşılaştı. En bek lenmiyenî, Fransızların savaşa devam edeceklerine dair Bâb-ı Âlî'ye karşı yazılı taahhütte bulunma sim istediler. Türkler bu okuldan bizlere güvenme meyi öğrendiler. Said Efendi kendi prensiplerini ter. ket m iş durumda; bu bakımdan kont Bonneval de, o da kararlarında ısrarlı, sabit olamıyorlar. Bu işaret ettiğim hususu, Mösyö, siz de müşahâde etmiş olmalısınız. Bâb-ı Âlî ile ittifak zorunluluğunun kaçınılmaz olduğu görüşünü ileri süren kendileri, ama bunun üzerinde herhangi bir geliştirme gayreti göstermeyerek meseleyi uyutmak veya unutturmak isteyenler de yine kendileri. Bu hususu göz-önünde tuttuğumdan, bütün bu şartları yakından öğrenmiş olmanın verdiği bilgiyle, 10 Nisan 1745 tarihli muhtıramda size şu esas görüşü bildirmek lüzumunu duydum: Bâb-ı Âlî komşularıyla arasını bozmak istememektedir ve bir kargaşalık çıktığında, silâh kullanarak değil, kullardan yararlanarak Avusturya hükümetinden bazı yararlar elde etmeyi, bunda da müzâkereleri kullanmayı hedef alıyor. Gerçekten de gördünüz, Mösyö, Bâb-ı Âlî kendisine verdiğimiz fikirlerin, davranış tarzlarının hiçbirini uygulamadı, sadece Viyana hükümetinin tercümanına verilecek cevabı geciktirdi ve bu arada Toskan devletleriyle Bâb-ı Âlî arasındaki barışa bağlı bulunduğu fikrini devam ettirdi. Böylece Türkler barışçı sistemlerini yine yürütmüş» Büyük Sul-tan'ın tab'asınm deniz ticaretini tehdit eden korsanların sayısını azaltmış oldular. Şüphe etmiyorum ki, Mösyö, Viyana hükümeti Banat tarafında en ufak bir fedakârlığa razı olduğu takdirde, Bâb-ı Âlî 1739 anlaşmasının yenilenmesini ve yürürlükte kalmasını isteyecektir. Bütün bunları, İran barışı hakkında edindiğimiz bilgiler ve haberlerle birlikte size bildirdim ve gerçekten de gördüğünüz gibi, bu barış anlaşması Bâb-ı Âlî'nin sisteminde hiçbir değişiklik meydana getirmeksizin imzalanmıştır. Bütün Dunların neticesi şu oldu ki, Bonneval'in ümitlerinizi sizi gücendirmeden beslemeğe devam etmeniz için ileri sürdüğü eğlendirici bahaneler kısa kesildi ve köşeye sıkıştırılınca da Bonneval açık ve gerçeklere uygun olarak konuşmak zorunda kaldı. Bu teferruat, Mösyö, herhalde Said Efendi'ye güvenmeniz hususunda size yapılan telkinlere karşı duyacağınız teessüfleri azaltmayacaktır, tabii bu görüş kont Bonneval için de olduğu gibi geçerlidir; bu arada kont Bonneval'in yakın ölümü, sizi teessüflerinizi bakımından belki teselli yerine geçecektir.

İki ay var ki, kont Bonneval midesinde ve göğsündeki kan hücumunun vücuda getirdiği şişkinlikten muztarib ve bunu kendisinde bulunan damla ületiyile izah ediyorlar. Geçen yıl bu hastalık yüzünden çektiği ızdıraptan kurtulmak için yacağı içerek intiharı düşünmüştü. O zamandan beri hastalığı gözle görürlü şekilde arttı. Artık sıcak suya bastırılmış bal ile uygulanan tedavi de kâr etmiyor. Doktorların tavsiyeleri hılâfına, bu sıcak bala kuvvetli içkileri de eldedi. Böyle akı almadık bir tedavi uygulaması yüzünden sık sık baygınlıklar geçirmeğe başladı. Bu baygınlıklara doktorlar bir felcin habercileri nazariyle bakıyorlar. <3nbeş gün kadar var ki, yatağa mihanmış durumda. Aynı 17'slnden beri yatağında uyuklama vaziyetinde hareketsiz yatıyor. Birkaç gül önce görüştüğüm doktor, beni hastanın durumunun iyiye gittiği hususunda temin etti: söylediğine göre, aşırı derecede endişelenilecek bir durum bahis konusu değil. Size şu noktayı belirtiyim ki, mektupları bana Bonneval vasıtasıyla ulaştırmak istediğiniz takdirde, bir kopyasını da aynı tarihte bana göndermek lut-fûnda bulununuz. Çünkü, ben bu kopyayı, bir aksilik çıktığı takdirde, aslını ben yazmış gibi gösteririm ve sizin sırrınızın ortaya çıkması da böylece önlenmiş olur. Çünkü mektuplarda birtakım tenkitler var; Türklerin eline geçtiği takdirde, bu tenkitlerin tarafımdan yapıldığına inanılması kolaydır. Ayrıca, Bonneval'i, durumunu gözönünde tutarak kralın hizmetinde bulunmuyor sayabilirsiniz; böyle olunca, benim talimata ihtiyacımı takdir buyurursunuz; aksi takdirde eli kolu bağlı bir durumda kalmam bahis konusudur. Bu ayın 21'inde, Bon-neval'inkine yakın olan Napoli elçilik konağına akşamı geçirmek üzere gittim ve elçi de Ma j o'ya mahrem bir şekilde, Bonneval'e sıhhi durumu ile ilgilendiğim haber verilip bu yolda teselli bulunmadı Öldüğü takdirde çok üzüleceğimi bildirdim. Elçiye benim gelmemesini rica ederek, tanınmadan bir ziyarette bulunacağımı söyledim; yâni bu konuda bana vermiş olduğunuz talimata taroamiyle uygun davrandım. Zaten, tamamiyle tebdil vaziyette kendisini ziyaret edeceğim hususunda Bonneval'e haber göndermiştim. Oğlu Süleyman Bey, Bonneval'-in odasına mümkün olduğu kadar az gürültü çıkarak girmek hususunda gereken tedbirleri almıştı. Saat sekizde ışıksız ve beraberimde Peyssonnel'den gayri kimse bulunmadan oraya gittim. Kontu bir zekâ uyanıklığı ve aydınlığı içinde buldum; şartlara uygun olarak candan bir konuşmadan sonra mektubunuzu verdim; büyük bir halsizlik içinde bulunduğundan ?arb açmakta güçlük çekti; zarfı açınca, mektubu okuması için Peyssonnel'e verdi; kâğıt düz açılınca mektubun şifreli olduğu anlaşıldı. Pekâlâ, dedi kont, şifreyi Peyssonnel'e çözdüre-

bilirsiniz; kendisine, bu şifrenin anahtarının yalnız kendisinde bulunduğu cevabını verdim. Kont: Öyleyse, dedi, yarın sekreterim Paul'ü çağırırım, Süleyman Bey ona mektubun şifresini çözdürecek ve ben size mektubun aslıyla kopyasını göndereceğim.

Bütün bunlar buraya kadar çok iyiydi, kendisinden gitme müsaadesi aldım. Çıkarken, Peyssonnel'i, hastarunkine bitişik odada bazı yabancılarla oturup eğlenen Süleyman Bey'e gönderdim: Kendisine konta bir mektub verdiğimi, bu mektubu yastığının altında bulacağını, şifresini çözdürüp bana bildireceği, bunun çok önemli olduğu yolunda haber saldı. Bu tedbir zarurıydı; zira kont birkaç zaman sonra şiddetli bir damla illeti bunalımı içine girdi, kesin bir hareketsizlik ve dalgınlık haliyle yatıp kaldı. Bir kaşıkla ağzına verilenden başka hiçbir gıda almıyor ve artık konuşmuyordu. Mektubun şifresinin çözülmesi ve muhtevası bakımından, Mösyö, Süleyman Bey ile Paul'ün sır saklamalarına teslim olmuş durumdaydım. Süleyman Bey yaklaşık kırkbeş yaşlarında Milanlı bir dönmeydi, parlak olmaktan ziyade sağlam bir zekâsı vardı; zâten, menfaatlerine, terfiine dikkat gösteriyor, bunun için de çok çalışıyor, mutedil görünüşü ve davranışlarındaki topluma uyusla takdir kazanıyordu. Burada dostlar ve koruyucular kazanmak yolunda kont Bonneval ile münasebetlerinden yararlandı; yıllardan beri, kont Bonneval adına, humbaracıbaşı görevini yürütüyor ve babalığından ayrı bir evde yaşıyor, Venedikli bir dönmenin tek kızıyla evliliğini sürdürüyor. Süleyman Bey'in göze çarpan büyük bir kaabiliyeti yok, tanıdığı kişiler de, yâni dostluk çevresi de çok geniş değil, fakat babasının görüşmelerini ve Bâb-ı Âlî'deki temaslarını biliyor ve bu bakımdan hayli tanıdığı da var, bunlara babalığından mesaj götürüp getirmiş durumda, bu bakımdan Beyoğlu'nda Avrupa ahvâline dâir haberler toplayabilecek bir kişi durumunu rahatlıkla devam ettirebilir, yâni, babalığı kont Bonneval'in yerini aşağı yukarı tutabileceğine inandırıcı bir durumu var. Yâni, şimdiki durumda kendisiyle anlaşılabilecek, tabii bir kanal durumunda ve benim gizliliği bozmamak bakımından şahsen yürütemeyeceğini teşebbüslerde bana yardımcı olabilecek bir kişi durumunda; Kont Bonneval'in evrakı günlerden beri onun elinde bulunduğu ve bunları emin yerde tuttuğuna göre kendisine karşı çekingen davranmanın da bir mânâsı yok. Bunun yapılması da zarurî idi, zira Peyssonnel, rahatsızlığından beri Bonneval'i günde iki kere evinde ziyaret ediyordu, kontun defterlerinin ve birtakım kayıtlarla dolu haritalarının bir kanepe üzerinde ve herkesin alabileceği durumda bulunduklarına Süleyman Bey'in dikkatini çekti. Bu uyarıdan itibaren Süleyman Bey, babalığına ait eline ne geçtiyse toplayıp emin bir yere koydu. Onları nereye naklettiğini kesinlikle bilmiyorum, fakat Napoli elçiliği kançıları Chevrier, evrakların en önemlilerinin kendisinde bulunduğunu dün akşam söyledi. Cenovah olan bu kançıları, kötü bir hâtura dolayısıyla hatırlayacaksınız, Mösyö; bundan yedi-sekiz yıl önce, İsviçre'de Fransız poli tikası aleyhinde bazı haberler yaymış ve hükümet bu haberlerin Protestanları aleyhimize isyan ettirecek mâhiyette olduklarına hükmederek, M. de Villeneuve'e onu kötü bir ruh gibi ortadan yoket-mesi hususunda mükerrer emirler verilmişti; M. Finochetti onu Napoli işlerine karıştırdığında, oraya bir seyahat yaptı ve istenen projeleri sağladı, zira böyle işlerde mahareti gözden uzak tutulmayacak derecededir. Bu işine mükâfat olarak kendisi Napoli elçiliği kançılarlığı mevkiine getirildi, kendisinin ihtiyacı olan güler yüzü ve iyi muameleyi kont Bonneval'in evinde bulduğundan ona fazlasıyla bağlandı. Süleyman Bey, bahis konusu şifresi çö zülecek mektubu ayın 12. günü akşamı ona verdi; bunu Paul'den öğrendim; ayın 22. günü sabahı ChGvrier'yi göndererek Paul'ü çağırttım. Önce bana hatâlar bulunduğu için mektubun bir kısmının şifresini çözmenin mümkün olmadığını söyledi; bununla beraber, kont Bonneval kendine geldiğinde onun da hatırlamalarıyla hatalı şifrenin çözülebileceği ümidinde olduğunu bildirdi. Tabii, mesele krala hizmetle alâkalı olduğundan Süleyman Bey'in izninin alınması gerektiğini de sözlerine ekledi. Bu söylediklerini temin etmiş olacak ki, dün akşam bana, yazıma eklenmiş olarak bulacağınız özeti getirdi.

Bu mektubun gerektirdiği düşüncelere girmeden önce, şifresi çözülen kısmı okuduktan sonra, M. Peyssonnel'i, bu irtibat hizmetinden teşekkürlerimi sunması ve Bonneval hakkında üzüntülerim olduğunu, fakat bu mektubun bunları daha da arttırdığını bildirmesi için Süleyman Bey'in evine gönderdim; bunlara ilâve olarak, ilerlemesine yardıma olmak hususunda vesileler bulmak istediğimi, Fransa menfaatlerine uygun olan bu ihtimam ve himmet-lerini devam ettirmek niyetindeyse, Bâb-ı Âlî'nin güvenini iyi kullanmak hususunda bu mektubun kendisine bir fikir verebileceğini, kararının beni mutlu edeceğini söylemesini de istedim. Bu iltifattan çok duygulanan Süleyman Bey, Peyssonnel'e, bu mektub şifresi işinin hayli yorucu olmasından ötürü kendisini mazur görmemi dilediğini ve kont iyileştiği takdirde endişelenilecek bir husus kalmayacağını, kontun Said Efendi'ye müzâkereler konusunda fazla güvenmesinden ötürü Reisefendi'yi ihmâl ettiğini, dostlarından olmadığını, bunun için kendi görevi olan humbaracıbaşığa karşı iyi niyetli olmasını sağlamak üzere bu sabah kendisini ziyaret ettiğini, zâten başkalarının işine karışmaktan hoşlanmadığım, bununla beraber Fransa'nın kendisinden isteyeceği her şeyi yerine getireceğini söyledi. Peyssonnel, kendisine hâdiselere uzak kalmanın sağlam bir kararın delili olduğunu bildirdi ve bunun istisnaları olmağa değer bulunduğunu ilâve etti: Böylece, Süleyman ikna

Fransa'nın Napoli elçisi L'Hopital de ona aynı görev üzerinde duran bir mektup gönderdi. Bonne-val'in Fransa'ya dönmesine müsaade eden

edilmekte, kendisiyle mutabık kalınmasında güçlük göstermedi. Şimdi, Mösyö, mektuplarınız vasıtasıyla bana ulaştırmakla şeref verdiğiniz talimat üzerinde düşünmek kalıyor: 1. Evvelce Türklerin oyalama harekâtında bulunmalarını, yâni gösteriler yapmalarını istiyordunuz, şimdi ise, ellerine silâhlarını alarak Macaristan kraliçesinin İtalya'yı raptetmesine mâni olmaları talebinde bulunuyorsunuz; bu noktanın ne kadar nazik olduğunu ve gerçekleştirilmesinin ne kadar çok teşebbüs ve görüşmeye bağlı bulunduğunu takdir buyursunuz. Süleyman Bey kont Bonneval'in yapması gerekenleri üstlendiği takdirde bu teşebbüsler dolayı cereyan edecek demektir; bunların gizli kalıp kalmayacaklarına gelince. Kont Bonneval'in bu işi üstlenmesi dolayısıyla gerekli bütün teferruatı size bildirdiğime göre, karar vermek de size düşer. Bana gelince, 29 Ağustos'da Veziri-âzam'la yaptığım ve tarafınızdan tasvib gören görüşme çerçevesinde hareket edeceğim. 2. Ümit eder-siniz ki, Türkler kendi çıkarlarını fazlalık olarak belirttiği ölçüde sizinle görüş birliğine varırlar. Bugün bu sebebe yâni çıkar sebebine bir de hediyeleri katacağınızı vaadediyorsunuz. Hediyelerden maksadınızın para vermek olduğu meydanda ve bunu da miktar olarak yüz bin ekü olarak belirtiyorsunuz. Sizden şurasını hatırlamanızı rica ederim ki, Mösyö, kont Bonneval ile görüştüğümüzde, Fransa'nın, Türkiye'nin girişeceği oyalama harekâtı masraflarının yarısını ödeyebileceğini imâ etmiştiniz ve bu da Bâb-ı Âlî'nin pek hoşuna gitmemişti. Bugün durumun daha meseleli olduğunu hatırlatmak isterim, çünkü Reisefendi, yâni Hariciye nâ~ zırıyla karşı karşıya kalacağız demektir ve 1945 muhtırasında size çizdiğiniz portresine bakılarak hüküm vermek gerekirse, bu zat, söyledığınız raka mm daha fazlasını temin edebilecek bir karakter yapışma sahiptir. Fakat, meselenin para ile ilgili yönünün hemen her şeyi halledebileceğini sanmayalım; Reisefendi, her şeyden fazla, bu davranışında Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatini açıkça, elle tutulurcasına görmek isteyecektir ve en az bunun kadar önemlisi de, bütün olup bitecekler karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun başının ağrımazına hiçbir suretle müsaade edilmeyeceğinin teminâtını arayacaktır. Bunlardan emin olduktan, bu v önlerden tamamıyla teminât altına alındıktan son ra da sıra kendi şahsî çıkarının tatminine gelecektir. Yâni bunlardan ne birini, ne ötekini feda etmesi diye bir şey mevcut değildir. İşte benim Reisefendi ile ilgili düşünce ve in'tibâlanm bunlardan ibarettir. 3. Bu iki düşünce bir üçüncüsünü akla getirmektedir. Bu da son talimatlarınızın, görüşlerinizin başarısında başlıca engeli ortadan kaldırmamaktadır. Bu da Bâb-ı Âlî'nin, terkedilmek ihtimâlini gözönünde tutmaktan kaynaklanan tereddüdüdür. 4. Son raporlarımda Reisefendi'nin, Bâb-ı Âlî'nin hareketsiz kalmasının suçunu bizim iki hata-nuza bağladığını gördünüz, Mösyö. Bunlardan biri, Büyük-Sultan'ın arabuluculuğunu kabul etmemiş olmamız; diğeri, Prusya kralının bir ittifak hususunda yaklaşmalarına hiçbir suretle cevap verilmemiş olması. Doğayısıyla, Bâb-ı Âlî'nin savaş ilânı sebebin Macaristan kraliçesinin bu arabuluculuğu reddetmiş olmasına dayandırabileceği hususunda Reisefendi'yi ikna etmek güç olacaktır; ayrıca bizim, Rusya imparatoriçesini, yalnız onu tek arabulucu olarak tanıdığımız hususunda, Rus hükümeti nezdindeki teşebbüslerimiz de iyice haber alınmış ve öğrenilmiş durumda. Bâb-ı Âlî'nin Prusya ile ittifakı meselesine gelince, ne sizin yazılarınızda, ne de kont Bonneval'inkilerde, Bâb-ı Âlî'nin teşebbüslerinden ötürü mâruz kaldığı kırıcı davranışların tedavi ve telâfisi hususunda herhangi bir tavsiye ile karşılaşmaktayım. Reisefendi ve Bâb-ı Âlî, bu durumda kendisini küçük düşürülmüş saymakta ve pek tabu olarak bir kin duymaktadır. Bahis konusu, kinin çok kuvvetli olması düşünülebilir. Zira, Reisefendi, son defa görüşümde, İbrahim'in, üzüntüsünden ve utancından ölmüş olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti; çünkü bu müzâkerelerin kesin bir başarı ile neticeleneceği konusunda Bâb-ı Âlî'ye teminât vermiş bulunuyordu. Son düşüncem şu ki, Mösyö, talimatlarımız herhalde Avusturya elçisiyle yapılan görüşmeler sona erdiğinde gelecektir; bu arada Avusturya elçisi Penkler'le esirlerin salıverilmesi üzerinde bir liste de hazırlanmış bulunmaktadır. Bu esirler, Livurn'daki kadirgalarda bulunan kürek esirlerine karşılık hürriyet lor in ı elde edeceklerdir. Bu konuda Reisefendi müsait bir görünüş vermektedir. Ben, zindana atılmış olan cizvitlerin. hürriyetlerine kavuşacak kişilerin liste lerinde yer almalarına çalışıyorum. Reisefendi de bu konuda M. Fonton'a gelecek olan yeni postayı beklediğini söyledi. Görünüşe bakılırsa. Bâb-t Âlî Avusturya hükümetinin ultimatoma gereken karşılığı verecek ve elçi Penkler'le yapılan müzâkereler, Bâb-ı Âlî'nin geri çekilmesini imkânsız kılacak kadar ilerlemiş olacak.

Burada Malta şövalyeler tarikatı için keşfetmiş olduğum hususu Venedik elçisi Bocag'a haber ver-mekte bilhassa ihtimam gösterdim; fakat, kont Bon-neval'in muhtırasında geçen hususu elçiye bildirmeği lüzumsuz saydım: Muhtırada geçen olay, Mal-tahların Büyük-Sultan'ın iki gemisini batırdıkları rivayetiydi; zâten bu da doğrulanmış bir söylenti değildi. Bu olay, öyle görünüyor ki, gözden kaçmış olmalı.»

Sonsuz saygılarımla, vb. Cas tel îane

mektup, Peyssnol tarafından şifresi çözülmüş olarak kendisine verildi. Fakat, Bonneval ertesi gün, ilerlemiş goutte (nikris) hastalığından, vasiyetnâmesiz, on kese borç bırakarak öldü (23 Mayıs 1747). Kendini Bonneval'in gayri meşru oğlu olarak tanıtan kırkbeş yaşındaki mühtedi Süleyman, bombacılar kumandanı olarak babalığının yerini aldı (Haziran 1747), aynı şekilde Macar mühtedisi İbrahim Müteferrika'nın oğlu İbrahim, babasının Ölümünden sonra, geçen, yıl, imparatorluk matbaasının müdürlüğüne getirilmişti.

Bonneval, yeni îsveç elçisi Tessin'e, Carlson'un İstanbul'da kalmasını sağlamak üzere başvurmuştu; bununla beraber, Cart son geri çağırılarak yerine önce maslahatgüzar, peşinden elçi olarak Celsing atandı (1745).

O sırada Türk devleti üzerine küçük bir eser yazmış olan Porter <sup>177</sup>, İngiltere'nin İstanbul elçisiydi. Yazdığı eser, aynı zamanda İstanbul'da Venedik elçiliğinde kâtip olarak görev yapan Businello'nunkinden <sup>178</sup> daha az önemli değildi. Aynı dönemde Cizvit Borowski altı kişilik bir mâiyyetle gelerek, Polonya adına, Tataristan'da temsilcilik ve Sira'da bir misafirhane tesisi talebinde bulundu. Kendisine iyi muamele edildi ve bahis konusu ülkelere gitmesi hususunda fermanlar verildi, tki yıl önce Veziriâzam'ın hetman Podocki'ye Rusya'nın Ukrayna <sup>179</sup>ya karşı silâhlanıp silâhlanmadığını sorduğu mektuptan bu yana Bâb-ı Âlî'nin Polonya ile diplomatik bir ilişkisi olmamıştı. <sup>180</sup>

### Rusya İle Barış Anlaşmasının Yenilenmesi

Kırım hanını İstanbul'a çağırarak ve yukarıda bahsettiğimiz şekilde parlak bir törenle karşılayan Bâb-ı Âlî, kendi politikasının tesiri üzerinde fikir alış verişinde bulunmuştu; Osmanlı İmparatorluğu İran'la barış anlaşması imzalamıştı ve bu gösteri hareketiyle aynı menfaatler üzerinde birleştikleri tesirini uyandırmak istemişti. Kırım hanı, Rusların Kabarta halkını kendi hâkimiyetleri altına almak istemelerinden şikâyet etti, oysa son anlaşmada halkın bağımsız olduğu beyanı bulunuyordu; Zaporoglar için de durum aynıydı. Rus elçisi Nepluieff bu hususları hükûmetine bildirdi; fakat Kırım

<sup>177</sup> Observation on the religion, law, government and manners of the Turks. Lyon, 1768. (Türklerin dini, hukuku ve yaşayış tarzları üzerine müşahedeler).

<sup>178</sup> Plerre Businello, Osmanlıların hükûmeti, âdet ve yaşayış tarzı Üzerine rapor, Lelpzig, 1788.

<sup>179</sup> Veziriazam Hasan Paşa'nın Polonyalı general Potocki'ye mektubu (Şubat 1744).

<sup>180</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/82-84

hanlığına bir konsolos atanması yolundaki teklifine, Tatarların vahşi oldukları, Fransız konsolosuna çok kötü muamele ettikleri, bu hususta bir karara varmadan önce hanın memleketine dönmesinin beklenmesinin yerinde olacağı cevabı verildi. Nepluieff, iki ay sonra, barış anlaşmasının ve son anlaşma ekinin yenilenmesi hususunda görüşmelerde bulundu. Yenilenmeden maksat, sadece anlaşmada geçen prens İvan adı yerine imparatoriçe Catherine (Kate-rina) adının yazılmasını mümkün kılmaktı. Zâten anlaşma sürekli olarak yapıldığından yenilenmeğe gerek olmamakla beraber, Reisefendi bu şartlar içinde yeni bir menfaat kaynağı gördü ve Rusya'nın isteğine can ve gönülden rıza gösterdi. Böylece, sürekli barış anlaşması imparatoriçe adına düzenlenen bir anlaşmayla yenilendi (10 Nisan 1747 - 29 Rebiul'evvel 1160).<sup>181</sup>

### Avusturya Barış Anlaşması Süresiz Uzatıldı

Bâb-ı Âlî, İmparator I. François'nın tahta çıkmasından sonra olağanüstü yetkili murahhas veya elçi olarak atanan baron de Penkler'in<sup>182</sup> muhteşem bir törenle huzura kabul gününü önceden belirlemişti; Penkler, İmparatorun tahta çıkışını bu kabulde resmen tebliğ etmiş olacaktı. Fakat, Reisefendi, elçinin güven-mektubunda İmparatorun unvanları arasında Kudüs kralı sıfatının geçmesi üzerinde durdu. Gerçekten de, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde bu konudaki itirazlardan sonra Bâb-ı Âlî'ye gönderilen Avusturya resmî vesikalarından bu unvan kaldırılmıştı. Reisefendi'ye göre, bu hususun bilmezlikten gelinmesi, Osmanlı İmparatorluğu hükümetine karşı bir saygısızlıktı. Reisefendi, evvelce memlekete sahib olduğu için Sultan, Macaristan liralı unvanını kullandığı takdirdp bunun uygun görülüp görülmeyeceğini baron de Penkler'e sordu. Elçi, İmparatorun kullandığı unvanın Lorraine dukeleri tarafından kullanıldığı için fazla önemi; olmadığını \* belirtmekle yetindi;; Bütün itirazlarından bir netice çıkmadığından unvanı silmek zorunda kaldı. Napoli kralları da güven mektuplarından aynı unvanı kaldırmak zorunda kalmışlardı. Böylece, Penkler'in güven mektuplarındaki unvanlar değiştirildi. Bu olayı

<sup>181</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/84

<sup>182</sup> Penkler'in raporu. Müzâkereler ve neticesi için İzi Tarihi'ne, t. 160 ve 161, bakınız. Tarihi 1818'de yayınladığı ve İzzetli İstanbul'da otuzdört yıl önce yayınladığı ve anlaşmanın metni Penkler'in 2 Ağustos 1747 raporunda ek olarak bulunduğu halde Schoel bu olaydan habersizdir; Türkçe metinden önce anlaşmaya getirilen değişikliğin sebeblerini İzhâc için bir giriş bulunmaktadır. Rusça nüshada bu giriş yoktur.

İmparatorluk müverrihi (tarihçisi) muzafferâne bir edâ ile nakletmekte ve buradan sözü Belgrad<sup>183</sup> anlaşmasına getirerek, Sultan Mah-mud\*un ek anlaşmaya konulan bazı ifâdelerin çıkarılmağa zorlanması karşısında; «Cenab-ı Hak isterse, zamanı gelince onlar bu yaptıklarını bize ödeyeceklerdir»<sup>184</sup> sözünü söylemekte haklı olduğunu imâ etmektedir.

Penkler, huzura kabul merasimlerinden sonra, biri Toskan büyük-dükü sıfatıyla bir dostluk anlaşması imzalanmasını başarmak, diğeri Belgrad anlaşmasının müddetsiz olarak uzatılmasını hedef alan ikili müzâkerelere girişti. Bu sürekli barış hususunda ilk fikir, kendisini zenginleştirecek hâdis ve müzâkereleri harekete getirmekte ve sonra bunları sadece altının yoluna koyabileceği güçlüklerle kuşatmakta usta olan Reisefendi'-den geldi. Barış ve dostluk anlaşmasıyla alâkalı müzâkerelerin cereyanı sırasında, Reisefendi, kendisine Fransız elçisi Castel-lane ve Bonneval tarafından telkin edilen bir itirazı ortaya attı: Varcki tarafından yazılan Floransa tarihinde Come de M&licis, şövalyeleri Malta şövalyeleri gibi Müslümanlara karşı açıkça savaş hâlinde bulunan Saint-Etienne mezhebinin kurucusu olarak gösterilmişti; bu böyle olunca, Bâb-ı Ali ile Toskana arasında hiçbir dostluk mevcut bulunamazdı. Avusturya elçisi Penkler, Reisefendi'ye zekîce bir cevap verdi: Eğer eski düşmanlıklar ebedî olmuş olsaydı, Kur'an'da «Bütün kafirleri Ölümle cezalandırınız.» yazdığına göre, Bâb-ı Âli hristiyan devletlerle nasıl barış hâlinde yaşayabilir ve dostluk münasebetlerini sürdürebilirdi? Her hükümdar, diye ekledi, devletlerinin iyiliğini kendi vicdaniyle barıştırmayı hedef bilmelidir; Bâb-ı Âlî'nin de aynı anlayış içinde olduğunu ümit etmek gerekir. Bâb-ı Âlî tarafından diğ er bir güçlük, «ebedî\* kelimesiyle ifâde edilen Belgrad barışının sürekliliğine karşı çıkarıldı. Ebedî sözünün Kur'-an'a aykırılığı üzerinde duruluyordu,- fakat, Bâb-ı Âlî Rusya ile «ebedî»<sup>185</sup> bir anlaşma imzalamış olduğuna göre bu itiraz fazlasiyle garipti, üstelik bu anlaşma, bahis konusu kelimeye dokunulmadan daha son zamanlarda yenilenmişti. Reisefendi, sadece «uzun müddet»<sup>186</sup> sözcüğünün kullanılmasını istiyordu; elçi, bunlara karşı sürekli ve ebedî<sup>187</sup>

<sup>183</sup> Belgrad anlaşmasında bazı ifâdeler için Bâb-ı Âlî'ye yapılan baskılar sonunda bunların değiştirilmek zorunda kalınması Penkler'in güven mektubuna karşı takınan tavırla telâfi edilmiştir. İzi geniş tarihî bilgisiyle Hudeybiye anlaşması sırasında KureyşlUer'ın Hz. Peygamber'! bazı kelimeleri değiştirmeye zorladıklarını, Peygam-ber'in de Saffeyn savaşında bunu ödeyeceklerini bilerek razı olduğunu anlatmaktadır.

<sup>184</sup> İnşallah vakti ile mukabele ve mükâfat olur.

<sup>185</sup> Müebbede.

<sup>186</sup> Memdûd, yâni uzun müddetli.

<sup>187</sup> Dâim veya müebbed.

kelimelerini tercih ediyordu. Nihayet sürekli ve devamlı <sup>188</sup> kelimeleri üzerinde karar kılındı. Fakat, Türkçe nüshada bu iki kelimeye şeriatin <sup>189</sup> müsaade ettiğince uzun müddet kelimesinin tercih edildiğini belirten ek bir madde konuldu. Bütün bu güçlükler, Fransa'nın menfaatlerinin savunucusu, fakat, Bâb-ı Âlî'yi Avusturya'ya karşı bir savaşa kıskırtmağa gücü yetmediğinden hiç değilse bu iki devlet arasında dostça ilişkileri engellemek isteyen Şeyhülislâm Hayâtizâde'nin başının altından çıkıyordu. Ha-yâtizâde, Avusturya İmparatoruna verilen Kudüs kralı unvanına şiddetle karşı çıkanlar arasında yer almıştı. Bu Şeyhülis-lâm'ın ve peşinden seksenlik Şeyhülislâm Mahmudzâde Zeynel-âbidin'in azledilmelerinden sonra istediği gibi hareket etmekte serbest kalan Reisefendi, ünparatoriçenin anlaşmanın Avusturya'ya verilecek nüshasında Almanya İmparatorluğunun tek vârisi olarak kalmasına razı oldu ve anlaşmanın Türkiye nüshasında Sultan'inkilere eklenen Kudüs unvanı yakışksız kaçacağı düşüncesiyle kaldırıldı. Nihayet, müddetsiz olarak yenilenen için olduğu gibi, Toskana ile yapılan anlaşma için, her birine üçbin duka altını verildi. Avusturya imparatorluğu için ölümcül bir mânâ taşıyan Belgrad barış anlaşması, imparatorluğa daha önce onbeşbin duka altınına malolmustu, büyük, değeri ulan yüzük de bu rakama dâhil değildi. Böylece, Fransız elçisi Castel-lane ve iki gün önce ölen Bonneval'e rağmen, Bâb-ı Âlî Avusturya ve Toskana ile sürekli bir anlaşma imzaladı (25 Mayıs 1747). Yedi aylık bir süre içinde Osmanlı İmparatorluğu İran ile bir anlaşma yapmış, Rusya ve Avusturya ile mevcut anlaşmaları da müddetsiz olarak yenilemişti. <sup>190</sup>

## ALTIŞDOKUZUNCU KİTAP

Hırka-ı Şerif Dâiresi. — Veziriâzam'ın azil ve yerine Seyyid Abdullah Paşa'nın atanması. — Nâdir Şâh'm ölümü. — Olağanüstü yetkili elçi Kesrtye-U'nın İran'a dönüşü. — Memlûklerin katliâmı. — Birçok valinin atanması. — M. de Desalleors. — Hattf Mustafa murahhas olarak Viyana'da. — Evlenmeler, inşaatlar ve kitabeler. — İstanbul ve Bağ-dad'da isyan. — İran ve Napoli elçilikleri. — Kırım hanının ölümü. — Vezirlerin atanma ve değiştirilmeleri. — Şeyhülislam Esad, Naili ve Bıçakçılar imamının ölümleri. — Tabiat Olayları. — Kesriyeli, Pirizâde ve Reisefendi Mustafa'nın

<sup>188</sup> Dâim vü berkarar.

<sup>189</sup> Mesag-ı şer-i olduğu veçhile müddet-i memdûde. İzi, f. 116

<sup>190</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/85-87

 l m . — Bedeviler arasında Abdulvehab tarafından gerçekleştirilen İ l miyet'te reform hareketi. — Bu mezheb adamının doktrini. — Arabistan'dan felâket haberleri. — Bir para hazinesinin keşfi. — Eflâk Prensi,  eyh lisl m ve Veziriâzam'ın azilleri. — Yeniçeri' a ası sarayının ve sarayda bir k  k n in  atı. — Bir HiAd elçisinin gelişi. — İran olayları. — d'Aix-la-Chapelle barışı  zerine Bâb-ı Ali'nin g r   . — İstanbul'daki Avrupa devletleri elçilerinin gayretleri. — Kışlalar, sayfiye k  k leri ve kalelerin in  atı. — İ  karışıklıklar. — Deniz olayları. — Veziriâzam'ın azil ve Kızlara asının idamı. — Deprem ve kasır a. — Yunanlıların ayaklanmaları. — Bâb-ı Ali tercümanları ve voyvodaların değiştirilmesi — Fransız, İ ve  elçilerinin ve bir Danimarka murahhasının gayretleri, — Venedik ve Ragusa. — Polonya ile mu  ber t. — Yeni Sırbistan ve Kabartanda anlaşmazlıklar çıkması. — Gürcistan ve Irak olayları. — Sultan'ın in  attan ve ziyaretleri. — Galata Sarayı kütüphanesinin açılması. — Deprem. — Birinci Mahmud ve  eyh Yusuf'un ölümü.<sup>191</sup>

### Hırka-i  erif Dairesi

ETRAFDAKİ bütün devletlerle yenilenen barış anlaşmalarının verdiği huzurla, Sultan Mahmud, kendisini başlıca zevki olan inşaat i lerine tamamiyle adadı. Fakat ne yazık ki, son samanlarda akınlarından şikayetçi olan Ruslarla ban ı devam ettirmek niaksadiyle Kuban Tatarlarını zabt-ı rabt altında tutmak için A an adasında yaptırdığı bir yeni hisar istisna edilirse, yükselttiği yapıların hemen hepsi göze çarpmayan veya faydasız şeyler oldu. Nimet ve Nevres Efendi kafiyeli kitabelerinde Be ikta  yazlık sarayının tamamlanmasını kutladılar ve onu Doğu'mın en ünlü yedi sarayı arasında saydılar: Bu saraylar Dicle  zerindeki Keyhusrev Nu iravan<sup>192</sup>, Meda-in'deki<sup>193</sup> Keyhusrev Perviz ve Oronte<sup>194</sup>  zerindeki e i güzel  irin'di ve yeni yapıyı Arap hükümdarı Naaman'ın Irak'da<sup>195</sup> yaptırdığı diğer iki sarayla Hahramout'da ve Yemen'de Hom-yar kral<sup>196</sup> ailesi tarafından yüceltilen saraylarla da kıyasladılar. İmparatorluk müverrihi, sanatk r ne nesrini, yeni tamir ettirilen Sinanpa a K  k 'ne yerleştirilen ve hazineden ondört-bin

<sup>191</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/88

<sup>192</sup> Taki Kesra.

<sup>193</sup> Taki Mu  u

<sup>194</sup> Kasrı  irin.

<sup>195</sup> Haveraak ve Sedir.

<sup>196</sup> Hadramut'daki Kasrı Mu eyed ve Sana'daki Gomedan.

dirhem gümüş çekilerek sırf bu mâtenden imâl edilen tahtı başarıyla övmek için kullandı; yazar bu tahtı gözalıcı bir us-lûbla överken, onu eski İran hükümdarı Keykavus'un tavus <sup>197</sup> biçimindeki tahtından da üstün gösterdi. Avrupa'da aşağı yukarı bilinmeyen ve Asya'da unutulmuş bu hükümdarın adı böylece yeniden duyurulmuş oldu. Tarihin en yerinde övgüleriyle saraydaki kutsal emânetler salonunu tasvir etti. Sultan'ın yatak Odasının yanındaki odada, bu kutsal emânetlerden Hz. Peygam-ber'in yeşil renkli olan sancağı, kılıcı, yayı ve borda <sup>198</sup> denilen siyah kumaştan hırkası imparatorluğun paha biçilmez kıymetleri olarak jmuhafaza ediliyorlardı. Peygamber'in sancağı îm-. paratorluğun bayrağı idi ve ordu savaşa giderken, muhteşem bir merasimle birliklerin serdarı olan Veziriâzam'ın ellerine teslim ediliyordu; sefer dönüşünde aynı törenle teslim alınıyordu. Hz. Peygamber'in kılıcı tahta çıkan Sultanlar tarafından kuşanılıyordu ve kutsal hırka <sup>199</sup>, her yıl Ramazan ayının ortasında törenle ziyarete açılıyor, saray subayları, büyükler ve Nazırlar tarafından ziyaret ediliyordu; Hz. Peygamber'in hırkasının bir ucunun batırıldığı su kutsal sayılıyor, saray ileri gelenleriyle şehrin eşrafına dağıtılıyordu. Sancak-ı Şerif ve hırka ayrı ayrı kırk bohçada muhafaza ediliyor, gümüş bir kasada korunuyordu. Diğer eşyaların muhafazasında kullanılmak üzere imâl edilecek kasa için Sultan'ın verdiği altmışsekizbin dirhem gümüşten başka, dip duvarı ufuk mavisi olan Kutsal Emânetler Dâiresi'nin bezenmesi için aynı madenden yirmi ve bir buna yakın dirhem tutarında kullanım yapıldı. Müverrih bu vesileyle, bu hırkanın, Hz. Peygamber'in, meşhur medhiyesinde: «Peygamber, kıvılcımları her tarafa yayılan kılıçta\*»; bu, Allah'-< m kınından bizzat çektiği kılıçtır» beytini okuduğu sırada, şâir Kâab Bin Süheyr'e sırtından çıkarıp verdiği hırkanın aynı olduğunu anlatan şehâdetleri zikrediyor.

Hız. Peygamber'in halefleri olan Halifeler ve Mısır Halifelerinin halefleri durumundaki Osmanlı Sultanları, uzun zaman kendilerini şeriatını dünyaya kabul ettirmek için kınlarından çekilmiş Allah'ın kılıcı olarak görmüşlerdir; fakat, onsekizinci asrın başından beri III. Ahmed ve I. Mahmud saltanatları döneminde, Bâb-ı Âlî'yi rahatsız eden ve nihayet bir siyaset âleti olarak kullanılan İran prensinin idamı için birçok vesile varken, adetlerdeki bu değişiklik tesiriyle Bâb-ı Âlî onu Samsun'a göndermek ve oradan da Kırım hanlarının sürgün yerleri olan Rodos'a naklettirmekle yetindi. Eflak

<sup>197</sup> Tahtı Tavus; Tahtı Keykavus.

<sup>198</sup> Orada Ebubekr, Ömer ve Osman'ın ve Peygamber'in diğer ashabının da kılıçları görülmektedir.

<sup>199</sup> Hırka-i şerife.

tab'asınıii prens Jean Maurocordato'dan <sup>200</sup> şikâyetleri ayyuka çıkınca Veziriazam onu azletti ve yerine böylece üçüncü defa bospodar makamına çıkan Bâb-ı Âlî tercümanı Alexandre Ghika'nın kardeşi Gregoire Ghika'yı atadı (24 Ağustos 1747 - 17 Şaban 1160). Ghika'nın düşüşünü, kısa bir süre sonra Veziriâzam'ınki takibetti. <sup>201</sup>

### Veziriazamın Azli Ve Yerine Seyyid-Abdullah Paşa'nın Atanması

Esseyid-Metuned, uzun yıllar boyunca İmparatorluğun en önemli görevlerinde başarıyla hizmet görmüş, Belgrad anlaşmasından önceki safhada, neticelendirilmesini hazırlayan müzâkerelerde kayda değer rol oynamıştı; Veziriazam olarak idâresinin son dokuz ayı içinde İran'la yapılan anlaşmayı yenilemiş veya yeniden kurmuş, Rusya ve Avusturya ile İmparatorluk arasındaki anlaşmalara yenilemek suretiyle sağlamlık kazandırmış, Toskana büyük-dükü ile bir dostluk anlaşması imzalamıştı. Ne var ki, bütün bu hizmetler, gözden düşmesine mani olamadı. Bunu da, onu ulemâ sınıfına hücum ettiren kavgacı ve kinci mizacı hızlandırdı. Afyon iptilâsı kendisine Tiryaki lakabı takılmasına yol açmıştı ve zâten halk görüşü açısından bir rezaletti. Vezâretiuzmâ makamına Seyid Abdullah Paşa'nın atandığını bildiren Hatt-ı Şerif, aynı zamanda azledilen Veziriazam'ın ulemâya karşı takındığı tavrı şiddetle kınadı.

Yeni Veziriazam Seyyid Abdullah Paşa, Veziriazam Köprülü Hüseyin Paşa'nın kâhyası Hasan Paşa'nın oğluydu. Çorlulu Ali Paşa'nın Veziriâzamlığı döneminde Rumeli Beylerbeyi olan Hasan Paşa Veziriâzamhk makamına atanmak üzere İstanbul'a çağırılmıştı; rakibi olan Çorlulu durumu öğrenince onu Mısır'a gönderdi ve orada idam edildi. Oğlu Seyid Abdullah, bu olaylar cereyan ettiği sırada ancak büyük-mirahur makamında bulunuyordu ve Aydm'da başgösteren Sarıbeyoğlu isyanını bastırmıştı. Sırasıyla Kıbrıs, Rakka ve Aydın valilik makamlarında bulunduktan sonra, İstanbul'a çağırıldı ve kendisinin Veziriâzam-lık makamı verildi. Selefi olan Esseyid Mehmed Paşa Rodos adasına gönderildi; sürgüne gönderilmesi, bir evvelki Şeyhülislâm, Tabib, Hayatîzâde'nin Şam'da vefatına rastladı. Reisefendi Abdullah, dostu ve Niemirow barış kongresinde birlikte çalıştığı gözden düşen Veziriâzam'm kaderini paylaştı. Bununla beraber, düşmesinin başlıca

<sup>200</sup> İzi, t. 128. Ana tarafından akraba olduklarından her ikisi de Scarlat-zftde adını taşıyorlar.

<sup>201</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/88-90

sebepleri Kâhyabey (İçişleri Nâzın)'in kıskançlığı ve defterdar ile kavgası olarak sayılabilir. Kendisini çocuklarına vasi tayin eden yaşlı Murteza'nın serveti üzerinden ancak beşyüz kese ödemekle suçlanmıştı; Murteza'nın kızını oğlu ile evlendirmişti. Yeni Veziriazam, eski Reisefendi Abdullah'ı Kastamonu'ya sürgüne gönderdi. Bununla beraber, talebi üzerine Edirne'de oturmasına izin verdi <sup>202</sup>. Büyük değerinde bir şâir olan Abdullah Nailî, Devlet Dâiresi yazarlarının şefliğine atandı ve müverrih izi teşrifatçıbaşılığa yükseltildi.

Veziriazam Seyyid Abdullah Paşa, makamı ve nüfuzu fazla-siyle dikkatimizi çekmiş olan Reisefendi'den başka, bütün selefleri gibi, dâiresinin birinci derecedeki memurlarını değiştirdi; Kâhyabey'i, çavuşbaşı, Nişancı'yı, üç defterdarı, müsteşarı, beylikçiyi, mektupçu ve iki tezkireciyi, altı mabeyinciye <sup>203</sup> ve müfettişi, süvarilik dâiresinin <sup>204</sup> altı müfettiş kâtibini, piyâ-delerinkileri <sup>205</sup>, Hazine Dâiresi baş idarecilerini <sup>206</sup> azletti; ayrıca, İmparatorluk valilerinden onikisinin yerlerini değiştirdi.

Yeni Veziriazam'ın ilk idâri tedbiri, bir emirname yayınlayarak, aksine davranana sert cezalar koymak suretiyle, Beyoğlu ve Galata meyhanelerinde şarap satışını yasaklamak oldu. «Hz. Peygamber'in bütün kötülüklerin anası <sup>207</sup> olarak bildirdiği» diyor İzi, «şarabın kızı <sup>208</sup> artık açıkça görünemedi ve bu zamanın kadınlaşmış erkekleri <sup>209</sup>, şarap dolu kristal bardakları porselen kahve fincanlarıyla değiştirmek <sup>210</sup> zorunda kaldılar.» Kısa bir süre sonra, meyhane ve kabarelerin en fazla bulunduğu İstanbul'un mahallesi Samatya'da yangın çıktığında, şairler cinaslı dilleriyle bu yangına boğazlan kuruyan ve yanan şarap meraklılarının iç çekmelerinden kivilcımlandı-ğını, bu suretle alevlendiğini anlattılar (4 Kasım 1747 - 1 Zilkade 1160). <sup>211</sup>

<sup>202</sup> Numanzâde, Hoş Tavsiyeler'inde, Edirne'de Reisefendi Abdullah'la yaptığı bir görüşmeyi naklediyor ve ondan Tavukçubaşı olarak bahsediyor.

<sup>203</sup> Hâzine, tersane, para, şehir, mutbak ve arpa.

<sup>204</sup> Sipahilerinden i, silâhdarlarinkini, vb.

<sup>205</sup> Yeniçerilerin, cebecilerin, topçu ve toparabacıların.

<sup>206</sup> Tevcihat (atamalar) listesi, İzi, f. 140'da bulunmaktadır.

<sup>207</sup> Ummul faabâis.

<sup>208</sup> Bint-ül areb, Acemcesi: Dunteri rez.

<sup>209</sup> Surezai zaman.

<sup>210</sup> İzl'nin söylediğine göre, beş-altı mısralık tenkitler (tahmis ve tes-dls) düzüyorlardı:

<Hûmlar şikeste cam tehi yok mevcud-u mey,

Ettün esir kohv\*, bizi, hey zeman Key;>

<sup>211</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/91-92

## Nâdir Şah'ın  l m 

Başka mâhiyette bir yangın, İran sınırında patlamak üzere olduğunun tehdid işaretlerini veriyordu. Kısa bir süre önce, Erij van'da Nâdir Şaha karşı baŐkaldırıldıėı haberi alınmıştı; bir müddet sonra da bu hükümdarın öldürüldüğü öğrenildi. Ker-manŐahanlı Celi hanın yeğeni ve Nâdir'in topçu birlikleri kumandanı Gurd Hüseyin han ve İbrahim'in oğlu, İran Çanın kar-deŐi Ali-Kuli han, ortadan kaldırılacaklar listesinde kendilerinin de bulunduğunu öğrenince, canlarını kurtarmak için m s-tebidi öldürmeğe karar verip   bin kişi topladılar. Bu maksatla KeŐekcibaŐı Kocabeğ ve CezayircibaŐı Salihbeğ'le birleştiler; bunlar Şahın muhafızları kumandanıydı. Nâdir Şah Ko um  zerine ilerlemek üzere Horasan'da Meşhed'den ayrılırken,    oğlunu sıkı bir muhafaza altında bulundurduğu Kalat kalesine g ndermiŐtı; bunlar, kısa bir zaman önce aslı esası olmayan bir şüphe üzerine gözlerini oyduurduğu Biza-Kuli Mirza, Nasrullah Mirza ve Şahın veliahdı Ő hr h Mirza, Riza-Kuli'nin oğlu ve Tahmasip'in kızıydı. İstibdadından ve devlet d nine suikasd n-den, halk ve mollalar üzerindeki baskısından artık şüphe edilmeyen Nâdir'in eski őöhretinden eser kalmamıŐtı. İnancı yerinde olan bütün ő ler için bir kin mevzuu hâline gelmişti. Oğuz-beğlerin ve Afganlıların reisleriyle bir gece istiŐare ve müzâkerelerde bulunmuştu. Tasarısı ortaya çıkmıştı. N diri durdurmak için, iki muhafız kumandanı Kocabeğ'le Salihbeğ, görevlerinin verdiği imtiyazdan yararlanarak geceyi dış muhafızlar arasında geçirdiler ve Nâdir Şahm uyuduğu çadıra girdiler. SıkıŐtırılmıŐ olduğunu gören Nâdir kendisini cesaretle savundu, fakat Salihbeğ'in indirdiği bir kılıç darbesi hayatına son verdi <sup>212</sup> (23 Haziran 1747 - 14 Cemaziyül'evvel 1160).

Nâdir Şahın öldürüldüğü gecenin sabahı korkunç bir kargaŐalıkla karşılaşıldı. Afganlı Ahmed han, Oğuzbeğlere ait bir birlikle İran birliklerine hücum etti; fakat yenilgiye uğrayarak Kandahar'a kaçtı. Nazar Ali han ordunun öfkesinin kurbanı oldu; Mayar han ve őariat makamının başı olan MollabaŐı   reyi kaçmakta buldular. Nâdir Şahın mühür muhafızı, efendi-sinin cesedini Meşhed'e götürmek üzere bir deveye koydu, fakat yolda rastladığı bir kısım Kürtler onu cesedi bir çukura atarak üzerini toprakla  rtmeğe zorladılar <sup>213</sup>. Nadir Şahm  l m  İstanbul'da, Sultan'ın can

<sup>212</sup> İZİ, f. 135.

<sup>213</sup> Nâdir Şah  zerine yazılan tarihlerde bu olaydan bahsedilmemekte-dir.

düşmanlarından biri daha ortadan kalktığından Allah'ın bir lûtfu şeklinde yorumlanarak şenliğe vesile oldu. Osmanlı İmparatorluğu müverrihinin yorumuna göre, Almanya İmparatoru VI. Charles ve Rusya İmparatori-çesi Anne'dan sonra Halifeye karşı savaşa cür'et eden Nâdir de Kur'an'ın: «İki hiçbir şey değil, üç <sup>214</sup> olması gerek.» hükmüne uygun olarak dünyadan ayrılmıştı. Nâdir şahın kaatillerin kılıç darbeleriyle can verdiği gün, şaha Sultan'ın zengin hediyelerini götürmekle görevlendirilmiş olan olağanüstü yetkili elçilik heyeti İran sınırını geçmişti.

Sırbistan'da sınırların belirlenmesinde komiser olarak görev yaptığını gördüğümüz ve bu görevini <sup>215</sup> bir raporla gelecek nesillere intikal ettiren elçilik karargâhı kadısı müderris Numan Efendi, birtakım işaretlerin kehânetçe mânâlarına başvurarak, Sultan'ın hediyeleri arasında mücevherlerle süslü bir kılıç bulunduğunu gözönünde tutup, Nâdir şahın kaçınılmaz bir kaderle kılıç darbeleriyle hayatını kaybedeceği neticesini çıkarır. Bu vesileyle Niemirow kongresi kurbanı Kâhyabey Osman'ın, Sultan imamı Pîrîzâde'nin ona kâğıttan sanatkârca oyulmuş bir makas göndermesinden kısa bir süre sonra idam edilmiş olduğunu hatırlatır. Yazar, bunun hemen peşinden, hükümdarların, devlet ileri gelenlerinin düşüşlerini ve diğer felâketleri haber veren işaretler üzerinde durur. Tehdid altındaki, yâni başına bir şeyler gelecek kişinin sarığının ve tuğun yere düşmesi gibi olaylar da bu kötü işaretler arasında yer almaktadır. Bunlardan en az yedi işaret de Kesriyeli'nin elçilik görevinin iyi sonuçlanmayacağını haber vermektedir. <sup>216</sup>

### Olağanüstü Yetkili Elçi Kesriyeli'nin İrana Dönüşü

Nâdir şahm öldürüldüğü haberi duyulunca, şah Hüseyin'in oğlu olduğunu iddia eden Sam Mirza <sup>217</sup>, Azerbaycan'da taht üzerindeki hakkım ileri sürerek, takdisin ve İran krallarının mezar şehri olan Erdebil'de kudretli hükümdar kılıcı kuşandı. Paşası İbrahim han, Oğuzbeğ, Osmanlı elçisini ve taşıdığı zengin hediyeleri ele geçirip onları hemen Tahran'a götürmek ümi-diyle Hemedan etrafındaki memleketleri geçti. Sam Mirza ve İbrahim han,

<sup>214</sup> Eşşeyûn la yusennâ illa ve kad yusellis. tzi, f. 134.

<sup>215</sup> Hoş Tavsiyeler adlı eserinin Üçüncü cildinde.

<sup>216</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/93-94

<sup>217</sup> Bu taht İddiacısının mühüründeki yazı Numan'da, f. 150'de bulun maktadır ve şöyledir: Be men ez Gerdigâr ihlamest ismen es lutfi şiri Hakk est. Yâni: İlham bana Allah'ın elinden geldi; Allah'ın aslanı Ali'nin köpeği ben Sam adını aldım.

her ikisi de pâhâ biçilmez hediyelere sahip olmayı akıllarına koyduklarından, elçilik heyetini memleketin daha fazla içerilerine çekmek maksadiyle Nâdir şahın ölümünün boş bir rivayetten ibaret olduğunu anlatmağa çalıştılar. Fakat Türk heyetine gelen mektupların tarihlerini mukayese eden ikinci elçi Receb Paşa, kâhya defterdar ve kadı Numan Efendi gerçeği öğrenmeyi başardılar. Sonradan gelen mektuplar onları doğrulamakta gecikmedi <sup>218</sup>. Elçiyi geri dönmeğe ikna eden kadı Numan Efendi, bu dönüş tedbirinin zarurî olduğunu bir zabıtla tesbit etmeği yerinde buldu. Elçi Kesriyeli hududa vardı ve Sina üzerinden Bağdad'a yöneldi; zeâmetli bin süvarinin koruması sayesinde sağ salim bu şehre ulaştı. Bu atlı birliği, Sultan'ın Nâdir'e gönderdiği hediyelerin Kürdlerin, Oguz-beğler ve Afşarların muhtemel saldırılarına karşı savunulması için elçinin mâiyyetine verilmişti.

Nâdir şâhm öldüğünü bildiren tezkirenin gelmesinden beş gün sonra, Sultan, payitahtta olağanüstü bir meclisi toplantıya çağırdı. Bu mecliste olayların gelişmesi beklenerek İran sınırında barışın devam ettirilmesi uygun görüldü (25 Ağustos 1747 - -18 Şaban 1160).

Birkaç gün sonra, Bâb-ı Âlî, bu eyâleti iki ayrı <sup>219</sup> dönemde idare etmiş olan Bağdad valisi Ahmed Paşa'nın öldüğünü öğrendi. Ölümünden önce âsi Kürd Selim hanı <sup>220</sup> itaat altına almıştı. Sultan, bu Paşa'nın yerine eski Veziriazam Ahmed Pa-şa'yı atadı. Aynı zamanda elçi Kesriyeli'yi Basra valiliğine getirdi. Sultan Mahmud'un ikinci mirâhuru Mustafa Bey, şaha gönderilmiş olan hediyeleri İstanbul'a getirmek ve ölen valinin mallarını müsadere etmekle görevlendirildi. İkinci elçi Receb Paşa, defterdar Mustafa Bey, karargâh kadısı Numan Efendi, müverrih Rahmi, Kesriyeli elçilik heyetine bağlı olanların hepsi, aynı vesileyle İstanbul'a dönmek emrini aldılar. Numan Efendi, o zamana kadar müderrisler arasında işgal ettiğinden daha yüksek bir rütbeye geçti. Bu ilerleme onu memnun etmedi; Şeyhül-islâm'a yakınarak, Sırbistan'da sınır belirleme komisyonundaki ve Kesriyeli ile hizmetlerini, Sultan'ın huzurunda iki kere hil'at giymiş olduğunu, bunların en azından kendisinin Bağdad kadılığına tâyininde yeterli olması gerektiğini anlattı. Bununla beraber, ancak uzun zaman sonra Süleymaniye'ye bağlı sekizlerin müderrisliğini elde edebildi ve bu makamı

<sup>218</sup> Numan'da Nâdir'in ölümüyle alâkalı başka yazarlarmkından daha çok bilgi ve teferruat bulunmaktadır, yalnız 14 yazacağı yerde 12 Cemaziyü'lâhır yazmakla yanılmıştır. Bu elçiliğin raporu Nuraan'Jit eserinde hayli yer kaplamaktadır; 85, t. ln-40 86'dan itibaren 161.

<sup>219</sup> İlk defasında onbir yıl, ikincisinde oniki yıl. Niebuhr'daki Bağdad valileri listesine bakınız, II. p. 233. tel, Paşa'mn otuz yıl valilik ettiğini söylemek suretiyle yanılmaktadır.

<sup>220</sup> Numan'da Selim Han Tarlhi'ne bakınız.

aradan uzun zaman geçmeden Manisa kadılığı ile değiştirdi. Daha önce birçok kere sözünü ettiğimiz eserini bu görevdeyken yazdı.<sup>221</sup>

### Memlûklerin Katliâmı

Nâdir şahın öldürüldüğü haberi İstanbul'a henüz ulaşmıştı ki, Mısır valisi Ragıb Paşa'nın Memlûk beylerinin çıkardıkları isyanı bastırdığı haberi geldi ve isyancıların kesik başları saray kapısının önüne atıldı. I. Selim tarafından fethedildiğinden beri, Mısır'a Bâb-ı Âlî tarafından Firavunlar ülkesi, Memlûkle-re de sömürmeleri için bu zengin bölgeye zorla kabul ettirilmiş müstebidler gözüyle bakılmıştır. Bu yüzden, bu ülkenin sahne olduğu cinayetlerden sık sık bahsetmek imkânını bulduk. Mısır topraklaruu Osmanlı kanına bulayan Kaytaşbey isyanı üzerinden yirmi yıl geçmişti. O dönemden beri Bâb-ı Âlî'nin gönderdiği.bütün valiler, kendi çıkarlarına uygun olduğuna. dâir verdikleri hükme göre Memlûk beylerinin veya İmparatorluk tarihçisinin deyişiyle Katamitlerin beylerinin az veya çok kudretli esiri durumunda kalmaktan öteye gidememişlerdir. İmtiyazlarını kolayca uygulayacak Paşaları vali olarak kabul etmeği siyatleri hâline getirmişlerdi; daha geldikleri andan itibaren onları yokluyor, ölçüp biçiyor ve tehlikeli olduğunu anladıkları takdirde azledilmeleri için ellerinden geleni yapmaktan geri kalmıyorlardı. Ragıb Paşa, Memlûk beylerine önce her istediklerini yaptırabilecekleri yumuşak mizaçlı bir kişi olarak görünmüştü. Görünüşte kendisine bırakılan iktidarla yetinerek ve irâdelerine karşı çıkmadan üç yıl boyunca onlarla mükemmel bir anlaşma içinde yaşamıştı. Fakat, nihayet, İstanbul'dan almış olduğu Hatt-ı Şerifi uygulamaya koymanın zamanı geldiğine hükmetti; kendisine âsi beylerin ortadan kaldırılmaları emrediliyordu. Ragıb Paşa'nın durumu ciddi idi; Katamit<sup>222</sup> Memlûkler partisi çok kudretliydi; saflarında şu beyler bulunuyordu: Şeyhül-Beled Uzun İbrahim, hac-emiri (emir'ül-hac) Halil bey, Dimyat beyi Ali bey, Çolak Mehmed, hazine dâiresi beyi Pu-lad Ömer bey, Bbhaira kumandanı ve Küçük lâkablı Ömer bey. Hac-emirinin zalimliği ve gururu, Ragıb Paşa'ya uzun zamandır düşündüğü darbeyi vurmak fırsatını verdi. İbrahim bey Mağ-ribli bir taciri haksız yere idam edip mallarının üzerine oturduktan sonra, Ragıb Paşa kendisine yüzymiri kese para vermeği

<sup>221</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/94-96

<sup>222</sup> İzi, t. 137-139.

üstlenmedikçe hac kafilelerinin idaresini ele almayacağını bildirince halkı son derece öfkelenirdi. Sabrı taşırılan Ragıb Paşa resmi olmayan bir çâreye başvurdu: Kendisine bağlı bir grup askeri pusucu olarak görevlendirdi; bunlar beyleri divanda toplantı halindeyken bastırıp öldüreceklerdi. Baskın kısmen başarılı oldu: Dört bey, defterdar, hazinekar, Dimyat ve Bohaira beyleri saldıranlar <sup>223</sup> tarafından öldürüldü, fakat diğer üçü, şeyhül-Beled başlarında olduğu halde cesaretleri sayesinde kurtuldu (10 Ağustos - 3 Şaban).

Bu öldürme olaylarından sonra, Ragıb Paşa, İstanbul'daki benzeri kadar itibarlı olan Hz. Peygamber'in Sancağı'nı alarak Azablar Kapusu'na .gitti. Hac-emirliğine atadığı Bagicelilbeğ, Yeniçeriler Kapusu yakınındaki Mahcar menzilini işgal etti. Kazdağı çavuşu İbrahim Yeniçeriler Kapusu'na yerleştiği sırada, Rıdvan kahyabey Sultanhasan ve Sebil-ul-Müminin mahallesine hâkim oldu. Aynı gün, Ragıb Paşa, Kahire'nin yedi loncasının mensuplarını Sultan'ın bayrağına yeniden sadakat yeminine davet etti.

Bu sırada, İbrahimbeğ ve Küçük Ömerbeğ altı bin Memlûk toplamış ve Mısır'ın belli başlı işlerini Katamit beğleri arasında paylaşmışlardı. Valinin tarafında ise yedi loncadan üç bin asker, eski Circe beyi Mustafabeğ, Sefer beyi Halilbeğ ve Kahire defterdarı Abaza Mehmedbeğ bulunuyordu. Ragıb Paşa, ücretlerinden ayrı olarak altıbin akçe mükâfat vaadederek küçük ordusunun cesaretini tahrik ettikten sonra, Sebilul-Mümi-nin mahallesindeki Memlûklerin üzerine yürüdü. Öğleden sonra saat dörtte başlayan evden eve savaş, güneş batışından iki saat sonraya kadar sürdü. Memlûk beylerinden dördü, Büyük İbrahimbeğ, Küçük Ömerbeğ, Süleymanbeğ ve Bohaira eski valisi Hamzabeğ, gece karanlığından yararlanarak Yukarı Mısır'a kaçtılar. Ragıb Paşa, aynı akşam, o günün başarısında başlıca hizmetleri geçen müteferrika albayını ve azablar ağasını bey pâyesiyle mükâfatlandırdı. Yeniçeriağası, Kahire kara-Kullukçubaşı, atlara binmek ve gece boyunca şehirde asayişi hâkim kılmak emri aldılar. Cumaya rastlayan ertesi gün camileri açtılar ve vali Nil'in, şedde açılan bir yarıkla sularının saliverilmesi şenliğinde, tabî her zamanki debdebe ve gösterişten uzak bir şekilde, hazır bulundu. <sup>224</sup>

<sup>223</sup> İzi, f. 139. «Vali Ragıb Paşa, Bâb-ı Âlî'nin emirlerine uygun olarak, devlete karşı itaatli davranmayan yinn&eş beyin Mısır'daki hâkimiyetlerini ortadan kaldırmak üzere 1747 yılı 10 Ağustos Perşembe günü Kahire'de bir suikasd tertipleddi.» Penkler'in raporu.

<sup>224</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/96-98

## Birçok Valinin Atanması

Kesik Memlûk başlarının İstanbul'a gelişi, Toskana büyük .dükünün bu ülkeyle <sup>225</sup> yeni yaptığı dostluk anlaşması müna sebebiyle Bâb-ı Âlî'ye gönderdiği yüzbeş Müslümanın iki gemiyle İstanbul limanına girmesi kadar sevinç uyandırdı. Bu Müslümanlar ikişer ikişer Sultan'm huzuruna çıkarıldılar ve Sultan bunlara beşbin kuruş ihsanda bulundu; Kızlarağası, Veziriazam her birine bin kuruş hediye ettiler. Aynı miktarda para, daha sonraki günlerde Sultan'ın vezirliğe, sonra Mora vergi tahsilatı (mukassilik) makamına atadığı Kâhyabey, Yeğen Ali tarafından da verildi. Kâhyabeyliğe tersane âmiri Yusuf Efendi getirildi. Eski Mora mukassiliğinde bulunan vezir silâhdâr Mustafa Bey Negrepont valiliğine atandı ve kendisine arpalık olarak Karlı-ili sancakları verildi. Negropont valiliğinde selefi olan Veziriazam Osman Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa Aydın'a mukassiliğe atandı ve vilâyetin geliri kendisine bırakıldı; bu husus, Sultan'm elyazısıyle bildirildi, imparatorluk müverrihi bu çeşitli atamaları bildirdiği liste ile vali ve sancak kumandanlarının karşılıklı durumlarına küçümsenmesi imkânsız bir ışıktutmaktadır. Sancağın gerçek mâliki (musarnf) vali unvanı verilen tek kişidir; Bâb-ı Âlî'nin bir subayına bir sancak verilmişse ve bunu arpalık olarak almışsa ve bu işi bir başkasına idare ettiriyorsa, vekiline mütesellim denilir. Şuurlarda kumandanlık ve kalelerde muhafızlık görevlerinde bulunanlar arpalık denilen bu türlü gelirlerden yararlanırlar; nihayet, Bâb-ı Âlî bir sancağın vergi gelirlerinin bütünü bir Pa-şa'ya bıraktığında, buna sahip olana muhassil, yâni gelirlerini alan kişi, sahip olduğu gelir durumuna da «malikâne» adı verilir. <sup>226</sup>

## M. De Desalleurs

Fransız elçisi Castellane'ın Bâb-ı Âlî'yi Avusturya ile savaşa tahrik etmekdeki bütün gayretlerine rağmen, bu devlet Avusturya ile devamlı bir barış anlaşması imzaladı. Bu anlaşmanın imzalanmasından altı ay sonra, Castellane'ın yerine M. Desalleurs Fransa'nın İstanbul elçiliğine atandı. Sultan'ın lütfettiği huzura kabul töreni her zamanki ihtişam içinde cereyan etti. Yirmidört çavuş, altı Yeniçeri, elçinin binek atlarını yularlarından tutan

<sup>225</sup> Gemiler 7 Aralık 1747'de İstanbul limanına demirlediler. Penkler'in raporu.

<sup>226</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/98-99

altı seyis, silâhdâr ve sarayın kapucubaşısı, on  uhadar, onaltı uşak, iki oda hizmetçisi, oniki tercüman,  avuşlar kâtibi ve mabeyincisi, elçilik güven mektuplarını taşıyan elçilik kâtibi. elçinin önünde ilerliyorlardı. Elçi altın sırmadan dokunmuş par ltılar içinde bir elbise ve gümüş sırmadan bir yelek giymişti ve sekiz muhafız tarafından çevrelenmişti, sağında  avuşbaşı ve solunda mihmandar yer almıştı; altmış Fransız tacirinin önünde yürüyen baron de Tott alayın <sup>227</sup> sonunu kapatıyordu (21 Kasım 1747). Baron de Tott Macar as lıydı ve o sırada istihkâm subayı olarak Fransa kralının hizmetinde bulunuyordu; evvelce, Veziriâzam'm Fransa'nın aracılığını kabul ettiğini bildiren mektubunu XV. Louis'ye götürmek üzere Fransa elçisi Villeneuve tarafından görevlendirilmişti. O zamandan beri Fransa devletinin hizmetinde kalmıştı. Fransa h k meti onun kaabiliyetine güven besliyordu ve fiilen Türklerle, Rodosto'ya sürülen, başlarında Czaky ile Zay'ın bulunduğu Macarlarla münasebetlerinde kullanılmıştı. Fakat, Polonya görevlisi Zierzanofsky'nin, Rusya'nın Polonya içişlerine müdâhalede bulunduğu ve hürriyetlerini engellediğinden şikâyet etmek üzere Fransız elçisi Desalleurs'e başvurmasından beri teşebbüsleri artık başarılı olamamıştı (1748). Fransız elçisi De-salleurs, üzerinde hareket edeceğı zemini derinlemesine yoklu-yormuşcasına uzun zaman faaliyete geçmeden durdu. Nihayet Veziriâzam'a bir muhtıra sunarak, Sultan'ı otuzbin mevcutlu bir Rus ordusunun Almanya içinden Flandre'a girişini protesto etmesi hususunda yardımda bulunmasını istedi. Fakat, Rusların silâhlarını kendi sınırlarından başka yerlere çevirdiğini görmekten memnunluk duyan Bâb-ı  lı sessiz kalmayı tercih etti. H l sa, bu dönemde Rusya ve Avusturya'ya- karşı son derece barışçı bir siyaseti benimsemiş durumdaydı ve barış ılıkta o kadar ileri gitmişti ki, imparator i e Anne ile Almanya imparatoru arasında yapılan son ittifak anlaşmasında gizli bir maddenin bulunduğundan haberi bile olmamıştı. O zamana kadar gizli kalan bu maddeyle iki hükümet, Bâb-ı  lı'nın taarruzu hâlinde, ona karşı aynı zamanda savaş ilân etmeğı ve ordularını savaş <sup>228</sup> için birleştirmeyi üstlenmişlerdi. Bâb-ı  lı, Fransız elçisi Desalleurs' n Rus birliklerinin Avusturya devletleri topraklarında ilerleyiş konusunda birbirini peşi sıra verdiğı yedi muhtırayı büyük bir maharet

<sup>227</sup> Desalleurs' n eşı, prenses Lubomirska, kontes Rutofsky'ye 21 Kasım 1747de gönderdiği mektup. Evvelki elçi Castellane'in veda için huzura kabul törenini teferruatıyla  zi, f. 164, vermektedir. Chevrier raporunda elçi Desalleurs'  şöyle anlatıyor: «Duyarlı, az konuşan, düşünen ve doğrudan konuya giren, sade görünüşlü.»

<sup>228</sup> Articulus secretissimus: Schoelrin yayınlanan kolleksiyonunda (11 Haziran 1746) anlaşmada gizli madde yok.

göstererek cevapsız bırakmıştı; Fransız elçisi Bâb-ı Âlî, Fransa. îsveç ve Prusya arasında bir ittifakın müzâkerelerini gerçekleştirmek bakımından da başarılı olamamıştı; bu anlaşma ile dört devlet Rusya'nın ihtiraslarına son vermedi, Rusya<sup>229</sup> ve Avusturya hükümetleriyle ayrı anlaşma imzalamamayı taahhüd edeceklerdi. Durum böyle iken, Bâb-ı Âlî, Fransa'nın, eski Kapdan-ı derya, o sırada Rodos beyi olan Mustafa Paşa'nın kadırgasını iade etmeleri için Malta şövalyeleri nezdinde müdahalede bulunması hususunda Fransız elçisi Desalleurs'e başvurdu. Mustafa Paşa, I. Mahmud'un Rodos'a sürdüğü bir evvelki Veziriazam El-hac Mehmed Paşa'nın yeni hükümetini İçel kıyılarına çıkarmıştı. Mersin limanında geminin kürek sıralarına bağlanan yüz-seksen hristiyan, oniki Napolili gemicinin yardımıyla zincirlerini kırmış; geminin yeni askere alınmış, ayrıca sayıca da az tayfalarıyla çarpıştıktan sonra kadırgaya hâkim olmuşlardı. Yeni içel valisinin ve Rodos kaptanının kaçakları yakalamaları için Antalya, Fenike ve Mersin sahil muhafızlarına süratle haber ulaştırmalarına ve kaçakları yakalama emri vermelerine rağmen, bunlar engine açılmayı ve kadırgayı Malta'ya götürmeyi başarmışlardı (9 Ocak 1744 -10 Muharrem 1161). Fransız elçisi Desalleurs, hükümetine şövalyeleri esir kadırgayı geri göndermeğe ikna etmesi için durumu bildireceği vaadinde bulundu. Avusturya'nın İstanbul elçisi baron de Penkler, son anlaşmanın imzalanmasından iki ay sonra imzalı nüshayı Bâb-ı Âlî'ye teslim etmiş, karşılık olarak Sultan'ın mührünü taşıyan nüshayı almıştı (29 Temmuz). Veziriâzam'a, Reisefendi'ye, Veziriazam dâiresi kâtibine, Bâb-ı Âlî tercümanına ve yardımcısı genç İbrahim'e verilecek gümüş hediyelerin değeri beşbin duka tuttu; fakat Reisefendi'nin yalnız kendisi için altıbin duka istediği dikkate alınırsa ve hele Bâb-ı Âlî ile yaptığı anlaşmanın Napoli'ye maliyeti olan yüzbin kuruştan ayrı olarak tasdikli anlaşmaların teatisi esnasında Veziriâzam'a değeri onyedibin beşyüz kuruş tahmin edilen bir yüzük hediye sunmak zorunda bırakılması hatırlanırsa, beş bin duka önemli bir meblağ sayılmamak gerekir.

İstanbul'daki ikameti sırasında, Penkler, Bâb-ı Âlî'yi, Tos-kan büyük-dükü ile Cezayir, Tunus, Trablus dayıları arasında bir ticaret anlaşmasının müzâkereleri için Sungur<sup>230</sup> Ali Ağa'yı Afrika'ya göndermek hususunda ikna etti. Beraberinde Avusturyalı tercüman Gaspar Momars ve Toskan komiseri İp-politi bulunan Osmanlı murahhası önce Cezayir'e gitti; bahis konusu

<sup>229</sup> Chevrier'nin raporuna ekli Penkler'in raporu.

<sup>230</sup> Müellif «Sougour» adını kullanıyor. (Ç.N.)

ticaret anlaşmasını imzaladıktan sonra, oradan kendisini Tunus ve oradan Trablus'a <sup>231</sup> geçmek üzere getirdiği Osmanlı donanmasına ait iki hafif tekneyle yola çıktı. <sup>232</sup>

### Hattî Mustafa Murahhas Olarak Viyana'da

Olağanüstü elçi sıfatıyla Avusturya elçisi Penkler ikamet ve yiyecek masrafı olarak Bâb-ı Âlî'den kendisinden önceki elçilere verilenden on kuruş fazla aldı; kendisinden öncekiler masraflarını karşılamak üzere günde doksanseviz kuruşta kalmışlardı. Fazla olarak, huzura kabul gününde sadece mabeyinci ve çavuşlar kâtibi tarafından değil, fazla olarak iki mabeyinci daha kendisine refakat etmişti. Penkler'in elçiliğine tam karşılık vermek isteyen Veziriazam, Hattî Mustafa Efendi'yi Viyana elçiliğine atarken onu nişancı rütbesine yükseltti. Görülüyor ki, Hattî Mustafa Efendi, Bâb-ı Âlî'nin onaltı yıl önce altmışiki kişilik bir mâiyyetle Avusturya'ya gönderdiği ve sadece ikinci defterdar unvanını taşıyan elçi Mustafa'dan bir derece yüksekti. O dönemden beri düşük rütbeyle Avusturya elçiliğine gönderilen Mustafa iki kere Reisefendi makamında bulunmuş, bu sıfatla Belgrad anlaşmasını imzaladıktan sonra, daha yakın bir zamanda bu anlaşmayı sürekli barış anlaşmasına dönüştürmüştü.

Hattî Mustafa Efendi, elçiliğe atanmadan önce Mevkufatçı (Vergiler dâiresi başkanı) görevinde bulunuyordu; İmparatorluk harekât dâiresinden çıkma bir esir kadınla evlenmiş, daha önce Rusya sınırlarını belirleyen komisyonda çalışmıştı, ts-tanbul'dan yüz kişiden oluşan bir mâiyyet (NOT: 1) ve değeri ikiyüzelli-üçyüz kese para tutan hediyelerle Viyana'-ya hareket etti. Görevinin başlıca hedefi, Almanya imparatoru olarak tahta çıkmış olması dolayısıyla I. François'yı tebrik etmektir. İmparatora verilecek hediyelerin sayısı, Pasarofça anlaşmasının imzası sırasında olağanüstü elçinin kâtibi tarafından Viyana'ya götürülenden altı aded daha azdı; fakat buna karşılık Hattî Mustafa Efendi, İmparatoriçeye verilmek üzere yirmiiki hediye götürüyordu. Hattî Mustafa Efendi, Almanya imparatoru I. François ve Macaristan ve Bohemya kraliçesi Marie-Therese'e verilmek üzere hükümetinden güven mektupları da almıştı. Bu çifte görevi değerlendirmek maksadiyle şahsı ve mâiyyeti için iki kat günlük masraf ödenmesi talebinde

<sup>231</sup> Cezayir'le anlaşma 18 Ekim 1740'da, Tunus'la 18 Aralık 1740'da, Trablus'la 27 Ocak 1740" da imzalandı.

<sup>232</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/99-101

bulundu. Avusturya hükümeti, elçinin talebini yerinde bularak, kendisinden önceki elçilerin almadıkları bir meblağı, günde oniki dukayı elçiye ödedi. Osmanlı elçisi, huzura kabul edilmeden önce, imparatoriçe ve kraliçeye takdim edileceği gün teşrifata ve alayın ilerleyişini düzenleyen kaidelere uyacağını yazı ile ta-ahhüd etmek, mâiyyetindeküerih ve getirdiği hediyelerin listesini ve iki hükümdara hitaben söyleyeceği nutukların kopyalarını vermek zorunda kaldı. Yine, Rumlar, Yahudiler, dönmeler hâriç olmak üzere, elçinin bütün Müslüman mâiyyetinin imparatorluk sarayına varılınca atlardan inmeleri, yalnız kendisinin elçilik kâtibi ve kâhyabey refakatinde atla ikinci avluya girebileceği, silâhlarını teslim ettikten sonra kabul salonuna girdiğinde, salonun ortasında ve tahta yaklaştığında âdet olan üç selâmı vermesi ve güven mektuplarıyla hediyeler listesini bu vesileyle tahtın yanına konulan masanın üzerine bırakarak, yerine kadar geri geri gittikten sonra, hediyeleri tahtın önüne koyması kararlaştırıldı; nihayet, elçi Hattî Mustafa Efendi, Sultan'm kapaniçesinin benzeri olan İmparatorun pelerinini öpmeyi ve İmparatoru üç kere selâmlayarak geri geri gidip salondan çıkmayı taahhüt etti. Avusturya hükümeti tercümanı Schwaheim, elçinin şehrin anıtları, Schoenbrunn sarajrsn, hazîne dâiresini, kütüphaneyi ve tiyatroları ziyaretinde, diğer meraka değer yerleri görmesinde refakatinde bulunmak üzere mihmandarlığına atandı. Bu sayılan yerleri dolaştığı sırada elçiye özellikle serinletici içecekler verilmesine itinâ gösterildi. Hattî (Mevkufatçı) Mustafa Efendi, yazdığı bir rölasyonda (rapor) <sup>233</sup> Viyana'daki elçilik görevini ayrıntılarıyla anlattı ve bu rapor, İzi'nin Osmanlı Tarihi'nde ek olarak bulunmaktadır. Ayrıca, elçi Hattî Mustafa Efendi'nin Viyana'ya gelişinde imparator ve imparatoriçe tarafından huzura kabul edilişiyile, Viyana'dan ayrılırken veda için meclis başkanı, İmparator ve İmparator içe tarafından huzura kabuliyle ilgili ayrıntılar Viyana Gazetesi <sup>234</sup> ilâvesinde yayınlanmıştır. Yine bu gazetenin ilâvesinde, Avusturya elçisinin İstanbul'da huzura kabul töreni, olağanüstü yetkili elçi olarak veda için huzura kabul edildikten sonra olağan yetkili elçi göreviyile İstanbul'da kalması da ayrıntılarıyla yayınlanmıştır. Bu elçi, böyle bir unvanla Bâb-ı Âlî'nin güvenine lâyük ilk görevlidir; zira, daha öncekilerin hepsi olağanüstü

<sup>233</sup> O dönemin dışışleri deyimi olarak kullanılan «relation» günümüzde rapor olarak kullanıldığından biz de genellikle rapor kelimesini kullandık. (Ç.N.)

<sup>234</sup> İzi, f. 190-196. 1825 yılı Arşivleri, No. 27 ve 28, yazan Hormayer. Türk elçisinin veda resmi kabulü Viyana Gazetesi 16 Ekim 1748 ekinde; 19 Haziran 1748 No. 49 ve 1 Haziran No. 44 ekleri.

elçi olmuşlar ve sürekli elçi görevini yürütmemiş-lerdir. <sup>235</sup>

### Evlenmeler, İnşaatlar Ve Kitabeler

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün sınır komşularıyla barış hâlinde bulunması, Sultan'a, son on yıllık savaşların zorunlu olarak ara verdirdiği yapı işleriyle, düğünler ve şenlikleri uygulamaya koyması imkânını sağladı. Oysa, Üçüncü Ahmed'in saltanatı döneminde, bütün bunlar günlük olaylardandı. Üçüncü Ahmed'in kızı Zübeyde sultan, Pâdişâh Birinci Mahmud'-un emri üzerine Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa ile nişanlandı (2 Ocak 1748 - 1 Muharrem 1161). Derhal nişanlı Paşanın dünürü ve temsilcisi tâyin edildi ve nişanlı sultanın vekili Kız-larağası oldu; Şeyhülislâm bu birleşmeyi duâlarıyla kutsallaş-tirdi; Kızlarağası dinî kaidelere uygun olarak çeyiz ve nişan hediyesini beyan etti. Bu hediyeler altmışbin kuruş değerinde nâdir mücevherlerden ve yedibin beşyüz gümüş sikkeden oluş-maktaydı. Vezir Mustafa Paşa ve Üçüncü Ahmed'in kızı Saliha sultanın kızları Fatma hanım, Rumeli\*Beylerbeyi Yahya Paşa'-nın kardeşi İbrahim Bey'le evlendirildi ve düğünleri üç ay sonra mütevazi bir şekilde gerçekleştirildi. Sultan Zübeyde'ye gelince, nişanlısı düğünün yapılmasından üç gün önce ölmüş olduğundan, bir yıl sonra Vezir Numan Paşa ile evlendirildi (6 Ocak 1749 - 16 Muharrem 1162). <sup>236</sup>

### İstanbul Ve Bağdad'da İsyan

Sultan bu dönemde birkaç yeni köşkten başka, Beşiktaş'da büyük bir havuz, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında eski bir caminin yerine yenisini ve Dolmabahçe civarında son derece güzel görünümlü bir köşk yaptırdı. Kısa bir süre sonra, Sultan Birinci Mahmud, Şeyhülislâm'ın hazır bulunduğu bir törenle Bedes-tan yakınındaki yeni inşâ edilecek bir caminin ilk temel taşını koydu; bu töreni, her zaman olduğu gibi, kırk koyunun kurban edilmesi izledi, imparatorluk tarihçisi İzi, bu vesileyle, imparatorluk Tarihfnin boy boy sayfalarını, " bu çeşitli yapıların tarihini <sup>237</sup> gelecek nesillere intikal ettirmek maksadiyle, solgun

<sup>235</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/102-104

<sup>236</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/104

<sup>237</sup> Burada, Osmanlı müverrihlerinin bir Sultan'ın saltanat dönemini tebarüz ettiren bazı olayları tarihçeler veya tarih düşürmek suretiyle belirtme alışkanlıkları işaret edilmek istenmiştir. Arab, tran ve Törk

kitabellerle doldurdu. Aynı tarihçi bize Ramazan aynını sonunda. Bayram havası içinde Veziriâzam'ın Dolmabahçe'de Sul-tan'a verdiği ziyafetin altı büyük boy sayfa tutan bir tasvirini bıraktı; fakat kafiyeli, ağır bir düz yazının zaman zaman garip bir şekilde şairane düzyazıya yerini verdiği bu tasvir, uzunluğuna rağmen bize, elçilerin raporlarının (rölasyon) üç satırda öğrettiği önemli şeyleri içermemektedir. Bahis konusu ziyafette Veziriâzam'ın, makamım muhafaza maksadiyle, Sultan'a hediye olarak yirmibeşbin duka altını sunduğunu, saray subaylarına da oniki bin duka altını dağıttığını öğreniyoruz (7 Ekim 1748 - 14 Şevval 1161). Böylece, Esseyid Abdullah Paşa, kısa süren bir para fedakârlığı yoluyla İstanbul'da ortaya çıkan bir halk hareketinin sebep olduğu, seleflerinden bir çoğunun başına geldiği gibi, Veziriâzamhk mevkiiini tehdid eden kasırganın yönünü değiştirmişti. Geçen temmuz ayının 20'sinde, yersiz yurtsuz takımından serseri bir Kürd kalabalığı, çıkaracakları kargaşalıkta Bedestanı yağmalama hayaliyle dükkânların yıkılacağı haykışıyle payitahtın sokaklarını dolaşmışlardı. Fakat, bu gürhunun maksatları, Pannakkapı, Bâyezid ve Mercanda bulunan muhafız birliklerini sür'atle harekete geçiren Yeniçeri-ağası'nın gayretiyle boşa çıkarılmıştı; Yeniçeriâğası, muhafızlarla birlikte çarşıdaki dükkân sahiplerini haydutların üzerine saldırtmış, birkaçı öldürülmüş, diğerlerini dağıtmıştı. Veziriazam, Şeyhülislâm'ın da muvafakatim alarak, Rum ve Ermenilerin hukukî sorumluluktan uzak bir cesaretle bu kötülük erbabının üzerine varıp öldürebileceklerini ilân ettirdi

238

Veziriazam Seyyid Abdullah Paşa bu isyancı güruhu, bu ayaktakımı kalabalığını dağıtmayı başardığı için bir hil'at giydirilmek suretiyle mükâfatlandırıldı. Ayaklanmayı bastırmakta hizmetleri görülen Sultanbâyezid, Mercan ve Parmakkap\* muhafız birlikleri erleri, her birine bin beşyüz kuruş verilerek mükâfatlandırıldılar. Ayrıca, gözcülere<sup>239</sup> beşyüz; kargaşalığın ilk anlarında dükkânları yağma edilmiş olan tacirlere, uğradıkları zararı karşılamaları maksadiyle ikibin beşyüz kuruş dağıtıldı. Uzun zamandan beri Ermeniler ve Nikdeh'den İs tanbul'a yerleşmek üzere

müverrihleri (tarihçileri) bu alışkanlığı «tarihî» sözüyle ifade etmektedirler. Tarih, olayların beraberinde bunların tarihlerini tes-blti ifade eder. Oysa doğulu tarihçiler tarihin, zamanın akışı içinde olayların oluş tarihlerinin kaydıyla görevli olduğuna aldırılmazlar. Bu dönemin millî tarihçileri, Suphi re tzi'de görüldüğü gibi. düzyazı ve kafiyeli nazım karışımı bir ifade vasıtasıyla Sultan'ın döneminde geçen olayları anlatırlar. Bunlardan ilki manâlı ve zevk sahibidir; ikincisinde bu meziyetlere rastlanmamaktadır.

<sup>238</sup> İmparatorluk müverrihi bu meraka değer emirnameden bahsetmiyor.

<sup>239</sup> Salma kulu.

gelen Rumlar, şehirde yavaş yavaş çarşının sanki tek sahipleriymişler gibi bir durum meydana getirmişlerdi; sırtlarında küfelerle bu adamların oluşturduğu düzensizliğe, bir de mal yüklü gemilerin iskelelere gelişleriyle ihtiyaç sahiplerinin kendilerine gerekli nesneleri birinci elden almak imkânsızlığı eklendiğinden, Veziriazam bu yabancıları memleketlerine dönmek zorunda bırakan bir emirname yayınladı.

İstanbul'dakinden daha tehlikeli bir başkaldırma Bağdad'da Yeniçeriler arasında patlak vermişti; bu başkaldırma İstanbul'dakiyle aynı zamana rastlamıştı. Hükümetin ücretlerini ödemeği geriye bırakarak geciktirmesine öfkelenen Yeniçeriler vali Elhac Ahmed Paşa'yı şehirden kovmuşlar, Sultan'ı birikmiş ücretlerini ödemeğe ve kendilerinin seçtiği Kesriyeli Paşa'nın valiliğini tasdiğe zorlamışlardı. Bâb-ı Âlî, Bağdad'dan atılan vali Elhac Ahmed Paşa'ya arpalık ünvanıyla îçel sancağını vermek suretiyle uğradığı zararı telâfi yoluna gitti; bu sancağın halihazır valisi bulunan eski Veziriazam Tiryaki Mehmed Paşa Musul valiliğine geçti ve o sırada bu eyâletin valisi olan, boşalan Basra sancağında Kesriyeli'nin halefi oldu. Bağdad âsilerine karşı yumuşak davranması Bâb-ı Âlî'yi yeni güçlüklerle karşı karşıya bıraktı; Kesriyeli'nin âsi Yeniçerilerin zorla kabul ettirmek istedikleri valiliği tasdik edilir edilmez, Arablann emî-ri ve Elhac Ahmed Paşa'nın selefi müteveffa Ahmed Paşa'nın kayınbabası, bu şehrin ve şehre bağlı yerlerin torununun kocası Süleyman'a vali olarak verilmemesinden duyduğu öfkeyle-gelip Bağdad'ı muhasara etti <sup>240</sup>. Bağdad'm imdadına koşmak ve Nâdir şahın evvelki muhasaralarında topçu kuvvetlerinin büyük ölçüde harabettiği tahkimatı yenilemek hususunda vali Kesriyeli'ye yardımda bulunmak üzere Veziriazam tarafından Maraş valisine bütün birlikleriyle Bağdad'a gitmesi emri verildi. <sup>241</sup>

### İran Ve Napoli Elçilikleri

Nâdir şahın ölümüyle-İran tahtı boş kalmış bulunuyordu. Ellerini hükümdarlarının kanına bulaştırmış olan devlet ileri gelenleri, o sırada çok büyük bir ordu ile Sistan'da bulunan şahın yeğeni Ali-Kuli hanı tahta çıkarmayı uygun gördüler. Ali-Kuli han tahta geçer geçmez, cülusunu

<sup>240</sup> Arap krallarından biri olan bu emir, müteveffa Bağdad valisi Ah' med Paşa'ya kızını verdikten başka, torununu da Paşa'nın kâhyası Süleyman'la evlendirmişti; Paşa'nın vefatı üzerine valiliğin Süleyman'a verilmemesinden muğber olarak gelip Bağdad'ı muhasara etti.

<sup>241</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/104-107

Osmanlı Pâdişâhı'na bildirmek üzere Kermanşahan hanı Abdülkerim'i elçi olarak İstanbul'a gönderdi.

Şahın elçisi Üsküdar'a vardığında, İmparatorluk mutbağı kâhyası tarafından muhteşem bir ziyafete davet edildi ve ziyafetten sonra gemiyle İstanbul yakasına geçildi.. Orada ikametgâhı olarak barut deposu yakınında bir konağa yerleştirildi. Bir ay sonra Veziriazam ve Sultan tarafından huzura kabul edildi. Veziriazam tarafından huzura kabul edileceği gün Abdülkerim han, elçilik mâiyyetinden elli kişi ve çavuşbaşına vekâlet eden Sistowlu mabeyinci Ali'nin önlerinde yer aldığı elli çavuş ve Karakullukçu Paşası, şehremininin koruyucularının refakatinde Bâb-ı Âlî'ye gitti (1 Mayıs 1748 - 3 Cemâziyül'evvel 1161). Sultan'm huzuruna götürülen elçi, Pâdişâh'a yeni Şâh'm güven mektubunu, Vezirîazam'a da itimadeddevlet (veziriazam), şahın ve mollabaşının (şîî mezhebinin başı) kardeşleri İbrahim Mirza'nın gönderdiği mektubu sundu. Altı ay süren İstanbul'daki ikametinden sonra Veziriazam elçiyi son defa huzuruna kabul etti ve kendisinin itimadeddevlet'e, Şeyhülislâm'ın mollabaşıya ve Sultan'ın Şâh'a <sup>242</sup> gönderdiği cevap mektuplarını kendisine verdi; uğurlarken hediye olarak altmış kese para ihsanında bulundu. Bu üç mektupla Osmanlı devleti Ali-Kuli hanı tahta çıkmasından ötürü tebrik ederken, Nâdir şah döneminde imzalanan barış anlaşmasının devamı arzusu hususunda da teminât verdi. Âdil Şâh (adaletli) unvanını almış olan Ali-Kuli han cömertçe davranışlarıyla Nâdir Şâh'm onüç oğlu veya torununun katledilmelerini unutturmaya çalıştığı sırada, kardeşi Mirza-îbrahim, bütün gücüyle onu tahtan indirmekten başka bir şey düşünmüyordu. Kısa bir süre sonra düşmanlığı açıkça bir isyan halinde patlak verdi ve bir yandan Oğuzbeğlerin bir kısmı ve Afganlılar, bir yandan da Arslanhan'dan yardım gören İbrahim, Sultaniye ile Sencan arasında uzanan vadide kardeşiyle taht savaşına girişti. Talih İbrahim'e güldü ve hapse attırdığı kardeşinin gözlerini oyduktan sonra, bir başına kendisini İran hükümdarı ilân etti. Fakat saltanat süresi sefininkinden de kısa oldu. Şâf unvanını aldıktan kısa bir süre sonra, evvelce başlıca müttefiki olan Arslanhan'la aralarına anlaşmazlık girdi. Her iki taraf da silâhlı mücadeleye başvurdu. Arslanhan Kazvin'le Tebriz arasında meydana gelen çarpışmada tamamiyle mağlûb oldu ve öldürüldü, kardeşi Sarikhan esir edilip Tebriz'de hayatına son verildi. Bu olaylar üzerine, şâh Hüseyin'in kızı ve Riza-Kuli'nin oğlundan dünyaya gelme, Nâdir Şâh'ın

<sup>242</sup> Şâh'm mektubu îzi'de, f. 161'de bulunmaktadır.

veliahd olarak ilân ettiği Şahrûh, Horasan'ın Meş-hed şehrinde ortaya çıkarak taht için mücâdeleye başladı. Bunun üzerine, Afganlı Abdalli aşireti reisi Ahmed Han'ın Kan-dahar hükümdarlığının doğusunu gasbetmesi gibi, tran împa-ratorluğu'nun batısında bulunan ülkelere zorla elkoymuş bulunan ibrahim, İstanbul'a iki elçi göndermeği düşündü; İstanbul'a aynı zamanda gönderilecek olan iki elçiden biri Nâdir Şâh'ı ölümünden önce bu görevle İstanbul'a gönderilmiş olan Mustafa handı; Mustafa han o zamandan beri Bağdad'da tutuklu bulunuyordu; diğeri, Mehdi han, kendi sırdaşlarından biriydi. Fakat, Bâb-ı Âli, tahtın iki hak iddia edeninden hangisinin üstün geleceğini bilmediğinden ve tarafsızlığını korumak istediğinden elçilik heyetini kabul etmiyor, bunun aksine bir tutumu, bir süre Önce barış anlaşmasının yenilenmiş olması kadar faydasız sayıyordu. Bununla beraber, Veziriazam, iki elçiden her birine Sultan tarafından verilen kıymetli taşlarla süslü birer saatle, birincisine ikibin duka, ikincisine bin duka altını gönderdi; Bağdad'daki uzun ikametlerinin masraflarını da ödemek cömertliğini gösterdi.

Bâb-ı Ali, yeni TVablus dayısı Mehmed Paşa'nra elçisini, merhum dayı İbrahim Paşa'nın akrabası olmasını da gözönün-de tutarak itinalı bir şekilde karşıladı. Elçi İstanbul'a Sultan'a, Veziriazam ve Şeyhülislâm'a, Kızlarağası'na gönderilen hediyeleri getiren İsveç gemisiyle gelmişti. Trablus dayısının hediyeleri, tersanede hizmet ettirmek üzere zindana gönderilen elli Frenk esirinden, elmas taşlarla süslü bir iğne tutturucusu bulunan balıkçükuşu tüyünden bir sorguçtan, mercan teşbihlerden, kaplan ve aslan postlarından, canlı leoparlardan ve zenci hadımlardan oluşuyordu. Sultan, himayesinde bulunan dayının bu hediyelerine İstanbul'da dökülmüş dört yeni top, diğer parça-lariyle birlikte birkaç obüs topu, bin fersah uzunlukta toplar tutarında yelkenlik bez, bin kental ağırlıkta gemi zinciri, aynı ağırlıkta ve aynı madenî vasıfta olmak üzere gemi yapımında kullanılacak demir vermek suretiyle mukabelede bulundu (21 Mart 1748 - 21 Rebiul'evvel 1161).

Hemen hiç aralıksız birbirini takibeden savaşlara rağmen, Osmanlı donanması hiçbir zaman görülmemiş bir ölçüde gemi sayısı ve sağlamlığı bakımından bir gelişme gösteriyordu. Sözüünü ettiğimiz dönemde, İstanbul'da Sultan'ın huzurunda ve devlet ileri gelenlerinin hazır bulundukları bir törenle üç gü-verteli iki büyük savaş gemisi denize indirildi; bunlardan bîrine Nasiribahrî, ötekine Nusretnumâ adları kondu. Kapdan-ı derya Esseyid Mustafa Paşa, büyük-amiral makamında bırakıldı ve Sultan, kendisine bir hil'at giydirmek suretiyle, donanmanın onun kumandası

altında kaydetmiş olduğu ilerlemeden duyduğu memnunluğu Adalar denizindeki son gezisindeki mü-şâhadelerin ışığında belirtti. Sultan'ın mü-şâhadeleri yerindeydi. Donanma gerçekten önemli bir değerlilik noktasına ulaşmış durumdaydı. Osmanlı riyalası veya üçüncü amiral gemisi, seferi sırasında, Napoli di Romania önlerinde iki Malta skampa-viası (savaş gemisi) ile karşılaşmıştı. İki Malta savaş gemisi, Damiat'da üç direkli bir kıyı koruma gemisini esir aldıktan sonra, avlarını Goesterelik adası limanına götürmüşlerdi. İki Malta gemisi gece karanlığından yararlanarak küçük Mis adası yakınındaki Karatova limanına gelip sığındılar; fakat, İbrahim, bu bölgelerin muhafazasıyla görevli Stankhio kapdanı, onları buldu. Son derece kanlı bir savaştan sonra, İbrahim iki düşman gemisini zaptetti; sağ kalan ondokuz Maltah ellerine esir düştü ve bunlar esir olarak İstanbul zindanına gönderildi (5 Kasım - 14 Zükaade). Stankhio mevki kumandanı olan bu aynı kapdan, geçen yıl Değirmenlik (Milo) adası sularında ünlü Malta korsanlarından Paulo adında birini esir etmiş ve gemisini bütün mürettebatıyla birlikte İstanbul'a götürmüştü; Osmanlı donanması denize açılmak üzere demir aldığı sırada bu Paulor birinci amiral gemisinin serenlerinden birine asıldı.<sup>243</sup>

### Kırım Hanı'nın Ölümü

Azledilen Kalagay (veliahd) Şahin-Giray'ın Polonya'ya ka-çışıyla ortaya çıkan karışıklıklar ve onun Basarabya Bohemien-lerini Kırım için tehdit oluşturan isyan ettirme teşebbüsleri, kendi isteğiyle ülkesine dönmesiyle yatıştı. Kırım hanının Bâb-ı Âlî nezdinde şefaati üzerine, Sultan, Şahin-Giray'ı Rodos adasına sürmekle yetindi; daha sonra Khios adasına gidip yerleşmesine müsaade etti ve kardeşi Mahmud-Giray'ın Cengiz Han'ın ahfadından alınan topraklardan olan Yanbolu'ya çekilmesi iznini verdi. Beş ay sonra, Kırım hanı Selim-Giray istiska (hydro-pisi) hastalığından öldü. Kaplan-Giray'm oğlu olan Selim-Giray'ın boş kalmış olan makamı, o sırada emekli olan Devlet-Gi-ray'ın oğlu, eski kalagay Arslan-Giray'a verildi. Büyük-mirâbur Toprak Mehmed Bey, onu ilkhan ve han makamına, yâni Cengiz Han ailesinin veraset yoluyla intikal eden bütün zamanların makamına yükselten beratı kendisine götürmekle görevlendirildi. Bâb-ı Âlî'nin her yeni Kırım hanına vermesi âdet olan bir milyon akçadan başka. Tatarlar

<sup>243</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/107-110

 zerindeki h kimiyetini belirten altı al met de iletildi. Bu al metler samur k rk, samur kalpak, elmas bir tutturucu i neyle süslü balı   ku u tüyünden çift sorguç, kılıç, yay ve sadaktan oluşuyordu. Sultan'dan götürülen bir Hatt-ı  erif'de yeni Kırım hanından saraya gelmesini başka bir zamana ertelemesi isteniyor ve gecikmeksizin Kırım'a gitmesi bildiriliyordu; haseki veya bostancılar ikinci subay ,  eref tahsisatından ayrı olarak, yol masrafı olarak bin duka altın verdi.<sup>244</sup>

### Vezirlerin Atanma Ve De i tirilmeleri

Vezir seviyesindeki bütün atamalar ve valiler arasında mey dana gelen değişiklikler I. Mahmud saltanatının bu döneminde bugüne kadar görülmemiş bir yoğunluk ve genişlik göstermiştir ki, biz bunlardan ancak çok önemli olanların üzerinde duracağız. Basarabya ve Eflâk hospodarları, Gregoire Ghika ve Constantin Maurocordato, bu yıl içinde becayi  oldular, yâni biri diğerinin yerini karşılıklı olarak aldılar. Daha önce  c defa Bo dan d kalık makamında bulunmuş olan Ghika, ikinci defa Eflak prensi beratı aldı; Maurocordato ise, dört kere Eflak prensli i makamında bulunduktan sonra üçüncü defa Bo dan d kalı ının basma geçmiş oldu (27 Temmuz 1748 - 1  aban 1161). Saray hekimi Mehmed Said bu görevine tekrar ba ladı; kendisinden önceki saray hekimi Ahmed, İstanbul kadılığı makamına yükseltilerek, yerini kaybetmekten duyduğu üzüntü bakımından teselli edildi. Kıbrıs adası has olarak Veziriâzam'a verildi. Anadolu Beylerbeyi vezir Mehmed ve Karahisar sancakbeyi vezir Süleyman Paşa, Sultan'ın kesin emri üzerine ancak arpalık olarak ellerinde bulundurdukları bu eyâletleri becayi  ettiler. Kahire'de vali Ragıb Paşa, ortadan kaldırmayı d   nd   Memlûk beyleri partisi tarafından makamından uzakla tırılmı tı. Bu zorbalık hareketi, beylerin<sup>245</sup> arazilerine konulan vergilerin alınması ve İstanbul'a doğru yola çıkarılması, Mekke'ye tohumlar gönderme zamanı yakla mı  olduğu halde Bâb-ı ÂH<sup>246</sup> tarafından s k tla ge i tirildi<sup>247</sup> (3 Eylül 1748 - 19 Ramazan 1161).

<sup>244</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/110

<sup>245</sup> 14 Temmuzda, Yeniçeri  avu u İbrahim ve Arahıarın ka yası R d-van elbirli iyle «Paşa partisb nin hiylesini ortaya çıkardılar. Kanlı bir savaş sonunda Paşa taraftarı yedi tabur kaçmak zorunda bırakıldı, Paşa tutuklandı ve emin bir yere götürüldü, kâhyası ölüm derecesinde yaralandı. M. Chassier'nin İstanbul'da Fransız tercümanı Darı t an'a gönderdiği mektup

<sup>246</sup> Holvanı Kera.

<sup>247</sup> Ghilat.

Birinci Mahmud, Mısır valiliğine o sırada İçel valisi olan eski Veziriazam Ahmed Paşa'yı atadı, onun yerine Retimo kumandanı Köse AH Paşa getirildi. Eski Mısır valisi Ragıb Paşa'-ya gelince, Nişancı sıfatıyla kubbe vezirleri arasına katılmak üzere İstanbul'a çağırıldı. Eski İçel valisi Elhac Ahmed Paşa ile Kâhyabey veya İçişleri Nazırlığında bulunan Numân Paşa'-ya vezirlik pâyesiyle Selanik ve Kaval? sancakları arpalık parası nâmiyle verildi (16 Aralık 1748 - 25 Zilhicce 1161). Bu sancaklara o zamana kadar sahip olmuş bulunan eski Kapdan-i derya Şehsuvarzâde Mustafa Paşa Cane valiliğine gönderildi; bu valilikte bulunan Köprülüzâde Ahmed Paşa ise yeni görevine başlamak üzere Tirhala'ya hareket etti. Evvelki Bağdad valisinin kâhyası ve asi Arapların elde silâh Bâb-ı Âlî'den bu vilâyete vali yapmasını istedikleri ve o sırada Adana sancağının başında bulunan Süleyman üç tuğlu Paşa payesine yükseltildi; fakat, Bağdad'da alacaklılarına borcu olan binsekizyüz kese parayı ödedikten ve vilâyet hazinesine olan kırksekizbin kuruş zimmet borcundan aklandıktan sonra yeni valilik yeri olan Basra'ya hareket edebildi. Bu arada, Bâb-ı Âlî, Kapucubaşı Abbaszâde Mehmed'i, civardaki Arab kabileleri arasında Adana valiliğine atanan hâlihazırdaki vali Abdülcélizâde yüzünden çıkan karışıklıkları yatıştırmak maksadiyle Basra'ya gönderdi. Bağdad'da Kesriyeli Ahmed Paşa Yeniçerileri zaptedemediğinden azledildi; oysa Kesriyeli, evvelki valinin kâhyası Süleyman'la gizlice haberleşmekle suçlanan kendi kâhyasının başını Bâb-ı Âlî'ye göndermek suretiyle canla başla görev yaptığının delilini de vermişti. Sultan, onun yerine, Musul valiliğinde bulunan eski Veziriazam Tiryaki Mehmed Paşa'yı atadı, Kesriyeli'-ye de yeni bir tâyine kadar sükûnetle beklemesi tavsiyesinde bulundu. Musul valiliğine, Sultan'ın kendisine malikâne olarak verdiği Aydın'a gitmeyi reddeden eski Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşa atandı; dolayısıyla Aydın vergi muhassillîği, malikâne tasarrufu da eski Mısır valisi Ragıb Paşa'ya münâsip görüldü.<sup>248</sup>

### Şeyhülislâm Esad, Nailî Ve Bıçakçılar İmamının Ölümleri

Ragıb Paşa, eski Şeyhülislâm İsmail Efendi'nin oğlu ve eski Şeyhülislâm Akmahmudzâde'nin halefi olan Şeyhülislâm Esad Efendi'nin bütün bilgin ulemâ takımını gölgelemesi gibi, bütün vezirler arasında zekâsı ve derin bilgisiyle dikkatleri üzerinde topluyordu (20 Temmuz - 24 Receb). Esad

Efendi, Sihahul Cevahir (Mücevherlerin Delili) adlı çok beğenilen, dilbilgisiyle ilgili bir eser bıraktı; ayrıca, dört ünlü medhiye üzerine dört ve altı mısrahk manzum şerh ve tenkit kıt'aları meydana getirdi: Bordet, Hemziyet, Damuatiyet, Mezariyet. Fazlasiyle takdir gören iki kaside, bir Bülbünâme veya Ağustos Böceği, Tez-keret Hanendegân veya Şarkıcıların Hâtıraları, bir Türkçe-Arab-ca-Farsça sözlük veya Kelimelerden Seçme, İstanbul'da Lehce-tul Lugât adıyla basılan kitabı hep onun kaleminden çıkmıştır; bu arada birkaç Arabça ve Türkçe şiir de yazmıştır <sup>249</sup>. Esad Efendi'nin Şeyhülislâmlık makamına atanmasından dört ay önce, Dördüncü Mehmed'in saltanatı döneminde bilgin İstanbul kadısı Mirza Mehmed'in oğlu ve Birinci Mahmud'un saltanatı döneminin başlangıcında en yüksek şeriat makamında bulunan Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin küçük kardeşi yetmiş yaşındaki Rumeli Kadiaskeri ve en büyük Türk ilim adamlarından Nâ-iü Ahmed Efendi öldü. Naili Ahmed Efendi, Arap tarihçisi İb-nül Cüzzi'nin Hz. Peygamberin sülâlesinden inenler üzerine yazmış olduğu Kitabülvifâk veya Seçilmiş Asaleti adlı eserini Türk-çeye çevirdi. Vassaf'm Acem dilinde tarihi üslûp şaheseri sayılan İran Tarihi'ne ek olan ve bilgin Reisefendi Ebubekir Şirva-nî'nin ölümü üzerine tamamlanmamış bir halde kalan Arapça lügati tamamladı; ayrıca, mutasavvıf Arap şâiri, şeyh İbnül <sup>250</sup> Arabî'nin eserinin tefsirini yaptı; Osmanlıların dini talimatlarının esasını oluşturan Birgeli'nin risalesini altmış nüsha olarak yazdırdı; bunların otuz nüshası Ayasofya ve diğerlerini müderrisler (profesör), iki kürsü ve her birinde bu kutsal kitabı okuyacak otuz talebenin bulunacağı iki okul kurduğu Sultan Mehmed (Fâtih) camilerine verdi. O dönemde İstanbul'da yaşayan mutasavvıf şeyhlerin en büyüğü, Bıçakçılar İmamı adıyla tanınan Abdullah Efendi, iki ay Önce ölmüştü (24 Ocak - 23 Muharrem). Cenazesinin götürüldüğü gün, cemâat, Kadılar Çeşmesi meydanında, herkes tarafından terkedilmiş ve gece sıçanlar tarafından yenmiş hasta bir yabancıнын karlar üzerinde sähipsiz duran cesediyle karşılaştı. Bıçakçıların dindar loncası, Hz. Peygamber'in şu: »Yabancı bir ülkede ölen, şehidler ölümüyle ölür.» <sup>251</sup> hadisine uygun bir muamele anlayışı içinde ölüm duası okumak üzere durdu. Ceset, Anadolukavağı yakınındaki mezarlıkta imamın mezarının yanına gömüldü. Bir .sûre sonra da sesinin güzelliğiyle meşhur Sultan imamı

<sup>249</sup> Vasıf, s. 179, Esadın Şeyhülislâmlık makamına gelişini bir tarihçeyle kutladı.

<sup>250</sup> I ve II. cildöeki eserlerinin listesine bakınız. Nâilî'nin bu eseri El-canib el garbi fi halli müşkilâti İbn'ül-Arabî İzi, f. 160.

<sup>251</sup> Men mâte gariben fekad şehiden, İzi, t. 152.

Hafız Mustafa vefat etti. Vezirler arasında yerine oğlunun atandığı Çıldır valisi İshak Paşa ve Diyarbekir valisi, Avusturya ve Rusya'ya karşı son savaşta Azak kalesinin zaptında ve Krozka muharebesinde temayüz eden eski Veziriazam Hasan Paşanın ölümleri karşısında bütün imparatorluk üzüntü duydu. Hasan Paşa'dan boşalan valiliğe Musul valisi Yahya Paşa atandı; Maraş valisi İbrahim Paşa onun yerini aldı, Kesriyeli Ahmed Paşa'ya gelince, o da İbrahim Paşa'nın yerine Maraş'a atandı.<sup>252</sup>

### Tabiat Olayları

Onbeş günden az bir fasılayla Temmuz ve Ağustos aylarında iki kere güneşin ve ayın<sup>253</sup> tutulması ilminücumcular (yıl-dızibilim) üzerinde güneşin, ayın ve Merkür'ün terazi burcunda buluşmaları kadar bir tesir uyandırmadı. Bu buluşmayı ele alarak kasırga ve sürekli yağmurlar geleceği şeklinde bir kehânetin dayanağı yaptılar. Gerçekten de bir kasırga ve onu takibe-den tufan misâli yağmurlar, Boğaziçi'nin güzel vadilerini suya boğdu ve Haliç üzerindeki köprüyü sel aldı (24 Eyüll 1148-X Şevval 1161).<sup>254</sup>

### Kesriyeli, Pirîzâde Ve Reisefendi Mustafa'nın Ölümü

Müteakib yılın ilkbahar gündönümü fırtınaları bir evvelki sonbahar gündönümü fırtınalarıyla şiddet bakımından eşitlik gösterdi. Bol kar yağdı ve rüzgâr dev misâli ağaçları kökünden söktü, evlerin ve kulelerin damlarını uçurdu. Tabiat unsurlarının bu şiddet hali, genellikle önemli kişilerin ölüm işaretleri olarak yorumlandı. Gerçekten de, bu yıl, evvelki yıl olduğu gibi, devletin en ileri saflarında ve âlimler zümresinden altı kişinin mezarlarına konulmaları olayını yaşadı. Kendisi tarafından Kasımpaşa'da yaptırılan Uşaki mescidi hadiresinde yatan Kâh-yabey Yusuf'dan başka, aynı makamda yerini alan Abdi Paşa; son görevi Bosna valiliği olan eski Veziriazam Muhsinzâde Abdullah Paşa ve son olarak da İmparatorluk müverrihinin âhirete intikal edenler arasına kaydetmiş olacağı Kesriyeli lâkabını taşıyan Kastoria doğumlu vezir Ahmed Paşa kaybedilenler cetvelinde yer almışlardı. Bu devlet adamı, Kesriyeli Ahmed, çok genç yaşda iken, Surre kafilisini

<sup>252</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/112-114

<sup>253</sup> Güneş tutulması 25 Temmuz 1748'de (29 Receb 1161). ay tutulması İse 9 Aftustos 1748 (14 Şaban 1161) tarihlerinde görüldü

<sup>254</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/114

Mekke'ye götürmekle görevlendirilen <sup>255</sup> bir akrabasının yanında kutsal  ehre gitmişti; daha sonra, şehrin su yollarının tamiri ve kudretli Kızlar-a ası Be ir'in, Medine'de, Hz. Peygamber'in kabri yakınında temelini attırdı ı bir caminin yapımını idare etmek üzere, İran elçisi Abdülbâki hanın İstanbul'a geldiği dönemde Mekke'ye gönderilmişti. Bu yapı i lerini başarıyla idare etmiş olması, kendisine Devlet Kayıd İ leri Birinci Dâiresi'nin başkanlığına tâyin edilmesi imkânını kazandırmı tı ve tabii bu imk na Kızlara a-sının yüksek teveccühünü kazanmak da eklenmi ti. Bu olup bitenler Veziriazam'in kıskançlık damarlarını kabarttı ından, Kesriyeli'yi defterdar olarak Erzurum ordugâhına göndermek suretiyle sarayın gözü önünden uzaklaştırdı. İran  ahı'nın barış, tekliflerini serd r Paşa'dan izin almaksızın İstanbul'a g t rme t istediğinden Samsun'da tutuklandı. İstanbul'a  a ırıldığı dönemde vezirli e yükseltildi ve olağanüstü yetkili elçi olarak İran  ahı nezdine gönderildi; sonra da Bağdad valiliğine atandı. Nihayet, yeni atandığı Maraş valiliği görevine ba lamak üzere hazırlandığı sırada vefat etti (Mayıs 1749 - Cem ziy r hir 1162). Kesriyeli birçok vakıf eserleri ve halk yararına gerçekleştirdiği yapılarla, adını, gelecek nesillere intikal ettirmek bahtıyarlığına eri ti; masraflarını kendi cebinden karşılayarak Kuru e me Câmii'ni yeniden inşa etti; Kasımpaşa'da ta  bir  e me yaptırdı,  eyh Murad dervi leri tekkesini, Ey bsultan yakınında, Ni- anc ar'da dikkate değer bir yapı  sl buna sahip bu binayı genişletti ve doğum yeri Kastoria'da pek çok vakıf eserler yaptırdı.  l m  büyük kayıp sayılabilecek  ahsiyetlerden biri de  eyh lisl m Pirîzâde idi. Devrinin en  nl  Osmanlı âlimlerinden biri olan Pirîzâde, gençliğinde,   ir T hir ve  shak-Hocası lâkabiyle anılan   ir Ahmed'den, talihin üstün bir lutf yla, ders almak imkânını bulmuştu; daha sonra, Veziriazam Daltaban ve Rami Pa aların imamı oldu; nihayet bütün müderrislik derecelerini geçerek Sultan imamı mertebesine yükseldi; bu makamda bulunanlara, siyasî i lerdeki tesirleri dolayısıyla Sultan'ın âlimi de deniliyordu. Pirîzâde de bütün gücüyle İmparatoriçe Marie-Therese zamanında Avusturya siyasetini destekliyordu. Birinci Mahmud onu  eyh lisl mlık görevlerinden uzakla tırdı ında, Mekke'ye giderek hac farızasını yerine getirme te ebb s ne giri ti; hac d n   nde bir ak  aman Gelibolu'da oturdu. Buradan Rodosto'ya gitti ve orada dünya günleri tamam oldu (25 Haziran - 9 Receb). İncelemelerinin konusunu oluşturan

<sup>255</sup> Saraydan kutsal  ehre gönderilen hediyeleri taşıyan kafil  veya kervan. Surre yola çıkmadan İstanbul'da tören yapılırdı. ( .N.)

eserler üzerinde birkaç bin yorum ve m    ade kaleme almış olan Pir    de, Arapların Montesquieu'su denilen İbn Haldun'un «Mu-kaddem  »<sup>256</sup> adlı eserini Türk diline kazandırmak suretiyle adını ebed  le tirdi.

Bu yıl içinde ölüm, yetmi inden fazla ya da olan emirler reisi Boley    de Esseyid Mehmed Said't de alıp götürdü. Sultan, merhuma halef olmak üzere Kudüs kadılı ı makamında bulunan Esseyid Mehmed Said'i seçti ve kendisi İstanbul'a davet edildi. Mekke kadısı ve Anadolu'da do du u yer olan Ka-zabad'ı işaret eden l  kabiyle Elhac Ahmed Kazabad , arkasında Dilbilgisinin Dört Mukaddimesi (Mukaddemat-ı Erbaa) ve daha birçok eserle ikinci bir   erhası ve ikinci bir İbn Hacr olmak     retlerini bırakarak vefat etti. Fakat, bu devirde Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybindan en fazla elem duyduğu Reis-efendi Elhac Mustafa'nın ölümü oldu. Hicri 1100 yılında Kastamonu yakınındaki Goel'de doğan merhum, Türkler, Araplar ve iranlılar arasında yaygın bulunan bir asrın başında do acaklar arasında aynı asrın olaylarına büyük ölçüde h  kim olacak birinin mutlaka bulunduğu yolundaki inançların kuvvetlenmesine hizmet etti. İstanbul'da tavukcuba ı veya pazarda kümes hayvanları ba satıcısı olan birinin kızıyla evlendi; kayınpederi ölünce onun i inin devam ettiricisi durumuna geçti ve bu i e devam ederken fazlasiyle ilgi duyduğu ilim ve araştırmalara daha çok kendini verdi. Gecesini gündüzüne katması ve sebatı sayesinde kısa zamanda döneminin ilim adamları arasında adı anılır oldu ve     nc  Ahmed'in tahtını kaybetmesi sonucunu getiren ihtil lden sonra halefi Birinci Mahmud, onu ikinci defterdar payesine yükselterek, tahta çıkışını Avusturya h k metine bildirmekle görevlendirdi; böylece olağanüstü yetkili murahhas durumunda bulunuyordu. Elhac Mustafa, Viyana'da ikameti sırasında, Avrupa hükümetlerinin siyasetleri üzerinde tam bir bilgi edinmek hususunda hiçbir fırsatı kaçırmadı; z  ten bu siyaset üzerinde o andan itibaren kendisi çok büyük ölçüde tesir sahibi olacaktı. Avusturya'dan d n   nde beylikçi veya reis vekili olarak Babada ı ordugâhında Reisefendi İsmail'e refakat etti. Birkaç zaman sonra Reisefendi makamına getirildi ve olağanüstü yetkili murahhas olarak Ni-emirow Barış Kongresi'ne gönderildi. Krozka sava ından sonra, Veziri  zam'la birlikte meşhur Belgrad barış anla masını imzaladı. Anla mada bazı if  delerin Avusturya'nın ısrarlı talepleri üzerine değiştirilmesi ve bir yıl sonra bir ek anlaşma imzalanması

<sup>256</sup> Frenk esl «Prol  gom  ne» olan kelime, eser veya eserlerin içinde kullanılan terimlerin veya eserin açıklanması için yazılmış  ns z anlamına gelmektedir. ( .N.)

zorunluğu duyulması Sultan'm Bâb-ı Âlî tercümanının başının vurulmasını emretmesine ve Reisefendi Mustafa'nın görevlerinden azline sebep oldu. Bu gözden düşme, Tavukçu Mustafa'nın Mekke'ye gitme teşebbüsünde ağır bastı. Reisefendi makamında yerini alan Ragıb Paşa vali olarak Mısır'a gönderildiğinde, Tavukçu Mustafa ikinci defa olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bu en etkili makamının başına getirildi. Bu yeni nezâreti sırasında tahribatı bütün Avrupa'ya yayılan savaşa son vermek hususunda Osmanlı devletinin aracılığını hristiyan devletlere teklif eden o oldu; yine onun tavsiyesi üzerine, Bâb-ı Âlî, İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine İngiltere ile Fransa arasındaki savaşda Osmanlı denizlerinin tarafsızlığını bildiren birer muhtıra verdi. Tavukçu Mustafa, İsveç, Napoli ve Toskan ile müzâkerelerde bulunup bunlarla dostluk ve ticaret anlaşmaları imzaladı. Fransa ile eski imtiyazlar anlaşmalarını yeniledi; Rusya ve Avusturya ile ebedî (sürekli) barış anlaşmaları yapıp bunların yürürlüğe girmelerini sağladı. Görevinden ikinci defa azledilince, Edirne'de kesin inzivaya çekildi ve İstanbul'a ancak Devlet Ruznâme Birinci Dâiresi Reisi olarak nadiren geldi. Birkaç ay sonra, Boğaziçi'nde Avrupa yakasında Kialar mevkiinde bulunan yazlık köşkünde öldü (1 Eylül 1749 - 18 Ramazan 1162). Her şeyi kavrayıcı bir zekâyâ ve olağanüstü bir hafızaya, son derece tabii ve zarif bir hitabet kaabiliyetine sahipti. Dâima kendine hâkimdi ve hiçbir zaman ince bir alay veya nüktenin ağırlığından hiçbir şey kaybettirmediği asil bir ciddiyetin temsilcisiydi. Bu tabîî üstünlüklere, iyi yetişmiş bütün Osmanlıların sahip bulundukları mükemmel Türkçe, Arapça ve Farsça dil bilgisini de katmıştı. Nesir yazan ve şâir olarak ilim adamlarının toplantılarından hoşlanıyor, dillerini son derece pürüzsüz konuşmasıyla Araplar üzerinde hayranlık uyandırıyor. Sevimli ve lutûfkârdı, gönüllerde yer almasını bildiği kadar ahmakça gururun her türlüşünden de alabildiğine uzaktı. Fakat paraya karşı son derece açgözlüydü. Yabancı devletlerle yaptığı müzakereler Vesilesiyle zengin hediyeler elde etmişti. Pirîzâ-de'nin söylediği gibi, gerçekten Avrupa devletlerini aylığa bağlamış idiye de, aldığı büyük meblağları çömleğe koyup toprağa gömmüyor, lükse ve sefahate harcamıyor; fakat bu paraları halka yararlı yapı işlerinde, hayr için oluşturulmuş vakıflar kurmakta, Osmanlı medeniyetini hristiyan parasiyle geliştirmek ve savunmakta kullanıyordu. Bağdad'da bir cami ve bir medrese yaptırdı; Kastamonu yakınındaki Goel ve Fervaç'da bir okul ve bir medrese kurdu; İstanbul, Mekke ve Medine,' birçok çeşme ve okullarını ona borçludurlar: Özellikle Mekke şehri, Reisefendi Mustafa'dan para olarak her

yıl belirli bir bağış almaktaydı <sup>257</sup>.

### **Bedeviler Arasında Abdulvehhab Tarafından Gerçekleştirilen İslâmiyet'te Reform Hareketi**

Hristiyanlık çağının onsekizinci asrı yalnız Avrupa'da değil, Asya'da da yeni reformlar filizlendirdi. Gerçekte, Osmanlı îm-paratorluğu'nun siyasî müesseselerinde uygulanacak olan reformlar ancak bu asrın sonunda gün ışığına çıktılar. Bununla beraber, hatta asrın ilk yarısı sona ermeden önce, Hz. Peygam-ber'in vatanı ve İslâmiyetin beşiği olan Arabistan, Bedevilerin yeni havarisi Abdulvehhab'm yeni doktriniyle temasa geldi. Ünlü Alman gezgini Niebuhr'un <sup>258</sup> Abdulvehhab'ı Avrupa'ya tanıttasından yirmi yıl önce Osmanlı tarihi, üzerinde fazla durmadan, bu tarikatçıdan, onun hakdan sapıcı ve ihtilâlcı doktrininden bahsediyordu. Ancak ondokuzuncu asrın başlangıcında bir başka ünlü Alman gezgini Burkhardt <sup>259</sup>, Niebuhr'un bize bu tarikata dair aktardığı noksan bilgileri düzeltti. Arabistan ve Suriye çöllerindeki uzun gezisi sırasında kili kırk yaran bir titizlikle tuttuğu günlüğü sayesinde, bu konuda Türk tarihçilerin sürdürdüğü sessizlik bizi hiç hayıflandırmamaktadır. Böylece, burada Bedevilerin tarihi ve İslâmın reformcusu Abdulvehhab hakkında vereceğimiz özetle o bize rehberlik hizmetinde bulunacaktır.

Hürriyet çöllerde tam mânâsiyle yaygındır ve kurak Arabistan ovalarının oğulları olan Bedeviler, geride kalan asırlara olduğu gibi, günümüze de bu hürriyetin geleneklerinin, ilkel karakterinin; binlerce yıldanberi değişmeden kalmış kötülük ve faziletlerinin mührünü taşırlar. Aç, arzuların yiyip bitirdiği, yalancı, sun'î bütün bu münasebetleri, insandan insana hile idare eder; bununla beraber, merd, cömerd, yumuşak mizaçlı ve her türlü hayâlin üstünde misafirseven ve en zalim düşmanına karşı sözüne sadık olan Arap, Osmanlı karşısında birçok üstünlüğüyle seçkinleşir. Arap, bütün bu iyi vasıflarına perhiz-kârlığı, kanaat etmeyi, hitabet kaabiliyetini, ateşli ve şairane bir muhayyileyi de ekler, candan ve sirayet edici bir neş'eyi de ekler. Şerefının ve hareminin ateşli savunucusudur. Namusuna sürülen

<sup>257</sup> Biyografisi İzl'de, s. 108 ve 109 ve Resmî'nin Reisefendiler Biyografileri'nde -LXV. olarak bulunmaktadır. Damadî Bekir Efendi, mirasçısı olarak hapsedildi ve ancak ikiyüzelli kese tutarında para ödedikten sonra bırakıldı.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/114-118

<sup>258</sup> Niebuhr, Description de L'Arabie (Arabistan'ın Tasviri), 1779, II, s. 206.

<sup>259</sup> Burkhardt, Notes on the Bedouins and Wahabis (Bedeviler ve Va-hâbiler Üzerine Notlar), Londra, 1830.

lekeyi kanla temizler ve akrabalarının intikamını almak gerektiğinde kan akıtmak için yanıp tutu ur (Ate e karşı ateş; fakat utanç verici hareket asla! İntikama karşı intikam; fakat  erefsizlik asla!) <sup>260</sup>. Günümüzde de, kendi  erefi ve kadınlarının  erefi için çarpışan Bedevinin savaş  ı lı ı budur. Bununla beraber, Bedevi, misafirsever olduğu kadar kan dökücü, asil olduğu kadar zalimdir. Rivayetlerin, Hatim Tai'nin misafirsever H gi; merd ve kararlı mızrak ı Maadi Kerb'in değeri; süvariler babası Antar'a izafe ettikleri  airane tuluat kaabiliyeti üzerine anlattıklarının hepsi, günümüzde sayısız örnekler tarafından doğrulanmaktadır. Ak am olunca, Bedeviler hik yeler dinlemek veya mehtapta açık havada  arkı söylemek üzere toplanırlar <sup>261</sup>. İki cinsiyetten de gençler gruplar hâlinde toplanırlar, birinci  arkıcı tarafından söylenen ilk mısraı koro hâlinde tekrar ederler ve el çırparak  arkıya katılırlar; yüzlerine de buna göre bir ifâde verirler. İki veya    genç kız, yüzleri örtülü olarak ve oynayarak gelenek veya hicabın kendilerine adlarile hit bdan menetti i delikanlılar korosunun önüne gelirler. Gece  arkısının <sup>262</sup> melodisi savaş meydanında söylenenin aynıdır <sup>263</sup>. Ne eli durumlarda kadınların «lu, lu» diye haykırı ları, yalnız bu ses,   l n büyülü sessizli ini bozar <sup>264</sup>; a iretten birinin ölümünde, a ıt ı kadınların  ik yet çığlıkları orada hazır bulunan seyyahı titretir. Arabın ev olarak sadece bir  adın vardır; eşyası bir deve eyerinden, bir su tulumundan ve    ayaklı bir tencederden oluşur; giysi olarak bir gömlek ve çizgileri yabane e ininkini andıran bir hırka (aba) ile yetinir. En büyük lüksü sil hlarında görülür: Bunlar kılıç, mi fer, ok ve zırhtan oluşur; sadece birkaç aşiret ateşli silâh kullanır. Deve sütü, ekmek, tereyağı, hurma ve   l mantıyla beslenir. Deve ve be  asil cinsi olan at başlıca servetini teşkil eder. Filozof Fisagoras'ın kutsal saydığı be  rakamı başlıca dini ve siyasi müesseselerinde de bulunur. Dökülen kanın intikamını almak gayreti beşinci ku a a kadar intikal eder. Savunma ve boyun e me hak ve fiilleri de be  rakamlıdır; elin be  parmağı üstün hakkın işaretidir. Şeyh, yâni İhtiyar, Aksakallı (sakalının renginden ötürü böyle denir), aşiretin reisi ve idarenin ba ıdır; Akid, yâni savaş zamanında aşiretin kumandanı, otoritesi ve etkisiyle  eyhin kudretine

<sup>260</sup> En-naar en-naar ve la el  r, et-thar et-thar ve l  el ar'!

<sup>261</sup> Musameret.

<sup>262</sup> Es mir. Süvariler geliyor, oh Dieba; süvariler geliyor, hırsızlar (die-be); süvariler geliyor Dieba'dan, oh a k!

<sup>263</sup> Hadu. s. 424. Ey  l m, bizim üzerimizdeki kanununu ertele ki intikamımızı almış olalım. Sen  ıplak ba lı ku , sen atmaca, sen akbaba, insan etine a sanız savaşçı saflarına katılın.

<sup>264</sup> Burk har d t buna ctagraltı demektedir ki, genellikle «tehlil» denir.

karşı bir denge oluşturur; Kadı veya hâkim, ihtilaflı meseleleri hükme bağlar, şeriata uygun hükümleri kutsaldır; Vassi, yâni vasi veya patron, yalnız başkalarının menfaatlerini kollamak ve çocukların terbiye]eriyle alâkalan-makla kalmaz, fakat zayıflar tarafından kendilerini kuvvetliye karşı korumak için seçilmiştir; nihayet «dakhil» gelir ki, bu da hayatının ve servetinin korunması için bir başkasının himayesine sığınmış kimse demektir. Hırsızların ve eşkıyanın, kendilerini esir tutanlardan gerek onlarla ekmek ve tuz yiyerek, gerekse giysilerine dokunmak suretiyle kendilerini koruma hakkı elde etmelerine mâni olmak için, bunları kazılmış bir çukurda muhafaza etmek âdettir; bununla beraber eğer bir suçlu serbest bir kişinin yüzüne tükürmeyi başarır, ondan kendisini himaye etmesini istemeğe hak kazanır ve yüzüne tükürülen kişi hürriyetini elde etmesi hususunda ona yardımcı olmak zorundadır. Hırsıza harami denir ve bu da Bedevilere dokunulması haram olarak bildirilen leşe, kana ve domuza dokunmakla aynı mânâya gelir. Günde beş vakit namaz kılmak, oruca ve kurban bayramı emirlerine uymak Bedevilere evvelce emredilen ve Ab-dulvehhab'ın reformlarına kadar yerine getirilen vecibelerdi.<sup>265</sup>

### Bu Mezheb Adamının Doktrini

Büyük Temim aşiretinin kollarından biri olan Vehhabi aşiretinden çıkan ve adı «herşeyi düzenleyenin kulu\* mânâsına gelen Abdulvehhab îslâmiyetin Calvin'idir. Calvin'in hristiyanlığı ilk saflığına götürmek istemesi gibi<sup>266</sup>, Abdulvehhab da, Hz. Peygamber'in emirlerini ilk saflığı ile yeniden

<sup>265</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/118-121

<sup>266</sup> Calvin (Jean), asıl adı Cauvin (Noyon, Picardie 1509-Cenevre 1564). Babası Noyon başpiskoposluğunda görevliydi. Calvin 1523'de Paris'e gitti ve orada dilbilgisi, mantık, felsefe okudu. Daha sonra Orleans ve Bourges'da hukuk tahsil etti. Ünlü dil bilgini Alciati Ciovan Paolo'-nun yanında çalışarak ondan yararlandı; Yunanca ve İbrânce öğrendi. Luther'cilerle temas kurdu ve Luther'ci oldu. Paris'e yerleşti. 1530'-da filozof Seneca'nın eserini yorumladı ve bu filozofun ekolü olan. Stoacılıkla tncil arasındaki münasebetleri araştırdı. Bu arada Bude ve Nicolas Cop gibi yenilik tatafdarlarıyla dostluk kurdu. Fransa kralı Birinci Frariçois'ya İthaf ettiği Calvin'ciliği içine alan «Hristiyanlığın Dinî Öğretimi» adlı eserini yayınladı, önce Lâtince olarak yayınlanan kitabını daha sonra Fransızcaya çevirdi ve ilk baskısı 1536'-da Basel'de yayınlanan eser birkaç baskı yaptı. Bu eseriyle ünlü Fransız yazarları arasına girdi. Âdem'in hatâsı yüzünden günahkâr sayılan insanoğlu ile Tanrı arasında tek aracının İsa olduğunu söyledi; insanın yaptığı iyiliklerle değil, ancak Tanrı'nın lütlü İle temize çıkabileceğini ileri sürdü. Tann'ın sevdiği kulları önceden seçtiğini ileri süren görüş bu kitaba dayanır. Cenevre'de Belediye Mecll-si'nin kararıyle kitabında belirttiği görüşleri uygulamak imkânını buldu. Kitabında bahsi geçen dinî öğretimin başında halkın seçim yoluyla görev verdiği rahipler bulunuyordu. Öğretim grup toplantıları halinde yapılyordu ve halk. Öğretimin başında kendi seçtiği kişiler bulunduğu için rağbet gösteriyordu. Luther'cilerin de gayretleriyle, Calvin'in dinî öğretim tarzı giderek yaygınlaşmak istidadı gösterdi. Böylece, Calvin'in öğretim tarzı özellikle kuzey ve güneybatı Avrupa'da yaygınlaştı. Kitabının yayınlanmasıyla Engizisyonun uyguladığı takib büsbütün artmıştı. Dinî öğretimin yaygınlaşması İse papaz kılıklı zebaniler elindeki bu İşkence

tesis etmek ve Müslümanlarda sönmüş olan sofuluğu yeniden alevlendirmek teşebbüsüne kalkıştı. Uzun uzun şeriat incelemeleri ve uzak yolculuklar yaparak bu teşebbüse hazırlanan Abdulvehhab, yeni mezhebinin akidelerini (dogma) yayınlamak suretiyle reform hareketini başlattı. İş lâmiyetin ana kaidelerine o kadar az karşıydı ki, ne Mısır, ne de Suriyeli dinî hukuk âlimleri bu mezhebi mahkûm etmek cesaretini gösterdiler. Bu son derece tehlikeli, yenilik getiricilik işine başladığı andan itibaren, aslında Anzesler aşiretinin bir bölümünü oluşturan ve Vuldi Ali aşiretinin bir kolu olan Mesalih aşiretinden Muhammed İbn Suud'-dan destek gördü. O, herkesten evvel, Dariye'de yeni mezhebi bağrına basan ilk kişi oldu. Abdulvehhab'ın kızıyla evli olduğundan kayınpederinin mezhebinin taraftarlarını siyasi bir zümre olarak kaynaştırdı, ve Vehhabîler hükümetini kurdu. Bunun neticesi olarak, siyasi şef, dini şefle birleşti; aslında işler mezhebin kurucusu Abdulvehhab ile Muhammed İbn Suûd arasında taksim edilmişti ve Suûd'un oğlu Aziz ile torunu Suûd, babalarının verdiği misâle uyararak, yeni mezhebi Arabistan'da yaymaya, ellerinde kılıç, evvelce Peygamber'in yaptığı gibi, reformu kabul etmeyenleri ortadan kaldırmaya devam ettiler.

Abdulvehhab, Hz. Peygamber'e abartmalı saygı öğretimi ve özellikle halkın evliyalara gösterdiği ibadet derecesindeki bağlılığa karşı şiddetli bir mücâdele açtı <sup>267</sup>. Bunların mezarları Abdulvehhab taraftarlarının öfkelerinin hedef noktası haline geldi. Taraftarlar, bu öfkelerini Hz. Muhammed ile torunlarının saygıdeğer mezarlarına varıncaya kadar sirayet ettirmekten geri kalmadılar. Kur'an'da emredilen zekât ve sadakalar, israfı yasaklayıcı hükümler, ispirotolu içkiler yasağı, kadırlara emredilen dürüstlük ve ilk Müslümanların seçkinliği olan cihad anlayışına kadar her şey yeniden yorumlanmış, bunların boş olduklarına hükmedilmişti. Peygamber'in bu ilk kanunlarının hiçe sayılmasıyla birlikte, Abdulvehhab, Peygamber tarafından mahkûm edilen bütün zevklere, <sup>268</sup> şarap, tütün ve esrar gibi sarhoş edici

müessesesini gazaba getirmekte gecikmedi. Ne var ki, Calvin en azından ömrünün yansını bu takip ve gazaptan kaçmakla geçirmiş ve korunma usûllerini İyice geliştirmişti. Bunun için Engizisyon, nazarı suçlamalar dışında ona bir şey yapamadı. Fakat, şehirden şehire seyahatte bile temkinli dav ranmak zorunluluğu hayli sıkıcı olduğundan, görüşlerini daha tesirli bir şekilde yaymak için bu- seyahatleri kısıtlamak, sonunda büsbütün vazgeçmek gerekti. Eğer bu kısıtlamalar ve sonunda vazgeçmeler olmasaydı, savunduğu Luther'ciliği daha da yaygınlaştırmak İmk&nı bulacağı ve katolik kilisesini daha fazla zayıf düşüreceği şüphesizdi. Ömrünün son yıllarını eserini olgunlaştırma yolunda kullandı. Çok iyi bir öğrenim gördüğü için uslûb ve düşünce yapısında bir sağlamlık göze çarpmaktadır. (Ç.N.)

<sup>267</sup> İslâm dininde görülen evliyalar, katolik kilisesinin azizlerine gösterilen saygıyı görmüşlerdir ve bunlara birtakım mucizeler izafe edilmiştir. Burkhardt. s. 280.

<sup>268</sup> Hammer, birkaç sayfa önce fitri ve kisbi, yani doğuştan gelme ve sonradan kazanılan meziyetler, ahlâkî

maddelerin; nihayet teşbihin kullanılmasına şiddetle karşı çıktı. Muhammed İbn Suûd, bütün Arabistan'da yeni mezhebin ruhanî ve cismânî lideri oldu. Muhammed İbn Suûd, Mekke'nin ele geçirilmesi sırasında yayınladığı Vehhabî ilmühalinde, İslâmiyeti en basit unsurlarıyla, yeni dinin yapısının bir bölümü olarak gösterdi. Bütün kurtuluş ilmi üç maddede toplanmaktadır: Allah bilgisi <sup>269</sup>, dinî ilkeler bilgisi, Peygamber'in koyduğu ilkeler bilgisi. Her şeye kaadir, ibadet edilmesi gereken bir tek Allah vardır. Dinin ilkeleri de sayıca üçtür:

İslâmiyet, yâni Allah'ın irâdesine tam teslimiyet, iman ve hayırlı işler. İslâmiyet beş maddeye bölünüyor: I. İmân bilgisi: Yalnız bir Allah vardır ve O'nun Peygamberi Hz. Muhammed'-dir; II. Günde beş vakit namaz kılmak; III. Toplam serveti

oranında emredilen zekâtı vermek; IV. Ramazan ayında oruca saygılı olup edâ etmek; V. Hayatında bir kere Mekke'de hacca gitmek. İman bilgisi, aşağıdaki altı imân maddesini içine almaktadır: I. Allah'a imân; II. Meleklerle iman; III. Kur'-an'a imân; IV. Peygamber'e imân; V. Onun vasıflarına imân ve VI. Kıyamet gününe (ruz-u ceza) inanmak. Hayırlı işler şu tek emirde toplanmaktadır: Onu görüyormuşsun gibi Allah'a ibâ-

vasıflar ve savaşçılık konularında Türklerle Arapları kıyaslayıp Arapları Türklere kıyasla üstün ve seçkin bir soy olarak gösterirken yaptığı hatâ gibi, burada da ahlâk dışı zevkler konusunda Türkleri bunlara bilhassa tutkun göstermek suçu işlemektedir. Bir kere Anadolu eyâletlerinde, yâni Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde onlar ahlak! sağlamlığa örnek bir hayat sürmüşlerdir. Suçların en fazla görüldüğü İstanbul'da ise şehrin kozmopolit nüfus yapısı Hammer tarafından gözardı edilmektedir. En fazla suç işlenen IV. Murad'ın saltanatının ilk döneminde suçluların çoğunluğunu özellikle Rum azınlık ve devşirme Yeniçeriler oluşturmaktadır. Bu husus Karakullukçu defterlerinde belirtilmiştir. (Ç.N.)

<sup>269</sup> Allah, bilgisinin tasavvuf ve ilahiyatta tam karşılığı «Mâariietuüah»-dır. Çünkü bu deyimde «Allah'ı tanımak ve Allah'ı bilmekten» ayrı olarak, şartlarıyla birlikte bir Allah bilgisi ifâde edilmektedir. (Ç.N.)

|                                                                           |                                  |
|---------------------------------------------------------------------------|----------------------------------|
| Arabistan'dan Felâket Haberleri .....                                     |                                  |
| Bir Para Hazinesinin Keşfi .....                                          |                                  |
| Eflak Prensi Şeyhülislâm Ve Veziriazamın Azilleri .....                   |                                  |
| Yeniçerîağası Sarayının Ve Sarayda Bir Köşkün İnşâatı .....               |                                  |
| Bîr Hind Elçisinin Gelişi .....                                           |                                  |
| İran Olayları .....                                                       |                                  |
| D'aix-La-Chapelle Barışı Üzerine Bâb-I Âlî'nin Görüşü .....               |                                  |
| İstanbul'daki Avrupa Devletleri Elçilerinin Gayretleri .....              |                                  |
| Kışlalar, Sayfiye Köşkleri Ve Kalelerin İnşâsı .....                      |                                  |
| İç Karışıklıklar .....                                                    |                                  |
| Deniz Olayları .....                                                      |                                  |
| Vezirîazam'ın Azlî Ve Kızlarağası'nın İdamı .....                         |                                  |
| Deprem Ve Kasırga .....                                                   |                                  |
| Yunanlıların Ayaklanmaları .....                                          |                                  |
| Bâb-I Âlî Tercümanları Ve Voyvodaların Değiştirilmesi .....               |                                  |
| Fransız, İsveç Elçilerinin Ve Bir Danimarka Murahhasının Gayretleri ..... |                                  |
| Venedik Ve Ragusa .....                                                   |                                  |
| Polonya İle Muhaberât .....                                               |                                  |
| Yeni Sırbistan Ve Kabarta'da Anlaşmazlıklar Çıkması .....                 |                                  |
| Gürcistan Ve Irak Olayları .....                                          |                                  |
| Sultanın İnşâatları Ve Ziyaretleri .....                                  |                                  |
| Galata Sabayı Kütüphanesinin Açılması .....                               |                                  |
| Deprem .....                                                              |                                  |
| Birinci Mahmud Ve Şeyh Yusuf'un Ölümü .....                               |                                  |
| YETMİŞİNCİ KİTAP .....                                                    |                                  |
| III. Osman'ın Tahta Çıkışı .....                                          | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Şeyhülislam Ve Veziriazamın Azlî .....                                    | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Hekimoğlu Alı Paşa'nın Vezâretiuzmâ Makamına Getirilmesi Ve               |                                  |
| Azliyle Yerine Nailî Abdullah Paşa'nın Getirilmesi .....                  | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Reisefendi'nin Kabalığı .....                                             | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| İstanbul'da Yangın .....                                                  | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Vezirîazam Nişancı Ali Paşa'nın İdamı .....                               | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Mısır Ve Ermenistan'da Karışıklıklar .....                                | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Cezayir Beyi'nin Öldürülmesi .....                                        | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |

|                                                                                                 |                                  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------|
| Avusturya, Rusya, Polonya Ve İngiltere Elçilikleri Ve Prusya'dan Bir<br>Murahhasın Gelişi ..... | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Nuri Osmânî Camii .....                                                                         | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Bir Gökteşinin Görünmesi.....                                                                   | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Veliyeddinin Kabalığı.....                                                                      | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| İki Veziriâzam'ın Birbirini Takiben Değişmesi .....                                             | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |
| Sultan Osman'ın Ve Ünlü Kişilerin Ölümü .....                                                   | <b>Hata! Yer işareti tanımla</b> |

det et, zira sen onu göremesen de, iyi bil ki o seni görür. Peygamber bilgisi yeni mezhebin en önemli bölümünü oluşturmaktadır, çünkü bu bilgi Peygamber'i mevzu olarak alan abartmalı saygının kötüye kullanılmasını ortadan kaldırmaktadır. Bu bilgi şöyle diyor: Abdullah'ın oğlu Muhammed, Peygamber, bir tek halka değil, bütün halklara Allah tarafından gönderilmiş fâni bir insandır (ölümlü bir insandır). Eğer seninki değilse, hiçbir din gerçek olarak mütalea edilemez; ondan sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir, zira o, peygamberler zincirinin son halkasını vücuda getirdi. Bu doğmaların (doğme) hiçbirinde aslından sapmış bir ilke görülmemektedir; aksine İslâmiyet, bu anlayış içinde aslındaki saflık, katkısızlık içinde görülmektedir, Abdülvehhab'm mezhebinin gayesi de buydu. Yazık ki, İslâmiyet geçirmiş olduğu bu saflaştırma ameliyesine rağmen, o müsamahâsızlıktan <sup>270</sup> ve taassubdan kurtulup bu engelleri aşamadı. Peygamberi hak Peygamber olarak tanımak, her müslü-man için günde beş vakit namaz mecburiyeti, zekât vermek, oruca riâyet etmek, hac için Mekke'ye gitmek, bunlar Abdul vehhab'ın reformunda yer alan Kur'an'a, meleklerle ve Peygam-ber'e inanmak kadar esaslı dini kaideler ve hikmetlerdir. Bu reform hareketi diğer bütün dinleri reddeder; dini görevlerin yerine getirilmesinde görülen ihmâl şiddetle cezalandırılır; Muhammed'in uyguladığı usûllere sâdik kalarak, başka dindeyken İslâmı kabul edene tam teslimiyet veya çekilip gitme arasında seçim yapmayı bırakır.

Abdul vehhab'ın mezhebi üzerine verilen bu hızlı açıklama <sup>271</sup>, bu

<sup>270</sup> Bu görüş Hammer'e aittir ve İslâm'da, İslâmın aslında müsamahasızlık bulunduğu gibi bir zamanın doğmasına yol açmaktadır. Oysa İslâmın aslında müsamaha fazlasıyla mevcuttur ve Hadislerde de bu husus fazlasıyla belirtilmiştir. İttihad ve Terakki Partisi kurucusu Ahmed Rıza Bey Paris'de Fransızca olarak yayınladığı «İslâm'da Müsamaha» adlı kitapta bu konuyu ele alarak, bütün dinler arasında İslâmın bu hususta benzersizliğini işlemiştir. (Ç.N.)

<sup>271</sup> Görülüyor ki, Hammer, Vehhabilik üzerinde esaslı bilgilere sahip değildir ve İslâm'da reformun Hıristiyanlıktakine benzer bir şekilde bahis konusu olamayacağını düşünmemektedir. Hıristiyanlıkta reform, kelimenin mânâsından anlaşılacağı gibi, bozulan esasların yeniden teşkiline girişilmesi hareketidir. Çünkü papalar birtakım bid'atler getirmek ve dine eklemek suretiyle onu bozmuşlardır: Reformculara Protestan denmesinin sebebi de budur, çünkü protestan iti raz eden mânâsına gelmektedir. İslâm'da böyle bir şey yâni dinin aslına, cevherine bid'atlerle eklemeler yapılmış olması bahis konusu değildir. Yobazlar ve kendiliklerinden bid'atler getirmeye kalkışanlar bütün dinlerde görülür. İslâmın cevherinde bir bozulma, bir değiştirme görülmemiştir ki reform ihtiyacı doğsun. Bu hususta incelemeler yapan ilahiyat âlimlerimiz ve bu meseleler üzerinde duran mütefekkirlerimiz, Vehhabilik üzerinde Hammer'inkinden çok başka ve daha esaslı görüşler oluşturmuşlardır. Değerli mütefekkir ve tasavvufta derinlik sahibi merhum üstad Necip Fazıl Kısakürek'in «Doğru Yolun Sapık Kolları» adlı (B.D. Yayınları, İstanbul. 1978) eserinden Vehhabilik bölümünü meselenin iyice aydınlanması bakımından buraya aktarmayı yerinde ve faydalı buluyoruz :

tarih kitabının düşündüğü ölçü bakımından nedefine varmıştır. Şimdi bu dinî ihtilâl haberinin sarayda, divânda ve payitaht İstanbul'da uyandırdığı intibai tasvir ve bu arada Arabistan'da patlak vermiş olan fakat Bâb-ı Âli'yi gerçekten fazla ciddi olmadığı için telâşa kaptırmayan birkaç başkaldırmayı anlatmak kalıyor. Bu olaylar o sıralarda Sultan'm Mekke'ye olağanüstü hediyeler göndermiş olmasından kaynaklanan siyasi sebepleri hâtıra getireceklerdir.<sup>272</sup>

## Arabistan'dan Felâket Haberleri

«Lenln nasıl Marks'm tatbikçisi olduysa, İbn-1 Abdülvehhab da asıl tatbikçi amelesini Suudiler kolunda bularak İbn-i Teymlyye kafasını maddeye nakşedici oldu.

Ancak İkinci Abdülhamid devrinde biraz nefes alır ve etrafı görür gibi olan biricik İslâm devletinin zaafından ve onun sahte İnkılâpçılar eliyle yediği darbelerden de faydalanarak bugüne kadar geldiler.

Gitgide sulandırılan ve usta bir siyaset adamı olan evvelki Melik devrinde pek dışa vurulmayan Vehhabilik, nihayet öğretim ve eğitim plânına inhisar ettirilerek politika ve idare perdesinde pek göze çarptırılmaz oldu.

En kısa ve özlü ifadeyle, nedir şu Vehhabîlik ve ölçüleri nelerden ibaret?

Vehhabîlik, İbn-i Teymlyye bahsinde kullandığımız tabirle, bir nevi İslâm materyallzmasıdır ve bu materyallzmanın son durağı Allah'ı tanımamak olduğu halde bunlar tanıdıkları ve en doğru tanımının kendi mezheplerinde olduğu iddiasındadır. Ruha, ruha-niyete, onun Ölüm sonrası devam ve tasarrufuna inanmaksızın Allah'a nasıl inanılabilir veya Allah'a inanıp da ruh nasıl inkâr edilebilir? Hem göze fhan, hem de onun gördüğüne inanma olur mu?

Sorarsanız «İnanıyoruz!» diyeceklerdir. Fakat zoraki bir İnanıştan sonra gizli bir İnkâr içinde o inanıştan kurtulmaya çabaladıklarını teslim etmeyeceklerdir. İnsanı öldükten sonra sıfıra ulaşmış kabul edenler, bütün iz ve işaretlerini yeryüzünden silenler ve Allah Resulünü ziyareti bile günah sayıcı bir anlayıştan gelenler, hangi tevil yoluna saparlarsa sapsınlar, öteleri. Ötelerin hikmetlerini kabul etmemek mevkiindedirler. Hendese davalarında olduğu gibi, onların zahirde bu derece mübalâğalı görünmeyen Ölçü çizgilerini uzatacak olursanız teslim edeceksiniz ki, anlayışları, «semaların ve arzın nuru» olduğunu bildiren Allah'ı, nurundan ayırmaya kalkmaktan başka bir şey değildir.

Ve bu ana nokta etrafında şu ölçüler :

Hiçbir inceliğine nüfuz etmeksizin sadece kitap ve sünnete bağlanmak iddiası ve «İcraâ» ve «kıyas» gibi iki hayati vasitanın kökünden iptali...

Kendilerinin bir «sejefiye»cilik iddiasıyla Sahabîler yolunda gittikleri yalanı ve Vehhabîlik dışındakilerin küfürle suçlandırılması...

Birtakım hurafeler ve uydurmalarla bir arada Sünnet Ehli itl-kadınca makbul bazı esrar tecellilerinin teşbih çekmeye kadar şirk sayılması...

Tasavvufun topyekun inkârı ve iç âleme kapıların tamamen kapalı tutulması...

Netice, uçurtmanın kafasını kesip kuyruğunu havada durdurmaya çalışmak derecesinde bir abes davranışla dış dünya ve dış şekillere mihlanıp kabukta pas tutma ve özde çürümenin, son iki asır boyunca - guyâ modern - dalâlet mektebi...

Bugün, biraz da kendilerinin hicap duymaya başladıkları bu mektep, ruhundan uzak bulundukları mukaddes şeriatı anlamadan tatbik etmekte bazı başarılar kaydediyorsa, bunu kendilerine ait bir başarı değil, sadece nadan ellerde bile şeriate bağlı bir kıymet bilmek gerekir.

Buharı ve Müslim gibi iki emin ve temiz kaynağın bir arada rivayet ettikleri bir hadis, Vehhabiliği ve onun vatanını belirtmiş olmakla mucize çapındadır.

Allah'ın Resulü mübarek parmaklarını Necid istikametine döndürüp buyuruyorlar :

— Fitne, mürîfâfıklık, dinsizlik, karışıklık, bozgunculuk İşte bu yönden gelecektir.

Başka kıymet hükmüne ne hacet!». (Ç.N.)

<sup>272</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/121-126

Arabistan'daki karışıklıkları Bâb-ı Âlî'ye ilk haber veren Basra valisi Süleyman Paşa oldu. Paşa, Kavarna'da Beni Lams-lar, Huveyze ve Ahvaz'ın Muide aşireti ile birleşen Benî Mun-tefikleri, asi çöl Araplanna hücum ederek yenmiş olduğunu da bildirmişti; aralarında reisleri olan Burhane ve oğlu Kelb Ali'nin de bulunduğu binden fazla âsiyi kılıçtan geçirmişti; Basra civarını Arapların elinden kurtarmış, Basra körfezi denizcilerini, özellikle Basra limanı tacirlerini konsanlıklarıyla dehşete düşürmüş olan kaatil Kiablî'yi ortadan kaldırmıştı; nihayet devlete sadık Devâsir aşiretinin yardımıyla korsanların ocağını söndürmüştü. Süleyman Paşa'nın bu hususları bildirmesinden kısa bir süre sonra, Bağdad valisi eski Veziriazam Mehmed Paşa, Araplar tarafından tahrik edilen bir çatışmanın hemen peşinden Süleyman Paşanın, Araplardan oluşan kalabalık bir ordunun başında, Bağdad'ı muhasara ile tehdid ettiğini Bâb-ı Âlî'ye haber verdi. Veziriazam Esseyid Abdullah Paşa. Bağdad'ı kurtarmak için Kürd beyleri, Diyarbekir, Musul, Haleb, Hakka, Ma-raş, Mardin valileri birlikleriyle harekete geçmesi hususunda Sivas valisi Savelizâde'ye acele harekete geçmesi emrini gönderdi. Serasker Paşa'nın harekete geçtiğini öğrenen Süleyman Paşa, üzerine yüklenecek fırtınayı atlatmak için atik davranarak Bâb-ı Âlî'ye, Sultan'a olan sarsılmaz bağlılığını ve açlık sebebiyle Basra'dan ayrılmış olduğunu bildirdi. Süleyman Paşa'nın gerçek niyetlerini öğrenmek isteyen Bâb-ı Âlî bunun tahkiki ve valiyi ayıran ihtilâfları ortadan kaldırmak göreviyle bir İmparatorluk fermaniyle birlikte ikinci mîrâhur Mustafa Bey'i Paşa'ya gönderdi. Aynı zamanda Mekke şeyhi görevlerini de yerine getiren Cidde valisine, Mısır valisi eski Veziriazam Ahmed Paşa'ya ve kutsal şehir şerifine hitaben yazılmış fermanlar da ayrıca yola çıkarıldı. Bu fermanlarda, valilere ve Mekke şerifi Mes'ud Ben Saad'a, -Necid'e bağlı bir kasabada, Aiyine'de, Islâmiyetin esas ilkelerine hücum eden ve kendisini reisi ilân ettiği dinsizlik mezhebini beşiğinde boğmaları için» aralarında anlaşarak en tesirli çâreleri bulmaları tavsiye ediliyordu.<sup>273</sup>

### Bir Para Hazinesinin Keşfi

Bâb-ı Âlî'nin Arabistan'dan birbiri peşi sura aldığı kötü haberleri, bir hazinenin keşfedilmesi bir dereceye kadar telâfi etti. Evvelce kubbe vezirliğinde bulunan Musul valisi Mehmed Paşa, Bâb-ı Âlî'ye, birkaç işçi

<sup>273</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/126-127

toprakta çalıştıkları şurada içi altın para ile dolu iki vazo bulduklarını ve eskiliklerinin Abbasiler dönemine kadar çıktığını, altın paraların üçbin dört yüzel-îdört adet olarak sayıldığını, tamamının dörtbin dokuzyüzyet-miş dirhem çektiğini Bâb-ı Âlî'ye bildirdi. Bildirilen altınların ağırlık olarak değeri, o sırada para kuruna göre onbir dirhem bir duka altınına tekabül ettiğinden dörtbin beşyüzyirmiüç duka altım miktanrıdaydı. Bu hazine devlet kasasına konuldu. Bu hazînenin bulunması, ayrıca, I. Mahmud'un saltanatının Allah tarafından bilhassa istendiği şeklinde bir umumî bâtil itikadın yayılmasına yol açtı. Halkın sayı olarak çok başka nisbetlerde büyüttüğü bu dörtbin birkaç yüz duka altını, Arabistan'dan gelen üzücü haberlerin payitahtta meydana getirmiş olduğu kötü tesiri bir zaman için unutturdu. Sultan, ihtişamının kudretiyle, Abdülvehhab'ın mezhebi ile sarsılan ve eski dinle reform arasında tereddüt geçirenleri vazife sınırları içinde tutmak mak-sadiyle I. ve III. Ahmed, IV, Murad ve IV. Mehmed örneklerine uyarak, Kutsal Ev Kabe'ye gönderilmiş en zengin hediyeleri hatırlatan hediyeler sundu. Yeni mezheb dışı ait ihtişamlara ne kadar düşmansa <sup>274</sup>, Birinci Mahmud da elmasların ve değerli mücevherlerin parıltısıyla mü'minlerin gözlerine hitabetme-ğe o kadar ehemmiyet veriyor, böylece bütün mü'minlerin namazlarını kılarken bakışlarını, yönünden ayırmadıkları Kutsal Ev Kabe'ye saygısının büyüklüğünü ortaya koymuş oluyordu. Yeni Kabe örtüsünün hazırlanmasına nezâret eden hazine kâhyası, Kızlarağası ile birlikte bu dinî hediye ve yine Kabe'ye gönderilen mücevherleri Mekke'ye götürmekle görevlendirildi. Sultan'ın iki saray adamıyla Kabe'ye gönderdiği mücevherlerin canlı ışığı, göklerde bulunan ideal yakut kürsü <sup>275</sup> ile rekabet edecekti. Sultan'm gönderdiği paha biçilmez taşlar «Canope'-unki gibi ışığı parıldayan» altı köşeli ve benzeri iki taşla muhafaza edilen bir yakuttan oluşuyordu ki, bu taşlardan birincisi altıyüzaltmışsekiz, ikincisi yediyüzelliiki kırat ağırlığındaydı. Eski bir mâdenden gelen bu üç zümrüd, oniki büyük, otuz orta büyüklükte ve altmışaltı küçük elmasla çerçevelemişti; bu kıymetli taşlar demeti ondokuz büyük elmasın parıldadığı; onüç sıra büyük inci, ki bunların tamamı sıralar hesabıyla üç-yüzelli inciye buluyor ve sıralar bir yakutla noktalanıyor, İmparatorluk tarihçisine göre «hepsi birden, elmasların suyu ile canlandırılmış bir çayırda uzanmış güneş misâli parıldayan bir göz

<sup>274</sup> Bu görüşün aksine Vehhabîliğin esasa ait yeniliği de olmadığını gördük. (Ç.N.)

<sup>275</sup> Metinde kürsü adı «tabernacle»'dır. Musa'ya gönderilen on emrin içinde bulunduğu sandığın üzerine konduğu kürsüye benzetiliyor.

oluşturuyordu». <sup>276</sup>

### Eflak Prensi şeyhülislâm Ve Veziriazamın Azilleri

Birinci Mahmud, d n ve ilimler mevzuunda gayretini İstanbul'da da gösterdi: İkinci b r kütüphane ve Buhari tercümelerinin tefsiri için F t h Sultan Mehmed Câmii'nde on k rs  oluşturdu; evvelce bu hayrı Ayasofya'dan başlatmıştı. Osmanlı Salnameleri <sup>277</sup>, aynı döneme doğru, vezir rütbesinde bazı atamalar, birçok azil ve değişikliklerden bahsetmektedir ve bunlar devletin yüksek makamlarında bulunanlarla al kalıdır. Bunlar arasında, K hyabeylik makamına yeni atanan Abdi Ağa ile baş-mirâhur Toprak Mehmed Bey de    tuğlu paşalığa yükseltilip birincisine T rhal , ikincisine Karaman sancağı görev yeri olarak gösterildi. Eflak voyvodası Constantin Maurocordato, Prenslieğin Tuna  tesi bölümünde yapılan değişikliklerden üzülerek kendisine verilen toprakları idarede ihmâli görülmesi sebebiyle azledildi ve Tenedos adasına sürgüne gönderildi; cezanın sebebi bu değildi; asıl sebep, voyvodanın Ramazan bayramı dolayısıyla saray subaylarına yeterli şekilde bayram avansı vermemesiydi (Ağustos 1749 - Ramazan 1162). Boş kalan dukalık yeri, iki kere Eflak,    kere de Boğdan dukalık makamında bulunmuş olan ihtiya Michel Rakoviza'nın oğlu Constantin Rakovi-za'ya verildi. Bu değişiklikler sık görülen işlerden olduğundan kamuoyunun dikkatini çekmedi. Bir ay önce de bir ilim adamı olan şeyhülislâm Esad Efendi azledilmıştı. Esseyyid Abdullah Paşa'nın t yininin önce, bu hususda yayınlanan Hatt-ı şerif'-de selefi Veziriazam Elh c Mehmed Paşa sınır kalelerine ihtiyaçlarının gönderilmesinde ihmâli görülmekle suçlanmıştı; Abdullah Paşa'nın azli ise idaresinin gevşekliği üzerine dayandırılmıştı.

   nc  Ahmed'in gözde Veziriazam'ı Dam d İbrahim Paşa'nın divitdarlık <sup>278</sup> hizmetinde bulunduğu için bu l kabla da anılan yeni Veziriazam Mehmed Emin Paşa, onun nüfuzlu kâhyası Mehmed'in kızıyla da evlenmişti O zamandan beri önemli devlet işlerinde bulunmuş, çeşitli Maliye işlerinin dâire başkanlıklarını yapmış, şehir k hyalığı ve tersane

<sup>276</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/127-128

<sup>277</sup> Salnameler, yâni bugünkü deyimiyle y llıklar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde devleti al kalandıran olayların kronolojisi, resmi seyir defteriydi. Bugün aynı geleneğin devam ettirilmemesi ciddi bir noksanlığın işareti sayılmak gerekir. ( .N.)

<sup>278</sup> Böyle hizmetlerden Veziri azamlık makamına yükselenler, devlet idaresinde tecrübeye değer verildiğini göstermek bakımından dikkate değer. ( .N.)

kâhyalığında bulunmuş, son olarak Abdi Paşa'nın yerine dahiliye nazırlığına getirilmişti. Sultan onu bütün öteki nazırlarına tercih ederek» İmparatorluk Mührü'nü kendisine verdi (3 Ocak 1750 - 23 Muharrem 1163). Babası Aşçızâde Mehmed Paşa idi. Carlowiez barışını takibeden yıl çıkan Arap isyanında, Basra ve Kavarna'-da devlete büyük hizmetleri görülmüştü. Mehmed Emin Paşa'mn atanması, Rum eli-kazaskeri Mehmed Said Efendi'nin Esad Efendi'nin yerine Şeyhülislâmlığa atanmasıyla aynı zamana rastladı.<sup>279</sup>

### Yeniçerîağası Sarayının Ve Sarayda Bir Köşkün İnşâatı

Vezirîâzam'ın azlinden on gün önce ay tutulacağı haber verilmiş (23 Aralık 1749 -13 Muharrem 1162) ve tutulma olayı üç saat devam etmişti. Bu olay dolayısıyla ileri sürülen nahoş kehânet, söylendiğine göre, gerçekleşmişti: Doğulu teşbih anlayışı içinde, Veziriazam imparatorluğun ayı durumundaydı; İmparatorluğun güneşi Pâdişah'dan ışık aldığı kadar parlardı, nitekim, ay tutulmuş ve Abdullah Paşa azledilerek makamından uzaklaştırılmıştı. Bu olay bütün zihinleri meşgul ettiği sırada, beş gün sonra güneş tutulunca, düşüncesi mâhiyeti bakımından bâtil itikatlara eğilimli olan halk, bu yeni olayla heyecanla meşgul oldu ve Sultan bakımından kötü bir işaret saydı. Ünlü Arab mutasavvıfı Şeyh İbni Arabi'nin eserinden alınan bir fasılın takviminde ay ve güneşin aynı zamanda tutulması kehânetinden bahsettiği öğrenilince duyulan endişe büsbütün arttı. Polis payitahtta fiilî tedbirleri harekete geçirerek sükûneti muhafaza emrini aldı ve yıldızların ebedî ve değişmez hareketlerini yorumlayarak kargaşalık ye anarşi tohumları ekmek isteyen birçok müneccim boğduruldu. Saray gökbilgininin, bundan böyle endişeye yol açan ay ve güneş tutulmaierıyla alâkalı haberler vermeleri de yasaklandı. Bununla beraber, dört hafta sonra, halk bâtil itikatları bakımından İstanbul'da patlak veren bir yangında yeni bir gıda buldu ve herkes bu yangını evvelki kehânetin doğrulanması şeklinde yorumladı (3 Şubat 1750 – 20 Safer 1163). Yangın, Ayazma Kapusu yakınındaki bir evde çıktı ve otuz saat içinde altıbin altıyüzaltmışyedi evle birlikte Yeniçerilerin meşhur Ağakapusu'nu da kül hâline getirdi. Bu yangının bir karışıklığa sebep olmasından endişelenen Sultan, binanın yeniden

<sup>279</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/129-130

yapımı için ocaĝa seksen kese para <sup>280</sup> gönderdi. Yeniçerilerin Aĝakapusu, gerek hazineden gelen paralar, gerekse nazırların masrafı b l şmeleri sayesinde sür'atle yapıldı. Usta bir tarih düşürücü olan Nimet Efendi, sarayın i  ve dış kapılan ile  eşme ve fiskiyeli havuzun üzerine konan kırk kitabesinde Sultan'ın elinin a ıklıĝını ve «inşâ edilen yedi odanın <sup>281</sup> etraflarında hareket eden yedi gezegene hayret ederek bakmalarını-  v d . On gün sonra meş'um yangın yeniden, bu defa şeyhülislâm Said Efendi'nin evinden başladı ve açıkça düşmanları ilân edilen yeniçerilerin sevinçli bakışları önünde, şeyhül-islâm'm kıymetli nesi var nesi yoksa hepsi k l olup havalara savruldu. Bu yangın, iki ay sonra Silâh Pazarı esnafını keder içinde bırakan yangın gibi kin yüzünden girişilen bir kundaklama ile izah edildi. Bu yangının ilk haberi alınır alınmaz, Sultan, Veziriâzam'la Yeni eriaĝası'na, yeteri kadar birliklerle, çarşıya giden iki yolu işgal etmeleri emrini gönderdi; zira halkın, i leri kırkbin insanı giydirebilecek kadar tıka basa malla dolu maĝazalara hücum edip yaĝmalamasından korkuluyordu. Bu iki yüksek rütbeli devlet adamı, payitahtta sükûneti saĝlamak gayesiyle bu büyük yangından hiçbir şey ka ırılmamasına bizzat nezâret ettiler. Yangından sonra Yeniçerilere para daĝıtıldı ve halkın mırıldanmasını yatıştırmak için, Veziriazam, böyle hallerde şiddet kullandıĝı G lce Mustafa dönemindeki vazifelerini hatırladı; gerçekten de çok şiddetli davranmıştı ve o zamandan beri lâkabı Yangıncıaĝa olmuştu. Mevkii, kulk hyası Esseyid Ahmed Aĝa'ya verildi. Bu    yangının sebep olduĝu fel ketin tamiri sırasında, Sultan, Tophane su yolu şeddi ile saray duvarı içinde, Topkapu sarayı yakınındaki bir sarayın yapım işlerini hiç eksilmeyen bir çalışma hızıyla devam ettirdi. Bu saray, birkaç yıl önce yapılmış olan bir eĝlence evinin arsası üzerinde yükseltildi, bahis konusu evin adı «Mahmubiye (muhabbet) yeri» idi. Bu sed üzerine hakkedilen kitabeler, şâiri Nimet Efendi'nin yazısından, Birinci Mahmud'un bu yapısı ile  ki Boynuzlu  skender'in ve Hayat Suyu muhafızı Hızır'ın şanını silmek istiyordu <sup>282</sup>. Topkapı'da yaptırılan saray için Devlet şûrası Dilekçe Dâiresi Reisi Abdi Efendi'nin yazdıĝı ve büyük salonun bütün etrafını kaplayan mavi zemin üzerine altın harflerle işlenmiş kitabede, duvarları süsleyen aynaların ve üzerine  i ek şekilleri işlenmiş pencere kristallerinin g zelliĝi tasvir edilmekte, bunların Senamar'm eserlerinden üstün oldukları ileri sürülmekte, böylece sarayın bu mimarın eseri olan Sidir

<sup>280</sup> Dörtbin kuruş.

<sup>281</sup>  zi, bu kitabeyi aynen almıştır, s. 217.

<sup>282</sup>  ekup bu bent ile reddi şöhreti  skender v  Hızır.

ve Havernak saraylarını aştığı anlatılmak istenmektedir.<sup>283</sup>

### Bîr Hind Elçisinin Gelişi

Bu aynı yıl içinde yeni bir üç güverteli savaş gemisi denize indirildi. Bu gemiye de evvelki iki savaş gemisine olduğu gibi ihtişamlı bir ad, «Büridez-zafer» adı kondu. Sultan Mahmud, selefi Üçüncü Ahmed'in binalar yükseltmek ihtirasını tevarüs etmişti; fakat her şeyin üstünde sevdiği, yabancı elçilerin kendisine sundukları hediyelerdi. Birkaç vakit önce Avusturya îm-paratorluğu'nun gönderdiği hediyelerden<sup>284</sup>, her biri bir sanat eseri olan bu hediyelerden başka, Tunus ve Cezayir dayılarının gönderdikleri tüfekler, tabancalar, arslan, kaplan, leopar kürkleri, canlı leoparlar, mercan tespihler, halılar, hırsti-yan ve zenci hadım esirlerden oluşan hediyelerden başka, bü-yük-mogol Nasreddin Mehmed şâh ve nizamülmülkü (veziriazam), Sultan'a tebrik mektuplarıyla birlikte zengin hediyeler göndermişlerdi. Hindistan sınırına vardıkları gün ölen elçi Trabzonlu<sup>285</sup> Salim'in kâtibi Yusuf, hediyeleri İstanbul'a götürmekle görevlendirilmişti. Hediyeler arasında balıkçılıkuşu tüyünden yapılmış altın» elmas ve yakutlarla süslü bir sorguç, kab-zesi ve kını paha biçilmez taşlarla işlenmiş bir hançer, onbir parça altın işlemeli sarım için ince ipek, yine aynı kumaştan onbeş parça ipek kumaş, yine büyük sayıda Hind kumaşı ve şal, nihayet gülyağlan dikkati çekiyordu<sup>286</sup>. Bu hediyeler eski bir ittifakın bağlarını kuvvetlendirmek istemekten daha çok bir dostluk ve hayırhahlık nişanesi olarak verilmişti: Zira, Nâdir Şâh'ın Ölümünden beri, İran anarşinin dehşeti içinde çalkalanıyordu ve bir yandan da yedi taht iddiacısının avı hâline gelmişti ve bunlar İran'ın terekesini çekişiyorlardı. İran bu durumda bulunduğu göre ne Sultan, ne Büyük-Mogol, aralarındaki ittifakın kuvvetlendirilmesini düşünmüyorlardı.<sup>287</sup>

### İran Olayları

<sup>283</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/130-132

<sup>284</sup> İzi, f. 205, İmparator ve İmparatoriçenin karşılık olarak Sultan ve Veziriazam'a gönderdikleri hediyelerin listesini veriyor. Sultan'a ait listede ondört, Veziri âzam'ında otuzdört parça hediye yer alıyor.

<sup>285</sup> Çağdaş şairler biyografisinin yazarıdır.

<sup>286</sup> İzi, f. 224, Nasreddin Mehmed şâh ve Veziriazam'ı tarafından Sultan'a gönderilen hediyelerin listesini veriyor. Hediyelerin sayısı listede otuzdört görülmektedir.

<sup>287</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/132-133

Tahmas ve oğlu Heraklius, Nâdir'in saltanatı döneminde savaş sanatını  renmişlerdi. Biri Tiflis'in hâkimi, diğeri Kak-heti prensiydi. Her ikisi de Gürcistan'a hakim olmak, tamamiy-le ele geçirmek için Covanşi ve Sariceli Penan aşiretlerinin hanı ile mücâdele hâlinde bulunuyorlardı. Bakhili Mehmed han, Efşar, Erivan'ı muhasara etmek üzere Kerni'den harekete geçti; fakat civar ülkelerin hanları, Gürcistan prenslerini, Tahmas ve Heraklius'a yardımları için başvurduklarından, yenildi ve Kerni'ye çekilmek zorunda kaldı; burası da yağmaya  ğrayınca, cesaretinden hiçbir şey kaybetmeyen Bakhili Mehmed han Arpaçay üzerinden şuregil'e çekildi ve  mrel  aşiretiyle Taş-hanlar aşiretinin topraklarını tahrib etti. Kardeşinin  l m n n intikamı peşinde koşan Rumiye hanı Tebriz'i kuşatmakla meşgul bulunduğ  sırada, Afganlı Razad han Rumiye'yi işgal ile kendisini Ardalan ve Megri'nin hükümdarı ilân ettirtti. İran'ın merkezinde, Nâdir ş h'm yeğeni ve  dil ş h adını alarak Abdulkerim'i elçi olarak İstanbul'a göndermiş olan Ali Kulu-han, Irak valisi olan kardeşi İbrahim han tarafından yenilgiye  ğratılmış ve gözleri oydurulmuştu. Fakat bu gasbın meyvelerini uzun süre tadamadı: Nâdir ş h'in torunu ve onun tarafından veliahtlığına atanmış olan şahruh'un birlikleri tarafından yenilgiye  ğratıldı ve kardeşini esir olarak göndermiş olduğı Meşhed'de öldürüldü. G zelliğı, tabiatının yumuşaklığı ve insanseverliğiyle halkı kendisine bağlamış olan şahruh, genel karışıklıktan yararlanıp genç prensi ortadan kaldıracak tahtı ele geçiren bir muhterisin kurbanı oldu. Bahtsız ş h Hüseyin'in babası II. Süleyman'ın bir kızının oğ u olan Seyid Mehmed, gayelerine varmak için şahruh'un büyük babasının millî dine karşı bütün kini tevarüs edip benimsediğı dedikodusunu halk araşma yaymıştı. İddialarında mollalar tarafından desteklenen Seyid Mehmed, birliklerini toplamaya vakit bulamadan hükümdarına karşı hücuma geçerek onu esir edip gözlerini oy-durttu. Fakat, iktidarı kısa süreli oldu. şahruh'un başkumandanı Yusuf han Can, ona karşı yürüdü; efendisinin intikamını almak maksadiyle savaştı ve Seyid Mehmed'i yenerek öldürdü. şahruh'u tekrar tahta çıkardıktan sonra onun adına idareyi yürüttü. Horasan halkı uzun zamandan beri ikiye ayrılmıştı. Bunlardan biri şahruh'u, bir kısmı ise, ş h Hüseyin'in bir kızından doğmuş olan İsmail Mirza'yı tutuyordu. Hepsinin de gözü tahtta olan birçok şef, İsmail'e karşı ayaklandı; onunla taht kavgası yapanlar arasında Salih han, Ali Kuluhan, şahruh, Seyid Meh-med, İsmail Mirza, Salih ve adlarından daha aşağıda bahsedeeğimiz birçokları vardı.

Durmadan büyüyen bu anarşi ortasında, Tebriz halkı, şehirlerini

himâyesi altına alması ve kendisine bağlı ülkelerden biri sayması hususunda ricada bulunmak üzere Bâb-ı Âlî'ye temsilciler gönderdiler. Diğer taraftan, Nâdir Şâh döneminde İstanbul'da İran elçisi olarak bulunan Mustafa han, Veziriâzam'a gönderdiği bir mektupta Hemedan, Kermanşah, İsfahan ve Kaz-vin'i ele geçirmesinde yardımcı olması talebinde bulundu. Buna karşılık, idareyi Bâb-ı Âlî adına yürüteceğini, Bdb-ı Âlî'ye bu vilâyetlerin Şâh'a verdikleri vergiyi <sup>288</sup> ödeyeceğini vaade-diuyordu. • Barışçı - sistemine sadık olan Bâb-ı Âlî, bu iki teklifi yürürlükteki anlaşmaları bozmadan kabul edemeyeceği cevabını verdi.

Aynı yıl içinde, yer alan değişiklikler ve terfiler arasında Kapdan-ı derya Şehsuvarzâde Mustafa Paşa'nın azliyle, yerine vezirlerin en zengin ve en yaşlısı olan Elhac Ebubekir Mustafa Paşa'nın atandığını belirtmek gerekir; yeni Kapdan-ı derya kırk yıl Önce Mısır valiliği makamında bulunmuştu ve servetinin birmilyon kuruş <sup>289</sup> olduğu tahmin ediliyordu. Şeyhülislâm'ın azliyle yerine Murteza Efendi'nin atanması, bu sonuncu olay, Sultan'ın yeni atanan mevki sahibine bir mektup göndermesi, onu memurlarını en lâıyk olanlar arasından seçmeğe teşvik etmesi ve selefini bunun aksine tutumundan Ötürü knıaması bakımından burada üzerinde fazlasiyle durulmağa değer. Bahis konusu mektup, Kur'an'dan yapılan bir alıntı ile başlamakta ve alıntıda yüksek makam sahiplerinin, halk hizmetlerinde cahil ve karaktersiz kişileri bilgili ve fikir bağımsızlığına sahip kişilere tercih ettikleri anlatılmaktadır: «Söyle, bir şeyler bilenler .hiçbir şey bilmeyenlere ezdirilir mi?» <sup>290</sup>

### D'aix-La-Chapelle Barışı Üzerine Bâb-ı Âlî'nin Görüşü

Hollanda elçisi kont de Hoche pied ve Venedik elçisi Venier'-in yerine atanan Şövalye Lezze istisna edilirse, Rusya ile barış anlaşması yapıldığı sırada Bâb-ı Âlî tarafından itimada mazhar bulunmuş olan Avrupa devletleri elçileri İstanbul'daki görevlerini hâlâ yürütüyorlardı. Lezze, ayrılış izni için huzura kabulünde yapılması âdet olan törenle itimâdnâmesini aidi' ve kendisine kol ağızları geniş bir samur kürk giydirildi. Fransa'yı Marie-Therese'in kocası François de Lorraine'i Almanya imparatoru olarak tanımak ve Stuart'larm sonuncusunu sınır dışı etmek zorunda bırakan Aix-la-Chapelle

<sup>288</sup> Bu mektup ve buna verilen Veziriâzam'ın cevabı îzi'de, f. 128-129'da, bulunmaktadır.

<sup>289</sup> Hoche pied'den Viyana'da kâtip Dorde'ye gönderilen 4 Kasım 1750 tarihli mektup.

<sup>290</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/133-135

Barış Anlaşması. Avrupa kıtası üzerinde barışı tesis etmişti: Fakat muharib devletlerin politikalarını değiştirmemişti; bu sebeble elçileri Avrupa'da cereyan eden olayları, Bâb-ı Âlî'ye kendi hükümetlerinin lehindeymiş gibi göstermeğe devam ettiler. Yukarıda Bâb-ı Âlî'nin bu devletlere arabulucu olmak teklif inde. bulunduğundan bahsetmiştik; bu teklif bütün Avrupa'ya barışı getirmek şerefini düşünen Reisefendî Mustafa'dan gelmişti; fakat teklifin her taraftan reddedildiğini gören Bâb-ı Âlî, kâfirler arasındaki savaşın devamında teselli buldu. Bu arada Müslümanların Hiris-' uyanlara karşı uyguladıkları politikayı düşünce bakımından dayandırdıkları vecizeleri hatırlarken, İmparatorluk tarihçisi de Aix-la-Chapelle Barış Anlaşması vesilesiyle bu vecizeleri şöyle sıraladı: \* Allah köpeğe domuzu yenecek kuvvet verdi <sup>291</sup>; bir kafirin ölümü, Islâmiyet için bir kazançtır <sup>292</sup>; kâfirler ancak bir tek ve aynı halkı oluştururlar <sup>293</sup> ; Allah topunu birden ebedî lanete teslim etsin <sup>294</sup> .

### İstanbul'daki Avrupa Devletleri Elçilerinin Gayretleri

Osmanlı âmme hukukunun bu prensiplerini iyi bildikleri halde Fransız elçisi M. de Desalleurs ve İsveç elçisi Celsing, Prusya ile bir ittifak anlaşması hususunda Bâb-ı Âlî nezdinde musallat olma derecesinde ısrar ettiler; bununla beraber başaramadılar; Veziriazam bu konuda herhangi bir müzâkereye girişmek niyetinde olmadığı yazıyla kendilerine bildirdi <sup>295</sup> . Hıristiyan esirlerin bir isyan sonunda Megri limanından Mal-ta'ya kaçırdıkları Osmanlı gemisinin iadesi konusunda Fransa'nın Malta şövalyeleri üstadı nezdinde giriştiği teşebbüs, Veziriâzam'ın kont de Puisieux'ye yazdığı mektuba verdiği zoraki bir teşekkür mektubundan başka bir sonuç getirmedi. Fransız elçisi Desalleurs'un hükümetinin tekliflerini Bâb-ı Âlî'ye <sup>296</sup> kabul ettirmekte yardımları dokunacak araçlar o dönemde

<sup>291</sup> Sallatalahul-fcebbe alel-hiaziri.

<sup>292</sup> Beher taraf ki şevet küste soudi islam est.

<sup>293</sup> El küfrün mlletün vahidetün.

<sup>294</sup> Demeruhum Allahu bil-haza vel-huzlûm.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/135

<sup>295</sup> Penkler'in 5 Temmuz 1750 tarihli raporu.

<sup>296</sup> Viyana'da Başvekâlet evrak dâiresinde, Desalleurs'-den Puissieux'ye gönderilmiş bir yığın rapor ve talimat bulunmaktadır. İşte bunlardan bazılarında bulunan tâlimatdan pasajlar. - Desalleurs'den Puissieux'ye, 23 Kasım 1748: «Burada önem verilecek mesele, İsveç'i korumak, Polonya'yı terketmemek, Rusya'nın geniş projelerini durdurmak, burada eski itibârı yeniden oluşturmak; bunlar, gözden kaçır-mamam gerektiğini emrettiğiniz dört hedef.» - Desalleurs'den Puissieux'ye, 27 Aralık 1740: «Çekingenlik, kendilerinin (Türkler) iyi niyet dedikleri şeyin gerçek kaynağı bu.» - Desalleurs'den Puissieux'ye, 15 Nisan

Şeyhülislâm Esad Efendi ile Kızlarağasının hazinedarı oldu; her ikisi de o sırada saraydaki büyük itibârlarından yararlanıyorlardı. Sultan'ın harem dâiresinde, Avusturya elçisinin <sup>297</sup> raporuna inanılırsa, Fransız elçisi Desalleurs'un karısını sık ziyaret eden Kızlarağasının gözdesi birtakım işler çevirmekteydi ve tabîî bu gözde Kızlarağasının hesabına, o da bir büyüğün hesabına çalışıyor, böylece saraylararası gizli münasebetler sürdürülüyordu; bu gizli münasebetlerin birtakım siyasî neticeler verdiği de şüphesizdi. Nitekim, beraberinde XV. Louis'nin Sultan'a yazdığı bir mektup ve içi onikibin duka altını tahmin edilen kıymetli taşlarla dolu bir küçük kasa bulunan Bellet adlı bir Fransız doktor İstanbul'a geldi ve yukarıda sözü geçen gözde kadının aracılığıyla, önce Fransız elçisini işin içine katmaksızın Bâb-ı Âlî, Fransa ve Prusya arasında bir ittifak yapmak üzere müzâkerelere girişmeyi denedi; yalnız başına giriştiği bu teşebbüste başarılı olamadı, elçiyle birlikte teşebbüsü tekrarladıysa da netice değişmedi. Bunun üzerine Desalleurs ve İsveç elçisi Celsing, Bâb-ı Âlî'ye Hanovre anlaşmasının kendisi

1749: «Bâb-ı Âlî ile bir dostluk anlaşması yapmak bakımından güçlükler, elverişlilikler ve sıkıntılar hakkında size ayrıntılı bir bilgi vermekle şeref duyuyum. Burada böyle bir sade ve aynnösüz bir anlaşma için örnek yok, Türkler ise adetlere, teamüllere sonsuz denebilecek şekilde bağlıdırlar. Topal Osman Paşa'nın Fransa'ya karşı bir temayülü vardı, esaretten kurtuluşunu Matta'ya, bir Fransı-za borçluydu; Râgıb, tabii olarak Fransa'dan yanaydı; Esad Efendi açıkça İsveç'i tutmaktadır, ki bunların her üçü de barış komiseridir. Belgrad barış anlaşmasından beri olaylar hayli değişti: Bab-ı Âlî'nin arabuluculuğunun Fransa tarafından sözde reddedilmesi, Avusturya ve Rusya ile ebedî barış anlaşması, İran savaşının sebep olduğu tükenme, nihayet Büyük-Sultan'ın kendi özel çıkarı veya Vezâret-i-uzmâ makamının saraya boyun eğmesi, se-vilmeyen her İmparatorluğun iç zaruretleri, Büyük -Su Han'ı tahtı üzerinde tutmak ve umumi bir isyana mâni olmak için barışçı bir sistemin uygulanmasını zorunlu kılıyor; ben İsveç'e mâli yardım yapılmasını teşvik etmekteyim.\* - Desalleurs'den yazı, 15 Nisan 1749; «Polonya'ya gelince» Polonyalıların gevşekliği, Rusların parası ve arabulucuların unutkanlığıyla Belgrad anlaşmasının Karlofça barış anlaşmasını mahvettiğinden bu yana, Bâb-ı Âlî'nin bu krallığın işlerine karışmak için artık bahanesi yok, illâ ki böyle bir şeye lüzum hâsıl olmasın; Bakanlık bunu bana açıkça anlattı.» Desalleurs'den Puissieux'ye, 15 Ağustos 1749: «Mevkilerinde az süre kalan ve belirli işlere bakan nazır durumundaki vezirlerle iyi ilişkiler yürütmek yeterli değil, önceden dostlar edinmek ve onları mesele üzerinde iyice aydınlatmak gerek, Vezirîâzam'ın her değişmesinde al başdan dercesine işe başlamamak için bu şart.» -Desalleurs'den Puissieux'ye, 18 Ocak 1749: «Celcing hâlâ maslahatgüzar olduğundan, İsveç'i İstanbul'da bir elçi bulundurmağa zorlamak veya ikna etmek gerek.» - Desalleurs'den Puissieux'ye, 3 Şubat 1749: «Kırım hanım ve nazırını bizim çıkarlarımızdan yana olmaları bakımından elde etmek için hiçbir fedâkârlıktan çekinmedim.» - Desalleurs'den Puissieux'ye, 7 Aralık 1749: «Malta'da esir bulunan kalyonun Paşasının annesi bir imkânını bulup Büyük-Sultan'a oğlunun serbest bırakılması için, Türklerle göre, son derece dokunaklı bir ricânâme sunmuş, Büyük-Sultan Hazretleri de bahis konusu ricâ-nâmeyi bana göndertmiş.» - Puissieux'den Blondel'e, 22 Şubat 1750: «Rusya Nystadt anlaşmasının VII. maddesini canlandırmaya ve bu maddeye, 1721 yılında konulduğu zihniyetin tamamıyla zıddı bir yorum kazandırmağa çalışıyor.» - Puissieux'den Blondel'e, 29 Mart 1750: «Ruslar 1743'de bunu Abo anlaşmasına sokmak istediler; fakat, İsveçliler razı olmayınca vazgeçtiler. Bestuscheffin patavatsızlığı ve kötü niyetiyle bulunduğu istem üzerine, çok güç durumda, İsveç'le yapılan ek anlaşmaya sokuldu. İngiltere'nin bu hususdaki görüşü. İsveç'in şeref ve bağımsızlığına kasteden bir taahhüde Rusya lehine girişmeyeceği yolundadır; İsveç bunu ancak Avusturya, İngiltere ve Fransa hükümetleriyle birlikte kabul edebilir. Fakat İsveçliler böyle bir projenin varolmamış sayılmasını tercih ediyorlar; gerçekten de hakları var, çünkü böyle bir projeyi bir millete teklif etmek bile onun şerefine ve bağımsızlığına suikast tertiplemekten başka bir mânâyâ alınamaz.»

<sup>297</sup> Bu mektubun kopyası, 9 Eylül 1749 tarihiyle Viyana arşivlerinde bulunmaktadır.

bakımından taşıdığı tehlikeyi, Rusya'nın İsveç ve bütün Kuzey Avrupa'yı kendi dev yapılı imparatorluğuna ilhak etmek maksadı peşinde koştuğunu anlatmakla yetindiler; dolayısıyla Bâb-ı Al 'yi Avrupa'nın meselelerini kesin bir c z me bağlamak maksadiyle aracılığını teklif etmeğe c ğırdılar. Bu arada İngiliz elçisiyle Avusturya elçisi, ortada başgöstermiş bir c atışma bulunmadığından Sultanın aracılığının havada kalacağı görüşünü savununca, Reisefendi, İsveç elçisine hükümdarını Rusya ile ayrı bir barış anlaşması için ikna etmesi tavsiyesinde bulundu. Evvelki yıl, kont Tessin, İsveç kraliyet prensinin evlendiğini bir not şeklinde Veziriâzam'a bildirmiş, o da, kendisinden önceki veziriazamların  detlerine aykırı olarak, bir teşekkür mektubuylay karşılık vermişti.

 sve  elçisinden başka, Napoli elçisi kont Ludolf, hükümetlerinden aldıkları emir gereği Fransız elçisiyle birlikte hareket etmek zorundaydılar. Fransa elçisi Napoli ticareti lehinde ve Sultan'ın temin tı altında Kuzey Afrika devletleriyle bir ticaret anlaşmasını gerçekleştirmek hususunda bütün nüfuzunu kullandı. Bu müzâkerelerin masrafı yarım milyon kuruş tuttu, fakat bu mikdar aşırı göründüğü halde, Kuzey Afrika korsanlarının Napoli ticaret gemilerine saldırılarıyla her yıl sebep oldukları zararın yine de altında kaldı (Mart 1750). Bu son yıllarda Bâb-ı   l nin Polonya ile münasebetleri, kralın ülkesine iltica eden Kırım hanlığı veliahdı lehinde bir şefa  mektubu göndermesinden ibaret kaldı <sup>298</sup>.

Kazaklar hetmanı (prensi, şefi), Bucak Tatarları başkumandanının Prusya kralı <sup>299</sup> ile ilişkiler kurmasını bir mektupla destekledi. Rusya, elçi Nebluieff aracılığıyla, hükümdarının İsveç'i fethetmek tasavvuruyla alâkalı olarak Fransız ve İsveç elçilerinin esasdan yoksun bulunduğunu, bununla beraber Abo anlaşmasının 7. maddesi gereğince bu krallığın hükümet şeklinin değişmesine hiçbir suretle müsaade edemeyeceğini bildirdi <sup>300</sup>. Karım işlerine gelince, Kırım hanı Selim-Giray'ın İstanbul'da ikameti sırasında kendisine durumu anlatarak müdahalede bulunmasını istemesi  zerine Veziriazam, Rus İmparatorluğu Başvekili kont de Bestujef'e, halkı ayaklandırmak üzere Kabarta ülkesine giren bir Kus casusundan şik yetini

<sup>298</sup> III. Auguste' n, Veziriâzam'a gönderdiği 7 Haziran 1747 tarihli mektup.

<sup>299</sup> Kazaklar hetmanının, Bucak Tatarları başkumandanının Prusya kralıyla ilişkiler kurmasını destekleyen mektubu: «Majestelerini süsleyen faziletlerin yüksek şöhreti, Bucak Seraskeri Sultan Kiarin Gl-ray'ı ülkenizde bulunan bir Tatarı istemek üzere Mustafa Ağa'yı majestelerinize göndermek hususunda cesaretlendirdi.» Eylül 1750.

<sup>300</sup> Rus elçisi Nepluieff'in Ağustos 1750 tarihli mektubu. Bâb-ı Ali'nin elçiye verdiği muhtura Polonya meselesiyle ilgili olup 14 Mayıs 1750 tarihlidir.

yazmıştı. Rus elçisi Nepluieff İstanbul'da öldü ve Avusturya elçisi Penkler, Vişniyakof'un ölümünde olduğu gibi Rusya'nın işlerini yürütmekle ikinci defa görevlendirildi. Sultan'a hediyeler getirmek üzere kısa bir süre önce gelmiş olan Cezayir ve Tunus murahhasları, Avusturya elçisi Penkler'le, Avusturya bayrağı taşıyan ve Nieuport ve Ostend limanlarından çıkan gemilerin de geçen yıl Trieste, Fiume, Boccari ve Zeng limanlarına ait gemilerin güvenliğini sağlamak üzere Kuzey-Afrika ülkeleriyle Avusturya İmparatoru ve Toskan büyük-dükü arasında imzalanmış bulunan anlaşmaya dâhil edilmesi hususunda yeni bir ek-anlaşma imzaladılar. Veziriazam bu konuda Cezayir, Tunus ve Trablus dayı ve ocaklarına birer genelge gönderdi, onlar da bu defa Bâb-ı Âlî'nin kesin tenbihine boyun eğdiler ve işaret edilen limanları <sup>301</sup> evvelki anlaşmanın şartları içine dâhil ettiler. Avusturya, Reisefendîye iki bin duka, Sungur Ali <sup>302</sup> adlı komisere ve Kapdan-ı deryaya biner ve Bâb-ı Âlî tercümanı Callimaci'ye de beşyüz duka peşkeş sunarak bu hizmetin minnettarlığını ödedi. Penkler'e, Doğu'nun çeşitli mevkillerine atanacak konsolosları seçmek görevi verildi. Az zaman sonra, Trablus elçisi Hasan Efendi, beraberinde ordu maliye nâzın veya Avrupalıların kanton'u karışığı kullanılan ocak'ını defterdarı bulunduğu halde Viyana'ya çıkageldi. Hasan Efendi, İmparatorun şahsına hediyeler getirmişti; bunların değerleri son derece vasat olduğundan dayının niyetini anlamak kolaydı, bu bakımdan elçisi bir hükümdara lâyük hediyelerle Afrika'ya dönmek zevkini tattı. Bugüne kadar Hristiyan devletlerin elçileri hiçbir zaman böylesine cömert görülmemişlerdi, Bâb-ı Âlî'nin verdiği tâvizlerin hepsi, karşılığı hükümdarın hazinesinden çıkmak üzere Veziriâzam'a, Reisefendi'ye, Bâb-ı Âlî tercümanına ödenen büyük paralar karşılığında elde ediliyordu. Bir müddetten beri Sultan tarafından verilen veya kendisinin gittiği ziyafetler dolayısıyla yabancı devlet elçilerinin saraya çiçek buketleri veya şekerlemeler göndermeleri âdeti almış yürümüşü. Böyle vesilelerde, her elçi diğer meslekdaşlarını gdlgede bırakmak yarışına giriyordu. Bundan da maksatları Sultan'm övgülerine ve Kızlarağasımn en iyi ve en fazla sanatkârca seçilmiş hediyeleri göndermesinden ötürü elçiye başvurarak bildirdiği Sultan'm takdirlerine lâyük olmağı. <sup>303</sup>

<sup>301</sup> Bu madde Trablus'da 15 Eylül 1750'de imzalandı. Anlaşmaya defterdar, kahya, liman kaptanı, sancak beyi ve Trablus Beylerbeyi de İmzalarını koydular.

<sup>302</sup> İzi, bu komiserin raporunun bir özetini vermektedir; bakınız: f. 190 ve 200. Bu olaya bazı seyahatnamelerde de temas edilmiş, böylece yukarıda bahsedilen tâvizlerin bedel kargılığı elde edilmesi belirtilmek istenmiştir.

<sup>303</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/136-139

## Kışlalar, Sayfiye Köşkleri Ve Kalelerin İnşâsı

Sultan'm veya Kızlarağasının takdirleri İstanbul'da bulunan yabancı elçiler tarafından bu kadar fazla istenmeğe değer görülüyorsa da, Yeniçeriler tarafından beğenilmeye gelince işin rengi değişiyordu. Bu hususlar okuyucularımıza her ne kadar lüzumsuz görünsede, bizi meşgul eden ülkenin âdetlerini tanımak bakımından böyle örneklerin anlatılmasında fayda bulunduğundan şüphe edilemez. I. Mahmud'un debdebesini gösteren lütufkârlıkla bu Yeniçeri asker bölümünü şerefliendirmesi burada zikredilmeğe değer. Kanunî Sultan Süleyman Yeniçeriler için yeni kışlalar yaptırırken bir de değişmez bir davranışı gelenekleştirmişti. Şehzade Câmî'nin karşısındaki eski kışlaların önünden her geçişinde, altnuşbirinci alayın alay beyi kendisine bir tas şerbet sunuyor, levazım subayı da aynı hareketi Kızlar-ağası için tekrarlıyordu; Sultan, kendisine sunulan şerbet tasım duka altını ile doldurarak geri veriyordu. Birinci Mahmud, ünlü ceddinin hâtırasının ihya edilmesi işini bir Hatt-ı Şerifle emirname şeklinde düzenleyerek, bunu Yeniçerilerin Ağakapüsü'nda toplanan kurmay heyetine muhteşem bir törenle götürecek devlet büyüğü olarak Reisefendi'yi görevlendirdi. Bu emirnâ-me'de bildirildiğine göre, Sultan'm Ağakapusu'ndan her geçişinde Yeniçeriler Paşası ona bir tas şerbet getirecek ve bunu kendisine Ağa sunacaktı; Kızlarağası'na gelince, yine emirnamede laelirtildiğine göte, ona şerbeti üçüncü Pasa (zagarcıbaşı) getirecek ve birinci Paşa sunacaktı. Bir diğer, maddede» Veziriâzam'a, şerbetin levazım Paşası tarafından getirileceği ve birinci Paşa tarafından sunulacağı belirtiliyordu. Bütün çavuşlar ve Yeniçeri levazımcıları Reisefendi'yi karşılamak üzere Süleymaniye Camii'ne kadar gittiler. Ağakapusu'na gelince, bütün Yeniçeri Paşaları kendisini karşılayıp divân salonuna göturdüler. Hatt-ı Şerifin okunmasından sonra, birliğin imamı, Allah'ın iyiliklerinin Sultan'in üzerine olması niyâziyle her zamanki duasını okudu.

Sultan'ın Hatt-ı Şerifinin giriş bölümü Yeniçeriler için övgülerle doludur ve yetmişaltı yıl sonra, bugün saltanatta bulunan hükümdarın bu ocağın yıkılışını meşru göstermek için Yeniçerilere yönelttiği lanetleri iyice anlamak için bahis konusu parçanın bir bölümünün buraya alınması yerinde olacaktır. I. Mahmud'un Hatt-ı Şerifinin giriş bölümü şöyleydi: «Bâb-ı Âli'nin Yeniçerileri, üzerinde Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve kullarının gözü olanın

takdisinin üzerinden eksik olmadığı imân ileri gelenlerinden oluşan bir büyük birliği vücuda getirirler. Onun şerefini arttırmak için gösterdiğimiz gayret ve ihtimamlar, bize fânî ve ebedî bir haz sağlamaktadır. Subayları gibi bu askeri teşkilâtın sade erleri de bize unutulmaz hizmetlerde bulunmuşlardır ve savaşta olduğu gibi barışta da gayret örneği olmuşlardır. Bu sebeble de onlar muhteşem memnunluğumuzu hakketmişlerdir ve bunun derin bir hâtirasını muhafaza ettiğimiz gibi, erişilmez teveccühlerimiz her gün onların itibâr ve kadirlerini arttırmağa meyletmektedir <sup>304</sup>». Bundan kısa bir süre sonra, büyük bir yangın neticesinde Ağa sarayım kaybetmek felâketine uğramış bulunan Yeniçeriler, on saat içinde üçbin evi kül eden bir diğer yangının kışlalarının büyük bir kısmını kapkara enkaz yığını hâline getirdiğini gördüler. O sırada Yeniçeriler yüzseksendokuz odalı veya tabur olarak taksim edilmiş bulunuyorlardı ki, bunlardan yüz cemâat veya lonca, altmışbiri bölüm halinde bulunuyor, otuzdördü segban veya avcılardan, dördü okçu ve solaklardan oluşuyordu. Bu doksandokuz odalıdan yalnız yirmialtı eski kışlalarla kalıyordu, geri kalanı yeni kışlalara yerleştirilmişti. Yeniçeri birliklerinin hoşnutsuzluğuna, hattâ ortaya çıkabilecek ayakleomalara mâni olmak için yanan kışlaların yeniden inşâsı hususunda gerekli parayı acele bulmak zorunluluğu vardı. Evvelki asrın son yıllarında çıkmış olan yangınlarda yalnız otuzyedi odalı <sup>305</sup> alevler tarafından kül edilmişti; bu mikdar, burada bahis konusu edilen 1751 yangınında enkaz yığını haline gelen seksendokuz odalı sayısından daha düşüktü. Bu sayıca fazlalık sebebi ve savaş gibi olaylar, yeniden inşâ edilmelerini beş yıl geri bırakmıştı. O dönemde, her tabur bin-dokuzyüz otuzüç buçuk kuruş bahşiş almış, diğer taburlara (cemâatlar ve segbanlar) onbirbin altmışaltı buçuk kuruşun biri verilmişti. Bu durumda Bâb-ı Âîl, bahşiş olarak, ikiyüzoniki kese sarfetmiş oluyordu; fakat bu mikdarın yalnız yetmiş kesesi İmparatorluk hazinesinden çıkmış, geri kalanı aralarında yardım kararı alan nazırlar tarafından karşılanmıştı. Bu defa da masraflar aynı mikdar üzerinden hesap edildi; fakat otuzbir cemâat, ve yüzyirmibir cemâat ve sekban koğuşu bulunduğundan masraflar dörtüzyükbir keseye yükseldi. Bununla beraber. Sultan, özel bir lutûfla 1693'de her bölüğe verilen yekûna, her bölük ikibin beşyüz kuruş ve diğer cemâatlar ikibin kuruş alabilecek şekilde, beşyüz

<sup>304</sup> Bu bölümün sadık tercümesi bu şekilde olduğu halde Muceah d'Ohs-son, gerçeğe dikkat göstermeksizin karşımıza şu tercümeyi çıkarmıştır: «Eski başarıları, savaşçı ve din! faziletleri ve saflarında kahraman ve şehitler bulundurmakla, ilahi takdislerle dolu v.b.»

<sup>305</sup> Odalı deyimini ayrıca sıfat olarak da kullanılmaktadır. (Ç.N.)

altmışaltı buçuk kuruş ilâve etti; böylece yekûn altıyüz seksendokuz keseye vardı. Yeniçeriler kurmay heyeti, bu parayı gelip alması için İmparatorluk divânına davet edildi ve para, çavuşbaşının, Kapucularbaşı ve İmparatorluk tarihçisinin huzurlarında sayılarak teslim edildi.

Para, Yeniçeriağası tarafından tamlığı belirtilince, kışlala--nın emredilen yeniden yapımında sarfedilinceye kadar, Süley-maniye Camii'nde muhafaza altına alındı. Sultan Mahmud, cebeci kışlalarının inşâsının yeni bir plân üzerine gerçekleştirilmeleri emrini verdi. Boğaziçi'nde, Küçüksu'da her cephesi yüz-kırksekiz auns olan bir eğlence köşkü yaptırdı; ayrıca, Boğaziçi'nde diğer özelliklerinden ayrı olarak kıyıda nefîs koruları bulunan Kandilli sarayını yeniden inşâ ettirdi.

Karışıklıklar çıkarması ihtimâli bulunan her şeye dikkat eden ve yeni yapılar yükseltmek hususundaki zevkini tatminden geri kalmayan Birinci Mahmud, gerçekten yararlı kişileri mükâfatlandırmaktan ve teşvik etmekten geri kalmadı. Bu yoldaki davranışlarından olarak, Urkapı sûrlarının tamiri ve Arbat hisarının savunmasını sağlaması, Asya kıtasına geçirilecek birliklerin gemiye Kefe'den bindirilmesine şahsen nezâret etmesinden duyduğu memnuniyetin alâmeti olarak Kırım hanı Arslan-Giray'a bir hil'atle birlikte bin duka ve bir Hatt-ı Şerif gönderdi. Birinci Mahmud, şehirde imzalanan Belgrad barış anlaşmasından hemen sonra başlanan tahkimatın tamiri işinin bir an önce bitirilmesi için de aynı dikkat ve alâkayı gösterdi. Bel-grad'dan istanbul'a giden kapının üzerine yerleştirilmiş bulunan ve konu olarak gelecek kuşaklara kurucusunun zaferini ve bu kalenin zaptedilmezlik şöretini azametli ifadelerle anlatan kitabe, Belgrad'ı son olarak ele geçiren feld-mareşal La-udon tarafından Viyana'ya götürüldü ve orada, murahhas sîfa-tiyle Karlofça (Carlowiez) anlaşmasını imzalayan şehrin Türk valisinin mezar taşıyla birlikte, Hadersdorf koruluğuna Laudon'-un mezarı yanına konuldu. Böylece yerleştirilen iki kitabe ile mezar taşı, Avusturya'nın zaferlerine ve asırlardan beri Türkiye, Macaristan ve Avusturya'nın gayretlerinin değişmez hedefi olan Belgrad'm düşüşüne şahitlik etmektedirler <sup>306</sup>.

## İç Karışıklıklar

<sup>306</sup> Bu İki mezar taşının yazılan, Les Mnes d'Orient, C. V, S. 330'da bulunmaktadır. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/139-142

Resmi tarihçiler ve kitabe yazarları, efendilerinden aldıkları görevlerine sadık olarak Sultan'ı yeni bir düzenin kurucusu olarak tasvir ettikleri sırada iç ihtilâflar Osmanlı împaratorlu-ğu'nu her taraftan kuşatıyordu. Basra'da, Fırat filotillasının kaptan kumandanı isyan bayrağını açmış ve Muntefik aşireti Arap-lariyle birleşmiş, şehrin civarını talan ederek yakıp yıkmıştı. Valinin gayreti sayesinde, Menavî hisarına çekildi ve burasını kısa bir süre muhasara ettikten sonra, küçük bir kayıkla Abu-şehr'e<sup>307</sup> kaçtı. Fakat, Basra limanında demirli gemilerin kaptanları tarafından yakalanarak Osmanlılara teslim edildi ve âsilere uygulanan cezaya çarptırıldı (Ocak 1751 - Rebiül'evvel 1164).

Bosna'da Abdurrahman Efendi, kendisiyle birinci âyanlık payesi, yâni eyâletin en nüfuzlu ve en zengin kişisine verilen paye için çekişen Derviş Kaptan'la açıkça savaş halindeydi. Yazık ki bu anlaşmazlığa Yeniçeriler karıştı ve müdâhaleleri her tarafta kan dökülmesine sebep oldu. Ancak bu eyâlete tarafları anlaştırmak ve karışıklıklara sebep olanları şiddetli cezalara çarptırmakla görevlendirilen birçok komiserin gönderilmesinden sonra, Bâb-ı Âlî sükûneti sağlayabildi.

Karaman'da, Kapdan-i deryalık makamına atanan vali Toprak Mehmed Paşa'nın bu vilâyetten ayrılmasından ve valilik makamını teslim alacak halefinin ağır davranmasından yararlanan bir levendler bölükbaşı isyan bayrağını açmıştı. Kayse-riye sancağındaki Üiç kasabasını yağmalamakla yetinmeyen bu âsi, yirmialtı erkek, yirmidokuz kadın ve kırkûç çocuğun sığındıkları bir mağaranın girişinde büyük bir ateş yaktırarak bu bedbahtları öldürttü.

Hessargrad<sup>308</sup> ve Rusçuk civarında Bala kaza dâiresine bağlı yedi köy halkı kırsal bölgede her türlü haydutluk suçu işledikten sonra, silâh kuşanmış olarak Rusçuk şehrini kuşatmağa kalkışacak kadar cür'etlerini ileri götürmüşlerdi. Valinin sebatı sayesinde zarar veremeyecek hale getirildiler. Elebaşılardan yirmibeşi Silistre'de hapis yatmak cezasına çarptırıldı, bunlardan bir kısmı aynı ceza ile Varna ve Yerköy'e gönderildi; ötekiler memlekette sükûnu kollayacaklarına, yeni kargaşalıklar çıktığı takdirde yüzotuzbin kuruş ödeyeceklerine dair bir ahidnâme imzaladılar. Çoğu zaman kısmî başkaldırmaların sebebi olan kadıların rüşvet taleblerinin önüne geçmek maksadiyle Bâb-ı Âlî, Asya ve Avrupa eyâletleri valilerine

<sup>307</sup> Kilis. İzi, t. 244.

<sup>308</sup> İzi, Razgrad demektir.

«adalet hakkında» adı verilen emirnameler göndererek, komiserlerin, voyvoda ve idarecilerin ve vakıflar mütevellilerinin rüşvet almalarını şiddetle yasakladı. Bunların hakları olan vergileri düzene sokan Veziriazam, şahsen konulabilen <sup>309</sup> oniki kadar vergiyi de kaldırdı; zira bu vergilerin arkasına gizlenerek rüşvet yolunu açık tutabiliyorlardı. Bu emirlere rağmen, Simavü Deli Ah-med, geçmişte olduğu gibi, eşfıyalıklarıyla doğduğu memleketi zarara sokmakta devam etti. Fakat sonunda, Hüdavendigâr ve Karası sancakbeyi Elhac Mustafa Karaosmanoğlu tarafından Alaşehir civarında Sacayak köyünde yakayı ele verdi; yardakçılarından sekiziyle birlikte başı vuruldu (6 Eylül 1751 - 15 Şevval 1164). Malatya civarında Alhassili aşiretinden Kalenderoğlu, Birinci Ahmed döneminde adaşı meşhur Kalenderoğlu'na hazin bir şöhrat kazandırmış olan sahneleri tekrarlamak tehdidiyle ortaya çıkıyordu. İmparatorluğun dört bir yanından gelen birkaç bin fcdar levendın başına geçen Kalenderoğlu, çarpışmak maksadiyle Maraş valisi Rişvanzâde Süleyman Paşa'nın üzerine yürümek cur'etini gösterdi. Paşa ile saflar oluşturarak savaştı da: Fakat yenilip esir edildi, başı ve ordusunun ileri gelenlerinin başları vurularak Bâb-ı Âli'nin eşîğinin önüne atıldı (26 Mart 1752 - 10 CemaziyüTevvel 1165). Aydın valiliğini Hakka valiliğiyle değiştiren Ragıb Paşa, kendisine rehberlik etmiş olan Kahire valiliğindeki Memlûk beylerinin katliâmı siyasetini, bu meş'um siyaseti Suriye'de uygulamaya koydu. Büyük Mullier aşiretinin isyâncıbaşı Beşar ve özellikle Dökerli aşireti, uzun zamandır eşkiyahklarıyla bölgeyi bizar ediyorlardı. Kötülüğü kökünden kesmek isteyen Ragıb Paşa, Beşar'a karşı mahsustan onun için iyi şeyler düşünen kişi olarak göründü; fakat birçok görüşmeden sonra, hiç ummadığı bir anda onu tutuklayı verdi, burada Türk müverrihinin ifâdesini kullanalım: «başı onun yolunu takibedeceklere ibret olması için, yerde kavun misâli yuvarlandı» <sup>310</sup> (Mayıs 1752 - Receb 1165). Aynı cezadan, Çorum Kürtleriyle birleştikten sonra Amasya sancağında her türlü eş-kiyalık suçunu işleyerek memleketi ateş ve kan içinde bırakan birçok levend şefleri de kurtulamadılar.

Arabistan bu iç kargaşalıklardan kurtulmuş değildi. Şerif Mes'ud, eski Kabe örtüsünü Sultan'a hediye olarak gönderdikten sonra ölmüş, Mekke şerifliği makamı küçük kardeşi Musa-id'e geçmişti. Bâb-ı Âlî, kutsal şehri ve

<sup>309</sup> İzi, t. 250, vergileri şöyle sıralıyor: 1. devr (kasa dairesi vergisi); 2. kaftanbaha (kaftan üzerine vergi); 3. zahirebaha (yiyecek üzerine vergi); 4. naaleha (at nalı üzerine vergi); 5. aaşarî; 6. yazıcı akçesi; 7. sarrafiye; 8. seyahat vergisi v.b.

<sup>310</sup> Hindunaneî meydanı ibret kılındı. İzi.

hac kervanlarını çöl Arap-ların saldırılarından ve özellikle Mekke ile Medine arasında dolaşan kalabalık Beni Harb aşiretine karşı koruması şartıyla onu makamında bıraktı. Musaid'in bu makamda bırakışı diğer şerifler tarafından iyi karşılanmadı ve bunların Taif Arapları'ndan takviye alan reisleri Mehmed Şerif, kutsal şehri kana boyamak ve silâhlı isyan çıkarmak tehdidinde bulundu. Bâb-ı Âlî'nin emirleri ve Belgrad anlaşmasını imzalayan eski Veziriazam Esseyid Mehmed Paşanın müdâhalesi sayesinde bu kavga kan dökülmeksizin tatlıya bağlandı.<sup>311</sup>

## Deniz Olayları

Deniz ticaretinin güvenliği bu kargaşalık döneminde, vilayetlerin sükûnetinden daha az bozulmuş durumda değildi. Donanma kapdanlarının uyanıklığına ve dikkatlerine rağmen birçok korsan Adalar denizinin güvenliğini bozuyordu. Emeksiz Reis, Maina sularında, Bora<sup>312</sup> adasının karşısında oniki kürek oturaklı büyük bir Malta kalyonunu<sup>313</sup> esir aldı; tpsara üstüne vardıklarında Osmanlı kaptan, bir diğer Malta korsan<sup>314</sup> gemisinin esirini elinden alma gayretleriyle karşılaştı. Dokuz topla silâhlandırılmış ve onüç tayfası bulunan bir korsan şatı<sup>315</sup> Emeksiz'in eline bu çatışmada geçti ve İstanbul rotasında seyrederek, bayraklarla donatılmış bir halde, avlariy-le birlikte limana girdi (16 Nisan 1751 - 20 Cemaziyül'evvel 1164). Birkaç zaman sonra, bu Kapdan, Vetiloz<sup>316</sup> limanında Mal-tah korsan Paulo'nun bir üç direkli, iki şatı ve yeni inşâ edilmiş bir kalyondan oluşan küçük filosuyla karşılaştı. Hemen hücumla geçti ve gemilerinden birini yaktı; esir aldığı diğer üç gemi Kapdan Paşa'nın İstanbul limanına girişini süsleyip renklendirdi (12 Kasım 1751 - 23 Zilhicce 1164). Emeksiz Kapdan'ın kumanda ettiği gemi üç güverteliydi, beş yıl önce payitaht tersanesinden çıkmış ve Peribahrî (Deniz Kanadı) adı konmuştu. Kapdan-ı deryanın dönüşünden iki ay sonra elli aun boyunda yeni bir savaş gemisi denize indirildi ve Siveribahri adı verü-di. Bu olayın hatırası dolayısıyla yazılan birçok tarihçe ve sinarasında, zamanın en çok beğenilen şâirlerinden biri

<sup>311</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/142-144

<sup>312</sup> Şüphesiz Formik adaları olacak.

<sup>313</sup> İzi diyor: Lanetli Malta korsanı, Masko.

<sup>314</sup> Korsan Şahtusi; bu gemilere genellikle Şahtur denilmektedir.

<sup>315</sup> Ele geçen bu teknenin sadece top taşımak ve gereğinde bunların kullanılmasına yarayan bir gemi olduğu şüphesizdir. Çünkü bu sayıda tayfası olan bir korsan gemisi düşünülemez. (Ç.N.)

<sup>316</sup> Vitulo(?).

olan Devlet Şûrası başyardımcısı Enis Nûman medhiyesi İmparatorluk tarihinde yer almağa lââyık görüldü.

Ebubekir Paşa'nın halefi Kapdan-ı derya Toprak Mehmed Paşa'nın raporu üzerine Bâb-ı Alî'ye davet edildi ve kendisinden birkaç Venedik gemisinin Lepanto limanına kadar takibettikleri Trabluslu reisin Mina adlı gemisinin limandan güven içinde ayrılması için Patras konsolosuna gerekli talimatı vermesi tenbih edildi; Venedik Cumhuriyeti bu isteğin yerine getirilmesi için sûr'atle harekete geçmekten geri kalmadı.

Bu döneme doğru ölümler dolayısıyla gerçekleştirilen becayiş ve terfilerden en çok hatırdı kalabilecek olanları zikretmekle yetineceğiz. Cidde valisi Elhac Osman Paşa vefat ettiğinden bir zaman münhal kalan makamı, Mekke şerifinin raporu üzerine, fakat sadece kaymakamlık pâyesıyla kâhya Mustafa'ya verildi. Kaymakam pâyesıyla valiliğe getirilen kâhya Mustafa, Osman Paşanın borçlu kaldığı yüz altmış beş bin üç yüz otuz dört kuruşu hazîneye giriş yaptırmakla görevlendirildi (13 Ocak 1751 -15 Safer 1164). Benzer bir değişiklik, işlerini düzene koymağa vakit bulamadan .vefat eden vali Köse Ali Paşa'nın valisi bulunduğú Karahisar'da da görüldü; Ali Paşa'nın zimmetindeki para yüzünden hazînenin zarara uğramaması için mallarına el konuldu. Uzun askerlik meslek hayatında silâhdar-ağahğa karşı sipâhiağalığı makamını ondokuz kere değiştirmiş olan mirialem Halil Ağa, birliklerinin ücretlerinden kendisine günde bin üç yüz seksen akça gelir getirecek şekilde para çekmişti; doksan yaşında ölünce serveti müsadere edildi ve uzun «ürede gerçekleştirdiği ihtilas böylece tazmin edilmiş oldu (15 Şubat - 19 Rebiü'l-evvel). Eski Veziriazam ve Kesriyeli'nin azlinden sonra Bagdad valiliğine getirilen Elhac Mehmed Paşa'nın ölümü, bütün servetinin ateş ve su tarafından mahvedilmesiyle aynı zamana rastladı, istanbul'daki konağı ve diğer bütün gayri menkulleri yangınla kül oldu ve menkul servetini getiren gemi Çanakkale Boğazı girişinde battı, kendisi de emekliye ayrıldığı Bağdad valiliğinden istanbul'a dönerken Retimo'da öldü. Böylece hayatı boyunca açgözlülükle biriktirdiği servet mezarında kendisini takibetti (19 Ağustos - 27 Ramazan). Dönemin en ünlü şâirlerinden biri olan Kırımlı Rahmi vebadan öldü. Evvelki Şeyhülislam Akmahdud Efendizâde Esseyid Zeynelâbidin El-Hüseynî Efendi'nin seksenbeş yaşında ecelle karşılaştığını da burada zikredelim (20 Ekim - 30 Zilkade). Nihayet ikinci Mustafa'nın kızı ve saltanat makamındaki hükümdarın kızkardeşi Ayşe sultan görünüşe bakılırsa zehirle öldü; evvelce Kızlarağa-sı'nın mevkiinden düşmesine sebep olan saray entrikasında onun da parmağı vardı. Cenaze töreni hanedana

mensup prenseslere uygulanan şekliyle yapıldı ve Validesultan Camii yakınında amcası III. Ahmed ve büyükbabası IV. Mehmed'in yanına gömüldü.<sup>317</sup>

### Veziriazam'ın Azl ve Kızlarağası'nın İdamı

Bu dönemdeki devlet memurları arasındaki değişikliklerden ancak birkaç kelimeyle söz edeceğiz. İlk elde, Yeniçeriağası Esseyid Ahmed'in vezirlik makamına terfii ve Sayda valiliğine atanmadı bütün kurmay heyetinin yeniden ele geçirilmesine yol açtı. Silâhdarın değiştirilmesi, bu defa, gözden düşme yüzünden değil, makam sahibinin hastalığı yüzünden oldu. Sultan özel bir teveccüh göstererek üçyüz akça ile emekliliğine müsaade ettiği gibi, saray tarafından iâşesinin temini emrini de verdi. Haleb valisi bu eyâlet halkının şikâyeti üzerine azledildi. Toprak Mehmed Paşa Kapdan-ı deryalık makamında ihtiyar ve fazlasiyle zengin Ebubekir Paşa'nın yerini aldı; doksanına yaklaşan Ebubekir Paşa, ikinci defa Mekke'ye hacca gitmek istiyordu<sup>318</sup>. Cidde valiliğine atanması ise, Yeniçeriağa-sı'nı Sayda valiliğine gönderip uzaklaştırdıktan sonra defterdardan da kurtulan Veziriâzam'ın başının altından çıktı. Bunlara karşılık, devlet işleri üzerindeki tesirleri son derece kıskanç olan selefi Veziriâzam'ın alinganlığım tahrik etmiş olan dört kişiyi gereken yerlere yerleştirdi. Bu dört kişi, Said, Behçet, Münif Efendi ve Nazif'di. Daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nu Fransa hükümeti nezdinde temsil etmiş, sonra nişancılık, daha sonra iki defa içişleri Nazırlığında (Kâhyabey) bulunmuş olan Mehmed Said'e sürgün yeri olan Gelibolu'dan ayrılıp İstanbul'a gelmek izni verildi. Şâir Mehmed Behçet, yersiz iftiralar sonunda hapse atılmıştı; kendisi hürriyetine kavuşturulduktan birkaç zaman sonra İstanbul'a çağırılmıştı. Serez'deki kısa mahpusluğu sırasında, Türk Ovide'i denmeğe lâayık şiir gücüne sahip Mehmed Behçet, İstanbul'daki dostlarına bir gazel gönderdi; bu gazelin birkaç kıt'ası Osmanlı imparatorluğu tarihinde yer aldı. Behçet'in başına gelen felâketlerin, yâni o iftiraların uy-durucusu kâhya Memiş Efendi idi; ne var ki, kendisi de bu zaferinden uzun zaman yararlanamadı; gözden düştü ve Tenedos adasına sürgüne gönderildi ve ancak uzun zaman sonra İstanbul'a gelebildi, divân teşrifatçısı makamım elde etti. Memiş'in azlinden sonra, Veziriazam onun kahyalık makamına ince bir zeka ve bilgi adamı olan

<sup>317</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/145-147

<sup>318</sup> Umre olacak. (Ç.N.)

ve devleti, İran Şahı Nâdirin saltanatı döneminde elçi sıfatıyla iki kere temsil etmiş bulunan Nazif Mustafa'yı atadı.

Birbiri peşi sıra patlak veren yangınlar, bahsettiğimiz başka değişikliklerin korkusunu ortalığa yaydılar. Yanan kışlalarının yeniden inşâsına yardımcı olmak üzere ücretlerinden zayıf bir oranda yapılan kesinti yüzünden Yeniçerilerin duyduğu hoşnutsuzluk yeni bir ayaklanma ve muhtemel bir isyan endişesinin doğmasına yol açıyordu <sup>319</sup> (30 Haziran 1752 -17 Şaban 1165).

Böyle bir felaketi önlemek için, henüz yirmisekiz yaşında bulunan adaşı ve selefi Beşir gibi harem ve Sultan üzerinde sınırsız bir nüfuz sahibi olan yeni Kızlarağası Beşir, Veziriazam Emin Mehmed Paşa'yı azlederek yerine Baş m ir âh ur Mustafa Paşa'yı atadı. Veziriazam Emin Mehmed Paşa'nın azlinin ve Betimo'ya hareketinin ertesi günü, Sultan'm bir Hatt-ı Şerifi, büyük divân hâlinde toplanmış bulunan devlet ileri gelenlerine, Veziriâzam'ın azledilmek suretiyle, Yeniçerilere ve Ağalarına karşı takındığı sert ve horlayıcı tavırdan ötürü cezalandırılmış olduğunu bildiriyordu. Fakat, Emin Mehmed Paşa'nın sürgüne gönderilmesi Yeniçerilerin homurdanmalarını yatıştırdıysa da, Kızlarağası ve adamlarının hadlerini bilmezlikleri ve hareketleriyle yüreklerinden yaraladıkları ulemâlar zümresi için aynı netice elde edilmedi. Daha çok kısa bir müddet önce, genç Kızlarağası'nın çuhadarlarından biri, Üsküdar kadısının yüzüne kırbaça vurmak cür'etini göstermişti. Kadı bu durumu Bab-ı Âlî'ye bildirerek şikâyetle bulunmuş, ancak kendisine zengin hediyeler verilmek suretiyle öfkesinin yatıştırılması mümkün olabilmisti; fakat, bunun hemen peşinden Kızlarağası'nın adamları kadı'nın evini bastılar ve kendisini boğdular: Sonra da ortalığa, kadı'nra evinin gece yansı çöktüğü, kendisinin de enkaz altında kalarak hayatım kaybetmiş olduğu söylentisini yaydılar. Bu cinayet, henüz yatışmış olan ulemâ zümresinin kinini büsbütün körükledi ve artık halkı ayaklandırarak intikam almaktan başka bir şey düşünmediler. Şeyhülislâm, tahtı kurtarmanın tek çâresi olarak Kızlarağası'nı saraydan uzaklaştırması tavsiyesinde bulundu. Bütün saray Beşir'in emrinde olduğundan ihtimâl bu tavsiyeden de haberi olmuştu.

Sultan, müstebid hükümdarların başlıca silâhı olan gizliliğe sadık kalarak, tam bir anlaşma içinde bulunduğu nedim Beşir'i de beraberine alıp Boğaz kıyısındaki yazlık köşklerinden birine gitti; fakat karaya ayak basacağı

<sup>319</sup> Penkler'in raporı. İmparatorluk tarihçisi bu ücret kesintisini sükûtle geçiştiriyor.

anda, kayığı idare eden bostancıbaşıya açığa doğru giderek Kızlarağası'nı Kız Ku-lesi'ne götürmesi emrini verdi. Önce Sultan'ın niyeti onu Mısır'a sürgün etmekti, fakat bu cezanın ulemâya yetersiz görüldüğü kendisine bildirilince, idamım emretti. Son derece kuvvetli olan genç zenci Beşir, ellerinde kılıçlar bulunan uşakların üzerine saldırdıklarını görünce hançerine başvurdu, fakat boşuna bir davranıştı, imparatorluk harem dairesinin genç kızlarının mu-hafazasıyla görevli zenci, sayı çokluğu karşısında yenildi ve kılıç darbeleriyle can verdi. Akan kanı ertesi gün patlak verecek olan isyanı boğdu. Sultan, Kızlarağası ve gözdesi Süleyman'ın vurulan başlarının, imparatorluk sarayı girişinden önce yer alan Alay Köşkü'nün mazgallarında sergilenmesine ihtimam gösterdi Böylece, her şey düzen içine girdi. Beşir'in serveti, İstanbul'da bugün hâlâ adını taşıyan mektep ve medreseler açtığı ve bunların bütün masraflarını kendi ödediği halde, elli milyon kuruş olarak tesbit edildi. Beşir'in adamı olarak bilinen otuz uşak, haseki, bostancıdan sonra sarayın birinci subayı, Sultan'ın hekiminin kâhyası, ekmekcibaşı ve birkaç seyis Adalardanizi'n-deki adalara sürgün edildiler. Sultan'ın teveccüh gösterdiği si-lahdar ve saray hekimi, gözdeleri olarak Beşir'in yerini almakta gecikmediler. Efendisinin nüfuzuna güvenerek Üsküdar kadısının yüzüne kırbaç vurmak suretiyle ve bu düşüncesizce, hayasızca davranışıyle Kızlarağası'yle birçok ölümlerine sebep olan çuhadar, ulemâ zümresine karşı saygısızlığının cezasını, yirmi gün sonra cellâdın kılıcıyla kafası ucularak ödedi. Süleyman'ın kâtibi ve idam edilen Kızlarağası'-nın başgözdesi Mehmed, efendisinin gizli hazinelerinin söyle-tilmesi ümidiyle işkenceye tâbi tutuldu. Sonra, Kızlarağası'mn mâli işlerine bakan adamıyla aynı yerde başı vuruldu. Bu kadar kurbanı yeterli bulmayan halkın cezalandırma iradesi, Sultan'm ikinci imamının da sürgüne gönderilmesini istedi.

Kızlarağası Beşir'e gönderilmiş sayısız mektup ve ricaname arasında, bir yığın da kendisinden iş istemiş ve arzulan yerine getirilmiş mevki hırsı sahibi kimselerin teşekkür mektubu bulundu. Bunların arasında ele geçen merhum Reis-efendi Mustafa'nın damadı Bekir Efendi'ye ait olanında, Reis-efendi makamına atanmak bahis konusu ediliyor ve atamanın çıktığı gün seksen kese verileceği bildiriliyordu. Bekir Efendi, vermeği üstlendiği bu meblağı hazîneye ödemeğe mecbur tutuldu.

Kızlarağasının ölümü, azledilen Veziriâzam'm durumunda da bir değişikliğe yol açtı; önce Retimo'ya sürgüne gönderilen F.mın Mehmed Paşa, peşinden bu adanın kumandanlığına atandı. Bayram günü Sultan, zihinlerdeki kaynaşmaya rağmen, kararlı bir tavırla Sultanahmed Camü'ne

gitti. Payitahtta kabul ettirilen bu cesurca güvenin, her şeyin sükûnete dönüşmesinde büyük rolü oldu.<sup>320</sup>

### Deprem Ve Kasırğa

Onbeş gün önce son derece şiddetli bir deprem Hafsa şehrini tamamiyle denilebilecek şekilde tahribetmiş ve Edirne'nin en büyük camilerinde önemli hasara sebep olmuştu (30 Temmuz 1752 -18 Ramazan 1165). Bu, bâtil itikadın büyük felâketlerin habercisi olarak kehânette bulunduğu ilk tabii âfet değil-di; zira geçen yıl ve aynı bu Ramazan ayında tufan derecesinde bir yağmurla karşılaşmış, İstanbul civarında, Haliç'de seller kabarmış ve Kasımpaşa'da yüzaltmışbeş ev, altı resmî fırın ve değirmeni sular götürmüştü; aynı tufan Üsküdar'da bir mezarlığı tahribetmiş, tabutları ve anıt ihtişamında inşâ edilmiş küçüklü büyüklü türbeleri şiddetli akışıyla denize sürüklemişti (15 Ağustos 1751 - 23 Ramazan 1164). İki ay sonra şehrin üzerine abanmış, açıklık yerler kalın bir kar tabakasıyla örtülmüş, yalnız Marmara'da erzak yüklü iki yüzden fazla gemi batmıştı. Gökbilimciler ve tarihçiler, yüz ay yılı önce ve tam aynı zamanda bir kasırganın memlekete zarar vermiş olmasını olağanüstü bir hâdise olarak belirttiler.<sup>321</sup>

### Yunanlıların Ayaklanmaları

Yeniçerilerin homurdanmalarından ve ulemânın hoşnutsuzluğundan kaynaklanan tahtı tehdit etmiş, Kızlaragası ve gözdesinin idamiyle geçici olarak bertaraf edilmiş tehlikeler, Veziriazam Mustafa Paşa'nın bilgisi ve ihtiyatlı davranışıyla tamamen uzaklaştırılmıştı. Böylece, bayramın girişinde, sanki olağanüstü hiçbir olay cereyan etmemiş, hiçbir şey hükümetin hareketine mâni olmamış gibi geleneğin ve dinin bütün icâbları yerine getirildi. Sekiz gün sonra Sultan, Bayram namazı için muhteşem bir alayla Sultanahmed Camü'ne gitti, sarayda devlet ileri gelenlerinin tebriklerini kabul etti; Yeniçeriağası, eski bir geleneği yerine getirerek Veziriazam'a Bayram esnasında bir ziyafet verdi; Veziriazam da aynı geleneğe uyarak hükümdarını gözahçı bir ziyafete davet edecekti (20 Ağustos 1752 - 9 Şevval

<sup>320</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/147-150

<sup>321</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/150

1165). Bu münasebetle yeni atanan saray görevlilerinin ve görevlerinde bırakılanların listesi yayınlandı. Bu iki üstede <sup>322</sup>, özellikle nazırların, müsteşarların, yüksek dâireler reislerinin, müfettişlerin, kâhya ve çavuşların ve nihayet eyâlet valilerinin ve sancak beylerinin adları yer alıyordu. Reisefendi Nâûi, ça-vuşbaşı Bosnalı Mehmed Ağa -ki Veziriazam bir süre önce bozulan asayîşi tesis göreviyle memleketine göndermişti-, üç defterdar görevlerinde bırakılıyorlardı; Fransa elçisi Yirmisekiz Mehmed Çelebinin oğlu nişancı Mehmed Said emekliliğe çıkarılan tek görevliydi ve ondan boşalan makama iki yıl önce içişleri nazırlığını yürüten Memiş getiriliyordu. Viyana'da son Türk elçisi Hattı Mustafa Vezaret-i uzma Dairesi Başmuhasse-besi Reisi olarak makamında bırakılıyor, daha sonra Viyana'ya elçi gidecek olan Resmî Ahmed'e de Gelibolu barut imalathanesi müdürü olarak aynı muamele uygulanıyordu, imparatorluk tarihçisi (müverrihi) îzi, teşrifat nazırlığına getiriliyordu. Eyâlet valileri ise, birkaç istisnası ile yerlerinde bırakıldılar. Bu valiler arasında iki eski Veziriazam ile birçok eski Veziriazam oğlu bulunmaktaydı: iki eski Veziriazam, Erzurum valiliği görevinde bulunan Elhac İbrahim Paşa ile, Trabzon valisi Ali Paşa idi. Veziriazam oğulları ise şu valilerdi: Bosna valisi Köprü-lüzâde Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi, Nâdir Şâh'a karşı Kav kük'de verdiği savaşta şehit düşen Osman Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, daha sonra kendisi de Veziriazam olan Özî valisi Muhsinzâde Mehmed Paşa, aynı terfileri kaydedecek olan halihazırdaki Rakka valisi Mehmed Ragıp Paşa. Bu atama ve te'-kitler yapıldığı sırada Bâb-ı Âlî ve eyaletlerde hüküm sürmekte olan ve devamı teminât altında görünen sükûnet, payitahtta Rumların ayaklanmalarıyla bozuldu, içlerinden dörtbin kadarı düzensiz bir kalabalık halinde patrikhaneye girdi ve dinlerinin başı olan patriki dinine bağlılığı ile tanınan bir papazı Athos'a sürmesinden ötürü kınayarak kendisine hakarete bulundu. Kalabalık, Fenerli beyleri de bu tedbirin alınmasına se-beb olmakla suçlayarak evlerini yakmakla tehdit etti. Gürültüler kopararak patrikin azledilmesini istediler; asayişin bu taraftan bozulabileceğinden şüphe etmeyen ve mâni olmak veya daha doğuş ânında boğmak için hiçbir tedbir almayan Veziriazam, talebelerini yerine getirdi. Bununla beraber, şaşkınlığı geçince, Patrikhane sarayı önündeki patırdıda elebaşılık edenlerden birkaçını astırdı; böylece zâten Türklere karşı başkaldırmayı akıllarından geçirmemiş olan ve sadece

<sup>322</sup> Bu iki tevcihât listesi' tzi'de, f. 245, bulunmaktadır. Bu İki listede, evvelkinde bulunmayan iki eminlik makamı görülmektedir: , Emîni klaghadi enderim (iç vesikalar eminliği), emîni klaghadi bi-run (dış vesikalar eminliği).

kendi din büyüklerine ve Fener beylerine karşı ayaklanan payitaht Rumları arasında asayiş sağlandı.<sup>323</sup>

### Bâb-ı Âli Tercümanları Ve Voyvodaların Değiştirilmesi

Bu ayaklanmadan bir yıl önce, vergi geliri ihsan olarak hâlâ veziriazamlara verilen Kıbrıs halkı, Veziriâzam'ı kanuni nisbetten fazla vergi istemekle suçlayarak Sultan'a şikâyet etmişler ve Bâb-ı Âlî tercümanı Gallimachi ile patriki şâhid göstermişlerdi; bunu haber alan Veziriazam Emin Mehmed Paşa her ikisini de tutuklattırdı. Önce her ikisini de idam ettirmek istedi, fakat fikrini değiştirerek Bâb-ı Âlî tercümanını Tenedos'a sürgüne gönderdi, patriki de Athos tepesine göndererek bir manastıra kapattırdı. Tercüman Gallimachfnin görevi, Eflak prensinin oğlu ve yaşı sadece yirmiüç olan Mathias Ghika'ya<sup>324</sup> verildi; Eflak prensliğinden önce İsveç'in elçilik tercümanlığını yapan babası Lukaki, görevlerinde danışman ve rehberlik ederek oğluna yardımcı oldu. Oğlunun Bâb-ı Âlî'ye tercüman olarak atanması, Eflak prensine ikiyüz kese para vermesiyle gerçekleşebilmişti.

Fakat, bu politikanın meyvelerinden yararlanması mümkün olmadı, zira bir yıl sonra Bukreş'de öldü ve vebalılar için yaptırdığı Saint-Pantaleon hastahanesinin manastırına gömüldü<sup>325</sup>. Eflak beyleri (boyard), Bâb-ı Âli'nin kendilerine hospo-dar (prens, voyvoda) olarak ölen prensin büyük oğlu Scarlat Ghika'yı ataması talebinde bulunmak üzere, İstanbul'a bir heyet gönderdiler. Murahhasların Veziriazam'a sunmakla görevlendirdikleri ricânâmede, Eflak beyleri, ayrıca, Türklerin Eflak'-da yerleşmelerinin yasaklanmasını diliyorlar ve ülkelerinin iyiliği için Bâb-ı Âli'nin sık sık prens değiştirmeye son vermesini, özellikle her yıl prensliğin tasdikinden vazgeçmesini temenni ediyorlardı. Murahhaslar daha yolda iken ölen prensin ikinci oğlu Bâb-ı Âlî tercümanı Mathias Ghika'nın babasının yerin@ atandığını ve yerine göreve girdiği ihtiyar Gallimachi'nin sürgünde bulunduğu Tenedos'dan derhal geri çağırıldığını öğrendiler. Yeni Eflak prensi, kamuoyunu kendi aleyhine çevirmekte gecikmedi. Babası, mevcut altı çeşit vergiye biri bayram hediyesi, diğeri vergi tamamlayıcısı adıyla iki vergi eklemişti. Bu yeni vergilerden memnun olmayan Mathias, Eflak

<sup>323</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/150-152

<sup>324</sup> Engel, Hlstolre de Valachle, s. 22; Sulzer, m. s. 385.

<sup>325</sup> Gblha'run Ölüm haberi İstanbul'a 7 Bylül'de ulaftı.

prensliği için kardeşini istemiş olan Eflak beylerinin murahhasları hakkında büyük bir kinle takibata girişti. Eflak beylerinin (boyara) İstanbul'a ulaşan tekrarladıkları şikâyetleri, fazla önemli olmadığı halde, sonunda Bâb-ı Âlî'yi Bükreş'e tarafları barıştıracak bir komiser göndermesi hususunda karara vardırı. Komiser gelince, halk hükümet binasında toplandı; beraberlerine Eflak beylerini ve başpiskoposu alarak, prence karşı şikâyetlerini bildirmek üzere Türk komiserin kaldığı binaya gittiler. Komiserin İstanbul'a gönderdiği lâyiha (rapor) üzerine, prens Mathias Ghika, Boğdan prensi sıfatıyla Yaş şehrine gitmek emrini aku, o sırada Boğdan prensi olan Constantin Rakoviza, aynı paye üe Eflak'a geçti. Bâb-ı Âlî böylece halkaa şikâyetleri karşısında adaleti yerine getirmişti, fakat doğrudan doğruya Sultan'a başvurmadan çekinmeyen Eflak beyleri sürgün cezasına çarptırıldılar.

Şehrin asayişini sağlamak maksadiyle İçişleri Nazırı (kah-yabey)» Rum ve Ermeni patriklerine gönderdiği bir buyrultu üe, İstanbul'da ikamet etmekte olan başpiskoposların sekiz günde bir karşılıklı birbirlerinin ziyaretinde bulunmalarını sağlamaları emrini verdi. İkinci bir buyrultu, kadıları, bütün timar ve zeamet sahiplerini topraklarına göndermeğe mecbur tuttu; nihayet üçüncü bir buyrultu, aksine hareketin ölüm cezası olduğunu belirterek, on yıldan beri veziriazamların evlerine kapıcı ve saman taşıyıcıları sıfatıyla girmiş olan bütün Rum ve Ermenilerin hepsinin İstanbul'dan dışarı çıkarılmalarını emretti.<sup>326</sup>

### Fransız, İsveç Elçilerinin Ve Bir Danimarka Murahhasının Gayretleri

Eflak ve Boğdan prensliklerini makam olarak elde etmek için yanıp tutuşan bütün Fenerliler<sup>327</sup>, Osmanlı hükümeti üzerinde o dönemde rakipsiz bir nüfuzu bulunan Fransız elçisi Desalleurs'e başvuracağı âdet hâline getirmişlerdi. Bunların başında Rodolphe Cantacuzene bulunuyordu ve Fransız elçisine, Sultan kendisini Eflak prensliğiyle pâyelendirdiği takdirde her yıl onbin duka vermekle kalmayacağını, ayrıca Banat ve Temişvar'ın<sup>328</sup> mülkiyetini vermek taahhüdünde bulunuyordu. Bu yaidleri alan Fransız elçisi, daha önce iki kere başarısızlığa uğramış bulunan Bâb-ı

<sup>326</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/152-154

<sup>327</sup> Osmanlı tımparatorluğu'nda Dışişlerinde, tercümanlık ve elçiliklerle münasebetleri genellikle Fenerli Rumlar üstleniyorlardı. Bunların Rum patrikhanesi ile de ilişkileri bulunduğu kendilerine bu ad takılmıştı. (Ç.N.)

<sup>328</sup> Rus elçisinin gizlice yaptığı bir konuşmadan aldığı bilgiye göre Penkler'in 1752 tarihini taşıyan raporu.

Âli, Fransa ve Prusya arasında bir ittifak oluşturmak projesini yeniden gündeme getirdi ve gerçekleşmesi yolunda çalışmalarını artırdı. Bir süre sonra, Bâb-ı  l 'ye Fransa kralı XV. Louis tarafından yazılmış bir mektup verdi. Fransa kralı,  sve  lehinde yazdığı bu mektupta <sup>329</sup>, Rusya saldırıda bulunduğu takdirde bu ülkeyi savunmak istediğini bildiriyordu. Fransız elçisi Desalleurs,  sve li Bakan Cel-sing'le işbirliği yaparak,  stanbul'da Bâb-ı  l  ile Danimarka <sup>330</sup> arasında bir iyi dostluk anlaşması yapılması hususunda gayret sarfeden Danimarkalı elçi Gaehler'in çalışmalarını destekledi. Nihayet, Fransa elçisi Desalleurs, iki kere parçalanmak tehlikesine mâruz kalmış bulunan Polonya'yı Ruslara karşı savunmak maksadiyle Bâb-ı  li ile Fransa arasında bir ittifakın gerçekleştirilmesi teklifinde bulundu ve ittifaka karşılık Dantzig şehrinin Türkiye'ye verileceğini im  etmekten geri kalmadı (1753). Veziriazam bu teklife kaçamak bir cevap verdi ve elçiden bunu red mânâsında yorumlanmaması ricasında bulundu.  sve  elçisi  elsing, Bâb-ı  l 'ye bir notla  sve  kralı ve Hesse-Cassel'in koruyucusu Birinci Frederic'in ölümünü ve prens Fre-deric H'nin tahta çıktığını bildirdi; Veziriâzam'a yeni kral tarafından <sup>331</sup> Sultan'a hitaben yazılmış bir mektup verdi; yeni kralın ülkesindeki hükümet şeklinin değişmeyeceğine güvendiğini beyan etti. Bu beyan,  ğrenildiğinde Rusya'da memnunluk uyandırdı ve yeni hükümdarın niyetleri üzerinde rahatlık duyuldu (17 Haziran 1751). Kısa bir süre sonra,  sve  Başvekil Kont de Tessin, Rusya nezdinde Bâb-ı  l 'nin  sve  lehinde giriştiği teşebbüslerden ve Rusya'nın bir nota vererek  sve  krallığını Avrupa'nın kuzeyinde barış bozgunculuğu <sup>332</sup> suçlamasından temize çıkarmasına önayak olmasından ötürü Ve-ziriâzam'a teşekkür etmişti.  sve  kabinesinde Kont de Tessin'-in yerini Başvekil olarak Hoepken <sup>333</sup> aldı. Yeni Başvekil,  stanbul'da elçi olarak uzun ikameti sırasında, ondört yıl önce, Bâb-ı  li ile  sve  arasında bir dostluk anlaşmasının imzalanmasında büyük gayreti görülmüştü (15 Nisan 1752). Hoepken de, Fransa elçisi Desalleurs gibi, Bâb-ı  l 'nin sürekli elçi olarak tanımayı reddettiği Danimarka elçisi Gaehler lehinde teşebbüslere geçmiş, fakat bunlardan bir netice elde edememişti; fakat aynı neticeyi almak için çalışan halefi M. de Celsing, Ve-

<sup>329</sup> Fransa kralının 29 Eylül 1752 tarihli mektubu.

<sup>330</sup> Gaehler'in talebini desteklemek üzere Fransız elçisi tarafından 8 Aralık 1752 tarihinde verilen muhtıra. Viyana Arşivleri.

<sup>331</sup> tzi'de bu mektubun tercümesi, f. 148 ve 149, bulunmaktadır. 22 Mart (eski tarz) 6 Nisan 1752 tarihini taşımaktadır.

<sup>332</sup>  sve  Başvekil Tassin'in Sultan'a ve Veziriazam'a mektubu. Türkçe tercümesi Viyana arşivlerinde bulunmaktadır.

<sup>333</sup>  sve  Başvekilinin Veziriâzam'a mektubu. Kont Hoepken'in mektubu 15 Nisan 1752 tarihlidir.

ziriâzam'ın ağzından, Bâb-ı Âlî'nin hiçbir yabancı tesir olmaksızın bu meseleyi bizzat halletmek kararında bulunduğunu öğrenmişti. Danimarka kralının yaveri olan M. de Gaehler, İstanbul'a <sup>334</sup> gelince, Veziriâzam'a muhtevasında kendisini Danimarka'nın olağanüstü yetkili elçisi olarak tanıttığı bir nota sundu; bu devlet, Osmanlı Devleti himayesindeki Kuzey Afrika devletleriyle dört yıl önce bir barış anlaşması imzalamıştı. Eski gelenekleri sürdürmekte kıskanç bir dikkat gösteren Bâb-ı Âlî, bu notaya, yabancı devlet elçilerinin veya murahhaslarının bu vasıflarını tanıtmak için kendilerinin sınıra vardıklarında bunu bildirmeleri ve Sultan'ın gönderdiği bîr muhafız birliğiyle İstanbul'a geldikleri takdirde görev unvanlarının tanınacağı cevabını verdi; zâten Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk gelenlere elçi vasfını tanımak adeti de yoktu.

Koyu bir Müslüman olan Reisefendi Naili, bu vesileyle, Şeyhülislâm Murtezâ Efendi'ye şeriatin kâfirlerle yeni ittifaklar yapmaya müsaade edip etmediği سوالını sordu. Şeyhülislâm'm bir fetva şeklinde verdiği cevap şöyleydi: «Hayır, Sultan'ın ve İmparatorluğun üstünlüğüne yaraması istisnâsiyle.»

Q sırada İstanbul'da Napoli elçisi Kont Ludolf ile kâtibi ve entrikacı Bonneval'in mahremi ve danışmanı Cenovalı Che-nevrier'nin bozuşup ayrılmaları zihinleri fazlasiyle meşgul ediyordu. Bu kâtip, Fransız elçisinin Bonneval'e yazdığı mektup hakkında Avusturya elçisine bilgi vermiş olduğu ve daha birtakım entrikalarda parmağı bulunduğu anlaşılınca, İstanbul'dan zorla gemiye bindirilerek İtalya'ya gönderildi (6 Haziran 1752).

Oa yd önce, Bonneval'e, İsviçre kantonlarından birkaç bin proteston hristiyan getirtip bunların bir kısmını Osmanlı İmparatorluğu <sup>335</sup> topraklarında koloniler halinde yerleştirmeyi hedef alan bir plânı vermiş olan da bu aynı Cenovalı diplomattı. <sup>336</sup>

### Venedik Ve Ragusa

Ragusa gemilerinin Venedik körfezinde seyrettiklerinde ödedikleri rüsum, bir müddetten beri uygulandığı halde Venedik Cumhuriyetiyle Ragusa Cumhuriyeti arasında büyük anlaşmazlıklara yol açmamıştı. Ragusa Cumhuriyeti, Venedik Cumhuriyeti hakkında ileri süreceği şikâyetleri

<sup>334</sup> Başvekil kont Berntoff'un bir mektubunu da getirerek 8 Haziran 1752'de İstanbul'a geldi.

<sup>335</sup> Taxelhofer'in Berne'den (İsviçre) Bonneval'e 19 Eylül 1755 tarihli mektubu.

<sup>336</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/154-156

Veziriâzam'a ulaştırmakla Braccoli'yi görevlendirdi. Anlaşmazlığı sona erdirmekte acele eden Veziriazam, bu olay hakkında bilgi edinmesi ve alâkalı

tarafları <sup>337</sup> anlaşdırması hususunda Bosna valisine emir gönderdi. Girişilen aracılığın nezareti altında, Venedikli murahhas, Albay Giuseppe Canobe, Raguzalı komiser Matteo Sorgo ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmanın getirdiği bir taahhüt olarak Ragusa Cumhuriyeti her üç yılda bir, Adriyatik denizindeki kumandan amirale geçiş rüsumundan vazgeçen Venedik'in zararının karşılığı olarak yirmi duka altını değerinde bir gümüş vazö vermeğı kabul ediyordu. Kendi bakımından da, Venedik Cumhuriyeti, Ragusa gemilerinin Venedik körfezinde serbestçe seyretmeleri ve aynı devletin inci avcılarının bu avı sürdürmelerine izin vermeğı taahhüt etti. Ayrıca, Venedik Cumhuriyeti gemi ve teb'asının hangi şartlar içinde olsun Ragusa ormanlarından odun kesmemeleri hakkında anlaşmaya varıldı; sonunda, iki cumhuriyetin yüzöniki yıl <sup>338</sup> önce Sussar adasında imzalamış oldukları anlaşma yenilendi (6 Temmuz 1754 -15 Ramazan). <sup>339</sup>

### Polonya İle Muhaberât

Bâb-ı Âlî'nin bu dönemde Polonya ile münasebetleri, Vezi-riâzam'la saltanat başkumandanı Potocki'nin birbirlerine gönderdikleri birkaç mektupla sınırlı kaldı; bu mektuplardan biri Polonyalı çöbanların sürülerini Eflak topraklarında otlatmala-ryla alâkalıydı ve Potocki, Fransız elçisi M. de Desalleurs'un <sup>340</sup>, bu hususun bir mesele olmaması yolunda hayırhah delâletlerini de talep ediyordu. Diğer mektup, bir asırdan fazla zamandan beri Eflak'da yerleşmiş ve orada çoğı zaman ağır eziyetlere <sup>341</sup> mâruz kalmış bir azınlık topluluğunu konu almıştı. Bâb-ı Âlî'nin emri üzerine, Boğdan prensi Constantin Ra-koviza, Potocki'ye, Veziriâzam'ın mevcut anlaşmanın bütün maddelerinin uygulanması tâlimatuu vermiş olduğunu yazıyordu. Potocki aynı zamanda, tstanbul ve Kırım'da bulundurduğı memurları vasıtasıyla

<sup>337</sup> Venedik elçisi, bu vesileyle Sultan'm fermanında geçen «Venedik Cumhuriyeti teb'aları» ifâdesinin yerini «Venediklilerin teb'alan» ifâdesinin alması talebinde bulundu. Bu talep, Venedik aristokrasisinin bu dönemden itibaren Cumhuriyet kelimesinden dehşet duyduklarının en İyi delilidir.

<sup>338</sup> 16 Ramazan 1167 tarihini taşıyan bu vesika Türkçe ve İtalyanca olarak Viyana arşivlerinde bulunmaktadır. Ne Engel, Ragza Tarihi, ne Martens bu vesikadan söz etmedikleri gibi 1592'de yapılan anlaşmayı da sükûtle geçıştirmektedirler.

<sup>339</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/156-157

<sup>340</sup> Potocki'nin Desalleurs'e mektubu, 25 Ocak 1751 tarihli.

<sup>341</sup> Potocki'nin mektubu, 2 Ekim 1752 tarihli

Czartorysky ailesini ve Polonya'nın hürriyetlerinin acımasız düşmanı olan Rusya'yı suçluyordu. Kırım hanı Halim-Giray, Bâb-ı Âli adına, yabancı devletlerin Polonya'nın hürriyetine kasteden tertiplerden şikâyet etmek üzere, mahaline, Polonya diyet meclisine bir elçi gönderdi. Kırım Elçisi Mahmud Ağa, kendilerinden bu konuda gerçek açıklamalar elde edemeden Polonya krallığının yedi ileri geleniyle (magnat) müzâkerelerde bulundu <sup>342</sup> (1 Mart 1751). <sup>343</sup>

### Yeni Sırbistan Ve Kabarta'da Anlaşmazlıklar Çıkması

Avusturya elçisi Penkler, Bâb-ı Âhtlen Boğdan ve Eflak prenslerine, bundan böyle Avusturya'dan kaçak olarak bu ülkelere sığınacakların iadelerini emreden bir ferman almayı başardı. Avusturya elçisi Bâb-ı Ali'den bu prensliklere giren Alman parası ve silâhları hakkında görüşü belirten özel bir nota almış olduğu halde hiçbir değişiklik görülmedi, elçi bu ithalâta müsaade eden bir ferman almayı başardı (17 Haziran 1752). Aynı zamanda Avusturya <sup>344</sup> elçisine ve İngiltere elçisi Por-ter'e verilen notada, Veziriazam onların hakkaniyet, hakikat sevgileri ve ferasetlerine hitabederek olayları değerlendirmelerini istedi ve biri Kiow ve Özi arasında ve sınırlardan otuz fersah, diğeri Archangelsky'de ve sınırlardan sadece onyediy fersah uzaklıkta iki yeni kale yapılmasının Rus elçisi Obreskoff'un ileri sürdüğü gibi mevcut anlaşmaların ihlâli mânâsını taşıyıp taşımadığını sordu; anlaşmalar ancak biri Rusya tarafından Çer-kesk, diğeri Bâb-ı Âli tarafından Kuban nehri üzerinde yapılacak iki kalenin inşasına izin veriyordu. Bâb-ı Âli yeni Sırbistan'ın yeni bir ülke olduğunu ve ne Rusya, ne de Polonya'ya ait olmadığını iddia ediyordu; Rus elçisi bunun aksi görüşteydi; bununla beraber, Rus hükümeti başlanan kale yapımı faaliyetlerini durdurttu..Bâb-ı Âli ile Rusya

<sup>342</sup> Krallık büyük mareşali ekselansın sarayında Kırım hanının elçisi Mahmud Aga'nın katıldığı konferansta hazır bulunanlar: Cujavin rahibi Dem bocowski, Cracowie valisi Ponlatowski, İmparatorluk büyük-mareşali Bielfnski, Başvekil Malachovski, Lıtvanya Başvekili kont Czartoriski, İmparatorluk Başvekil Yardımcısı Wodzicki, İmparatorluk mareşali Minsziek, 19 Ağustos 1754.

<sup>343</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/157-158

<sup>344</sup> Bu dönemde tercüman yardımcılarının sayısı altıya indirildi ve bunlar şu kişilerdi: Testa, Mandel-ler, Geitter, Beaumeisfer oğlu, Moneska ve Augus-ti. Tercüman Seleskovich, hükümet tercümanlığı görevinden Viyana'da baron de Schwachheim'in yerine atandı; adı geçen baron ise elçi olarak Penkler'in yerine geçti. Beaumeister, Peterwardin anlaşmasında tercüman olarak görev yaptı. Seleskovich'in Vi-yana'ya gelmesiyle Testa tercümanlığa atandı: Bu makamı ondan önce Momars ve Bianchi işgal etmişlerdi. Hermanstadt'da tercümanlık görevinde bulunan Volde 174E\*de öldü. Avusturya'nın İstanbul elçisi olarak devlerine hizmet eden Penkler, 1 Temmuz 1753 tarihini taşıyan İmparatora hitaben yazdığı bir mektupta, tercümanların eğitim ve öğretimleri konusundaki düşüncelerini ayrıntılı olarak ortaya koydu.

arasındaki diğer anlaşmazlıklar Kabarta olaylarıyla alâkalı olarak ortaya çıktı. Ob-reskoff, Vişniyakofun yerine İstanbul hükümeti katında elçilik görevine başlayınca bir nota vererek, hanın oğlu iki sultanın Rusları Kabarta'dan kovmaya kalkışmakla anlaşmayı ihlâl etmiş bulunduklarından şikâyetçi olmuştu; tarafların görevlendirdiği bir komisyonun bu hâdisе hakkında bilgi edinmesini ve Bâb-ı Âlî'nin iki sultanı (Tatar şehzadesi) çağırmasını istemişti (Eylül 1751). Bâb-ı Âlî Rusya'nın bu isteklerini yerine getirmek üzereydi ki, Tatarların ham, Rusların, o zamana kadar kendisine itaatli kalmış olan Abaza Kesik'in altı aşiretini aleyhine çevirdiklerinden şikâyet etti. Obreskoff bu suçlamaya verdiği ce-vabda, bahis konusu olaydan kesinlikle haberi olmadığını, Pe-rekop'daki yağmadan meydana gelen tazminatı düzenlemek üzere oluşturulan komisyonun Tatarların hatası yüzünden beşinci toplantıdan sonra çalışmalarını durdurduğunu ileri sürdü. Bununla beraber, han, Kabarta'daki Abaza Kesik aşiretleriyle alâkalı şikâyetlerinde ısrar etti ve Bâb-ı Âli, Kırım hanına, son barış anlaşmasıyla tesbit edilmiş olan sınırların muhafazası hususunda dikkatli davranması emrini verdi.

Bâb-ı Âli'nin Avrupa devletleriyle diplomatik münasebetleri ve az kalsın yeni savaşılara yol açacak anlaşmazlıklarından kısaca bahsettikten sonra, İran sınırı üzerinde cereyan etmekte olan çok önemli olaylara dönebiliriz, İran'daki saltanat fasılasının ortaya çıkardığı hâdiselere sıkışıkya bağlı bu olaylar hiçbir Avrupa ve tran eserinde İmparatorluğun bu bölümündeki Osmanlı valilerinin raporlarında ve İmparatorluk tarihçisi İzi'nin vekayinâmelerindeki kadar tamlik ve bilgiyle ele alınmadığından, bu yazar, İran'ı ıztırab içinde bırakan kargaşalıkların çizeceğimiz özet açıklamasında bize rehberlik edecektir.<sup>345</sup>

### Gürcistan Ve Irak Olayları

Rumiye'ye hâkim olan Afganlı Azad hanın Ahmed ve Musa adlı Paşalarını Erivan üzerine yürüttüğünü yukarıda söylemiştik; fakat bunlar Tahmuras ve Tiflis prensi tarafından mağlûbiyete uğratılınca, Azad han imdadlarına koştu. Tahmuras Metrisköyü yakınında ona saldırarak yendi, altı gün boyunca takibetti ve Rumiye üzerine nc'ate zorladı. Azad hanın bu seferden önce onikibin kişiden oluşan ordusu ancak üçte biri kadar kaldı (8

<sup>345</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/158-159

Mayıs 1751 - 12 CemâziyüTevvel 1164). Daha önce, Azad handan başka, yedi taht iddiacısının aralarında çekiştiklerini söylemiştik. Dokuzuncu taht iddiacısı Hüseyin Mirza'nın şahsında mücadele sahnesine girdi. Hüseyin Mirza, şah Tahmasip'in oğlu olduğunu söylüyor, Safevî hanedanı şehzadelerinin katliâmı döneminde Rusya'ya kaçmış olduğunu iddia ediyordu. Hüseyin Mirza önce Meşhed'de ve Kerbelâ'da ortaya çıktı ve orada, Nadir Şâh'm muhafız birliği eski kumandanı Mehmed Rıza Han'la Nâdir Şâh'ın Hz. Ali'nin türbesinin yeni başdan inşâsiy-le görevlendirdiği Mehdi han ve nihayet Mirza İbrahim'le diğer birkaç devlet büyüğü gelip kendisine Şâh Tahmasip'in gerçek oğlu olarak bi'at ettiler. Nâdir Şâh'ın İstanbul'daki son elçisi ve o sırada Bağdad'dan ayrılmamış olan Mustafa han da, Bâb-ı Âlî'ye taht iddiasındaki bu şehzadeyi destekleyici bir mektup yazdı. Bu ihtiraslı eski elçi, İsfahan halkının Osmanlı Sul-tanı'ndan eski şahlar ailesinden bir prensi İran tahtına çıkarmasını rica eden arızalarını götürün Mirza Abdülmümin'i Bağ-dad'a aldıktan sonra kendisini, İran Irakı valiliği verilmek şar-tiyle, Osmanlı teb'ası saymaları teklifinde bulunmuştu. Sınır üzerinde barışın devamını canü gönülden arzulayan Veziriazam, evvelce imzaladığı barış anlaşmasının İran'ın işlerine karışmasına müsait olmadığını hana verdiği cevapta belirtti; aynı zamanda Bağdad valisi Süleyman Paşa'ya, taht iddiasındaki prensin bu bölgelerden uzaklaştırılması emrini verdi, bununla beraber, kendisine bin duka altını hediye olarak verdirdi (7 Eylül 1751 - 16 Şevval 1164). Bu barışçı siyaseti rehber edinerek ve İranlıların kendilerini tehlikede sayacakları bir mevzuun ortaya çıkmaması için de, âsi bir Kürd birliğini Kerkük'den Erde-bil'e giderek mağlûb eden Basra valisi Süleyman Paşa'ya geri dönmesi emrini gönderdi. Bâb-ı Âlî, kararlaştırdığı siyasete uygun davranarak, Azerbaycan halkının gönderdiği ve Mirza Abdülmümin'inkine benzeyen bir ricânâmeye yeni bir olumsuz cevap verdi. Eski Tebriz divan beyi Feth-Ali hanın oğlu Rıza han da Tebriz, Rumiye, Karacadağ, Erdebil, Meragha, Danbeli ve daha birçok bölgenin han ve ayanlarının imzalarını taşıyan, Sultan'a aynı şekilde başvuran bir istirhamnâmeyi Erzurum valisi Abdul Paşa'ya verdi. Abdul Paşa bu ricânameyi İstanbul'a göndermekle yetindi. Evvelkilerde tekrarlanan taleplerle karşılaşan Veziriazam, tekliflerini kabul edememekten duyduğu üzüntüyü belirtmekle cevabını bildirmiş oldu <sup>346</sup>. Kesri-yeli Ahmed Paşa'nın

<sup>346</sup> İzi, f. 258, bir İngiliz bakanlık günlüğünün şiddetle tenkit etmesine karşılık, bu müdahalede bulunmamak sistemini övmektedir.

Nâdir Şâh'a götürmekle görevlendirildiği zengin hediyeler, yeni şahın tahta çıkması vesilesiyle kendisine sunulmak ve böylece barışın sağlanlaştırılmasında kullanılmak ümidiyle o zamana kadar Bağdad'da bırakılmıştı. Fakat, İran tahtı üzerinde çekişenlerin sayılan fazla olduğundan, bu ümit her geçen gün daha fazla kayboluyordu. Bu bakımdan, Bağdad, Musul, Diyanbekir, Sivas, Şehrzor, Malatya, Maraş valilerine, Mardin, Bolu ve diğer voyvodalıklara, bu hediyelerin bir eyâletten diğerine intikal ettirmek suretiyle İstanbul'a kadar getirmeleri, Kesriyeli Ahmed Paşa'nın elçilik eşyalarından ayrı olarak bir listelerinin yapılarak, İmparatorluk hazînesine nakledilmek üzere Birinci Mevkufât Dâiresi'ne teslimi emredildi. Diğer iki fermanla Bağdad valisine ve sözünü ettiğimiz hediyelerin muhafazası için Veziriazam tarafından seçilen mirâhur Mahmud Ağa'ya, Nâdir Şâh'ın elçisi Mustafa hanın güvenliğine gereken dikkatin gösterilmesi emri verildi. Mustafa hanın payitahta <sup>347</sup> gelmek için tekrarladığı talepler, Bâb-ı Âlî'nin nihayet bu müsaadeyi vermesiyle neticelenmişti. Mustafa han, İstanbul'a hareket etmek üzere' iken, İsfahan'ı gasbetmiş durumda bulunan Send Kerim tarafından iki oğlunun hapsettirilmiş olduğu; dostlarından ve taraftarlarından bin kadarının, Kerim hanın üstün kuvvetleriyle çarpışmak üzere Musdek hanın Peri müstahkem hisarına çekilmiş oldukları; nihayet iki hanın Loristan kadılarıyla ve bazı askeri birliklerle ve yirmibeş eşrafla Kermanşahan'a vardıklarını ve artık kendisiyle Hüseyin Mirza'nın gelmelerini bekledikleri haberini aldı. Bu haberler Mustafa hanın ilk plânını değiştirmesine ve olayların gelişmesini bekleme kararı vermesine sebep oldu.

Bu sırada Bağdad valisine gelen yeni emirlerle, Mustafa han ve Hüseyin Mirza'nın güvenliklerinin ihtimamla korunması bildirildi; Bağdad valisine gönderilen bir Hatt-ı Şerifle İran sınırına, oradan silâhlı bir kişinin geçmesine <sup>348</sup> imkân bırakmayacak bir dikkatin gösterilmesi emri verildi; nihayet Nâdir Şâh için ayrılan hediyelerin İstanbul'a gönderilmesi hakkındaki emirler iptâl edildi. Sultan tarafından Bağdad valisine gönderilen Hatt-ı Şerifle, hediyeler müstakbel şâh için muhafaza edileceğinden yalnız bunların listesinin İstanbul'a ulaştırılması emredildi. Nâdir Şâh'ın elçisi Mustafa han, Bağdad'dan hareketinden öncet Bâb-ı Âlî'ye İran'daki durum ve taht kavgası

<sup>347</sup> Bu fermanlar 1 Rebiül'ahir (17 Şubat) tarihini taşımakta ve Penk-ler'in, içinde Veziriâzam'm Bağdad'da Süleyman Ağa'ya gönderdiği bir mektubun tercümesi de görülen raporlarına eklenmiş bulunmaktadır.

<sup>348</sup> 15 Receb 116S (20 Mayıs 1752) tarihli Hatt-ı Şerif'in tercümesine bakınız; 30 Receb (13 Haziran) tarihli ve aynı mânâda bir diğeri Penkler'in raporunda bulunmaktadır.

içinde olan kişiler hakkında ayrıntılı bir rapor gönderdi. Afganlı Ahmed han Kandahar'a yerleşmiş ve Belucistan halkını kendi d vası lehine döndürmüştü. K r ve hareket kaabilivetinden yoksun bulunan şahruh Mirza, Meşhed şehrini hâkimiyeti altında tutuyordu. Irak'da (İran Irakı) İsmail Mirza adına, ş h Hüseyin'in kızıdan doğma ve Bahtiyar  aşiretinin reisi yirmiüç<sup>349</sup> yaşındaki Alimerdan han hâkimiyeti elinde tutuyordu. Alimerdan, kendi Paşası ve Send aşiretinin reisi Send Kerim'e yenildikten sonra firar etmiş olduğundan, Kerim, genç prensin yanına rakibini yerleştirmişti. Han unvanı taşıyan Huveyze, Loristan, şuster, Dizful ve Dorak valileri, makamlarını aileden intikal etmiş olarak mutlak bir h kimiyetle ellerinde bulunduruyorlardı. Kazvin  si Lutislerin ellerindeydi; Tahran, Mirza Ni-zam'a boyun eğmekteydi; Hemedan, Karaoğuzlular Türkmen aşiretinin hakimiyetindeydi; nihayet Abd Ali han. Nâdir şâh'ın ölümünden hemen sonra Kermanşahan'ı ele geçirmiş ve oraya vali olarak yerleşmişti. Bakian'a hâkim ve Azerbaycan'ı elinde tutan Azad hana gelince, Gürcistan prensi Tahmuras'la sürekli savaş halindeydi. Süvari birliğinin başında Erzencan ve Sul-taniyah'a karşı bir sefere girişen Paşası Musa han, Engu-run'da hüküm süren Gurbistu hanın oğlu han Saf  Yar tarafın-dan tam bir yenilgiye uğratıldı.

Tiflis'li Tahmuras ve oğlu Heraklius, Kakhetherin prensleri olarak Gürcistan'da han Leşgi Seki ve Hacı elebi'ye<sup>350</sup> karşı savaş halinde bulunuyorlardı. Özel kinlerini tatmin etmek için, Karacadağlı han Leşgi, Gence  K r K zım, ş hverdi ve Covanşir aşiretinin reisi Saruveli Penan Tahmuras hanla birleştiler. Fakat, ordu Berdaa'da Kur nehrinin taşmasından durduğunda, Tahmuras, kendisine candan bağlı olan han Leghisle-ri ordusuna şüpheli kişiler durumunda gösterip onları tutuklattırdı. Birkaç gün sonra Gence  zerine yürüyerek muhasara altına aldı. Hacı Çelebi, Tahmuras'm siyaset bakımından hiç de akılcıca olmayan bu davranışından yararlanarak, altıbin askerin başında Kur nehrini geçti,  tepeler yakınında aniden Gru-zi ordusuna saldırdı, mağlûbiyete uğrattı ve firara mecbur etti (Ağustos 1752 - şevval 1185). Bu zaferden sonra, diğerleri arasında, Gürcistan'ın Türkmen aşiretleri olan Timorciler ve Ha-sanlular galibe itaatlerini bildirdiler. Aradan henüz bir ay geçmişti ki, Tahmuras, Hacı elebi ile savaşmak üzere Tiflis, Kak-hetiler, birkaç bin erkeş ve Gürcistan

<sup>349</sup> «Onlardan sonra iki kral yar, birinin adı İsmail ş h, ondokuz yasında, ş h Hüseyin'in kızının oğlu...» Ali Paganın Penkler'e mektubu, 1 Ekim 1751 tarihli mektup.

<sup>350</sup> İzi, t. 275. Heraklius yerine Elkere okunuyor.

eyâletinden gelme birliklerden meydana gelen bir ordunun başında göründü (4 Eylül 1752). Hacı Çelebi ordusunu üç savaş birliğine ayırdı. Bunlardan biriiacisi Tiflis birlikleriydi, ikincisi Kakhetilerle, üçüncüsü Çerkeslerle savaşmak emrini almışlardı. Cereyan eden savaşta Hacı Çelebi kesin bir yenilgiye uğradı. Tahmuras, o andan itibaren İran hükümdarı olarak eski hanedandan taht iddiasında olan bir prensi kabul ettirmek tehditlerini harekete geçirdi. Kendisine yardım eden birlikleri memleketlerine gönderirken, yağmacılıkları ve yıkıcılıklarıyla bir düşman ordusundan fazla memlekete zarar veren Çerkesler, Kazakların Türkmen aşiretleri ve Bortşalular affedilmelerini dilediler, Tahmuras son sefer sırasında sebep oldukları zarar ve ziyanı tazmin etmeleri şartıyla onları affetti. Babası geçen yıl ölen îmiret'in genç prensi, annesi ve iki amcası <sup>351</sup> tarafından prensliğinden kovulduğundan beri, Ahiska'da Osmanlılardan yardımına gelmeleri ricasında bulunuyordu. Heraklius, müteakip ilkbaharın başlangıcında, Kazaklar ve Bortşalulann <sup>352</sup> sınırları yakınında Leghisleri yeniden mağlûbiyete uğrattı; diğer taraftan Leghisler Ahiska civarını yağmaladılar ve esir ederek götürdükleri oniki kadar kişiyi serbest bırakmalarını isteyen Paşa, yüzyirmi pantolon, bir o kadar çizme ve yedi atı fidye olarak vermek zorunda kaldı. Leghis reisleri arasında en kudretlisi olan Hacı Çelebi, Tahmuras ve oğlu Heraklius'un hâkimiyeti altındaki toprakları, yaptığı akınlarla zarar vermeğe devam etti. Bu akanları, kısa bir zaman önce İran Irak'ında İran tahtını isteyecek kadar kudret kazanan Afganlı Azad hanla Şahmuras ve oğlu Heraklius'un barışmalarına kadar sürdü. Bu yeni durum karşısında, Hacı Çelebi, kendini Gruzi prensine düşmanlarının düşmanı ve dostlarının dostu olarak tanıttı <sup>353</sup>. Afganlı Azad han gelecekteki büyüklüğünün binasını inşâ ettiği sırada Güney İran'da başka olaylar cereyan etmekteydi. Bahtiyarh Alimerdan, yâni Loristan aşiretlerinin reisiyle Send aşiretinin hanı Kerim, İsfahan'da şâh Hüseyin'in kızkardeşinin oğlu olan küçük prens İsmail Mirza'nın İran hâkimiyeti için çekişiyorlardı. Akrabası olan Loristan, Huveyze ve Şusteri kumandanlarının, Kermanşahan civarında dolaşan Senghin ve Kelhur aşiretlerinin birlikleriyle kuvvetlerini arttıran Alimerdan han İsfahan üzerine yürümeğe hazırды. Kerim han, kardeşi Mehmed'i birliklerinin seraskerliğine atadı ve onikibin askerle Alimerdan hanla savaşmaya gönderdi. Kermanşahan yakınındaki Hacıâbâd

<sup>351</sup> 4 Aralık 1752 tarihinde yazılmış mektup. Penkler'in raporu.

<sup>352</sup> Penkler'in aynı raporu.

<sup>353</sup> 4 Mart 1754 tarihli mektup.

kasabasına gelince, Mehmed ağırlıklarını burada bıraktı ve yedibin kişiyle düşman ordugâhına bir baskın yapmak üzere harekete geçti. Fakat orada öyle bir karşılaşma karşılandı ki, kendisi ve iki kardeşiyle birlikte altıbin askeri savaş meydanında kaldı; geri kalanlar kaçıp canlarını kurtardılar. Zaferinden mağrur Alimerdan, Kerim hanın İsfahan'la Hemedan arasında yaptırdığı ve hazinelerini içine koyduğu tahkimli Peri hisarına karşı yürüdü; Peri hisarını zaptetti. Fakat Send Kerim Neha-vend'de tutuştukları bir savaşta, büyük bir kısmı Alimerdan'ın saflarından kaçıp Kerim hanın sancakları altında çarpışmağa gelen Loristan birliklerinin savaşın kaderini tâyin eden ihanetleri sayesinde hasmını yenilgiye uğrattı. Alimerdan ve İsmail han Bağdad'a kaçtılar; orada vali Süleyman Paşa onları iyi karşıladı ve İran elçisi Mustafa hamn evinde kendilerine yer ayırdı. Send Kerim, Peri müstahkem hisarını geri aldı ve elçi Mustafa hanın Bağdad'daki evinde bunların sığındıklarını öğrenince, elçinin mülklerinin bulunduğu sarayı yıkıp esir aldığı iki oğlunu İsfahan'a götürdü. Loristan kadısı ve iki han Bağdad'a gelip bu üzücü haberi kendisine iletince, beraberine kendisini desteklemek istediği taht üzerindeki iddia sahiplerin<sup>354</sup> den prens Hüseyin Mirza'yı da alarak alelacele İran'a hareket etti. Oğullarını kurtarmak ve Hüseyin Mirza hakkındaki düşüncelerini gerçekleştirmek için Afganlı Azad hanı Rumiye'den yardıma çağırdı. Azad han, Send Kerimi Peri hisarı önünde yendi ve kaleyi muhasaraya aldı<sup>354</sup>. Send Kerim, Hazar denizi kıyılarında yerleşmiş bulunan Kaçarların Türk aşireti reisi Mehmed Hüseyin handan yardım ricasında bulunmak zorunda kaldı. Azad han tarafından Kavin civarında yenilen Send Kerim, İsfahan ve Şiraz'ı terk edip İran'ın yüksek ve münbit vadilerini, eteklerinden başlayarak Germasir veya sıcak bölge denilen ve İran körfezine kadar uzanan çorak araziden ayıran büyük dağ silsilesinde sığılacak bir yer aramağa mecbur oldu. Talihin tersine dönmesinden ve askerlerinin kendisini ter-ketmelerinden o kadar maneviyatı bozulmuştur ki, anlattıklarına göre, Germasir'e (çorak bölge) hâkim sıra dağlardan birinin zirvesini oluşturan tepede bulunan Hişt kasabası reisi Rus-tem han, kendisine dar Kenne geçidine girdiğinde Azad hanın ordusunu yenmenin ne kadar kolay olacağını anlattığı sırada Hindistan'a kaçmak üzeredir. Azad han, Hişt'e varmak için ordusunu Kenne dar boğazından geçirmek zorundadır.

Kenne geçidi iki mil uzunluğundadır. Zirvenin etrafında dolanan yol çoğu yerlerinde iki kadem genişliğindedir. Rustem han, bu yola hâkim olan

<sup>354</sup> Vasıf Tarihi, s. 21, İstanbul'da 1219 (1804)'da basıldı.

çıkıntılı tepelerin zirvesi üzerine askerlerini mevzilendirdi; bu sırada Send Kerim de düşmanı alt vadide beklemekteydi. Azad hanın birlikleri boğaza girince, dağlı savaşılar öldürücü bir tüfek salvosu başlattılar. Kargaşalık son haddini buldu ve kesin bir yenilgiye uğrayan Azad han, kısa bir süre önce bir kaatilin hançer darbesi altında hayatını kaybeden Alimerdan han gibi, Bağdad'a kaçmak zorunda kaldı. Orada ümit ettiği yardımı değil, cömert bir himaye buK duğundan, Gürcistan prensi Heraklius'u kendi dâvasına kazanmağa çalıştı, fakat başarılı olamadı. Daha sonra, bu gezginci hayattan yorgun düştüğünden, gidip galibinin mürüvvetini diledi., Send Kerim, onu tehlikeli bir düşmanken sadık bir dosta dönüştüren büyük bir iyilikle karşıladı.

Azad hanın mağlûbiyetinden sonra Kerim hanın çarpışacağı düşmanların en tehlikelisi bugün İran'da hüküm süren hanedanın kurucusu olan Kaçarlar'm reisi Mehmed Hüseyin handı. Nâdir Şâh'm ölümünden sonra İran tahtını ele geçirmek için aralarında çekişen oniki şefin mücâdelesini tam anlamak bakımından, bu şeflerin bağlı bulundukları aşiretler üzerine ve bu şeflerden bazılarının Safevîler hanedanı saltanatı sırasında ki hâkim tesirlerine ve milletin bütününe kendi hâkimiyetlerini kabul ettirme yolunda sarfettikleri gayretlere bir göz atmak gerekmektedir. Şah Hüseyin'in kızkardeşinden olma veya boy-, le oldukları-iddiasında bulunan prensler, Şahruh Mirza, İsmail Mirza, Hüseyin Mirza ve Safi Mirza, yalnız bunlar, taht üzerindeki iddialarını Saf evi ailesiyle akraba! ıklarına dayandırabile-cek durumda bulunuyorlardı; Ötekiler sadece kudreti! aşiretlerin reisleri durumundaydılar. Kandahar'da Ahmed han ve Azerbaycan'da Azad han, İran'da Safevîlerin hâkimiyetine son vermiş olan Afganlılar aşiretine mensup bulunuyorlardı. Alimer-dan, Loristan'da Bahtiyarlar aşiretinin reisiydi; Kerim han, Send Ali Kulihan aşiretine kumanda ediyordu; Nâdir Şâh'm diğer akrabaları Efşarlar aşiretindendi ve Mehmed Hüseyin han Kaçarların başında bulunuyordu. Bu duruma göre, Safevî ve Afganlılar reislerinin Efşar ve Kaçarların Türkmen aşiretleriyle. Bahtiyar ve Sendlerin İran aşiretleriyle mücâdele ettikleri görülyor.

Kızlarağası Beşir'in ölümünden hemen sonra ve her yıl Şevval ayının ilk günlerinde halka Sultan'ın ulemâ <sup>355</sup> görevleri, divan <sup>356</sup> efendileri ve kubbe vezirleri <sup>357</sup> yönünden tercihlerini bildirmek bakımından yayınlanan

<sup>355</sup> Tевчлhâti ilmiyye. İzi, f. 285. Vasiî, s. 11 ve 20.

<sup>356</sup> Tевcihi divâniye.

<sup>357</sup> Tевcihi Vüzerâ,

üç listede çoğunlukla eski görevlilerin mevkilerinde kalmaları uygun görüldüğü halde, bazı nazırlıklardaki büyük değişiklikler daha sonra yapıldı. Bunların en Önemlisi Kâhyabey Mustafa Nazif Efendi'nin İran'a elçi olarak gönderilip İstanbul'dan uzaklaştırılmasıydı. Daha önce, Nadir Şâh döneminde yine elçi olarak İran'a gönderilmişti ve beraberinde İmparatorluk tarihçisi Râşid Kfendi var-di; bu sefer yalnız gidiyordu. Onun yerini tersane emini Mustafa Bey aldı ve tersane emini iğine Reisefendi Mustafa nm muhteris ve zengin damadı Bekir Efendi getirildi. Merhum Kapdan-ı derya Süleyman Paşa'nın oğlu olan Kapdan-ı derya Mehmed üçüncü tuğu elde etti. Rumeli ve Anadolu Kadiaskerleriyle İstanbul kadısı, aralarında memuriyet değişimi (becayış) yaptılar. Sultan'ın saraydan uzaklaştırdığı hazîne dairesi kalemi reisi, vali olarak Tırhala'ya gönderildi, bu tâyinini sebebi Veziri-âzam'ın onu kendisine rakip olarak görmesiydi <sup>358</sup>. Orsova muhasarasında kahramanca mukavemet gösterdikten sonra, Belgrad anlaşmasının hemen peşinden Veziriazam olarak Avusturya ile sınırları düzenleyen ek anlaşmayı imzalamış olan eski Veziriazam Kör Ahmed Paşa vefat ettiğinden, Sultan, ondan boşalan valiliğe Kahire valisi eski Veziriazam Abdullah Paşa'-yı, Mısır valiliğine de yine bir eski Veziriazam olan Mehmed Paşa'yı atadı. Şeyhülislâm Esad Efendi <sup>359</sup> de kısa bir süre sonra öldü (10 Ağustos 1753 - 10 Şevval 1166). Yukarıda sözünü ettiğimiz ilmî eserlerden başka, vakıf olarak kurduğu medrese ve mektepler bıraktı; müverrih Vasıf'a inanmak gerekirse, musiki bilgisinde Farâbî'nin yanında yer alıyordu ve hitabet ilmi bilgini olarak da Veysi ve Nâbi Efendiler düzeyindeydi. <sup>360</sup>

### Sultanın İnşâatları Ve Ziyaretleri

Veziriazam Mustafa Paşa o sırada, Eyûb <sup>361</sup> yakınındaki Otakçılar köyünde bir Nakşibendi tekkesinin inşâsı işiyle meşguldü. Oraya şeyh olarak, Suriye seyahatinden döndüğünden beri Galata'da barut deposu arsası üzerinde bir cami yaptırmak üzere hükümetten bu iş için gerekli parayı temin etmişti; bu şeyh, kurşun deposunun, Bizans'ın Araplar

<sup>358</sup> Penkler ve Desalleurs onun Vezirlâzamhk makamına getirileceği kanaatindeydi.

<sup>359</sup> Şamahsehari'nin Abdülmümin Asfahani'nin Altın Yapraklar'ına nazire olan Altın Kilerler adlı eserini manzum olarak tercüme etti.

<sup>360</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/159-167

<sup>361</sup> Vasıf, s. 15. Hüseyin Ayyansarayî'nin Camilerin Bahçesi adlı eserinde 39. Eyûb din! binası.

tarafından yedi yıl süren muhasarası sırasında Benî Ummeiye tarafından Bizans'-da yaptırılan ilk caminin <sup>362</sup> yerine yapıldığını keşfetmiş olduğu iddiasındaydı. Bilindiği gibi, Arapların <sup>363</sup> bu şiddetli muhasarasına Bizans d ay anabilmişti. <sup>364</sup>

### Galata Sabayı Kütüphanesinin Açılması

Bu aynı şeyh, Medine ve Mekke'yi kısa süre önceki ziyaretinde, bu kutsal şehirlerin ilkinde, Hz. Peygamberin babasının mezarını keşfetmişti. Sultan'ın dindarlığının gayretiyle, ce-sedden kalanlar muhteşem bir tabuta konmuş ve son derece pahalı bir örtüye sarılarak, Medine camiinde mü'minlerin saygılarına muhatap kılınmıştı. Sultan Mahmud dinî görevlerine dâima sadık kalmıştı. Ayasofya ve Fâtih camilerinde Buhârî tefsirleri okuma kürsüleri kurmuştu ve okuyucuları ziyaretleriyle teşvik etmeği bir görev saymıştı. Bununla beraber, dini görevlere bağlılığı, onu dünya zevklerinden uzaklaştırıp vaz-geçirmiyordu. Sultan, kendi gezintileri için tersanede inşâ edilen muhteşem bir yatın denize indirilmesi töreninde hazır bulundu; kısa bir süre sonra bir savaş gemisinin tezgâhlardan denize indirilişinde her zaman tekrarlanan töreni şerefletirdi; denize indirilen gemi üç güverteliydi ve «Anka-yı Bahr» adı dualar okunarak kondu. Veziriazam ve diğer nazırlar çıplak geminin Sultan'ın bakışlarını rahatsız edeceğini düşündüklerinden içini rengârenk kumaşlarla süslemişler, alay bayraklarıyla donatmışlardı. Sultan, huzurunda yeni yangın tulumbalarının denemelerini jraptırdı ve bunları maksada "uygun buldu. Bunlar, bîr taraftan uzak çeşmelerden bile hortumları vasıtasıyla su alıp bir yandan da ateşe sr. sıkmağa devam edebildiklerinden eskilerden üstündüler. Ayrıca, hortumlarının elastikiyeti istenen yönde ve yanan evin girilemeyen köşelerine su sıkmak imkânını sağlamaktaydı. Yangınların her zamankinden daha sık görüldüğü payitahtta bu türlü ilerlemeler zorunluydu <sup>365</sup>. Polisin teşkilât bakımından durumu parlak sayılmazdı. Veziriazam pâyitaht polisinin islâhını bizzat ele aldı. Çarşıdaki bir mağazanın damına tırmanıp

<sup>362</sup> Bizanslılar bu mahasaranın gerçek olduğunu kabul ediyorlar, fakat Vasıf, muhasaranın şehrin Araplar tarafından zaptedildiğini söyleyecek kadar ileri gidiyor.

<sup>363</sup> Camiler Bahçesi: Kurşunlu Mahzen Camii; bu cami, Galata'daki-lerin yedincisidir; Şeyh rüyasında kurşun mahzenini ve orada gömülü müslüman muhasara şehitlerinin mezarlarını görmüştür.

<sup>364</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/167-168

<sup>365</sup> Bu yangınlardan biri Yenikapı Langa semtinde 9 Cemâziyül'evvel 1167 (4 Mart 1754); bir diğeri Ayakapı'da; bir diğeri aynı yılın 7 Ramazan (28 Haziran) ve Üçüncüsü İbrahimpaşa Hamamı yakınında; dördüncüsü 5 Muharrem 1168'de (22 Ekim 1754) Uzunçar-şı'da çıktı.

içeriye girmek için pencereyi kıran bir hırsız yakalanarak asıldı. Veziriazam Mustafa Paşa'nın devletin asayiş ve refahını sağlamak yolunda gösterdiği ihtimam, dahilî idarenin bütün diğer dallarına kadar uzandı. Veziriazam tersaneyi, dökümhaneleri sık sık ziyaret ediyor, sırasıyla tezgâhları, fabrikaları birer birer teftişten geçiriyordu. Sultan tarafından Galata Sarayı yanında yeni inşâ ettirilen kütüphane, eski saraydan alınan kitaplarla zenginleştirilip süslendi, imparatorluk eski sarayından bu kitapların nakledileceği gün, Galata Sarayı ağası, bunları devr almak için bütün saray baltacıları ve subaylarının başında, imparatorluk eski Sarayı'na gitti. İmparatorluk Silâhdân, yeni kütüphanenin hocası, beyzadeler odasından üç hoca (profesör), Kur'an okuyucuları imamı, Mekke ve Medine dini vakıfları müfettişleri, kütüphanenin idarecisi ve kâtibi, bütün beyzadelerle otuz hoca yardımcısı, binanın büyük salonunda toplandılar ve Kurandan on âyet okundu; hazır bulunanlardan biri, Kur'an'ın birinci sûresini Beydâ-vî tefsirine göre izah etti. Bu vesileyle kütüphanenin sağında ve solunda yaptırılan çeşmelerden, bu binaya sık gelenlerin her an cismânî ve zihni susuzluklarını giderebilecekleri anlatılmak isteniyormuş gibi, su yerine nefis bir şerbet aktı. Açılıştan altı gün sonra Sultan, Kur'an okunmasında hazır bulunmak üzere kütüphaneye gitti.

Galata Sarayı kütüphanesine bu ziyareti, Sultan'ın halk arasında muhteşem görüşlerinin sonuncusu oldu. Birinci Mahmud, saltanatını, biri Ayasofya, diğeri Valide Camilerine bağlı iki kütüphane kurmak suretiyle başlatmış, bunlar onun saltanatının başlangıcının işareti olmuştu: Saltanatını, beyzadeler Galata Sarayı kütüphanesini açmakla sona erdirdi.

366

## Deprem

Bir süreden beri sağlık durumu ciddî bir şekilde bozulmuştu; bir yıl içinde iki payitahtı, İstanbul ve Edirne'yi temellerinden sarsan iki deprem, üzücü olayların habercileri şeklinde yorumlanmıştı. Geçen yılın Ekim ayında son derece şiddetli bir deprem az kalsın Edirne'nin saray ve camilerini yerle bir edecekti. Halihazır yılın 2 Eylülünü 3'üne bağlayan gece, İstanbul'da ondört yersarsıntısıyla karşılaşıldı; şehir surlarından bir bölümü, Yedikule

adıyla anılan hisarın bir kulesi bu gece yıkıldı <sup>367</sup>. Payitahtın en güzel ve en eski iki camisinin, Aya-sofya ve Fâtih camilerinin duvarlarında büyük çatlaklar meydana geldi, elli veya altmış kişi yıkılan evlerinin altında kalarak hayatlarını kaybetti. Sultan, İslâm geleneğine uygun olarak, camilerde topluca depremler, ay ve güneş tutulmaları gibi olağanüstü hâdiseler sırasında okunan duaların okunması emrini verdi. Zemini hâlâ sallanan çatlamış duvarları arasından depremle alâkalı ilâhî süreden okunan duanın göğe yükseldiği duyuldu: «Yer sıkıntıdan titrediği ve kendisine sıkıntı veren yükü uzağa, atmak istediğinde, insanlar kendi kendilerine "Daha neye muhtacdır?" diye sorduklarında, sarsıntılar onlara cevap verir, vb.»

Fâtih Camii'nin çatlayan duvarları, Yedikule'den bir burcun ve şehrin en eski yolunun yıkılması, Osmanlıların bâtil itikatlara inanan zihinlerinde ancak ilim alanında veya devlet ileri mevkilerinde bulunan bazı kişilerin mevkii erinden düşmeleri veya ölümleri kehânetine yol açabilirdi. Gerçekten de, Sultan-ahmed Camii Hafızı ve başımamı Yusuf Efendi'nin depremten altı hafta sonra vefat etmesi, kehânet hususundaki genel inancı kısmen doğrular göründü (14 Ekim 1754 - 26 Zilhicce 1167). Veziriazam Çorlulu Ali Paşa'nın lalası olan Yusuf Efendi, Buhârî geleneği kolleksiyonunun geniş bir tefsirine teşebbüs etmişti; yirmiyedi yıl süren çalışmadan sonra eserini Sultan'a sunduğunda» Sultan tarafından bin duka altını hediye edilmek suretiyle mükâfatlandırıldı ve büyük hacimli eseri, Sultan Mahmud'un Fâtih Sultan Mehmed Câmii'nde kurduğu kütüphaneye koyduruldu. Eserin kütüphaneye konulduğu gün, Birinci Mahmud, Yusuf Efendi'yi çağırtdı ve huzurunda kendisine yeni bir hediye olarak altıbin kuruş verdirdi. Bu çok kıymetli şerhten ayrı olarak, Yusuf Efendi Beydâvî şerhi üzerine tefsirler yazdı ve Müslim gelenekleri kolleksiyonunun bütün ilk yansını şerhettdi; fazla olarak, Gelenek'den <sup>368</sup> alınmış birçok mevzu üzerine yazılmış yirmi ilmî eser, birçok ilimler üzerine kaleme alınmış yirmiyedi risale bıraktı; nihayet, Hilmi mahlasıyla (takma ad) Türk ve Fars dilinde birçok dinî <sup>369</sup> şiir yazdı. Ömrünün altmış yılını hocalık, Sultan Camilerinde imamlık görevlerinde doldurarak sekseniki yaşında vefat etti. Onu mezarında taki-beden Sultan Mahmud'un iki ay sonraya rastlayan ölümü, depremten çıkarılan kehânetin doğrulanmasını tamamladı. Zaten çok hasta

<sup>367</sup> Penkler'in raporu 2 Eylül gece onbirde demektir. Vasıf 15 Zilkade 1167 diyor; bu farkın zahiri olduğunu sanıyorum ve 15 Zil-kade'nin 2 Eylül'de güneş battıktan sonra başlamasından ileri gelmektedir

<sup>368</sup> Hıyalî, Kara Davud, Edâb, Miri ve Kazla;ir in eserleri üzerine yorumlar.

<sup>369</sup> İlahiyat, yâni ilâhî olanlar

olan Mahmud, bu durumuna rağmen cuma namazını kılmak üzere camie gitmek istedi (13 Aralık 1754 - 27 Sefer 1168). Gerekliğinde hükümdarı tutmak imtiyazına sahip si-lâhdâr ve diğer Ağalarla Omuz veziri durumunda bulunan devlet ileri gelenleri tarafından güçlkle ata bindirilip eyer üstünde tutularak <sup>370</sup> camie götürüldü. Camiden dönüşünde, saraya girilen dış kapı altında son nefesini verdi. İmparatorluk sarayının topları ve minarelere çıkarılan münâdiler kardeşi, II. Mustafa'nın oğlu Üçüncü Osman'ın tahta çıktığını payitahta ilân ettiler. <sup>371</sup>

### Birinci Mahmud Ve Şeyh Yusuf'un Ölümü

Bu adla tahta çıkan hükümdarların birincisi olan Sultan Mahmud'un uzun saltanat dönemi (yirmi dört yıl sürmüştü), genellikle mutlu geçmişti. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Birinci Mahmud'un başında bulunduğu idari işlerdeki yumuşaklık ve Belgrad barış anlaşmasını imzalamaktan kazandığı parlak başarı ile seçkin bir yer almaktadır. Ayasofya, Fâtih, Valide Camii ve Galata Sarayı'nda kurduğu kütüphanelerle milletin minnettarlığını kazandı. Saltanatı döneminde makama gelen onaltı Veziriâzam'dan ilk onikisi, kendisine kudreti her şeye yetişen, Pâdişâhı ve İmparatorluğu ortaksız yöneten seksenlik Kızlarağası Beşir tarafından takdim edilmişti; diğer dördü genç Kızlarağası Beşir'in âletleri idiler ve onun sonsuz kudretini kötüye kullanmanın cezasını Kızkulesi'nde can vermek suretiyle çekmişlerdi. Bu verirler çokluğu arasında hepsinden fazla, merd ve gözünü budaktan sakınmayan şövalye ruhlu, Kerkük'de Nâdir Şâh'a karşı vertiği savaşda şehid düşen Topal Osman Paşa Ue iki defa Veziriazam olan ve İmparatorluğu nâdir rastlanan bir bilginlikle idare eden Hekimoğlu Ali Paşa parlamışlardı: Bunların her ikisi de İmparatorluğun gerçek temel sütunları idiler. Sultan Mahmud'un saltanatı döneminde. Dahiliye ve Hariciye Nazırları, Avrupa hükümetleri nez-dinde görev yapan veya Bonneval tarafından Avrupa olaylarının durumu hakkında aydınlatılan bütün elçiler Bâb-ı Âlî'nin dış politikası üzerinde çok büyük ölçüde tesir sahibi oldular. Bunların arasında son Avusturya ve Rusya ile sınırları düzenleyen ve bir yıl boyunca Veziriazam sıfatıyla devleti idare etmiş olan Mevkuf atçı Mebmed Paşa; Viyana elçisi ve bütün Avrupa'ya ıztırap veren

<sup>370</sup> Koltuk vezirleri. Bakınız: Osmanlı İmparatorlusunun Teşkilât ve İdaresi, c. IX, s. 11 ve 61. Bunların sayılan sarayda oniki İdi.

<sup>371</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/169-171

savaşa son vermek için Bâb-ı Âlî'nin aracılığını teklif etmiş olmasıyla tanınan Mustafa Efendi; Rusya, Avusturya ve İran'la girilen bütün müzâkerelerin ruhu Mehmed Râgıb; önce Fransa krallığı katında elçi, sonra isveç ve Rusya'da elçilik görevini yürüten ve daha sonra Dahiliye Nazırlığına getirilen Mehmed Said ve nihayet o sırada Reisefendi görevinde bulunan Nailî Abdullah Efendi, bu büyük ölçüdeki tesiri yeterince temsil ettiler. Bu saydıklarımızdan sondan üçü, yeni Pâdişâh Üçüncü Osman döneminde Veziriazam oldular. Sürekli makam değiştirmelerine rağmen, bu devlet adamları, devletin en vahim çıkarları üzerinde, divan kararları üzerinde, meşru bir tesir sahibi olarak seslerini duyurmaktan geri kalmadılar. Onlar tarafından idare edilen Bâb-ı Âlî, Avusturya ve Rusya ile Belgrad barış anlaşmasını imzalamış ve Fransa ile bağları sağlayan kapitülasyonları yenilemişti ve îsveç ile bir ittifak anlaşması gerçekleştirmişti; Nâdir Şâh'la barış anlaşması, Napoli ve Toskan ile dostluk anlaşmaları onların gayretleriyle mümkün olabilmisti. Birinci Mahmud saltanatı Osmanlı diplomasisinin en parlak dönemidir: Bu dönem birçok elçilikler oluşturulması, mesut sonuçlara götüren müzâkereler, devlete sınır genişlemeleri kazandıran anlaşmalarla seçkinliğini ebedileştirmiştir. Sultan'ın halkının bilgisini arttırmak ve medeniyetini hızlandırmak için sarfettiği gayretin şahidi dört yeni kütüphanedir ve bu gayret tarihin haklı övgülerine lâyıktır. Birinci Mahmud'un saltanat dönemini bu görüş açısından ele alan Avrupalı tarihçi, takdis edilmiş anlamına gelen adına imâda bulunarak, kendi övgülerini, onun hakimiyetini hayırsever ve mutlu<sup>372</sup> olarak düşünen millî tarihçilerin övgüleriyle birleştirecektir.<sup>373</sup>

## YETMİŞİNCİ KİTAP

III. Osman'ın tahta çıkışı. — Şeyhülislam ve Ve-ziriâzam'ın azli. — Hekimoğlu Ali Paşa'nın Veza-retiuzmâ makamına getirilmesi ve azliyle yerine Nailî Abdullah Paşa'nın getirilmesi. — RelsefendT-nin kabalığı. — İstanbul'da yangın. — Veziriazam Nişancı Ali Paşa'nın idamı. — Mısır ve Ermenistan'da karışıklıklar. — Cezayir Beyi'nin öldürülmesi. — Avusturya, Rusya, Polonya ve İngiltere elçilikleri ve Prusya'dan bir murahhasın gelişi. — Nuri Osmânî Camii. — Bir göktaşının görünmesi. — Ve-liyeddin'in kabalığı.

<sup>372</sup> Mahmud saad essuoud, yâni Mahmud yıldız, mesut yıldızlar arasında en mesut olanıdır.

<sup>373</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/171-172

— İki Veziriazam'dın birbirini takiben değişmesi. — Sultan Osman'ın ve ünlü kişilerin ölümü.<sup>374</sup>

### III. Osman'ın Tahta Çıkışı

SULTAN Üçüncü Osman'ın tahta çıkışı, benzeri olaylarda harekete geçirilen bir ihtişamla gerçekleştirildi. Sarayın şehzadelere mahsus dairesinde yarım asır kapalı kaldıktan sonra, tahta çıkmak için mahpesinden alındı. Babası II. Mustafa'nın aynı mahpesten çıkışını ihtilâl çabuklaştırmıştı. Tabiat, vücut ve yüz yapısı bakımından Osman'a karşı lutûfkâr davranmamıştı; yüzü etli ve kaba çizgiliydi; başı, boynu olmadığı söylenebilecek durumda olduğundan, biri ötekinden daha yüksek olan omuzları arasında hemen hemen kaybolup gitmişti ve bu şekil bozukluğunu kardeşi I. Mahmud'la paylaşıyordu. Ciddî ve becerikli olmaktan uzak bir mizaca sahipti, fakat kan dökücü değildi. Uzun süre dâiresinde kapalı kalması ve dış hayata ait herşeyden uzak kalması ve faal hayata geç girişi, mizacında asabîliği kökleştirmiş ve ona hükümdarlarda, yakın seleflerinin yaptığı veya yapmak istediği herşeye karşı uygunsuz korunmalara başvurma davranışını arttırmıştı. Kardeşinin yapmış olduklarını beğenmemeğe ve onunkilere zıd zevk ve anlayışa sahip bulunduğunu göstermeğe hazır bir tavır içinde görüldüğü halde, hiçbir hususta hemen yeniliklere başvurmaktan sakındığından, bunun delilini iki başlıca devlet adamını, Veziriazam ve Şeyhülislâm'ı yerlerinde bırakmakla verdi. Tahta çıkışının beşinci günü, annesi (merhum Sultan başka anadan doğmaydı), önüne ve arkasına iki at koşulmuş ve ilerisinde yaşlı sultanın kâhyası ile Kızlarağası'nın yürüdükleri, muhafız birliği ve saray hadımlarının etrafında ilerledikleri bir tahtirevan içinde eski saraydan İmparatorluk sarayına getirildi<sup>375</sup>. Gelenek hâlinde uygulanan süreden dört gün gecikilmiş olarak, saltanatının dokuzuncu<sup>376</sup> günü törenle kılıç kuşanmak üzere, Osman, Eyûb Camii'ne gitti (19 Aralık 1754 -14 Rebiul'evvel 1168). Eyûb'a giderken camiin yanındaki yedinci Osmanlı hükümdarının, yâni Fâtih Sultan Mehmed'in türbesini ve Osmanlı Pâdişâhlarının yirmidördüncüsü Birinci Mahmud'un kurduğu kütüphaneyi ziyaret etti. Kendisine kütüphaneyi

<sup>374</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/173

<sup>375</sup> Vasıf, s. 43. Kılıç kuşanmadan önce tahta çıkışının beşinci günü; Andreossi'y'nin (İstanbul ve Boğaziçi) ifade ettiği gibi 10'uncu veya 14'üncü günü değil.

<sup>376</sup> Muradca d'Ohsson, VII, s. 125.

değerlendiren Birinci Mahmud'un elyazısı Kur'an'ı gösterildi; on âyet okudu.  
377

### Şeyhülislam Ve Veziriazamın Azli

Camiden saraya dönüşünde, cülus diye adlandırılan vergiden, yâni kanuna göre, timar ve zeamet sahiplerinin gelirlerinden, devletin aylıklı memurlarının maaşlarından yapılan kesintiden vazgeçtiğini bildiren bir Hatt-i Şerif kaleme aldı. Bu vergi, o zamana kadar. Padişahların tahta çıkışlarında alınmıştı. Askere dağıtılan cülus bahşişi ikibin üçyüz yetmişdört kese tuttu <sup>378</sup>. Üçüncü Osman'ın tahta çıkışını kuzey sınırları komşu devletlerinin hükümdarlarına bildirmek üzere elçiler görevlendirildi. Mabeyinci ve eski hazinedar Zistovlu Mehmed Ağa Polonya'ya; eski mühürdar ve daha sonra silâhdar kâhyası olan İzzet Ali Paşa, Derviş Ağa ile birlikte Rusya hükümet merkezi Saint-Petersbourg'a hareket ettiler; nihayet eski devlet şûrası ikinci reisi Halil Efendi haberi Viyana'ya götürmekle görevlendirildi. Her üç elçiye de Sultan'ın sahavet eseri olarak, hareketlerinden önce hü'atlar verildi. Sultan Osman'ın hükümetinin ilk icraatı, doğrudan doğruya Pâdişahdan gelen bir düşünceyle bir buyrultu yayınlanarak bütün içkili eğlence yerlerinin kapatılması, kadınların sokakta dolaşmalarının günlere bağlanması ve reayanın kıyafetlerinin düzenlenmesi oldu. Bu tedbirlerden ilki, kabarelerden haraç alan Yeniçeriağası, bostancıba-şı, topçubaşının gelirlerini azaltıyor, bu yüzden de homurdanmalara yol açıyordu. Pâdişah'ın kendisine gezinti günleri olarak ayırdığı perşembe, cuma ve pazar günlerinde kadınların sokağa çıkmalarını yasaklıyordu. Pâdişâh, yarım asır boyunca içinde yaşadığı yalnızlığın cezasını kadınlara çektirmek, harem dâiresinin müstebitçe âdetlerini bütün şehire yaymak istiyor gibiydi. Burada, Osmanlı sarayının doğu müstebidliğinin garabetini ortaya koyan bir diğer âdeti üzerinde durmak gerekir: Sultan harem dairesine gittiği vakit ayağında, altında gümüş kabaralar çakılmış potinler vardır; bunun sebebi, adımlarının koridorun Malta taşları üzerinde yankılar yapıp kadınlara ve cariyelere uzaktan hükümdarın orada olduğunu bildirmek ve onlara odalarına çekilme zamanını ihtar etmek içindir; zira Sultan'ın beşyüzden fazla kadını ve cariyesi olduğundan, bunlar hep bir

<sup>377</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/173-174

<sup>378</sup> 1,197,000 kuruş. Vâsıf, s. 43.

arada bulunurlarken, biri istenmediği takdirde, bu hal Sultan için can sıkıcı olur. Bu kadın ve cariyelerden hiçbirisi, çağırılmadan hükümdarın karşısına çıkmak cür'etini gösteremez; ne de cazibesıyla onu elde etmeğe kalkışabilir. Reayanın giyinişi hususuna gelince, Sultan eski düzenlemeleri yenilemekle yetindi. Sultan'ın kendisi tarafından yazdırılan bu üç emir, yayınlandıktan sonra uzun süre yürürlükte kalmadı. Zira İstanbul'da olduğu gibi, başka şehirlerde de, emirnamelerden çoğunun ancak öğleden saat bire kadar devam edeceğine dair bir darbı mesel vardır <sup>379</sup>. Şarap evvelce olduğu gibi satıldı; yalnız daha fazla temkinli davranılıyordu. Kadınlar hiç kimse tarafından azarlanıp incitilmeden, yasak denilen günlerde sokağa çıkabildiler. Sultan da buyrultusuna aykırı giysiler kullanan reayaya karşı aldrış etmedi. Sultan Osman, ağabeyisi Sultan Mahmud'un teveccüh ve iltifatlarından yararlanmış olan şarkı söyleyicüeri, musiki erbabını, yakın nedimlerinin bir kısmını eski saraya göndererek, bir kısmını da Mısır'a sürgüne göndermek suretiyle imparatorluk Sarayı'ndan uzaklaştırdı. Saray camii imamları arasında yaptığı atamalar ve görevden almalar, çok önemli bir değişiklikle karşılaşılacağı tahminlerine yol açtı; bu da Şeyhülislâm'ın azledilmesi olayıyla doğrulandı. Beş hafta sonra bir azledilme olayı da Veziriâzam'ın başına geldi; böylece Mustafa Paşa devletin en önemli görevinden uzaklaştırıldı (16 Şubat 1755 - 4 Cemâziyü'levvel 1168). Şeyhülislâmlık makamına ulemânın en yaşlısı durumunda bulunan seksenlik Vassaf Abdullah Efendi getirildi; Veziriâzamhk da, üçüncü defa olarak, Kütahya valiliği makamında bulunan, siyasetindeki devamlılık ve idaredeki kaabiliyetiyle bu makamın en lâyük şahsına, Hekimoğlu Ali Paşa'ya verildi.

Bu kış esnasında soğuk o kadar şiddetli oldu ki, limanda denizin yüzü buzla örtüldü; Defterdar iskelesinden Sütlüce'ye yürüyerek geçildi. İstanbul'un fethinden beri böyle bir olayla ancak bir kere, İkinci Osman'ın saltanatı döneminde karşılaşılmıştı. Bununla beraber, Bizans döneminde Boğaz denizi birkaç kere donmuş ve Asya'dan Avrupa'ya buz üzerinde yürümek suretiyle geçilmişti. Arcadius'un saltanatı sırasında, deniz yirmi gün süreyle bu durumda kalmıştı <sup>380</sup>; Constantin Cop-ronymos döneminde, deniz buz dağcıklarını sürükleyip getirdi; on yıl sonra <sup>381</sup>, deniz kıyından yüz kadem ötesine kadar dondu; sonra buzlar çözölmeye başlayınca, buz dağcıkları gelip şehrin kıyı surlarını sarstı. İmparator Romanus'un saltanatı

<sup>379</sup> Öğleden ikindiye.

<sup>380</sup> Chronicon Paschale, s. 400.

<sup>381</sup> 703'de, Theophanes.

döneminde Türkler ilk defa Bizans ey letlerini zaptettikleri sırada, Boğaziçi tekrar buzlarla örtüldü <sup>382</sup>; nihayet, tarihin bize  ğrettiğı kadarıyla, Bizans'ın himayesindeki devletlerin akınlardan korunması için imparator Ducas zamanında Osmanlılarla ilk ittifak anlaşması <sup>383</sup> yapıldığı sırada deniz yedinci ve sonuncu kere olarak dondu. <sup>384</sup>

### **Hekimoğlu Ali Paşa'nın Vezâretiuzmâ Makamına Getirilmesi Ve Azliyle Yerine Nailî Abdullah Paşa'nın Getirilmesi**

Yeni Veziriazam Hekimoğlu Ali Paşa, Mart ayının sonuna doğru İstanbul'un karşısına, Üsküdar'a varmıştı; ilerlemiş yaşına ve kışın şiddetli geçmesine rağmen. Trabzon'a kadar gitmiş ve orada haseki kendisine Mührü H m yun'u vermişti (27 Mart 1755 - 13 Cemâziyül' hir 1168). Bu vesileyle, kendisine güçlükle neticelendirilmiş tarihçe beyitlerinden oluşan ve iktidara gelişini coşkunlukla öven bir yığın şiir sunulmuştu; yazılan şiirlerden birkaçı, kendisinin iktidara dönüşünün gelişine rastladığı baharın şerefine yazılmıştı <sup>385</sup>.

Yeni Veziriazam tarafından yapılan değişiklikler içinde ilk önce, zengin ve nüfuz sahibi gümrük reisi İşhak'ın görev yerinin değiştirilmesiyle yerine Karabağı Süleyman Paşa'nın getirildiğı Kapdan-ı derya Mehmed Paşa'nın azlinden söz etmek gerekir. Diğer değişiklikler devletin yüksek makam sahipleriyle eyâlet valileri arasında yapıldı. İstanbul Kaymakamı Mustafa Paşa vali olarak Trabzon'a gönderildi; evvelki Veziriâzam'ın, kendisine Cidde valiliğini vererek İstanbul'dan uzaklaştırdığı yaşlı ve zengin Ebubekir Paşa, karısı Safiye Sultan'ın hatırından çok, sonsuz denebilecek zenginliğı - sayesinde ve yaşına hürmeten İstanbul'a çağırıldı. Saray tabibi  elebi Mustafa, içmesi için yemek listesine yazdığı hoşaflar Sultan'a iyi görünmemiş olduğu için gözden düştü ve yerine başka bir tabib atandı.  nemsiz bir sebep Baş-mirâhur S dik'ın azline sebep olmuştu: M stebid hükümdarın atı, taşıdığı yükten huysuzlana-rak yana doğru sıçrayıp, nerdeyse efendisini yere düşürecek bir harekette bulunmuştu. Ulama <sup>386</sup>, saray tabibinin yerine

<sup>382</sup> 928 ve 934'de Simon Lagotheta.

<sup>383</sup> 1232'de Acropolita, 37. N ceph Greg, H.,5.

<sup>384</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/174-176

<sup>385</sup> Oğlu tarafından yazılan Ali Paşa Tarihi'nde bu şiirler 132'den Ul'e kadar dokuz sayfayı doldurmaktadır. İçlerinden en seçkinleri: Asım İsmail, Osman Molla, Nimet, Tevfik, Re'fet, Kutb , Fethi, Daniş, R if, Bsseyid Mehmed, Servet Osman, Tabr , Emin, Ahmed Bey

<sup>386</sup> Hammer  oğul olan ulemâ kelimesini ayrıca çoğul şaretleriyle vermektedir. ( .N.)

bir dönmenin atanmasının sebep olduğu hoşnutsuzluğu bildirmekte gecikmedi. Baş-mir hura gelince, farkına varan olmadı. Veziriazam, Kahy bey (Dahiliye nâzın) olarak gerçekten büyük ilim sahibi Velieddin'i seçti. Hocag nlar zümresinden çıkararak Suriye'de Sayd  Beylerbeyliği'ne gönderilen eski defterdar Al mi, iki tuğlu Paşalıktan vazgeçerek saraya daire efendisi olarak girdi. Sultan Osman, donanmanın Adalar denizine hareketinden önce sahil köşküne gelip etek öpen ve sefer izni isteyen yeni Kapdan-ı deryaya doksan kese ihsanda bulundu. Sultan, yeni inşâ edilmiş ve donanım masraflarını kendisi ödediği kalyonla karşılaştığı Malta şövalyeleri tarikatı bayrağını taşıyan    gemiden birini batırıp birini kaçmak zorunda bırakan ve esir eden Cafer Beis'e esir aldığı gemiyi bağışladı ve onu bu suretle mükâfatlandırdı. Ölüm, altı ünlü kişi tarafından doldurulan altı önemli mevkiin boş kalmasına sebep olmuştu. Vefat eden kişiler ş nlardı: Son Dahiliye nazırı tK hyabey) ve eski İran elçisi, Reisefendi Sarı Abdullah Efendi'nin yakın, akrabası, Mesnevi yorumlayıcısı ve Bayramiye tarikatının ş yhlerinden biri olan Nazif Efendi; Ayni'nin Arap Tarihini kısmen tercüme etmiş olan ş yh lisl m Karahalilz de Mehmed S id; İmparatorluk müverrihi ve teşrifat reisi. Vâsıf Efendi'nin hakkında şâir olduğu kadar en iyi düzyazı yazarı hükmünü verdiği  zi Efendi; eski Dâhiliye Nazırı, Maraş Beylerbeyi Abdullah Paşa; nihayet gazelleriyle ünlü ve İmparatorluk müverrihinin, bir maliyeciyi oluşturan yüksek kaabiliyetine övgülerle ş hadet ettiği defterdar Serezli Behçet Efendi. Bu sonuncunun makamı Hakim Efendi'ye verildi;  zi Efendi'nin teşrifat reisi makamı, bu makamın eski sahibi ve bir bayram tebriki vesilesiyle Sul-tan'a bağlılıklarını arzetmede Yeniçerilerin önüne geçmek hat sını işleyen ve bu yüzden de başını kaybetmek tehlikesiyle karşılaşmış olan Akif Efendi'ye verildi, izi Efendi, daha sonra. İmparatorluk müverrihi sıfatını, III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid saltanatları dönemlerinin tarihini yazmış olan En ver 'ye bırakmış oldu. İstanbul'da basılan Vâsıf Tarih i'ne bu eser  zet olarak alınmıştır.

Geceleyn çıkan bir yangının peşinden azledilen Hekimoğlu Ali Paşa, kendisinin idaresine bırakılan işler hakkında daha yeni yeni bilgi sahibi olmağa başlamıştı ve böylece Veziriazam-lığı elli   gün sürmüş demekti. Aslında, yangın, sadece bir vesileydi. Azlinin gerçek sebebi, iktidara geldiği günden beri Sultan'ın gözdesi Silâhdar ile aralarında sürüp giden anlaşmazlıktı. Babasının biyografisini yazan Hekimoğlu Ali Paşa'nın oğlu Siai, bu azilden bahsederken    sebep göstermektedir; ne var ki, Osmanlılar, en çok

bilgili olanları bile, hükümdarın hareketlerini ve en tabîî hâdiseleri bile gözden geçirirken görüş noktaları üzerinde tanıtıcı bilgi vermemeği tercih etmektedirler. «Hekimoğlu Ali Paşa\* diyor yazar, «azledildi, çünkü evvelâ eski tanıdıkları, Bosnalılar onu durmadan taciz ediyorlardı; ikincisi, düşmanları iftiralar atarak ondan Sultan'a söz ediyorlardı; nihayet, çünkü Mührü Hümâyûn'u aldığı gün yıldız falı yengeç burcunun tesiri altında bulunuyordu ki o sırada ay üçüncü yarı kurs durumuna girmektedir ve bütün diğer gezegenler ona karşıydılar; çünkü kendisine Mührü Hümâyûn'un verildiği günün gecesi bir ay tutulması olayı ile karşılaşıldı ki bu, veziriazamlar için kötü bir işarettir; çünkü onlar İmparatorluğun ayı. Sultan ise güneşidir.»

Hekimoğlu Ali Paşa, azledilen veziriazamlara genellikle yapıldığı gibi sarayın balıkhanesine götürülmedi, fakat derhal Kızkulesi'ne nakledildi; karşılaştığı bu sert muamele ruhunu meş'um önsezilerle doldurmuş olmalıydı; çünkü genç ve kudretli Kızlarağası Beşir orada feci bir âkil?etle canından olmuştu. Muhafazasına verildiği bostancı hasekisi, Ali Paşa'ya şu «Vazife mazurdur» Arapça atasözünü <sup>387</sup> hatırlatarak çok hazin bir görevi yerine getirmek zorunda olmasından ötürü kendisini affetmesini diledi. Ali Paşa, hasekiye: «Ben çakâyiym\*\* dedi, «başıma gelenlerden yakında ölümle cezasını bulacak olan silâhdardan başka kimse suçlu değildir.» Daha sonra, silâhdar başının vurulması cezasına çarptırılınca <sup>388</sup>, Hekimoğlu Ali Paşa'nın sözleri ermiş tarafından söylenmiş olmak değeri kazandı. Bu arada, azledilen Ali Paşa, KızkulesTne gönderildiğinin ertesi günü affedildi ve Famagosta'ya sürgüne gönderildi. Sultan, Vezâret-i-uzmâ yâni İmparatorluğun en yüksek iktidar makamına, gençliğinden beri bu makamın dâiresinde görevli olarak çalışmış, Reisefendi Mustafa Tavukçu emekli olduğunda boş kalan makama vekâlet etmiş, daha sonra teşrifat dâiresinin başına atandığı zaman, tam bir karışıklığın hüküm sürdüğü eski teşrifat kaidelerinde yeniliklere yer vermiş bulunan Naili Abdullah Paşa'yı getirdi <sup>389</sup>. Sultan'ın tercihi Nailî Abdullah Paşa'yı en yüksek iktidar makamına getirmeden önce, Paşa birinci defterdar görevini yürütüyordu. Bilgili, iyi yetişmiş bir kişi olan Nâûî, ülkesinin edebiyatında ustaydı ve Nâdir Şâh'la yapılan müzâkerelerin anlatıldığı raporu İzi Efendi tarafından İmparatorluk Tarihi'ne alındı; tamamiyle gerçek-çi bir anlayışla kaleme alman bu raporda

<sup>387</sup> Elmemûr maazur.

<sup>388</sup> Sinaî Tarihi, f. 142.

<sup>389</sup> Veziriazamların Biyografileri, yazar: Mehmed Said.

Paşa'nın yazarlık kaabiliyeti görülmektedir. Bâb-ı Âlî'nin İran tahtının bu mutlu gasıpları ile yaptığı ilk barıştan önceki müzâkerelerin anlatılışını, tarih, Râgıb Paşa'nın kalemine borçludur.

Dâima olduğu gibi, Veziriazam değişikliğinden sonra, bir sürü atama ve değişiklikle karşılaşıldı. Bunların en önemlisi, silâhdann üç tuğlu vezir rütbesine yükseltilmesiyle Sultan'ın mührünün muhafız kâtipliğine atanması oldu; bu sıfatla divanda kubbe vezirleri arasında müzâkerelere katılma hakkı da verilmişti. Sultan'ın gözdesi olmak durumu, ona geliri arpalık olarak kendisine verilen Aydın vilâyeti valiliğini de asaleten kazandırdı. Şeyhülislâm Vassaf Abdullah Efendi, Eflak boyardları (beyleri) tarafından Constantin Maurocordato'nun azledilen hospodarin tahtına oturtulması yolunda tertiplenen entrikalara karıştığından azledilerek makamı Damadzâde Feyzullah Efen-di'ye verildi. Fransız elçisi Desalleurs'un şefaati, entrikacıların ağır cezalara çarptırılmalarını önledi; Eflak boyardları ve Maurocordato Lemnos'a sürgün edildiler.

Başka mâhiyette çevrilen manevralar İstanbul Rum patrikhanesinde bölünmelere, fikir ayrılıklarına yol açıyordu. Bunun sebebi, patrikin, başpiskoposun görüşüne aykırı olarak, vaftizin tam geçerli olabilmesi için yeni doğmuş çocuğun bütün vücuduyla vaftiz suyuna batırılması yolunda bir görüş ileri sür-mesiydi (Haziran 1745). Bâb-ı Âlî, muhalif durumundaki başpiskoposları kendi ruhâniyet bölgelerine göndermek suretiyle meseleyi kestirip attı. Kırım hanı vefat ettiğinden yerine kalagay Halim-Giray, Sultan tarafından atandı.

Veziriazam Naili Abdullah Paşa döneminde Üçüncü Osman eski Otağcılar (halk, Otağcılar diyor) camiinin yeniden inşâsını emretti. Padişah bir gün Eyûb Sultan ziyaretine giderken bu camiin harap hâlini görmüş ve yeniden inşâsı emrini vermişti. Ne var ki Naili Paşa, bu inşaatın bitmiş durumunu görece kadar Veziriâzamlık makamında kalmadı. Tâyininden doksanyedi gün sonra azledildi, Paşa'nın makamından düşmesi, aşağı yukarı, eski Fransa elçisi Mehmed Said'in evvelce iki kere getirilmiş olduğu Kâhyabeyliğe (Dâhiliye Nazırlığı) üçüncü defa atanmasıyla aynı zamana rastladı. NâiU Abdullah Paşa'nın düşmesinin sebebi, o sırada nişancı ve kubbe veziri olan silâhdar Ali'nin gözünü uzun zamandan beri imparatorluğun en yüksek makamına dikmiş olmasıydı (24 Ağustos 1755 - 16 Zilkade 1168).<sup>390</sup>

<sup>390</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/176-181

## Reisefendi'nin Kabalığı

Aynı gün, dürüst, irtişa ve irtik ptan ateş g rm şcesine kaçınan, fakat kaba görünüşlü ve kimseyle yakınlaşmayan Re-isefendi Abdi'nin Çanakkale'ye sürgüne gönderilmesi emri verildi. Tarih i Vâsıf, Reisefendi Abdi'nin azlinden bahsettiği raporuna eklediği değerlendirmede, Avrupa yüksek sosyetesinin açık bir şekilde ayırıcı vasfım oluşturan' o uygunluk ve politika nez ketinde Osmanlıların o zamana kadar kaydettikleri ilerlemeyi de gözler önüne sermektedir; yazıda şöyle deniliyor: «Abdi, eski büyük kayadan yontulmuş, insan topluluğundan kaçan ve iş münasebetlerinde kaba davranışları olan bir kişiydi.» Abdi'nin hemen peşinden Kızlar ağası'nın azledilip Kahire'ye s -r lmesiyle karşılaşıldı. Azil ve sürülme sebebi olarak görevlerini yerine getiremeyecek kadar yaşlılığı ileri sürülen Kızlarağa-sı'nın yerine, ikinci hadunağası hazinedar Ahmed atandı.

   nc  Osman kıyafet değiştirerek şehirde dolaşmaktan ve ayaktakımından kimselerin konuşmalarına katılmaktan hoşlanıyordu. Bu dolaşmalarından birinde, bir gün Üsküdar yakınında bir ağaç topluluğu altında azledilmiş yaşlı bir n ible (kadı yardımcısı) karşılaştı; konuştuğu kişinin kim olduğunun farkına varan ve Hekimoğlu Ali Paşa'nın dostu olan adam, Sultan'ın affını kazanarak dostunu Famagosta'daki sürgünden getirtmek bakımından bundan yararlandı. N ib, Sultanla arasında geçen konuşmayı Hekimoğlu Ali Paşa'nın oğlu ve biyografisinin yazarı Sia 'ye anlattı. Sia , N ib'e dersini o kadar iyi verdi ki.    nc  Osman'la kararlaştırdıkları yerde buluştuklarında, Sul-tan'dan Hekimoğlu Ali Paşa'nın geri getirilmesi müsaadesini elde etmekle kalmadı, bir kere vali olarak bulunduğu Kahire'ye vali olarak tâyinini de yaptırdı. Sultan, bu mesut mesajı Ali Paşa'ya götürmek üzere ikinci oğlu Galib Bey'i seçti. Zaten Sultan Osman'ın devlet işleriyle bitip tükenmek bilmeyen alâkası yollarda ve istanbul civarında yaptığı gezintiler ve halkla konuşmaktan ibaret kalıyordu. Son zamanlarda, Kur'an'ın yazdığını hatırlatarak, kadınlara yalnız - kocalarının hoşuna gitmekle uğraşmak düştüğünü ileri sürüp giyimde lüksü ve bundan böyle üstü dar, rengârenk kumaşlardan elbise giyimini yasaklayan bir buyrultunun Sultan'dan çıktığı doğruydu. Aynı buyrultu, vezir olmayan kimselere atlarına gümüş nal taktırmayı, bu m denin elyafından

dokunmuş husyelerle atların üzerini örtmeği yasaklıyordu. <sup>391</sup>

### İstanbul'da Yangın

Bayramın birinci gününü ikinci gününe bağlayan gece bir bakkal dükkânından çıkan yangın, ona 1 ti saatten daha az bir zamanda iki bine yakın evi yakıp kül etti (12 Temmuz 1755 - 2 Şevval 1168). Tarihçi Vâsîf bu yangının ancak kısmi <sup>392</sup> olduğunu söylüyor; bu yangının verdiği zarara bakarak şehirde üç ay sonra çıkan ve tarihçinin tam <sup>393</sup> diye vasıflandırdığı yangının verdiği zararın nisbeti üzerinde bir fikir edinilebilir. Otuz-altı saat boyunca yangın bütün istikametlerde yayıldı. Bâb-ı Âlî, Veziriazam sarayı ve Defterdar Kapusu'na kadar herşeyi yaktı. Bu sarayların ve içinde mescitle ordunun çadırlarının bulunduğu Mehterhâne'nin yeniden inşâsı çalışmalarına nezaret etmek üzere müfettişler tâyin edildi. <sup>394</sup>

### Vezîrîâzam Nişancı Ali Paşa'nın İdamı

Sultan, bir Hatt-ı Şerifle yangının yayılmasını önlemekte gösterdiği gayretten ötürü Vezirîâzam'a teşekkür etti. Bununla beraber, dört hafta sonra azledildi ve sarayın orta kapısının altında boynu vuruldu. Aradan iki saat geçmiş geçmemişdi ki, Sultân Osman, yalanlarla, rüşvet alarak emirlerini uygulamayı ihmâl etmekle suçladığı gözdesini <sup>395</sup> feda etmiş olmasından pişmanlık duydu. Nişancı Ali Paşa'nın doğumu karanlıktı, yâni anası-babası pek belirli değildi; saraya alelade baltacı (odun yarıcı) olarak girmiş, sesinin güzelliği sayesinde üçüncü oğlanlar odasına müezzin olarak bağlanmıştı. Daha sonra Sul-tan'ın teveccühü onu sırasıyla silâhdâr, vezir makamlarına yükseltti; iki Vezirîâzam'ı devirdikten sonra, Veziriazam olarak İmparatorluğun en yüksek yetki ve iktidarını kullanmakla görevlendirilmişti. Üçüncü Osman, İmparatorluğun bu yüksek ihtiraslı sabık gözdesinin halefi olarak, Mehmed

Said Paşayı seçti: Mehmed Said Paşa Paris'de Türkiye'yi elçi olarak

<sup>391</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/181-182

<sup>392</sup> Cttz'i.

<sup>393</sup> Külli.

<sup>394</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/182

<sup>395</sup> Vâsîf şu Arabça vecizeyi zikrediyor: «Acele etme, ne yaparsan yap, düşünerek yap; zira telâş insana pahalıya mâlulur. (La teaceluni liemri kunte tefaalenu ferrubemâ yuassir el İnsanü rain acelin.)»

temsil etmiş olan ve daha sonra kendisi de bu temsil görevini aynı ülkede vakarla sürdürmüş olan bir devlet adamıydı. Fransa'da elçilik görevini başarıyla yürüten ve kraldan bütün devlet adamlarına kadar Fransızların takdirlerini kazanan Mehmed Said, memleketine döndüğünde Vezâret-i uzmâ Dairesi ve tersane işlerinin başında bulunmuş, iki kere Kâhyabey (Dâhiliye Nazırlığı) makamında görev yapmış, oradan da Sultan tarafından İmparatorluğun en yüksek makamına atanmıştı. Kâhyabey makamı Mehmed Said Paşa'nın Veziriâzamlığı ile boşalınca buraya Reisefendi Kâmil Ahmed, ondan boşalan makama da Veziriazam kabinesinin mahrem kâtibi Hamza Hamid getirildiler.<sup>396</sup>

### Mısır Ve Ermenistan'da Karışıklıklar

O sırada Mısır valiliği görevinde bulunan eski Veziriazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın durumu son derece güçtü. Uzun zamandan beri bu eyâletteki beylerin kudreti o dereceye varmıştı ki, İstanbul'dan gönderilen valilere hakaretle bakıyorlardı. Bu anarşi durumu, Bâb-ı Âlî'nin menfaatlerini vahim bir şekilde baltalamaktaydı. Valilerin her yıl Bâb-ı Âlî'ye göndermekle görevli oldukları vergi tahsilatında görüldüğü gibi, Mısır'ın yıldan yıla Mekke halkına ve aşiretlere dağıtılmak üzere yola çıkardığı buğday kervanlarının da arkası kesilmişti. Bütün bu Mısır beylerinin en kudretlisi İbrahim Kâhya; geçen yıl ölmüştü (23 Kasım 1754); fakat, son nefesini vermeden önce, Osman beyin Kahire'ye kaçışından sonra uzun zaman Mekke'de sürgün hayatı yaşamış olan Abdurrahman Kazdağlı'yı kendisine halef tayin ettiğini bildirmişti. Abdurrahman Kazdağlı, hükümetle alâkalı işlere İbrahim Kâhya'nın bıraktığı yerden devam etmek için Ali bey» Circeli Osman bey ve İbrahim Kâhya'nın sağlığında Azablann<sup>397</sup> reisi olan Rıdvan'la birleşti. Rıdvan, Ab-durrahman Kazdağlı'ya karşı isyan etti; fakat, dört saat süren bir çarpışmadan sonra kesin bir yenilgiye uğradı ve taraftarı dört beyle birlikte kaçmak zorunda kaldı; diğer birçokları zindana atıldı (16 Mayıs 1755). Hekimoğlu Ali Paşa, valilik işlerini teslim almak üzere, bu olup bitenlerin peşinden Kahire'ye geldi. Yirmi Memlûk beyi, yedi milis birliğinin başları ve dört mezhebin Müftüsü tarafından makamına lâıyk bir ağırlıkla karşılandı. Yeni gelen bütün Osmanlı valileri tarafından âdet gereğince îmam Şafii'nin

<sup>396</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/182-183

<sup>397</sup> Penkler'in raporuna bağU Alessandra'nın 2 Aralık 1754 tarihli mektubu.

kabrini ziyaret etti. Valiliğinin ilk gününden itibaren iki kutsal şehrin aldığı buğdayları Mekke ve Medine istikametinde yola çıkardı. Geciken Mısır vergisinin İstanbul'a gönderilmesi hususunda da aynı gayreti gösterdi ve Kabe örtüsünü yeniletti.

Avusturya ve İran hududunda kargaşalıklar başgöstermiş-ti; bunların en fazla tesirli oldukları şehirler Belgrad ve Erzurum'du. Belgrad valisi Köprülü Ahmed Paşa, kendisine başkal-dıran Yeniçerilerden kurtulmak için kaçmıştı. Erzurum valisi Abdullah Paşa ise civar yerleşim bölgelerinde kargaşalıklar çıkaran birçok asi elebaşılarla mücadele halindeydi <sup>398</sup>. Bunlardan biri Muşlu Alâeddin'di; Mercimek hisarına çekilen bu âsi bir müddetten beri, oradan kanun tanımazlığını yürütüyordu. Vali bu âsinin üzerine yürüdü ve nisan zaptederek yıktı. Malaz-gırdli Nuh Bey'e karşı da başarı kazanarak iki hisarını yerle bir etti. Mahmudi'li Mihrab ile Haçari Tatar han şiddetle üzerlerine gidilerek itaat altına alındılar. Abdullah Paşa, Muş ve Bitlis halkına bir taahhüdname imzalattı. Buna göre, yeniden ortaya çıktıkları takdirde halk bunları vilâyetlerinin dışına atacaktı; Bitlis'in azledilmiş valisi Burhan hana da vilâyetlerinin kapılarını kapayacaklardı <sup>399</sup>. Bununla beraber Muşlu Alâed-din'in oğlu babasının yolunda yürümeğe devam etti. Seferlerinin üssü ve yağmaladığı malların deposu olarak kullanacağı, ayrıca üstün kuvvetler karşısında çekilmek üzere Kheleres'de inşâ ettirdiği hisarla kendisini teminât altına aldıktan sonra,

Tatuvan Çarçığhan'dan bin ilâ ikibin kuruş arasında vergi topladıktan başka Ahlat ve Adilcuvaz civarını da yağmalyordu. <sup>400</sup>

### Cezayir Beyi'nin Öldürülmesi

Cezayir'de, itidâliyle tanınan yetmişlik Mehmed Paşa, birliklerine aylıklarını dağıttığı sırada bir kaatilin hançer darbeleriyle öldü (11 Aralık 1754). Paşa'nın henüz hayat belirtileri gösterdiği farkedilince tüfek atışlarıyla cansız hâle getirilmişti. Paşa'yı öldüren kaatil, kendisini Cezayir dayısı ilân etmek niyetindeydi, fakat süvari Paşası Ali, kaatilin işini bitirdi ve Mehmed Paşa'nın makamına getirildi. Bâb-ı Âli sipahi kumandanı Ali Paşa'nın Cezayir halkı tarafından kendilerini idare etmek üzere valiliğe

<sup>398</sup> Zilhicce 1167 (Ekim 1754) tarihli Penkler'in raporu.

<sup>399</sup> Van halkının ricanâmesi; Cemaziyül'ahir 1167 tarihli bir fermana ekli bulunmaktadır (Nisan 1754). Aynı kaynak.

<sup>400</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/183-185

seçildiğini öğrenince, valilik muamelesini alelacele tasdik etti. <sup>401</sup>

### **Avusturya, Rusya, Polonya Ve İngiltere Elçilikleri Ve Prusya'dan Bir Murahhasın Geli i**

      Osman'ın saltanatının ilk yılı boyunca, Bâb-ı Al 'nin yeni tahta çıkış olayını bildirmek için gönderdiği elçilere karşılık olarak, birbiri peşi sıra, Avusturya, Rusya ve Polonya'dan elçiler geldiği görüldü. Avusturya, Penkler'in yerine sürekli elçi olarak gelen baron de Schwahheim aracılığıyla Bâb-ı  l 'ye tebriklerini bildirdi. Avusturya elçisi, g zahcı bir törenle huzura kabul edildi ve Viyana hükümetinin içinde yeni elçisinin Doğu dilleri bilgisini <sup>402</sup>  vd ğ  güven mektubunu sundu. O zamana kadar, her saltanat değişikliğinde Avrupa devletleri elçilerinin yeni Sultan'a hediyeler sunmak âdeti vardı. Avusturya elçisi, bu âdete <sup>403</sup> uymadan sadece gelip tebriklerini sunan ilk Avrupa devleti elçisi oldu (17 Temmuz 1755 - 7 şevval 1168). Avusturya elçisi, güven mektubunu sunarken, selefi Penkler ve onaltıncı, onyedinci yüzyılda Muhteşem Süleyman ve IV. Murad saltanatları döneminde birçok büyük elçilerin yaptıkları gibi Sultan'a Almanca değil, İtalyanca hitabetti. Viyana\*ya selefi Hatt  Efendi gibi yüz kişilik mâiyyetle değil, sadece elli kişilik bir mâiyyetle girmiş olan Türk elçisi Halil, kraliyet meclisi başkanı yerine Avusturya h k meti Başvekilini ziyaret eden ilk Osmanlı elçisi oldu. Bu olayı burada belirtmek yerinde olur;      o andan itibaren Bâb-ı Al 'nin Avusturya ile münasebetleri son derece dostane bir m hiyet kazandı. Elçi Schwahheim, biri Macaristan ve Bohemya kraliçesi sıfatıyla Marie-Therese, diğeri İmparator ve Toskan büyük-dükü Fran is tarafından imzalanmış iki güven mektubu getirdiğinden, Bâb-ı  l  tercümanı kendisinden yüz yerine ikiyüz duka altını hediye talebinde bulundu. 1754'de Viyana'da, Schwahheim'in müdürlüğünde genç yardımcılar ve tercümanlar yetiştirmek maksadiyle kurulan Doğu Dilleri Akademisinden ilk iki  ğrenci de göreve başlamış oldu. Bunlar Jenisch'le Thu-gut'du ve her ikisi de Doğu dilleri uzmanları ve devlet adamlarınca <sup>404</sup> tanınmıştı.

<sup>401</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/185

<sup>402</sup> Doğu dilleri üzerinde gerçekten bir uzmandı.

<sup>403</sup> Gerçekte, Talman da 1731'de hediyeler getirmedi  gelmişti; fakat o, zengin hediyeler getiren Rus elçisi şerbatoff ve Polonya elçisi 6i-eracowsk  gibi kabul edilmeyerek gen g nderilmışti. 5 Ocak 1755 tarihli Penkler'in raporu.

<sup>404</sup> Schwahheim'in tercümanları Avusturya h k meti tercümanlığına ' atanan Selescovich'in yerine gelen Bianchl ve Testa idi. Tercüman yardımcılar Monzka, Thugut ve Jenisch'di.

Trablus'da, Avusturya elçisi Cosmo Conti, evvelce İmparatorun Ali Paşa'nın selefi AH Paşa ile imzalamış olduğu dostluk anlaşmasını bu dayı (devlet naibi) ile yeniledi<sup>405</sup>.

Bu tarihlere doğru, eski İran Şâh'ı Nâdir'in oğlu olduğunu iddia eden, fakat bu yakınlığı, akrabalığı delilleriyle ortaya koyamayan onsekiz yaşlarında bir İranlı veya Ermeni genç, Bel-grad'dan Zemlin'e<sup>406</sup> kaçtı. Bâb-ı Âli, bu gencin şahsı hakkında herhangi bir şikâyetle bulunmadan Bosna'dan Hırvatistan'a hicret eden seksenbeş ailenin geri gönderilmesini istedi. Viyana hükümeti bu talebi reddettiğinden, Bâb-ı Âlî tercümanı, Avusturya'nın İstanbul elçisine, bu reddin mevcut anlaşmayı ihlâl eder mâhiyette bulunduğunu ve bunun Rusların Yeni Sırbistan'da iki yeni kale inşâ etmelerinden daha az üzüntü verici olmadığını bildirdi. Bâb-ı Âli, bu inşaattan, kısa bir süre Önce Sultan Osman'ın cülus tebriki için İstanbul'a gelmiş bulunan olağanüstü yetkili Rus elçisi prens Dolgoruki'ye şikâyetle bulundu. Sultan Osman'ın tahta çıkışını bildirmek üzere Rusya'nın payitahtı Saint-Petersburg'a gitmiş olan Derviş Mehmed Efendi, dönüşünde, tarihçi Vâsıf\*ın imparatorluk Tarihi'ne ek olarak aldığı elçiliğiyle alakalı bir raporu Veziriâzam'a sundu. Bu raporunda Türk elçi, evvelce Mehmed Çelebi'nin Fransa sarayı hakkında anlattıkları gibi, Rusların âdetleri, saray baloları, sahne oyunları ve operalar üzerinde uzun uzun durmaktadır. Sahne oyunlarından bahsederken, Türk elçisi, bunları «düğün gecelerinde oynanan oyunlara» benzetmektedir<sup>407</sup> ve «aşıklar tarafından bir arada bulunmak için icâd edilmiş olduklarını, âşıkların aralarında buluşma sözü vermek için münâsip bir zemin oluşturduğunu, seyredenlerin ancak üçte birinin bunun farkına vardığını» yazmaktadır. Onu bilhassa "hayrete düşüren, imparatoriçeyi dansedenler arasında her istikamette hareket - ederken büyük bir zarafet<sup>408</sup> içinde görmesidir; bu konuda şu Arap vecizesini zikrediyor: İnsanlar kendilerini zevklerine terkederler ve aylar dağlarda dans ederler<sup>409</sup>.

Polonya kralı, elçisi kont Munizek aracılığıyla Sultan'a tebriklerini sunmuştu. Bu elçinin maiyyetinde, birkaç yıl önce İş; tanbul'da elçi Benoe'ye refakat etmiş olan Komorowski bulunuyordu. O zamana kadar

<sup>405</sup> Şevval 1168.

<sup>406</sup> Penkler, bu taht İddiasının sahte olduğunu göstermektedir. Bu İranlı veya daha ziyâde bu Ermeni Semlin adındaydı ve Avusturya ordusunun en yaşlı albayı olarak birkaç yıl önce ölmüştü.

<sup>407</sup> Lellet'ül nikab, Vâsıf, f. 64.

<sup>408</sup> Bin naz İle kametine ihtizaz.

<sup>409</sup> En nasu fi haveennihim ved-dubbu yerkass fil cebel.

Polonya kralları, tebriklerde, elçilerinden önce murahhaslar göndermeyi gelenek hâline getirmişlerdi; Sultan Osman'ın tahta çıkması vesilesiyle saray başkumandanı Branicki, makama tanınan imtiyaz dolayısıyla, albay Malczewsky'yi Veziriâzam'a gönderdi ve böylece kralın elçisinden önce davranmış oldu <sup>410</sup> Albay Malczewsky'nin almış olduğu talimat, Bâb-ı Âlî'yi

<sup>410</sup> M. Malcewski'ye Talimat:

1. Her vesileden yararlanarak Polonyalıların vatanlarına ne kadar bağlı bulunduklarını ve Bâb-ı Âlî'nin Polonya'da sükûn ve asayişin devamına gösterdiği dikkate minnet duyduklarını belirtmekten geri kalmayacaktır. İç ayrılıklarla Cumhuriyet'in şimdi geçici olarak yatıştırılan son şartlardan, bu ayrılma ve bölünmelerin mâhiyeti kendisince bilindiğinden, aynı zamanda bunların çözüm çârelerinin de yabancısı olmadığından, fırsat çıktığında bunları ayrıntılı bir şekilde anlatmak üzere hafızasında bir düzene sokacaktır.
2. Bâb-ı Âlî tarafından bu yolda yürütülen te: şebbüslerin, komşu bir devletin Polonya'da rahatsızlıklara sebep olan niyetlerini boşa çıkardığını konuşmalarında vurgulamaktan geri kalmayacaktır. Özellikle, Polonya'da cereyan eden iç bölünmeler sırasında, ülkenin sükûnuna zıt olan niyetlerini tatbika koymasından endişe duyulduğunu da ihsas etmekten geri kalmayacaktır.
3. Evvelki maddede geçen hususları belirtirken, bilgili, fakat mutedil bir davranış içinde bulunmaya itinâ gösterecektir; Bâb-ı Âlî'nin bahis konusu devlete karşı uyguladığı ve devam ettirdiği sistemin farkında olduğunu vereceği misâllerle ortaya koymaya, belirtmeğe çalışmaktan geri kalmayacaktır.
4. Polonya'ya gelen Kırım elçisinin davranışları hakkında hiçbir şey anlatmamağa itinâ gösterecektir; daha ziyade bu Kırım elçisinin davranışları hükümdar veya hükümetinden aldığı talimat çerçevesinde cereyan ettiğinden, Polonya'daki ikâmetinin sonuna doğru niyetleri son derece şüpheli kişilerle irtibat kurduğundan ve yola çıktıktan sonra da yüz fersaha yakın bir dönüş yaparak hiçbir zorunluluk olmadığı halde Jassy'den geçmiş olmasından imâ yollu olsun bahsetmemekte dikkatli davranacaktır.
5. Bu vesileyle, Eflâk hospodar prensin murahhası Leonardy'nin meselelerin çözümüne hiçbir kolaylık getirmeyen davranışından ve efendisi prensin gelecekte daha anlayışlı ve daha az şüpheli kişiler göndermesinin temenni edildiğini imâ yoluyla açıklayacaktır.
6. özel bir itinâ göstermeden büyük-generalin Polonya'da gördüğü itibâr ve saygıdan, kendisini halkın iyiliğine adanmasından ve Bâb-ı Âlî'ye karşı beslediği dostluktan bahsedecektir.
7. Gerek huzura kabullerde, gerekse Osmanlı nazırına anlatacağı hususlarda ve nihayet gerekse Polonya'nın menfaatlerine karşı duygularının samimiliğine kanaat getirdikten sonra temas kurmağa çalışacağı Bâb-ı Âlî birinci tercümanı ile yapacağı özel konuşmalarda, kendisine verilen talimata uygun davranacaktır.
8. Fransa'nın Bâb-ı Âlî nezdinde bulunan olağanüstü yetkili elçisi Şövalye de Vergennes'e tam bir güveni olacaktır; yerine atanan Fransız elçisi gelinceye kadar Fransız elçisi kont Desalleurs, Osmanlı nazırına ulaştırmak istediği hususlar için kullanacağı vasıtalar konusunda kendisini aydınlatacak, görevinin başarısına mâni olmak isteyenlerin tuzaklarına karşı kendisini emniyet altında bulunduracaktır.
9. Görevinin sınırlı olduğu bildirildiğinden, İstanbul'da görevinin tamamlanması nisbetüde ka-labileceğini Osmanlı nazıra anlatacağı; büyük-generale dâima durumunu bildirecektir.
10. Büyük-generalin dikkatine değer hususları Cozim yoluyla Bassa adresiyle ve hareketi sırasında kendisine verilen şifre tablosuna uygun olarak bildirecektir.
11. Özellikle Bâb-ı Âlî bahis konusu olduğunda, her elçi, çok bilgince hareket etmek, soğukkanlı, çok ağzı sıkı ve çok tedbirli davranmak yolundaki vecizeyi gözönünden ayırmamak zorundadır. Umumi yerlerde ketum ve düşünceli, tarafsız bir hava içinde olduğunu belirten bir görünüm verecektir. Başkalarının teşebbüs ve sözleri üzerinde düşünüp onları inceleyecek, gerçekten ayrıldığı intibamı hiçbir suretle vermeyecektir.
12. Hiçbir istisnada bulunmaksızın İstanbul'daki yabancı devlet elçilerinin hepsiyle (emasda bu lunabilir ve bulunmalıdır; fakat, bunların herbiri-ne karşı ihtiyatlı davranmak gerektiğini hatırdan çıkarmamalıdır ve münasebetlerini bu yolda yürütmelidir.
13. Güvenini çekmek için, Polonya işleri üzere rinde en ufak bir bahis açmaksızın, ehemmiyetsiz toplantılarda Hübsch'le konuşabilecek. İstanbul'da bulunmasının sadece teşrifat meselesiyle ilgili ve devletin büyük generallerinin yararlandıkları imtiyazlarla alâkalı bulunduğunu anlatmakla yetinecektir.
14. Görevi üzerinde tecessüs gosteiv olan bütün elçilere karşı da aynı şekilde davranacak ve o yolda bir

Polonya ile Saksonya arasındaki anlaşmazlık konusunda aydınlatmak ve bu ülkede asayişin tesis edilmiş olduğuna ikna etmekte (21 Mayıs 1755). Ertesi gün İstanbul'a varmış bulunan Fransız elçisi M. de Vergen-nes, payitahta girdi. Hükümetinden Polonya elçisiyle birlikte hareket etme yolunda kesin emir almış olan Fransız elçisi, Bâb-ı Âlî'nin nazırları tarafından birkaç ay önce İngiltere elçisi Porter'e karşı aşırı kabalığından çekinilen ve İmparatorluk tarihçisinin şiddetle kınamaktan kendisini alamadığı Reis-efendi Abdi'nin gösterdiği ihtimamla karşılandı (15 Ocak 1755). İngiliz elçisi Porter'in huzura kabul edildiği gün, elçi Kral II. Georges'un Sultan'ı tebrik eden <sup>411</sup> mektubunu kendisine verdiği sırada, Abdi, Sultan'ın mektubunu elçinin alnına dayadı ve o anda Abdi'nin maiyyetinden bir adam, Sultan'ın mektubunu öptürmek için elçinin avuçları içine aldığı başını zor kullanarak eğmeğe çalışıyordu. İzin almak için Veziriâzam'ın huzuruna kabul edildiği sırada ise, Abdi, elçinin oturması için konulan tabureyi, Veziriazam otururken ayakta durması için uzağa çekdirtti (Temmuz 1755). Napoli hükümeti maslahatgüzarı kont Ludolf elçiliğe yükseltilmiş ve cülus dolayısıyla Sul-tan'a hükümdarının tebriklerini sunmakla görevlendirilmişti. Veziriazamlar sık sık değiştirildiklerinden, Sultan'ın her yeni veziriazam atamasında Avrupa devletleri elçileri Bâb-ı Âlî'ye gidip tebriklerini sunmak zorunda kalıyorlardı. Venedik elçisi kont Ludolf, önce veya sonra kabul edilme çekişmelerinden kurtulmak için meslekdaşları elçilerden on gün sonra Bâb-ı Âlî'ye gidiyor ve tebrik nezâketim yerine getiriyordu. Bu imtiyaz, Napoli ile Osmanlı imparatorluğu arasında ilk dostluk anlaşmasının imzası döneminde o zamanki elçi tarafından Ut i bin duka altını karşılığında elde edilmişti. Bu dostluk anlaşmasına rağmen, Napoli devleti, Kuzey Afrika'da bulunan Osmanlı koruması altındaki Berberi devletlerle <sup>412</sup> savaştan geri kala-mâmaktaydı.

dil kullanacaktır,

15. İstanbul'da bulunduğu takdirde genç Lin-chon'la ahabahk tazeleyebilecek ve kendisine verebilmek iktidarında olduğu açıklamaları elde edecek, fakat netice olarak bunlardan herhangi bir proje veya teşebbüs için harekete geçmeyi düşünmeyecektir.

16. Tahsisatı yıllık bin duka olarak tesbit edilip bunun yarısını hareketinden önce aldığından, geri kalan yansı İstanbul'a varışında kendisine ödenmiş olacaktır.

17. Talimat ve diğer bilgiler, ancak Büyük-gene-ral'den gerekli yazıları alacak ve kendisine aynı şekildeki yazılan gönderecek olan Şövalye de Ver-gennes'e bildirilmelidir.

Dubno, Mart 1755

İmza: Kont Branicki

(Baron Joseph Von Hammer Purgstall

<sup>411</sup> Penkler'in raporu. Sultan'ın cevabı İngilizce yazılmıştı ye Rebiü'l-ahir 1168 tarihliydi. Veziriâzam'ın İngilizce mektubunun kopyasında Aralık 1754 târihi görülmektedir.

<sup>412</sup> Dostluk anlaşması devam ederken bu çatışmalara Türkler de katılıyorlardı.

İsveç'in İstanbul elçisi M. de Celsing, ikinci Alphonse Fre-deric'in Sultan'ı cülusundan ötürü tebrik eden mektupları gelmeden önce, Veziriâzam'a bir muhtıra sunarak, daha önce voyvoda Ghika, Carlson ve Castellane tarafından girilen teşebbüsün az başarılı olmasına rağmen, ikinci Frederic'in Prusya maslahatgüzarı, Breslau'da ticaret danışmanı Rexin vasıtasıyla Bâb-ı Âlî ile bir dostluk anlaşması hususundaki teklifini destekledi (19 Mart 1755). Sultan'a Prusya kralının tebrik mektuplarını getiren Rexin Breslau'da Hübsch ticaret evinde tüccar çıraklığı yapmış, sonra bir Avusturya alayında <sup>413</sup> mülâzim olarak hizmet etmişti. Prusya kralı Frederic, Rusya murahhası olarak Belgrad barış anlaşmasını imzalayan Florentin Cagno-rü'nin tavsiyelerine uyarak, Türkiye ile alâkalı her şeyde olduğu gibi bu barış teklifi meselesinde de ciddiyetle harekete geçmişti; Cagnoni, elçi Vişniyakof'la birlikte görevli olarak İstanbul'a gönderilmişti, fakat Rus hükümetinden memnun olmadığından Prusya hizmetine geçmişti <sup>414</sup>. Bâb-ı Âli ilk defa olarak, Prusya ile dostluk münasebetlerine girmenin şeriata uygun olup olmadığını öğrenmek üzere Şeyhülislâmlık makamına başvurdu. Şeyhülislâmlık makamının kararı Prusya'nın lehinde olduğu halde, Reîsefendi bir anlaşma yapılmasına karşı çıktı-, neticede Rexin, herhangi bir şey imzalayamadan, sadece Sultan'ın kralın tebriklerine karşılık yazdığı kuru bir cevap mektubuyla dönmek zorunda kaldı. Bununla beraber, Veziriazam, İsveç elçisine, her şeye kaadir Allah'ın irâdesi o yolda ise, arada zâten iyi münasebetler bulunan Prusya kralı ile bu münasebetlerin daha sağlamlaştırılması için Bâb-ı Âli'nin Sultan'ın saltanatında mesut bir Daşka yılı bekleyeceğini bir notla bildirdi <sup>415</sup>.

### Nuri Osmânî Camii

Veziriazam Mehmed Said Paşa'nın idâresinin ilk büyük hareketi, Sultan Birinci Mahmud tarafından yedi yıl önce in-şâsma başlanan ve yaptırının değil de, tahttaki Sultan'ın adını imâ ile Nuri Osmânî adı serilen caminin tamamlanarak ibâdete açılması oldu. Bu adlandırma, saltanattaki Sultan'ın ve Kur'-an'm sûrelerini bir araya toplayan, ayrıca Hz. Muhammed'in iki

<sup>413</sup> Birkenfeld alayının sancakdârı; 1754'de Breslâu'a döndü; 17 Martta İstanbul'a geldi ve 11 Temmuzda deniz yoluyla döndü.

<sup>414</sup> Kraldan yirmibin reichsthalers ücret aldı; o sırada atılmış bir yaşındaydı, Schwachheim'in raporu.

<sup>415</sup> İnşallahu tealâ bundan böyle bir şerif sal-i meymenet ihtimali in-tizaren. Bu not ve Sultan'ın krala cevabı, Kraliyet Arşivleri'nde asıl nüsha olarak bulunmaktalar.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/185-189

kızıyla evli olduğu için iki nur sahibi lâkabiyle anılan üçüncü halifenin adını hatırlattığı gibi, caminin içindeki aydınlığa da imâda bulunmuş oluyordu. Nuri Osmânî Camii her cephesi yetmişaltı adım tutan bir dörtgen oluşturmaktadır ve özelliği, aynı kuturda bir tek kubbeyle örtülü olmasıdır. Yâni bu kubbenin yan dayanak kubbeleri yoktur <sup>416</sup>. Mermer ve cephe sütunlarının bulunmaması inşâ edildiği dönemin durumu hakkında bir fikir vermekte ve bu görünüşüyle diğer camilerden esaslı bir farklılık oluşturmaktadır. Kur'an'ın «Yerin ve göğün ışığı Allah'dan sudur eyler» <sup>417</sup> âyeti kubbenin içine yazılmıştır; aynı âyet Ayasofya'nın kubbe içini de süslemektedir. Sultan Osman ilk defa bu camie cuma namazı için gittiği günr camide vezirlerine, Şeyhülislâm'a, büyük mollalara ve divân efendilerine hil'atler ihsan etti; Veziriazam ile Kızlarağası birer samur kürkle Sultan'm sahavetinden yararlandılar; büyük şeyhler içi dışı hermin kürk kaplı hil'atler alıp dualar ettiler; cami imamlarına ve diğer ulemâya, kürklerle süslenmiş lûl'atler ihsan edildi; daha aşağı rütbedeki bütün ulemâya keten cübbeler dağıtıldı; nihayet Paşalar ve dâire reislerinin de kaftanlar ihsan edilmek suretiyle gönülleri alındı (5 Aralık 1755 - 1 Rebiül'evvel 1169). Müteakib cuma günü Sultan Osman, batan bir Mısır gemisini yüzdürmeğe çalışan işçilere şevk vermek üzere deniz kenarına gitmek üzere yol değiştirdi. <sup>418</sup>

### Bir Göktaşının Görünmesi

Oniki gün sonra Noel bayramı arafesinde, gece yarısından sonra saat ikide, gökte muazzam bir ateş küre görüldü ve yere yaklaşırken üç alev girdabına dönüştü, sonra ateşli silâhinkine benzeyen bir patlama sesiyle kayboldu (24 Aralık 1755 - 20 Rebiül'evvel 1169). Bu göktaşı zihinleri, henüz meşgul ettiği sırada, birçok yangın <sup>419</sup> çıktı ve müneccimlerin olay

<sup>416</sup> Mimar M. Le Roi'yı 1753'de İstanbul'da kaldığı sırada Sultan Birinci Mahmud'un inşâ ettirmekte olduğu camie götürdüler; binayı yapmakla görevlendirilen Yunanlı mimarın binayı tamamiyle kapayacak olan kubbenin inşasında uyguladığı sâde ve kolay usûlü görünce hayret duymaktan kendini alamadı. Caminin içini kaplayan ve dairevî olarak her yönde hareket edebilen bir iskelenin ortasına yerleştirilen bir sırık, kubbenin ayrı ayrı dâirelerini birbiri peşi sıra çiziyor ve kubbenin inşasına girecek her tuğlanın yerini belirtiyordu. Bu usûlle kubbe yavaş yavaş yükselerek şakulî çizgiye geldi ve anahtar görevini yapan bir taşla kapatıldı. Guys, II, p. 2. Andrâosi-nin Constantinople et Bosphore adlı eserine de bakınız.

<sup>417</sup> Yirmidördüncü sürenin otuzaltıncı âyeti: «Göğün ve yerin ığı Allah'dan sudur eyler; ışığı duvardaki bir yuvada yanan ve üzeri fanusla örtülmüş bir lâmba gibidir, fanus bir yıldız gibi parlar; lâmba ne Doğu'da, ne Batı'da yetişen kutsal bir ağacın yağıyla beslenmektedir. Allah, hoşlandığı kişinin gözlerinde parıldar.»

<sup>418</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Hikmet Neşriyat: 8/189-190

<sup>419</sup> Diğer yangınlar arasında biriyle 28 Rebiul'evvel 1169 <1 Ocak 1756) tarihinde karşılaşıldı.

üzerindeki şeamet yorumlarını doğruladı. Müneccimler, memleketin en tanınmış kişilerinden birinin ölümünü haber vermelerinde, kehânetleri bakımından son derece haklı çıktılar; gerçekten de Aydınlı Osmanoğlu'nun kesik başı bir mızrağa takılmış olarak saray kapısında teşhir edildi. Bâb-ı ÂH, evvelce Rusya'da elçilik görevinde bulunan Derviş Efendi'yi, mallarını müsadere ve muazzam servetini hazîneye intikal ettirmekle görevlendirdi.

420

### Veliyeddinin Kabalığı

Veziriazam Mehmed Said Paşa, kendisinden önceki Vezi-riâzam'm Gelibolu'ya sürdüğü Reisefendi Abdi ve Kâhyabey Yeğen Mehmed'i İstanbul'a getirtti. Türkçede Yeğen kelimesi yaver mânâsına gelmektedir; bu tarih içinde aynı lâkabı taşıyan vezir ve veziriazamlardan birçok kere söz ettik. Mehmed bu lâkabı, kendisinden önce Kahyabey makamında bulunan Vetî-yeddin'in kaba bir şakasına borçluydu. Yeğen Mehmed'in hazîne kayıd kâhyalığı (defteremîni) yaptığı dönemde, Veliyeddin bir gün ona adım sordu. Defter Emînliği makamına kadar yükselmiş bir memurun adının herhangi bir Nazır tarafından bilinmemesi imkânsız olduğundan, bu kaba bir şakaydı. Yeğen ona adım söyledi; fakat nezaketsizlik alışkanlığına sâdik kalan Veliyeddin, bu sefer de, tutup ne zamandan beri memuriyette bulunduğunu sordu. Yeğen, bilgiççe olduğu kadar iğneleyici bir tarzda cevap verdi: «Umumî Evet gününden beri, yâni Kur'an'da okuduğuna göre, kâinatın efendisi olan Allah, dünyayı yaratmadan önce, bu suali daha sonra bir vücuda sahip olacak bütün ruhlara sordu: 'Ben sizin Efendiniz değil miyim?\*' <sup>421</sup> ve ruhlar hep birden cevap verdiler: 'Evet, evet!' <sup>422</sup> .»^Dinî ve felsefî bir mânâ dolu olan bu din geleneği, yaradılıştan önce, bir anlaşmanın mevcut bulunduğunu ve bununla dünyevi temaslardan uzak ve saf durumda bulunan ruhların, hâkim Efendi Allah'a bîat etmiş, itatlerini bildirmiş olduklarını belirtmektedir; yine bu gelenek, mahlûkun hâlikine karşı itaatinin bu anlaşmaya dayalı olduğunu ve insan irâdesi hürriyetinin aslında ilâhî irâdenin içinde bulunduğunu anlatmaktadır. Veliyeddin: «Böylece,» diyor, «demek ki siz Genel Evet gününden beri görevdesiniz?

<sup>420</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/190-191

<sup>421</sup> «Elest blrabblküm; ruzi elest,> yâni ruhların itaat günü İran şairlerinin eserlerinde ve Hazif'de, gazellerinde geçer.

<sup>422</sup> Belî! belî! Bu kelimenin Baalî'nin kısaltılmışı olduğu - o Baal! (Efendi) - görülüyor.

Bununla beraber bir yaverin (yâni Yeğen'in) kendi efendisi olduğunu hiç kimseden duymadım. İhtimâl siz, 'Evet' diyen ruhların kaydını tutmakla görevlisiniz.» Bir başka sefer, adını sormak için Şeyhülislâm Pirizâde'nin oğluna hitabetti; Şeyhûîslâm'ın oğlu adının Osman olduğunu söyleyince, Veliyeddin, bu Osman adının «yılan»<sup>423</sup> kelimesiyle bir benzerliği bulunduğunu belirtti. Hep aynı nezâketle bir gün Baş-mirâhur Ali Paşa'dan mührünü göstermesi ricasında bulundu. Ali Paşa'nın mührünü inceledikten sonra: «İyi, demek adınız Ali» diyerek mührü geri verdi. Ali Paşa, hemen intikam almak maksadiyle onun mührünü görmek istedi. Veliyeddin memnun bir hâlde mührünü çıkarıp verdi, Ali Paşa mührü baktıktan sonra geri verirken: «Hayret! Demek adınız Veliyeddin?» demeye ihmâl etmedi. İmparatorluk müverrihi Türk nüktedanlığının bu örneklerini iğneleyici nükteler veya zekâ oyunları olarak değerlendirip eserinde yer verdiğinden burada uzun boylu ele alınmalarım lüzumsuz sayıyoruz.<sup>424</sup>

### İki Veziriâzam'ın Birbirini Takiben Değişmesi

Sultan Üçüncü Osman'ın devlet idaresiyle alâkalı icraatının veziriazamları değiştirmek ve kadınların lüks giyimlerine karşı buyrultular yayınlamakla sınırlı olduğunu daha önce söylemek fırsatını bulmuştuk. Saltanatının ilk yılından itibaren dört kere Veziriazam değiştirdi. Mehmed Said Paşa, makamında en uzun süre kalan Veziriazam oldu; yeni vergiler çıkarmak yüzünden azledildiğinde makamında altıncı ayını doldurmuş bulunuyordu. Makamı, I. Mahmud'un sonuncu, Sultan Osman'ın saltanatının ilk Veziriâzam'ı Mustafa Paşa'ya ikinci defa olarak verildi. Mustafa Paşa, kudretli Kızlarağası Süleyman'ın gözden düşmesine de sebep olmuştu. Sultan'ın bir emri, bundan böyle, divan efendileri ve ordu büyüklüğünün saraya tilki ve sincap kürkü astarlı hil'atlerle gelmelerini yasaklıyor, ancak samur kürklü hil'atlerle gelmelerini bildiriyordu.

Yeni Veziriazam, gözden düşmesinden beri işgal etmekte olduğu vergi genel mültezimliği makamının bulunduğu Mora'-dan, atanması üzerinden bir ay geçtiği sırada İstanbul'a geldi. Payitahta vardıgı gün, âdet olan törenle görevine başladı (3 Mayıs 1756 - 3 Şaban 1169). Saraydan çıkışında, İmparatorluk tavlasından kendisi için getirilmiş olan zengin koşumlu ata

<sup>423</sup> Ala vezni saban (yılan). Vâsıf, f. 55.

<sup>424</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/191-192

binip, bütün vezirlerin refakatinde, oturmasına ayrılan saraya gitti. Makamına oturması üzerinden üç hafta geçmişti ki, mahallelerinden birinden çıkan yangın yüzünden İstanbul yeniden ateş tehlikesinin kucağına düştü. Fakat, bu yangının verdiği zarar, dört hafta sonra çıkan ve şehri iki bütün gün boyunca tahribeden yangınıkiyle kıyaslanınca az,önemliydi. İmparatorluk tarihçisinin şahadetine göre, bu yangın, Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u aldığından beri karşılaşılan yangınların en korkuncu, en dehşet vericisiydi. Yangın, birçok defa olduğu gibi, Cibâli Kapusu dışındaki Yahudi mahallesinden çıktı; oradan şehre atladı ve onüç ayrı istikamette yayılma kaydetti (6 Temmuz - 8 Şevval) <sup>425</sup>. Felâketin ertesi günü, göz, Unkapa-nı'ndaki mağazalardan Süleymaniye'ye,- Vefa meydanından Şehzade Camii'ne ve eski Yeniçeri kışlalarına, Zeyrek'den Saraçlar ve Kasaplar çarşısına, Sultanselim ve Sultanmehmed Camilerinden Ayakapu ve Yenikapu'ya kadar, kara enkaz ve kül yığınlarından başka birşey görmüyordu. Yanan evlerin sayısı sekiz bine yükseliyordu. Bunların arasında beşyüzseksen değirmen ve fırın, yetmiş hamam ve bir han, ikiyüz cami, bine yakın dükkân bulunuyordu. Zamanının en iyi bölümünü şehrin yeniden inşâsına veren Veziriazam, bir yandan da, temeli Kap-dan-ı derya tarafından atılmış olan Midilli adasının batı limanındaki hisar inşaatını ihmâl etmiyordu. Gözetmesi ve çalışması sayesinde, beş dilili muntazam bir yapı olan hisar altı ay içinde tamamlandı <sup>426</sup>.

Mustafa Paşa'nın iktidara dönüşü, her zaman görüldüğü gibi, yüksek makam sahipleri arasında bazı değişikliklere yol açtı. Şeyhülislâm Damatzade Feyzullah Efendi, Beykoz'da Boğaz kıyısındaki yalısına çekilmek üzere müsaade istedi ve yerine Dürriâde Mustafa Efendi atandı <sup>427</sup>. Eski Şeyhülislâm Pî-rîzâde'nin sarayda imam olan oğlu Rumeli Kadiaskerliği payesini aldı; Anadolu Kadiaskerliğine Molla Osman getirildi. Pî-rî-zade Osman bu seçkin makama lâyıktı, zira, milli tarih onu bize hukuk ve fıkıh ilimlerinde ikinci Taftazâni ve hitabet ilminde ikinci Bedî Hemeâânî olarak tanıtmaktadır. Saray bü-yük-mareşallığı, silâhdarlık ve başmirâhluk vezirlerin getirilebileceği makamlar iken, üç tuğlu paşaların atanabilecekleri makamlar düzeyine çıkarıldı <sup>428</sup>.

<sup>425</sup> Tott, Hatırat, I, s. 12, tarih düzeni gözetmeden bu yangını anlatıyor.

<sup>426</sup> Vâsıf, f. 82, İspanya elçiliğinden dönüşünde hisarı gördüğünü söylüyor.

<sup>427</sup> Tott, s. 12, her zamanki mübalâğasıyla şöyle diyor: «Damatzâde ailesinden Murad Molla ki, bu aile İstanbul'un fethinden beri her nesilde İmparatorluğa bir Şeyhülislâm vermiştir.» Damatzâde'nin adı Murad değil Feyzullah'dır ve bu aile daha önce Damatzâde Ahmed'-den başka Şeyhülislâm da vermiş değildir.

<sup>428</sup> Bunlar çavuşbaşı Abdurrahman Paşa; süâhdar Mehmed Paşa, Bü-yttk-mirâhur Kall-Ahmed Paşa oğlu Ali

Çok önemli bir değişiklik Veziriazam Mustafa Paşa'nın oldu (13 Aralık 1755 - 20 Rebiül'evvel 1170). Sultan, Mustafa Paşa'ya <sup>429</sup> halef olarak eski Reisefendi, Rusya, Avusturya ve İran'la yapılan barış anlaşmalarının başarılı müzakerecisi ve son görevi Mısır valiliği olan Râgıb Mehmed Paşa'yı seçti. Ölüm gelip de Osmanlı İmparatorluğu'nu değişikliğe bir türlü doymayan bir hükümdarın elinden kurtarmamış olsaydı, Râgıb Paşa, çok muhtemeldir ki. Sultan Osman'ın kararsız mizacı yüzünden makamında bir yıldan fazla kalamayacaktı. Râgıb Paşa'nın beş yıl daha devam eden idaresi devlet makinesine yeni bir ilerleyiş ve işleyiş getirirken, Sultan'ın otoritesini de, belirli bir zaman için, içeride ve dışarıda ön plâna çıkardı; bu idare dönemi Osmanlıların modern tarihinde açıklık ve bilgiye dayanışıyla seçkinlik kazanır ve bu özellikleriyle payitahtta ve payitaht dışındaki eyâletlerde asayiş sürdürmeği başarırken, bilgili ve açık siyaseti yabancı devletlere karşı başarıyla korur, ilim ve edebiyata da korumacılığı yaymak suretiyle seçkinliğini en yüksek noktaya çıkarır. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu veziriazamlarının en bilgili ve tam devlet adamı adına lâıyk Veziriazam Râgıb Mehmed Paşa'nın <sup>430</sup> tarihini anlatmadan önce, Sultan Osman'dan önce vefat eden yüksek makam sahiplerini bildirmemiz yerinde olacaktır. <sup>431</sup>

### Sultan Osman'ın Ve Ünlü Kişilerin Ölümü

Sultan Osman'ın tahta çıkmasından üç ay önce ölüm, eski Özi valisi, Belgrad banş anlaşmasının bir maddesine dayanılarak Rusya'daki esirliği son bulan ve dönüşünde Tırhala <sup>432</sup> sancağına atanan Yahya Paşa'yı aldı. Yaklaşık üç yıl süren Üçüncü Osman'ın saltanatı, sırasında iki Kapdan-ı derya

Paşa.

<sup>429</sup> Hammer'in kısaca Mustafa Paşa dediği bu zat, Osmanlı kaynaklarında Köse Bahir Mustafa Paşa olarak anılmaktadır. Azline sebep, Şam valiliği ile hac-emîrliği makamı boşalınca kendisine rakip gördüğü, lâkabı Koca olan Râgıb Paşa'yı Pâdişah'a fazlasıyla methedip bu işlere tâyin ettirmek istemesi ve Üçüncü Osman'ın da o kadar mukteditir bir veziri Şam valiliğinden çok Vezâret-i-uzmâ makamına lâıyk görmesidir. Böylece, Bahir Mustafa Paşa, kazdığı kuyuya düşmüş demektir. (Ç.N.)

<sup>430</sup> Râgıb Paşa'nın Hammer tarafından gelmiş geçmiş Osmanlı İmparatorluğu veziriazamlarından biri olarak gösterilmesi elbette yerinde sayılabilir. Fakat, en değerlisi olduğu hükmü üzerinde düşünmeyi daha sonraya bırakarak, gerçekten seçkin bir Veziriazam olduğu söylenebilir. İstanbullu olan Koca Râgıb Paşa, Defterhâne kâtiplerinden Mehmed Şevki Efendi'nin oğludur. 1110/1098-1699 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre 58-59 yaşlarında Veziriazam olmuş demektir. Dîvan edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Râgıb Paşa, Ruhi ve Nabî gibi fikir ve felsefeyi şiir hâline getirmiş ve birçok beyitleriyle mısraları darbimesel hâline gelmiştir. Askerî durumun perişanlığını bildiği hâlde ıslahat hareketlerine girişmemesi, bu bakımdan, altı yıldan fazla süren sadâret müddeti gözönünde tutulunca, tarihçiler tarafından büyük bir ihmâl eseri sayılmaktadır. Mezarı Lâlell'deki kütüphanesinin bahçesindedir. (Ç.N.)

<sup>431</sup> Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/192-195

<sup>432</sup> Vâsıf, f. 61; ölümü 10 Zilhicce 1168 (17 Eylül 1755)

da öldü; bunlardan biri sürgüne gönderildiği Retimo'da, diğeri ise sı-rasiyle Büyük-mir h r k, İran elçiliği, Belgrad valiliği, Kap-dah-ı derya makamlarını işgal ettikten sonra Ohri sancakbey-liğiyle payitahttan uzaklaştırılmış ve orada hayatı son bulmuştu. Bunlardan ilki Toprak Mehmed Paşa, diğeri Kara Mehmed Paşa oğlu Mustafa Paşa idi. Bir yıl sonra, en güzel elyazması Kur'an-ı Kerimler<sup>433</sup> kaleminden çıkan, Osmanlı y lıklandırma çalışma aşkı ve dinî emirlere ri yeti övülen, Kur'an'ın<sup>434</sup> birinci s resini her ay yetmiş bin kere okuyan, hattat Mehmed R sim vefat etti.    ay sonra, İstanbul'un ilim adamları, Tatar hanına bağlılığını isbatlamak için ünlü tarihçi Gazan Han'ın tarihini Farsça'dan Türkçe'ye  eviren Emirler Reisi ve Nakib l-eşr f Riza Efendi'yi son istirahatg hma kadar götürdüler. Ölüm saraya da girdi ve Sultan'm biri erkek diğeri kız iki yeğeniyle annesi Rusya menşeli seksenlik Valide şehsuv r<sup>435</sup> sultanı aldı (27 Nisan 1756 - 27 Receb 1169). Müverrih V s f, Valide Sul-tan'ı bize abdest almadan ayağını yere basmayan ve her gece bin beş yüz kere Tevhid<sup>436</sup> s resini okuyan, dini emirlere ri yette örnek biri olarak göstermektedir. Yine V s f, onu genellikle kadınlar için sarfedilen övgü sözleriyle anlattıktan sonra, Meryem gibi saf yürekli, Saba Melikesi gibi bilgili, Musa'nın kızkardeşi Asiye gibi mütevazi olarak vasıflandırmakta,  l miyetin ermiş kadını Rabia mertebesinde dinine bağlı olarak tasvir etmektedir. Öksüz ve yetimlerin, fakir-fukaranın anası, III. Ahmed'in kızı Sultan Zübeyde'nin<sup>437</sup>  l m , payitahtta, İmparatorluğun ümitlerinin üzerinde toplandığı Sultan'ın yeğeni Mahmed'in vefatından daha az teessür uyandırmadı (22 Aralık 1756 - 29 Rebiül'evvel 1169). Zehirlenerek öldüğü söylentisi yayıldığından feci sonu genel alâkayı uyandırmaktan geri kalmamış, babasının yanma gömülmek üzere tertiplenen cenaze törenine beşbin kişi katılmıştır.    nc  Osman da aradan bir yıl geçmeden vefat etti.  l m n n tabii olup olmadığını anlamak üzere cesedi Yeniçeri Paşaları tarafından ziyaret edildikten sonra, Valide Camii'nde Veziriazam, şeyhülislâm, vezirler, Kapdan-ı derya, Anadolu ve

<sup>433</sup> Ayn. Es., s. 70; ölümü 15 şaban 1169 (15 Mayıs 1756).

<sup>434</sup> V s f, s. 54;  l m  1 Zilhicce 1169 (27 Ağustos 1756).

<sup>435</sup> Schwachheim'in raporu ölüm tarihini 26 Nisan olarak tesbit ediyor.

<sup>436</sup> Kur'an'ın  l'nci süresi: «Bir Allah'dan başka Allah olmadığını söyle; O bütün ebediyettir; O doğurmadı ve doğurulmadı, O'na hiç kimse benzemez.» Bu süre Tevhid ve  hl s adını taşımaktadır.

<sup>437</sup> Hammer tarafından doğru olarak ölüm tarihi 6 Ramazan 1169 (4 Temmuz 1756) olarak gösterilen III'nc  Ahmed'in kızı, söylendiği gibi büyük hayır eserleri bırakmıştır. Bunların çoğu günümüzde bakımsız bir hâlde bulunmaktadır. F t h, Aksaray gibi semtlerde yaptırdığı sıbyan mekteplerinden çoğu yol ve resmî inşaat sebebiyle yıkılmış, ortadan kaldırılmıştır. Yine  şk dar taraflarında yaptırdığı çeşmeler de aynı akıbete  ğramaktan kurtulamamışlardır. ( .N.)

Rumeli Kadiaskerleri, Emirler Reisi ve İstanbul kadısının hazır bulundukları cenaze namazından sonra kardeşi Mehmed Han'ın yanına gömüldü <sup>438</sup> (30 Ekim 1757 - 16 Safer 1171).

Üçüncü Osman'ın vefâtıyla yerine tahta çıkan Sultan Mustafa, bu adla tahta çıkanların üçüncüsüdür; Sultan Üçüncü Ahmed'in oğullarındandı ve on ay önce ölen kardeşi Şehzade Mehmed'den sadece birkaç gün küçüktü. Onun gibi, kırkbir yıl önce, Osmanlı tımparatorluğu'nun Temeşvar'ın bütün Banat'ı kaybettiği, ordunun felâket içinde bulunduğu yılda dünyaya gelmişti. Osman tarafından imparatorluğun kuruluşundan beri, Mustafa adı, Osmanlı tarihinde bir felaket mührü olarak görülmüştür. Yıldırım Bâyezid'in bu addaki oğlu, babasının Timur'a esir düştüğü Ankara savaşında kaybolmuştu; Birinci Mehmed ve İkinci Mehmed'le taht kavgası yapan Düzmece Mustafa'nın esir Sultan'ın gerçek oğlu olup olmadığı hiçbir zaman anlaşılamamış ve Bizans'ın elinde esir tutulan bu prens, Ulubad savaşında yenilgiye uğradıktan sonra Edirne kalesi burçlarından birinde asılmıştı <sup>439</sup>. Küçük Asya'da âsi dervişlerin elebaşısı olan BÖRklüce Mustafa, Şehzade Murad ve vezir Bâyezid Paşa tarafından Karaburun'da yakalanıp bütün, müridleri öldürüldükten sonra idam edildi. İkinci Murad'ın onüç yaşındaki kardeşi Mustafa, evvelki üç Mustafa gibi taht iddiasında bulundu; lalası İlyas tarafından kendisine ihanet edildiğinden yakalandı ve iznik'te bir incir ağacına asılarak ortadan kaldırıldı, ikinci Mehmed'in Karaman valisinin, babasının bu eyâletteki birliideriniik kumandam olan oğlu Mustafa, şüphe üzerine zehirlenmek suretiyle öldü. Kanuni'nin büyük oğlu, veliahdı Şehzade Mustafa <sup>440</sup>, Roxelane ve damadının kinine kurban giderek, Konya Ereğlisi'nde babasının önünde cellâdlara boğduruldu. İkinci Selimin oğlu Mustafa, Kanunnâme'ye göre, m. Murad'ın tahta çıkışında, cellâdlara boğdurulan beş kardeşinin kaderini paylaştı. Üçüncü Murad'ın ondokuz oğlundan tek ümit bağladığı, babasının ölümü ardından asil duygularla dolu bir mersiyede üzüntülerini belirttikten sonra mezarında babasını yalnız

<sup>438</sup> Üçüncü Osman üç yıla yakın saltanatı döneminde fazla Veziriazam değiştirmek ve kadınların lüksden kaçınmalarını temin etmeğe vaktinin büyük bir kısmını vermekle beraber, devlet işleri, bilhassa yangınlardan sonra İstanbul'un imâriyle alâkalandığı da bir gerçektir. Halka karşı şefkatli davrandığı müverrmlerce kabul edilir. Hatta, Mehmed Said Paşa'yı yeni vergi getirdiği için Veziriâzamlıktan uzaklaştırması bunun delili sayılabilir. (Ç.N.)

<sup>439</sup> Hammer bir isim hatası yaparak veya baskı hatâsı yüzünden Ulubad savaşında Mustafa'nın n. Mehmed tarafından yakalanıp Sdlr-ne kalesinde asıldığını söylemektedir. Olay tkinci Murad döneminde dir ve Mustafa Ulubad'da değil Gelibolu'ya kaçtıktan sonra yakalanmış ve asılmıştır. (Ç.N.)

<sup>440</sup> Kanunî'nin veliahdı Şehzade Mustafa, Hürrem, damadı ve kızı Mİh-rbnâh tarafından Selim'in tahta çıkması yolunda çevrilen dolapların kurbanı olmuştur. Şâir Taşlıcalı Yahya Bey, Mustafa için yazdığı mersiyede Kanunî'yi suçlamaktan geri kalmamıştır. (Ç.N.)

bırakmadı. Hepsinin de adı Mustafa olan. sekiz şehzadenin taht üzerinde hak iddia edicinin zor kullanarak hayatlarına son vermelerinden sonra, Birinci Mustafa saraydaki hapishanesinden, ak  noksanı yüzünden tekrar oraya dönmek üzere çıktı. Zenta savaş meydanından kaçtıktan ve o zamana kadar hiçbir Osmanlı Sultanı'nın imzalamadığı utanç verici bir anlaşmayı, Karlofça barış anlaşmasını imzaladıktan sonra, tahtından indirildi ve ömrünü saraydaki kafesinde tamamladı. Nihayet       Mustafa, bu addaki şehzadelerin onbirincisi ve Osmanlı sultanlarının yirmialtmıcısı olarak, gerçekte şiddet kullanılarak kaybetmediğı, fakat  nl  Veziriâzam'ı Ragıb Meh-med Paşa'nın ölümünden itibaren gururla üzerinde, kalmadığı tahta çıktı<sup>441</sup>

<sup>441</sup> şahıslar sayılınca yinnialtmei, fakat, II. Mustafa ikinci defa tahta çıktığından; saltanat sürme gözönünde tutulunca yinnlyedinci hükümdar.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 8/195-198